

НАУКА І ПРАВООХОРОНА

Вип. 3 (69), 2025

Засновано 2007 року
Видається 4 рази на рік

Відповідно до наказу МОН
України від 15.10.2019 № 1301
журнал «Наука і правоохорона»
включено до Переліку наукових
фахових видань України
відповідно до списку
згідно з додатком 8
(категорія «Б»)

Ідентифікатор медіа
в Реєстрі суб'єктів
у сфері медіа R30-05614

Рішення Національної ради
України з питань телебачення
і радіомовлення від 24.10.2024
№ 2935

Рекомендовано до друку
вченою радою Національної
академії внутрішніх справ
(протокол № 21 від 29.09.2025)

Адреса

01011, м. Київ,
пров. Євгена Гуцала, 4-а
тел.: (044) 520-08-47
e-mail: rvc@navs.edu.ua
naukaipravoohorona.navs.edu.ua

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Головний редактор
ВЕРБЕНСЬКИЙ М.Г., д.ю.н., проф.

Заступник головного редактора
МУЗИКА А.А., д.ю.н., проф.

Відповідальний секретар
ПЛУГАТАР Т.А., к.ю.н., с.н.с.

БАРКО В.І., д.псх.н., проф.
БІЛОУС В.Т., д.ю.н., проф.
БОЙКО-БУЗИЛЬ Ю.Ю., д.псх.н., проф.
БОНДАРЕНКО В.Д., д.ф.н., проф.
БРІЄДЕ ЯУТРИТЕ, д.ю.н., проф. (Латвійська Республіка)
ГЕСЦЬ В.М., д.е.н., проф.
ГУЛІЄВ Аріф Джаміль огли, д.ю.н., проф.
ДОЛЖЕНКОВ О.Ф., д.ю.н., проф.
ЗАРОСИЛО В.О., д.ю.н., проф.
КОПОТУН І.М., д.ю.н., проф. (Чеська Республіка)
КОРИСТІН О.Є., д.ю.н., проф.
КРИВОЛАПЧУК В.О., д.ю.н., проф.
КУЛИК О.Г., д.ю.н., проф.
МИСЛИВИЙ В.А., д.ю.н., проф.
НОВИЦЬКИЙ А.М., д.ю.н., проф.
ОСТАПОВИЧ В.П., д.ю.н., проф.
ПРОЦЕНКО Т.О., д.ю.н., проф.
РЯДІНСЬКА В.О., д.ю.н., проф.
ФЕДОТОВА Г.В., д.ю.н., проф.
ШОПІНА І.М., д.ю.н., проф.
ЯРМИШ О.Н., д.ю.н., проф.
ОПРИШКО І.В., к.ю.н., с.н.с., доцент

© Державний науково-дослідний інститут МВС України

У зв'язку з реорганізацією Державного науково-дослідного інституту МВС України шляхом приєднання його до Національної академії внутрішніх справ (розпорядження Кабінету Міністрів України від 28.02.2025 № 174-р) наразі триває передання відповідних прав суб'єкта у сфері медіа

*Редакційна колегія не завжди поділяє думку авторів статей.
Відповідальність за якість матеріалів, а також відсутність
відомостей, що становлять державну таємницю, службову
інформацію, а також дотримання принципів академічної
добросовісності несуть особисто автори*

Наука і правоохорона : наук. журн. / [редкол.:
НЗ4 М. Г. Вербенський (голов. ред.) та ін.]. – Київ : Держ. наук.-
дослід. ін-т МВС України, 2025. – Вип. 3 (69). – 207 с.

NAUKA I PRAVOOKHORONA

Issue 3 (69), 2025

**Founded in 2007 Issued
Published 4 times a year**

In accordance with Order No.1301 of the Ministry of Education and Culture of Ukraine dated October 15, 2019, the journal has been included in the List of special scientific editions of Ukraine, as per Annex 8 (category "B")

**Media Identifier in the Register
of Media Entities R30-05614**

Resolution of the National Council of Ukraine on Television and Radio Broadcasting dated 24.10.2024 No. 2935

Recommended for publication

Recommended for publication by the Academic Council of the National Academy of Internal Affairs (Record No. 21 dated September 29, 2025)

Address

4a Ye. Gutsalo Lane,
UA-01011 Kyiv, Ukraine
tel.: тел.: (044) 520-08-47
e-mail: rvc@navs.edu.ua
naukaipravookhorona.navs.edu.ua

EDITORIAL BOARD

Editor-in-Chief

VERBENSKIY M.H., Doctor of Juridical Sciences, Full Professor

Deputy Editor-in-Chief

MUZYKA A.A., Doctor of Juridical Sciences, Full Professor

Executive Secretary

PLUHATAR T.A., Candidate of Juridical Sciences, Senior Research Associate

BARKO V.I., Doctor of Psychological Sciences, Full Professor

BILOUS V.T., Doctor of Juridical Sciences, Full Professor

BOIKO-BUZYI Yu.Yu., Doctor of Psychological Sciences, Full Professor

BONDARENKO V.D., Doctor of Philosophical Sciences, Full Professor

BRIEDE JAUTRITE, Doctor of Juridical Sciences, Full Professor (Latvian Republic)

HEIETS V.M., Doctor of Economic Sciences, Full Professor

HULIEV ARIF DZHAMIL OHLY, Doctor of Juridical Sciences, Full Professor

DOLZHENKOV O.F., Doctor of Juridical Sciences, Full Professor

ZAROSYLO V.O., Doctor of Juridical Sciences, Full Professor

KOPOTUN I.M., Doctor of Juridical Sciences, Full Professor (Czech Republik)

KORYSTIN O.Ye., Doctor of Juridical Sciences, Full Professor

KRYVOLAPCHUK V.O., Doctor of Juridical Sciences, Full Professor

KULYK O.H., Doctor of Juridical Sciences, Full Professor

MYSLYVYI V.A., Doctor of Juridical Sciences, Full Professor

NOVYTSKYI A.M., Doctor of Juridical Sciences, Full Professor

OSTAPOVYCH V.P., Doctor of Juridical Sciences, Full Professor

PROTSENKO T.O., Doctor of Juridical Sciences, Full Professor

RIADINSKA V.O., Doctor of Juridical Sciences, Full Professor

FEDOTOVA H.V., Doctor of Juridical Sciences, Full Professor

SHOPINA I.M., Doctor of Juridical Sciences, Full Professor

YARMYSH O.N., Doctor of Juridical Sciences, Full Professor

OPRYSHKO I.V., Candidate of Juridical Sciences, Senior Research Associate, Docent

© State Research Institute MIA Ukraine

Due to the reorganisation of the State Research Institute of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine by merging it with the National Academy of Internal Affairs (Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 174-r of 28 February 2025), the transfer of the relevant rights of the entity in the media sphere is currently underway

The editorial board does not always share the views of the authors of the articles. Responsibility for their quality as well as the lack of information constituting state secret and official information are sponsored by the authors

Nauka i Pravookhorona : scientific journal / [editorial board: M. Verbenskyi (chief editor) etc.]. Kyiv : State Research Institute MIA Ukraine, 2025. Issue 3 (69). 207 p.

ЗМІСТ

ПОГОРЕЦЬКИЙ М. УГОДИ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ: ДОКТРИНАЛЬНІ ЗАСАДИ, СУДОВА ПРАКТИКА, СТАНДАРТИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ	7
ВОЗНЮК А. ЗЛОЧИННИЙ ВПЛИВ: ПРОБЛЕМИ ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ ТА НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ПІДСТАВ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ	20
ДРОЗД О. ЗЛОЧИНИ ПРОТИ ЛІСОВИХ РЕСУРСІВ, УЧИНЕНІ В СПІВУЧАСТІ (СТ. 246 КК УКРАЇНИ): АНАЛІЗ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ	31
ДУДОРОВ О., ПИСЬМЕНСЬКИЙ Є. ПІДАКЦИЗНІ ТОВАРИ ЯК ПРЕДМЕТ НЕЗАКОННОГО ОБІГУ: ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ В КОНТЕКСТІ ФОРМУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ПОЛІТИКИ	41
ТАРАН О., ШУМЕЙКО Д. МІЖДИСЦИПЛІНАРНА МЕТОДОЛОГІЯ В ДОСЛІДЖЕННЯХ ПРОБЛЕМ РОЗСЛІДУВАННЯ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ	52
ЧОРНОУС Ю., ПАСІЧНИЧЕНКО Д. ПОНЯТТЯ ТА КЛАСИФІКАЦІЯ ВРАЗЛИВИХ ПОТЕРПІЛИХ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ	60
ШТЕФАН А. ПРЕЦЕДЕНТНЕ ПРАВО СУДУ ЄС: ПРОБЛЕМА ВИЗНАЧЕННЯ ЮРИДИЧНОЇ СИЛИ.....	66
БАЛОНЬ А. КРИМІНАЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ МЕТОДИКИ РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ У СФЕРІ СЛУЖБОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	74
ЗУБКОВА Л., ГРИГОРЧУК О., КУЛІК Л. ОСОБЛИВОСТІ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ ВНУТРІШНІХ СПРАВ	81
ОЛІЙНИК Ю., КАПЕЛЮХА А. ЗАТРИМАННЯ АДВОКАТА В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ	88
САГАЙДАК Ю. ПРАЦЯ ЯК ПСИХОЛОГІЧНИЙ І ПРАВОВИЙ МЕХАНІЗМ РЕСОЦІАЛІЗАЦІЇ ЗАСУДЖЕНИХ	94
КОСТЮШКО О. КОМПАРАТИВНИЙ АНАЛІЗ МОДЕЛЕЙ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЛОБІСТСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ЗАКОРДОННІЙ ПРАКТИЦІ.....	104
ВЛАСЕНКО Ю. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПРИЗНАЧЕННЯ ПОКАРАННЯ ЗА ВВЕДЕННЯ В ОМАНУ СУДУ АБО ІНШОГО УПОВНОВАЖЕНОГО ОРГАНУ	113
ЖИВОТОВСЬКА С. ПРОЦЕСУАЛЬНІ ПОВНОВАЖЕННЯ КЕРІВНИКА ПІДРОЗДІЛУ ДЕТЕКТИВІВ НАБУ У СПІВВІДНОШЕННІ ІЗ ФУНКЦІОНАЛЬНИМИ ПОВНОВАЖЕННЯМИ КЕРІВНИКІВ ІНШИХ ОРГАНІВ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ: ЄДНІСТЬ І ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ФУНКЦІЙ	124
ЖОВТЮК О. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ РОЗСЛІДУВАННЯ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ	130
ЛОГВИНЕНКО М. НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОСОБИСТОЇ БЕЗПЕКИ ПРАЦІВНИКІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ.....	139

ЛУЦАК С. СПОСОБИ ВЧИНЕННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ У СФЕРІ СЛУЖБОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПРАЦІВНИКАМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ	147
МЕЛЕХОВЕЦЬ Є. ЕТАПИ СТАНОВЛЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО КРИМІНАЛЬНУ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПЕРЕДАЧУ АБО ЗБИРАННЯ ВІДОМОСТЕЙ, ЩО СТАНОВЛЯТЬ СЛУЖБОВУ ІНФОРМАЦІЮ, ЗІБРАНУ В ПРОЦЕСІ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ, КОНТРРОЗВІДУВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ, У СФЕРІ ОБОРОНИ КРАЇНИ.....	155
РЕВА І. ПРОБЛЕМИ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ПОРУШЕННЯ ВСТАНОВЛЕНИХ ЗАКОНОДАВСТВОМ ВИМОГ ПОЖЕЖНОЇ АБО ТЕХНОГЕННОЇ БЕЗПЕКИ	164
ТИМОЩУК С. ВТРУЧАННЯ В ПРИВАТНЕ СПІЛКУВАННЯ: ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ	172
ТКАЧУК Ю. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ КЛАСИФІКАЦІЇ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИХ САНКЦІЙ ЗА СТУПЕНЕМ ВИЗНАЧЕННЯ ЇХ МЕЖ.....	180
ХОМЕНКО А. ОСОБЛИВОСТІ ОБ'ЄКТИВНОЇ СТОРОНИ НЕЗАКОННОГО ПОВОДЖЕННЯ ЗІ ЗБРОЄЮ, БОЙОВИМИ ПРИПАСАМИ АБО ВИБУХОВИМИ РЕЧОВИНАМИ	186
РЕЦЕНЗІЇ	
ВОЗНЮК А. ПРО ВИКЛИКИ І ГОРИЗОНТИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ПОЛІТИКИ У ВОЄННИЙ ПЕРІОД	194
<i>Рец. на кн.: Письменський Є. О. Кримінально-правова політика України під впливом факторів воєнного характеру та її віддзеркалення в експертній думці : монографія. Київ : Норма права, 2025. 212 с.</i>	
ГУСАРЄВ С. ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ЗАКОНОДАВСТВА ШЛЯХОМ ВИКОРИСТАННЯ МІЖНАРОДНИХ СТАНДАРТІВ.....	196
<i>Рец. на кн.: Волохов О. С. Ефективність законодавства та міжнародні стандарти правотворчості : монографія. Київ : Юрінком Інтер, 2025. 484 с.</i>	
ДУДОРОВ О. ЗЛОЧИНИ, ПОВ'ЯЗАНІ ЗІ ЗЛОЧИННИМ ВПЛИВОМ: КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЇХ ПОДОЛАННЯ	198
<i>Рец. на кн.: Нікітін А. О. Кримінальна відповідальність за злочини, пов'язані зі злочинним впливом: теорія і практика : монографія. Київ : Норма права, 2025. 304 с.</i>	
ПИСЬМЕНСЬКИЙ Є. НА ШЛЯХУ ДО НОВОЇ КОНЦЕПЦІЇ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ПРОТИДІЇ ОРГАНІЗОВАНИЙ ЗЛОЧИННОСТІ	200
<i>Рец. на кн.: Околіт О. В., Вознюк А. А. Кримінальна відповідальність за створення злочинної організації чи злочинної спільноти та участь у них: проблеми теорії і практики : монографія. Київ : Норма права, 2025. 324 с.</i>	
ЧЕРНЯВСЬКИЙ С. АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗБИРАННЯ ДОКАЗІВ СТОРОНАМИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ В УМОВАХ ЗМАГАЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА	202
<i>Рец. на кн.: Дульський О. Л. Криміналістичне забезпечення збирання доказів сторонами кримінального провадження: міжнародні, європейські, національні стандарти : монографія. Одеса : Юридика, 2025. 458 с.</i>	
ПАМ'ЯТКА ДЛЯ АВТОРІВ.....	205

CONTENTS

POHORETSKYI M. AGREEMENTS IN THE CRIMINAL PROCEDURE OF UKRAINE: DOCTRINAL FOUNDATIONS, CASE LAW, EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS STANDARDS	7
VOZNIUK A. CRIMINAL INFLUENCE: CHALLENGES IN LEGAL ENFORCEMENT AND DIRECTIONS FOR IMPROVING THE GROUNDS FOR CRIMINAL LIABILITY	20
DROZD O. CRIMES AGAINST FOREST RESOURCES COMMITTED IN COMPLICITY (ARTICLE 246 OF THE CRIMINAL CODE OF UKRAINE): ANALYSIS OF JUDICIAL PRACTICE	31
DUDOROV O., PYSMENSKYY Ye. EXCISE GOODS AS THE OBJECT OF ILLICIT TRADE: CHALLENGES OF DEFINITION IN THE CONTEXT OF FORMULATING AND IMPLEMENTING CRIMINAL LAW POLICY	41
TARAN O., SHUMEIKO D. INTERDISCIPLINARY METHODOLOGY IN RESEARCH ON THE PROBLEMS OF WAR CRIMES INVESTIGATION	52
CHORNOUS Yu., PASICHNICHENKO D. CONCEPT AND CLASSIFICATION OF VULNERABLE VICTIMS IN CRIMINAL PROCEEDINGS	60
SHTEFAN A. CASE LAW OF THE COURT OF JUSTICE OF THE EUROPEAN UNION: THE ISSUE OF LEGAL FORCE DETERMINATION	66
BALON A. CRIMINALISTIC FEATURES OF THE FORMATION OF METHODS FOR INVESTIGATING CRIMINAL OFFENCES IN THE SPHERE OF OFFICIAL ACTIVITIES.....	74
ZUBKOVA L., HRYHORCHUK O., KULIK L. FEATURES OF STATE POLICY IN THE FIELD OF INTERNAL AFFAIRS	81
OLIINYK Yu., KAPELIUKHA A. DETENTION OF AN ADVOCATE IN CRIMINAL PROCEEDINGS.....	88
SAGAIK Yu. WORK AS A PSYCHOLOGICAL AND LEGAL TOOL FOR THE RE-SOCIALIZATION OF CONVICTS	94
KOSTIUSHKO O. COMPARATIVE ANALYSIS OF MODELS OF LEGAL REGULATION OF LOBBYING ACTIVITIES IN FOREIGN PRACTICE	104
VLASENKO Yu. CURRENT ISSUES IN SENTENCING FOR MISLEADING A COURT OR OTHER AUTHORISED BODY.....	113
ZHYVOTOVSKA S. PROCEDURAL POWERS OF THE HEAD OF THE NABU DETECTIVE UNIT IN COMPARISON WITH FUNCTIONAL POWERS OF OTHER PRE-TRIAL INVESTIGATION AUTHORITIES: UNITY AND DIFFERENTIATION OF PROCEDURAL FUNCTIONS	124
ZHOVTIUK O. INTERNATIONAL STANDARDS FOR THE INVESTIGATION OF WAR CRIMES	130
LOHVYNNENKO M. REGULATORY AND LEGAL BASIS FOR ENSURING THE PERSONAL SAFETY OF EMPLOYEES OF THE NATIONAL POLICE OF UKRAINE	139

LUTSAK S.	
WAYS OF COMMITTING CRIMINAL OFFENSES IN THE FIELD OF OFFICIAL ACTIVITIES BY EMPLOYEES OF THE NATIONAL POLICE OF UKRAINE.....	147
MELEKHOVETS Ye.	
STAGES OF THE DEVELOPMENT OF LEGISLATION ON CRIMINAL LIABILITY FOR THE TRANSFER OR COLLECTION OF OFFICIAL INFORMATION COLLECTED IN THE PROCESS OF OPERATIONAL-SEARCH, COUNTERINTELLIGENCE ACTIVITIES, IN THE FIELD OF NATIONAL DEFENSE	155
REVA I.	
PROBLEMS OF PRE-TRIAL INVESTIGATION OF VIOLATIONS OF FIRE OR TECHNOGENIC SAFETY REQUIREMENTS ESTABLISHED BY LAW	164
TYMOSHCHUK S.	
INTERFERENCE IN PRIVATE COMMUNICATIONS: PROBLEM ISSUES AND WAYS TO SOLUTION THEM	172
TKACHUK Yu.	
THEORETICAL PRINCIPLES OF CLASSIFICATION OF CRIMINAL SANCTIONS BY THE DEGREE OF DEFINITION OF THEIR BOUNDARIES	180
KHOMENKO A.	
FEATURES OF THE OBJECTIVE SIDE OF ILLEGAL HANDLING OF WEAPONS, MUNITIONS OR EXPLOSIVES.....	186

REVIEWS

VOZNIUK A.	
ON THE CHALLENGES AND HORIZONS OF CRIMINAL LAW POLICY IN WARTIME.....	194
<i>Review of the book: Pysmenskyi Ye.O. Criminal Law Policy of Ukraine Under the Influence of Wartime Factors and its Reflection in Expert Opinion: monograph. Kyiv: Norma Prava, 2025. 212 p.</i>	
HUSARIEV S.	
ENSURING THE EFFECTIVENESS OF LEGISLATION THROUGH THE USE OF INTERNATIONAL STANDARDS.....	196
<i>Review of the book: Volokhov O.S. Effectiveness of Legislation and International Standards of Lawmaking: monograph. Kyiv: Yurinkom Inter, 2025. 484 p.</i>	
DUDOROV O.	
CRIMES RELATED TO CRIMINAL INFLUENCE: CRIMINAL LEGAL CHALLENGES AND PERSPECTIVES TO OVERCOME THEM.....	198
<i>Review of the book: Nikitin A.O. Criminal Liability for Crimes Related to Criminal Influence: Theory and Practice: monograph. Kyiv: Norma Prava, 2025. 304 p.</i>	
PYSMENSKYY Ye.	
TOWARDS A NEW CONCEPT OF CRIMINAL LAW COUNTERACTION TO ORGANIZED CRIME	200
<i>Review of the book: Okolit O.V., & Vozniuk A.A. Criminal Liability for Establishing or Participating in a Criminal Organization or Criminal Association: Problems of Theory and Practice: monograph. Kyiv: Norma Prava, 2025. 324 p.</i>	
CHERNIAVSKYI S.	
CURRENT ISSUES OF FORENSIC PROVISION OF EVIDENCE COLLECTION BY PARTIES TO CRIMINAL PROCEEDINGS IN THE CONDITIONS OF COMPETITIVE JUDICIAL PROCEEDINGS	202
<i>Review of the book: Dul'skyi O.L. Forensic provision of Evidence Collection by Parties to Criminal Proceedings: International, European, National Standards: monograph. Odesa: Yurydika, 2025. 458 p.</i>	
NOTE FOR AUTHORS.....	205

DOI: 10.33270/0525693.1
УДК 343.13.14

ПОГОРЕЦЬКИЙ Микола

доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент Національної академії правових наук України, проректор з науково-педагогічної роботи Київського національного університету імені Тараса Шевченка
м. Київ, Україна
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0936-0929>

УГОДИ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ: ДОКТРИНАЛЬНІ ЗАСАДИ, СУДОВА ПРАКТИКА, СТАНДАРТИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ

Анотація. Статтю присвячено комплексному дослідженню інституту угод у кримінальному процесі України з акцентом на доктринальні засади, практику національних судів і стандарти Європейського суду з прав людини. Зазначено, що угоди є виявом диспозитивності в публічно-правовому провадженні, однак їх допустимість і справедливість залежать від наявності надійних процесуальних гарантій. На підставі аналізу положень Кримінального процесуального кодексу України розмежовано види угод, окреслено етапи ініціювання переговорів, фіксації умов і судового контролю, визначено мінімальні вимоги до перевірки добровільності та поінформованості учасників, обов'язок суду встановити фактичну основу домовленості й належно мотивувати рішення про затвердження або відмову. Увагу зосереджено на ролі потерпілого, питаннях пропорційності наслідків угоди та застереженнях від прихованого тиску в переговорах. Запропоновано процесуальні фільтри у форматі стандартизованих контрольних переліків питань для суду, прокурора та захисника, які охоплюють перевірку добровільності волевиявлення, реальності й ефективності правничої допомоги, достатності кореспондуючих доказів, адекватності відшкодування шкоди, дотримання балансу приватного й публічного інтересів, а також повноти та належності судової мотивації. У статті виокремлено специфіку укладення та судового розгляду угод щодо застосування кримінально-правових заходів до юридичних осіб: визначено вимоги до підтвердження корпоративної волі та представництва, оцінки конфлікту інтересів, доступу до матеріалів, пропорційності заходів і можливого впливу на права акціонерів, працівників і кредиторів. На матеріалі релевантних прецедентів Європейського суду з прав людини сформульовано критерії доброчесності угоди: добровільна й усвідомлена відмова від процесуальних прав, ефективна допомога захисника, відсутність примусу, реальний судовий контроль, перевірка фактичної основи й відповідність публічному інтересу. Узагальнено проблемні аспекти правозастосування в національній практиці, запропоновано адресні зміни до законодавчого регулювання і до підходів судів, спрямовані на підвищення передбачуваності, прозорості та якості правосуддя під час укладення та затвердження угод.

Ключові слова: угода про визнання винуватості; угода про примирення; кримінальний процес; право на справедливий суд; диспозитивність; змагальність; рівність сторін; судовий контроль; досудове розслідування.

Рекомендоване посилання:

Погорецький М. Угоди в кримінальному процесі України: доктринальні засади, судова практика, стандарти Європейського суду з прав людини. *Наука і правоохорона*. 2025. Вип. 3 (69). С. 7–19. DOI: 10.33270/0525693.1

Вступ

У кримінальному процесі України інститут угод посідає важливе місце як інструмент реалізації диспозитивності в межах публічно-правового провадження та водночас як засіб процесуальної економії, здатний скорочувати тривалість розгляду, концентрувати доказування та підвищувати передбачуваність результату.

Водночас ефективність угод не може бути самоціллю: вони мають функціонувати в межах права на справедливий суд із дотриманням стандартів добровільності, поінформованості та однозначної відмови від процесуальних прав, реальної участі захисника, рівності сторін і належного судового контролю за фактичною

основою домовленості¹. Доктринальне осмислення угод виходить за межі суто процедурного опису й вимагає визначення меж «договірності» в публічному процесі, збалансування приватного компромісу та публічного інтересу, а також запровадження таких процесуальних фільтрів, що унеможливають «переговорний примус» і формалізацію мотивування судових рішень². Ситуація ускладнюється спеціальними конструкціями щодо застосування кримінально-правових заходів до юридичних осіб, де постають питання підтвердження корпоративної волі, належного представництва, конфлікту інтересів і пропорційності наслідків угоди для третіх осіб³.

Українська судова практика демонструє як позитивні приклади верифікації добровільності й фактичної основи, так і типові хиби – від декларативного мотивування до ігнорування позиції потерпілого та недостатньої перевірки доказів, що є основою домовленості; ці прогалини підвищують ризики деформації внутрішнього переконання та упередженості під час переговорів і судового контролю⁴. На тлі релевантних підходів ЄСПЛ до прийнятності механізмів угоди про визнання винуватості/відмови від права (plea/waiver) та критеріїв їх добросовісності важливе значення має узгодженість національної моделі з вимогами добровільності, ефективної юридичної допомоги, реального судового контролю, перевірки фактичної основи та відповідності публічному інтересу⁵. Метою цієї роботи є побудова цілісної доктринальної моделі інституту угод, виявлення й систематизація законодавчих лакун (зокрема щодо угод із юридичними особами), аналіз орієнтирів і помилок національної практики ККС ВС у зіставленні зі стандартами ЄСПЛ, а

також формулювання операційних процесуальних фільтрів і контрольних переліків питань для суддів, прокурорів і захисників, що мають на меті забезпечити баланс між процесуальною економією та вимогами справедливого судового розгляду⁶.

Огляд літератури

Методологічну основу для оцінювання угод як консенсуальної форми в публічно-правовому процесі формує логіка права й доктрина суддівського розсуду: по-перше, межі раціональності правових обґрунтувань і перевірюваність висновків окреслено в аналітичній традиції логіки дефізібельності (*defeasibility*)⁷ (Alchourrón, 2012); по-друге, суддівський розсуд розглянуто як інструмент балансу диспозитивності й публічного інтересу, що вимагає реального контролю добровільності, поінформованої відмови від прав і пропорційності наслідків (Barak, 2022). У конституційно-правовому зрізі континентальної Європи німецький Федеральний конституційний суд підкреслює стандарти якості мотивування, заборону формалізму й обов'язок суду перевіряти

⁶ Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/4651-17>; Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2341-14>; Ухвала Верховного Суду від 25 трав. 2023 р. Справа № 463/4324/18. Провадження № 51-287км23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111192794>; Ухвала Верховного Суду від 17 січ. 2024 р. Справа № 713/481/23. Провадження № 51-4390км23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116487693>; Natsvlishvili and Togonidze v. Georgia : Judgment of European Court of Human Rights of 29 April 2014, No. 9043/05. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-142093>

⁷ В академічній юридичній мові вислів «в аналітичній традиції логіки дефізібельності (*defeasibility*)» тлумачать як науковий напрям у філософії права та логіці, що сформувався у межах аналітичної школи права (передусім англо-американської). Логіка дефізібельності (від англ. *defeasibility* – можливість скасування, відступу, подолання) – це концепція, яка пояснює, що правові норми та правові висновки не є абсолютно жорсткими: вони діють, «поки не буде наведено достатніх підстав для їхнього відступу». Така логіка дає змогу описати гнучкість правового регулювання, коли правила не спрацьовують автоматично, а підлягають корекції залежно від контексту; її використовують для аналізу аргументації у праві (наприклад, презумпція діє доти, доки її не спростовано; загальне правило поступається спеціальному). У кримінальному процесі логіка дефізібельності допомагає обґрунтувати винятки з правил доказування, визначити допустимість або недопустимість доказів, а також окреслити межі дії процесуальних гарантій. «Аналітична традиція» означає методологічний підхід, що спирається на логічний аналіз мови та структури правових норм, властивий аналітичній філософії права (Г. Харт, А. Росс, Дж. Раз та ін.); саме в цій традиції розробляють ідею дефізібельності як логічної властивості правових норм і юридичної аргументації.

¹ Natsvlishvili and Togonidze v. Georgia : Judgment of European Court of Human Rights of 29 April 2014, No. 9043/05. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-142093>; Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/4651-17>

² Ухвала Верховного Суду від 25 трав. 2023 р. Справа № 463/4324/18. Провадження № 51-287км23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111192794>; Ухвала Верховного Суду від 17 січ. 2024 р. Справа № 713/481/23. Провадження № 51-4390км23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116487693>

³ Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2341-14>; Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/4651-17>

⁴ Ухвала Верховного Суду від 25 трав. 2023 р. Справа № 463/4324/18. Провадження № 51-287км23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111192794>; Ухвала Верховного Суду від 17 січ. 2024 р. Справа № 713/481/23. Провадження № 51-4390км23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116487693>

⁵ Natsvlishvili and Togonidze v. Georgia : Judgment of European Court of Human Rights of 29 April 2014, No. 9043/05. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-142093>

фактичну основу процесуальних рішень¹, нато-мість польська касаційна юриспруденція акцентує на межах допустимої «угодності» й необхідності контролю доказової бази за спрощених форм завершення провадження². Конвенційні орієнтири ЄСПЛ у справах щодо «plea/waiver» фіксують консолідований тест: добровільність й усвідомленість відмов від процесуальних прав, ефективна допомога захисника, відсутність примусу, реальний судовий контроль і перевірка фактичної основи з огляду на публічний інтерес³ з додатковим акцентом на вразливість учасників і належні процесуальні гарантії в ситуаціях нерівності⁴.

Українська нормативна рамка визначена Конституцією, Кримінальним кодексом і Кримінальним процесуальним кодексом, а також спеціальними змінами 2017 року, що оптимізували процесуальні механізми, і 2024 року – щодо угод у корупційних провадженнях; це підвищує вимоги до добровільності, ролі потерпілого, пропорційності й мотивування⁵. У галузевій доктрині питання примирення, змісту угод і ролі учасників відображені в прикладних дослідженнях, що сукупно підводять до потреби стандартизації судового контролю за добровільністю, поінформованістю та

фактичною основою домовленостей (Basysta, 2017; Velykodnyi, 2015; Hvozdetzkyi, & Liash, 2020; Hloba, 2020; Leliak, 2015; Lyzak, 2014; Paliukh, 2019; Trekke, 2018; Turman, 2017; 2018(a), (b); Chumak, 2016; Yurkova, 2013). Питання мотивації рішень і зв'язку між доказами й висновками в національній дискусії системно артикульовано як критерій добросовісності правосуддя, а принцип вільної оцінки доказів інтерпретовано як такий, що вимагає мінімального кореспондуючого масиву та прозорої аргументації під час затвердження угод (Bernaziuk, 2019). Судова практика демонструє варіативність підходів: від локальних прикладів ретельної перевірки добровільності й фактичної основи (на рівні рішень судів першої інстанції та спеціалізованих юрисдикцій) до справ, де фіксують дефіцит мотивування або дослідження доказів, що стали основою домовленості; показовими є рішення Солом'янського районного суду м. Києва від 17 червня 2024 року та касаційні ухвали у справах № 991/13030/24, № 713/481/23, № 463/4324/18⁶. Окремий блок становлять напрацювання щодо розвитку інституту угод і судового контролю в умовах воєнного стану, де акцентовано на співвідношенні процесуальної економії, публічного інтересу та належної перевірки фактичної основи (Pohoretskyi, 2025a; Pohoretskyi, 2025b). Психологічний компонент переговорів і судового контролю, релевантний для оцінки добровільності та «equality of arms», висвітлено в емпіричних дослідженнях когнітивних ілюзій (anchoring, framing, hindsight) і засобів їх нейтралізації, що слід урахувати під час формулювання процесуальних запобіжників (Blank, & Nestler, 2008; Bourgeois-Gironde, & Giraud, 2009).

На підставі узагальнення порівняльних, конвенційних і національних підходів логічним підсумком огляду літератури щодо угод є необхідність побудови цілісної доктринальної моделі інституту угод, виявлення та систематизації законодавчих лакун (зокрема щодо угод із юридичними особами), поглибленого аналізу орієнтирів і типових помилок національної практики в зіставленні зі стандартами ЄСПЛ, а також розроблення операційних процесуальних фільтрів і стандартизованих контрольних переліків питань (check-lists) для суддів, прокурорів і

¹ Bundesverfassungsgericht. Urteil des Zweiten Senats vom 19. März 2013 – 2 BvR 2628/10, 2 BvR 2883/10, 2 BvR 2155/11. URL: https://www.bundesverfassungsgericht.de/SharedDocs/Entscheidungen/DE/2013/03/rs20130319_2bvr262810.html

² Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 25 maja 2011 r., sygn. akt III KK 30/11. URL: <https://www.sn.pl/sites/orzecznictwo/orzeczenia/3/iii%20kk%2030-11.pdf>

³ Natsvlishvili and Togonidze v. Georgia : Judgment of European Court of Human Rights of 29 April 2014, No. 9043/05. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng/?i=001-142093>

⁴ V.C.L. and A.N. v. the United Kingdom : Judgment of European Court of Human Rights of 16 February 2021, No. 77587/12, 74603/12 (195–202). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng-press/?i=003-6940249-9330764>

⁵ Конституція України : Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>; Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2341-14>; Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/4651-17>; Про внесення змін до Кримінального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України щодо вдосконалення регулювання угод про визнання винуватості у кримінальних провадженнях щодо корупційних кримінальних правопорушень та кримінальних правопорушень, пов'язаних з корупцією : Закон України від 29 жовт. 2024 р. № 4033-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4033-20>; Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення механізмів забезпечення завдань кримінального провадження : Закон України від 16 берез. 2017 р. № 1950-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1950-19>; Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12 трав. 2015 р. № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/389-19>

⁶ Рішення Солом'янського районного суду м. Києва від 17 черв. 2024 р. Справа № 760/8343/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/123640067>; Ухвала Вищого антикорупційного суду від 12 берез. 2025 р. Справа № 991/13030/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/125766737>; Ухвала Верховного Суду від 14 квіт. 2025 р. Справа № 991/13030/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/126569694>; Ухвала Верховного Суду від 17 січ. 2024 р. Справа № 713/481/23. Провадження № 51-4390км23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116487693>; Ухвала Верховного Суду від 25 трав. 2023 р. Справа № 463/4324/18. Провадження № 51-287км23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111192794>

захисників, покликаних забезпечити збалансування процесуальної економії з вимогами справедливості судового розгляду, що й становить завдання цієї статті.

Матеріали та методи

Джерельну базу дослідження формують: (а) норми Конституції України, Кримінального процесуального кодексу та суміжних актів, що встановлюють межі укладення й судового контролю процесуальних угод, включно з реформою 2017 року та спеціальним законом 2024 року для корупційних проваджень, а також загальним режимом воєнного стану¹; (б) прецедентна практика ЄСПЛ щодо механізмів plea/waiver, яка формулює консолідований тест добровільності, поінформованості, ефективної допомоги захисника, відсутності примусу й наявності реального судового контролю²; (в) континентально-європейські порівняльні орієнтири щодо стандартів мотивування та перевірки фактичної основи судового рішення³; (г) національна судова практика 2013–2025 років із фокусом на акти касаційної інстанції та репрезентативні приклади першої інстанції й

спеціалізованих юрисдикцій⁴; (д) доктринальні та прикладні праці, що висвітлюють суддівський розсуд, логіку правових рішень, зміст і процедури угод, ролі учасників, типові проблеми правозастосування (Alchourrón, 2012; Barak, 2022; Basysta, 2017; Velykodnyi, 2015; Hvozdetyskiy, & Liash, 2020; Hloba, 2020; Leliak, 2015; Lyzak, 2014; Paliukh, 2019; Trekke, 2018; Turman, 2017; 2018 (a), (b); Chumak, 2016; Yurkova, 2013; Sirotkina, 2020; Podolian, & Savytska, 2025), а також роботи щодо стандартів мотивування та принципу вільної оцінки доказів й емпіричні дослідження когнітивних спотворень, релевантних для оцінки добровільності та «equality of arms» (Bernaziuk, 2019; Blank, & Nestler, 2008; Bourgeois-Gironde, & Giraud, 2009). Методологія охоплює догматичний аналіз конституційних і процесуальних норм для реконструкції правової моделі угод і визначення обов'язкових елементів судового контролю з подальшим зіставленням національних приписів і практики з тестами, сформульованими в прецедентах ЄСПЛ та порівняльно-правових орієнтирах⁵. Застосовано порівняльно-правовий метод для зіставлення національних приписів і підходів з конституційними та касаційними стандартами Німеччини та Польщі щодо якості мотивування та перевірки фактичної основи⁶. Аналіз судової практики здійснено як цільову вибірку рішень за 2013–2025 роки (касація та показові приклади

¹ Конституція України : Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>; Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/4651-17>; Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення механізмів забезпечення завдань кримінального провадження : Закон України від 16 берез. 2017 р. № 1950-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1950-19>; Про внесення змін до Кримінального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України щодо вдосконалення регулювання угод про визнання винуватості у кримінальних провадженнях щодо корупційних кримінальних правопорушень та кримінальних правопорушень, пов'язаних з корупцією : Закон України від 29 жовт. 2024 р. № 4033-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4033-20>; Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12 трав. 2015 р. № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/389-19>; Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2341-14>

² Natsvlshvili and Togonidze v. Georgia : Judgment of European Court of Human Rights of 29 April 2014, No. 9043/05. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-142093>; V.C.L. and A.N. v. the United Kingdom : Judgment of European Court of Human Rights of 16 February 2021, No. 77587/12, 74603/12 (195–202). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng-press?i=003-6940-249-9330764>

³ Bundesverfassungsgericht. Urteil des Zweiten Senats vom 19. März 2013 – 2 BvR 2628/10, 2 BvR 2883/10, 2 BvR 2155/11. URL: https://www.bundesverfassungsgericht.de/SharedDocs/Entscheidungen/DE/2013/03/rs20130319_2bvr262810.html; Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 25 maja 2011 r., sygn. akt III KK 30/11. URL: <https://www.sn.pl/sites/orzecznictwo/orzeczenia/iii%20kk%2030-11.pdf>

⁴ Ухвала Верховного Суду від 17 січ. 2024 р. Справа № 713/481/23. Провадження № 51-4390км23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116487693>; Ухвала Верховного Суду від 25 трав. 2023 р. Справа № 463/4324/18. Провадження № 51-287км23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111192794>; Ухвала Вищого антикорупційного суду від 12 берез. 2025 р. Справа № 991/13030/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/125766737>; Рішення Солом'янського районного суду м. Києва від 17 черв. 2024 р. Справа № 760/8343/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/123640067>

⁵ Конституція України : Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>; Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/4651-17>; Natsvlshvili and Togonidze v. Georgia : Judgment of European Court of Human Rights of 29 April 2014, No. 9043/05. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-142093>; Bundesverfassungsgericht. Urteil des Zweiten Senats vom 19. März 2013 – 2 BvR 2628/10, 2 BvR 2883/10, 2 BvR 2155/11. URL: https://www.bundesverfassungsgericht.de/SharedDocs/Entscheidungen/DE/2013/03/rs20130319_2bvr262810.html; Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 25 maja 2011 r., sygn. akt III KK 30/11. URL: <https://www.sn.pl/sites/orzecznictwo/orzeczenia/iii%20kk%2030-11.pdf>

⁶ Bundesverfassungsgericht. Urteil des Zweiten Senats vom 19. März 2013 – 2 BvR 2628/10, 2 BvR 2883/10, 2 BvR 2155/11. URL: https://www.bundesverfassungsgericht.de/SharedDocs/Entscheidungen/DE/2013/03/rs20130319_2bvr262810.html; Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 25 maja 2011 r., sygn. akt III KK 30/11. URL: <https://www.sn.pl/sites/orzecznictwo/orzeczenia/iii%20kk%2030-11.pdf>

першої інстанції/спеціалізованої юрисдикції) з фокусом на відповідність конвенційному тесту ЄСПЛ¹. Для кожного рішення проведено контент-аналіз мотивувальних частин із кодуванням шести індикаторів: (1) добровільність; (2) поінформована й однозначна відмова від прав; (3) ефективна допомога захисника; (4) перевірка фактичної основи; (5) пропорційність наслідків і врахування позиції потерпілого; (6) повнота й логічна зв'язаність мотивування (Bernaziuk, 2019). Для блоку щодо угод з юридичними особами застосовано цільовий аналіз норм і практики з перевіркою підтвердження корпоративної волі, представництва, потенційного конфлікту інтересів і пропорційності втручання². Зрештою, у світлі когнітивних ризиків переговорів і судового контролю індикатори перевірки доповнено критеріями нейтралізації фреймінгу, «якірного» ефекту та hindsight-bias (Blank, & Nestler, 2008; Bourgeois-Gironde, & Giraud, 2009), що інтегруються в проєкт процесуальних фільтрів і стандартизованих контрольних переліків питань, запропонованих у статті.

Результати й обговорення

Доктринальні засади інституту угод полягають у тому, що угода є консенсуальною формою врегулювання кримінально-правового конфлікту всередині публічного процесу, тобто «договірність» тут можлива лише настільки, наскільки вона не підміняє імперативний характер переслідування та судового контролю, а вбудовується в процесуальну форму як її легітимний різновид (Barak, 2022). Звідси випливають межі «договірності»: предмет домовленостей не може виходити за межі закону, не може нівелювати обов'язок суду перевірити фактичну основу й не може зводитися до простої констатації волі сторін; місце угод у системі процесуальних форм визначене їх здатністю забезпечити результат, сумісний з гарантіями справедливого суду та з принципами публічного інтересу. Критерії справедливості угоди охоплюють сукупність взаємопов'язаних вимог: реальну добровільність волевиявлення

сторони, поінформовану й однозначну відмову від відповідних процесуальних прав з підтвердженою участю захисника, перевірку судом достатності фактичної основи домовленості, а також пропорційність її наслідків з огляду на тяжкість діяння, шкоду потерпілому та превентивну мету; недопустимим є будь-який прямий чи опосередкований тиск, який спотворює волю учасника провадження³.

Доказове значення угоди не можна тлумачити як «автоматизм» для винесення вироку: самозіння або формула згоди сторін не звільняють суд від обов'язку перевірити належність, допустимість і достовірність кореспондуючих доказів та показати в мотивувальній частині рішення логічний зв'язок між установленими фактичними даними, застосованими нормами й висновками про справедливість і законність домовленості (Bernaziuk, 2019). Така вимога до повноти й структурованості мотивування є водночас методологічною гарантією від довільності: вона відтворює критерії раціональності правової аргументації та забезпечує подальшу перевірюваність судового рішення (Alchourrón, 2012).

Збалансування інтересів у режимі угод означає, що процесуальна економія та пришвидшення провадження можуть бути прийнятними лише настільки, наскільки не підривають публічний інтерес – захист прав потерпілого, відновлення справедливості, узгодженість призначеного покарання з тяжкістю посягання та підтримання довіри до правосуддя; у випадку колізії пріоритет мають гарантії справедливого суду й стандарти належної перевірки, а не «договірна» зручність результату (Barak, 2022)⁴.

Проблеми законодавчого врегулювання інституту угод виявляються насамперед у процедурному каркасі КПК: етапи ініціювання, переговорів, фіксації умов, судового контролю та правових наслідків урегульовано фрагментарно, що залишає прогалини для зловживань і формалізму. Нормативно неповно конкретизовано стандарт запитань суду для перевірки добровільності й поінформованості сторін, не передбачено обов'язкового «часу на роздуми» між погодженням умов і судовим затвердженням, а також уніфікованої письмової форми роз'яснень прав і наслідків відмови, що підлягали б долученню до матеріалів.

¹ Natsvlshvili and Togonidze v. Georgia : Judgment of European Court of Human Rights of 29 April 2014, No. 9043/05. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng-press?i=003-69402-49-9330764](https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-142093; V.C.L. and A.N. v. the United Kingdom : Judgment of European Court of Human Rights of 16 February 2021, No. 77587/12, 74603/12 (195–202). URL: <a href=)

² Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/4651-17>; Про внесення змін до Кримінального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України щодо вдосконалення регулювання угод про визнання винуватості у кримінальних провадженнях щодо корупційних кримінальних правопорушень та кримінальних правопорушень, пов'язаних з корупцією : Закон України від 29 жовт. 2024 р. № 4033-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4033-20>

³ Natsvlshvili and Togonidze v. Georgia : Judgment of European Court of Human Rights of 29 April 2014, No. 9043/05. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng-press?i=003-69402-49-9330764](https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-142093; V.C.L. and A.N. v. the United Kingdom : Judgment of European Court of Human Rights of 16 February 2021, No. 77587/12, 74603/12 (195–202). URL: <a href=)

⁴ Natsvlshvili and Togonidze v. Georgia : Judgment of European Court of Human Rights of 29 April 2014, No. 9043/05. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-142093>

У сегменті добровільності та поінформованості необхідною є обов'язкова фіксація консультацій із захисником (із зазначенням часу, предмета і результатів), пряма заборона будь-якого безпосереднього чи опосередкованого тиску під час переговорів і застосування судом «тесту усвідомленості» відмов від прав: чи зрозуміла особі природа відмови, альтернативи, процесуальні та матеріально-правові наслідки, зокрема щодо апеляційного оскарження¹. Вимога наявності фактичної основи угоди означає мінімум кореспондуючих доказів, які підтверджують описані обставини; самозізнання чи формула згоди сторін не можуть бути достатніми без незалежної верифікації матеріалами провадження, а суд повинен окреслити обсяг дослідження цих матеріалів під час затвердження угоди.

У площині мотивування необхідно нормативно закріпити обов'язкові елементи мотивувальної частини під час затвердження або відмови: (1) перевірка добровільності та поінформованості; (2) опис й оцінювання фактичної основи; (3) оцінювання пропорційності наслідків домовленості; (4) аргументи щодо публічного інтересу та прав потерпілого; (5) посилання на застосовані норми й судову практику; (6) чітка відповідь на доводи сторін (Bernaziuk, 2019).

Роль потерпілого (Pohoretskyi, & Serhieieva, 2017) має бути посилена: забезпечення участі в переговорах (у межах, сумісних із таємницею домовленостей і недопущенням тиску), право висловити заперечення в суді, механізми реалістичної компенсації шкоди та процесуальна перевірка обґрунтованості запропонованого відшкодування.

Режим оскарження потребує уточнення меж перегляду затверджених угод: підставами мають бути істотні процедурні вади (порушення права на захист, відсутність реальної добровільності), наявність тиску або обману, а також дефіцит фактичної основи; апеляційний суд повинен мати інструменти для доктринально вивіреної перевірки мотивування (Bernaziuk, 2019).

Порівняльні орієнтири підтверджують доцільність таких вимог: конституційні стандарти якості судових рішень і реальності судового контролю в Німеччині, а також польська касаційна практика щодо допустимості «угодних» механізмів і контролю доказової бази слугують корисними

моделями для конкретизації національних приписів².

Практика затвердження угод у кримінальному провадженні вимагає від суду не формальної, а змістовної перевірки добровільності, усвідомленості й інформованості волевиявлення сторін, підтвердженої належною фактичною основою та повноцінною мотивацією, з огляду на позицію потерпілого; інакше виникають типові збої: формальна оцінка добровільності, слабка фактична база, дефіцит мотивів й ігнорування прав потерпілого³.

У цьому контексті ККС ВС надає орієнтири у вигляді сигнальних індикаторів «червоних прапорців» – наявність альтернативних версій угод поза судовим контролем, розбіжності в статусі сторін, декларативні тези про «суспільний інтерес» і помилкове посилання на відомчі інструкції як на обмеження процесуальної компетенції прокурора; натомість рекомендовані формули мотивування передбачають чітку фіксацію дотримання ст. 471–474 КПК, добровільності й інформованості сторін, конкретизацію суспільного інтересу, співвіднесення висновків з матеріалами провадження та визнання суто організаційної природи відомчих актів⁴.

Показовою є справа про надання неправомірної вигоди прокурору з метою укладення угоди про визнання винуватості: захиснику інкриміновано ч. 3 ст. 369 КК за ініціювання та реалізацію передачі неправомірної вигоди, натомість суди першої та апеляційної інстанцій перекваліфікували на ч. 1 ст. 369-2 КК, з огляду на відсутність у прокурора одноосібних повноважень укладати угоду без попереднього

² Bundesverfassungsgericht. Urteil des Zweiten Senats vom 19. März 2013 – 2 BvR 2628/10, 2 BvR 2883/10, 2 BvR 2155/11. URL: https://www.bundesverfassungsgericht.de/SharedDocs/Entscheidungen/DE/2013/03/rs20130319_2bvr262810.html; Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 25 maja 2011 r., sygn. akt III KK 30/11. URL: <https://www.sn.pl/sites/orzecznictwo/orzecznie3/iii%20kk%2030-11.pdf>

³ Natsvlshvili and Togonidze v. Georgia : Judgment of European Court of Human Rights of 29 April 2014, No. 9043/05. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-142093>; Ухвала Верховного Суду від 17 січ. 2024 р. Справа № 713/481/23. Провадження № 51-4390км23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116487693>

⁴ Ухвала Верховного Суду від 25 трав. 2023 р. Справа № 463/4324/18. Провадження № 51-287км23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111192794>; Ухвала Верховного Суду від 17 січ. 2024 р. Справа № 713/481/23. Провадження № 51-4390км23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116487693>;

Natsvlshvili and Togonidze v. Georgia : Judgment of European Court of Human Rights of 29 April 2014, No. 9043/05. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-142093>; Огляд судової практики Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду за I півріччя 2025 року (01.01.2025–30.06.2025) / Верховний Суд. Київ, 2025. 56 с. URL: https://court.gov.ua/storage/portal/supreme/oglyady/Oglyad_KKS_I_pivr_2025.pdf

¹ Natsvlshvili and Togonidze v. Georgia : Judgment of European Court of Human Rights of 29 April 2014, No. 9043/05. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-142093>; C.L. and A.N. v. the United Kingdom : Judgment of European Court of Human Rights of 16 February 2021, No. 77587/12, 74603/12 (195–202). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng-press?i=003-6940249-9330764>

погодження згідно з наказом № 4гн. Верховний Суд, з огляду на норми КПК, відкинув цей підхід й акцентував, що визначальним для складу злочину за ст. 369 КК є наявність у службової особи реальних процесуальних повноважень діяти чи утримуватися від дії в інтересах особи, яка надає неправомірну вигоду, а відомчі акти мають організаційно-розпорядчий характер і не обмежують повноважень, безпосередньо закріплених у п. 15 ч. 1 ст. 3 та ст. 37 КПК¹. Отже, порушення внутрішньої процедури погодження угоди з керівником органу прокуратури не позбавляє прокурора можливості укласти угоду від імені сторони обвинувачення, а пропозиція чи передача неправомірної вигоди такому прокурору утворює об'єктивну сторону ст. 369 КК; цей висновок ідентифікує межі допустимого посилення на відомчі регламенти та формує підстави для скасування рішень, що підміняють процесуальну форму внутрішніми інструкціями².

Другий орієнтир дає постановою щодо угоди про примирення у справі про домашнє насильство: суди затвердили угоду, урахувавши системність протиправної поведінки та призначивши 150 год громадських робіт, водночас засуджений посилався на іншу, «попередню» угоду із вказівкою на його статус як «підозрюваного» й стверджуване порушення п. 2 ч. 1 ст. 468 КПК³. ККС ВС зауважив, що предметом судового контролю може бути лише угода, офіційно подана до суду за ст. 472 КПК⁴; чернетки чи альтернативні редакції, не винесені на судовий розгляд, не створюють правових наслідків⁵. Суд встановив відповідність угоди вимогам ст. 471 КПК, підтвердив її добровільність, суспільний інтерес і відсутність порушення прав учасників, а також відсутність підстав для відмови за ч. 7 ст. 474 КПК; цей підхід узгоджується зі стандартом ЄСПЛ: угода припустима лише за умов добровільності, усвідомленості наслідків, ефективного судового контролю та відсутності конфлікту з публічним порядком, причому гарантії справедливого судового розгляду зберігають силу навіть за

добровільної відмови від окремих процесуальних прав⁶.

Обидві позиції ККС ВС концептуально узгоджуються та формують єдину доктринальну конструкцію: по-перше, відомчі акти не можуть редукувати процесуальну компетенцію, закріплену законом; по-друге, юридичної сили набуває лише угода, подана на судовий контроль у визначеній КПК формі; по-третє, рішення про затвердження має ґрунтуватися на реальній фактичній основі, чітких мотивах, урахуванні прав і волі потерпілого й аргументований «суспільний інтерес»; по-четверте, вияв «червоних прапорців» – неофіційних редакцій угоди, статусних розбіжностей, шаблонної мотивації чи підміни закону інструкцією – є підставою для відмови в затвердженні або для скасування вже затвердженої угоди⁷.

У доктрині та прикладних дослідженнях уже акцентували на потребі деталізації процедур переговорів, ролі прокурора та складу істотних умов угод, що кореспондує запропонованим вище напрямом кодифікаційного доопрацювання (Basysta, 2017; Hvozdetzkyi, & Liash, 2020; Lyzak, 2014; Turman, 2017; 2018 (a), (b); Chumak, 2016; Yurkova, 2013 et al.).

Під час дії воєнного стану у сфері кримінального провадження виразно постає дилема між потребою процесуального пришвидшення та неприпустимістю будь-якого компромісу зі стандартами справедливого судочинства: пришвидшення досудового розслідування та судового контролю, зумовлене безпековими потребами й дефіцитом ресурсів, може бути легітимним лише настільки, наскільки воно сумісне з незнижуваними гарантіями добровільності та поінформованості відмови від прав й укладення процесуальних угод під реальним судовим наглядом (ст. 471, 472, 474 КПК)⁸.

⁶ Natsvlshvili and Togonidze v. Georgia : Judgment of European Court of Human Rights of 29 April 2014, No. 9043/05. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-142093>

⁷ Natsvlshvili and Togonidze v. Georgia : Judgment of European Court of Human Rights of 29 April 2014, No. 9043/05. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-142093>; Ухвала Верховного Суду від 17 січ. 2024 р. Справа № 713/481/23. Провадження № 51-4390км23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116487693>; Ухвала Верховного Суду від 25 трав. 2023 р. Справа № 463/4324/18. Провадження № 51-287км23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111192794>; Огляд судової практики Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду за I півріччя 2025 року (01.01.2025–30.06.2025) / Верховний Суд. Київ, 2025. 56 с. URL: https://court.gov.ua/storage/portal/supreme/oglyady/Oglyad_KKS_I_pivr_2025.pdf

⁸ Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/4651-17>; Natsvlshvili and Togonidze v. Georgia : Judgment of European Court of Human Rights of 29 April 2014, No. 9043/05. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-142093>

¹ Ухвала Верховного Суду від 25 трав. 2023 р. Справа № 463/4324/18. Провадження № 51-287км23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111192794>

² Ухвала Верховного Суду від 25 трав. 2023 р. Справа № 463/4324/18. Провадження № 51-287км23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111192794>;

³ Ухвала Верховного Суду від 17 січ. 2024 р. Справа № 713/481/23. Провадження № 51-4390км23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116487693>

⁴ Огляд судової практики Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду за I півріччя 2025 року (01.01.2025–30.06.2025) / Верховний Суд. Київ, 2025. 56 с. URL: https://court.gov.ua/storage/portal/supreme/oglyady/Oglyad_KKS_I_pivr_2025.pdf

⁵ Ухвала Верховного Суду від 17 січ. 2024 р. Справа № 713/481/23. Провадження № 51-4390км23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116487693>

ЄСПЛ послідовно зауважує: домовленості щодо завершення провадження допустимі лише за умов поінформованої та вільної згоди; «угода під тиском» не сумісна з Конвенцією, а латентний примус – через загрозу суворішої кваліфікації, ризик затягування тримання під вартою чи непропорційні економічні й репутаційні наслідки – має бути виявлений і нейтралізований судом¹.

На рівні національної практики це кореспондує з позицією ККС ВС: юридичне значення має лише угода, офіційно подана на розгляд і перевірена судом; чернетки чи альтернативні редакції, не винесені на судовий контроль, правових наслідків не породжують; відомчі акти не обмежують процесуальних повноважень прокурора, закріплених у законі (ст. 3 ч. 1 п. 15, ст. 37 КПК), а перевірка добровільності та фактичної основи не може бути формальною².

Змістовний тест суду під час затвердження угод у воєнних умовах має охоплювати: (1) реальний, а не формальний іспит добровільності та поінформованості відмови³; (2) «equality of arms» – фактичну рівність можливостей сторін, що передбачає ефективну допомогу захисника та достатній час для консультацій; (3) пропорційність – співмірність поступок і наслідків, недопустимість «купівлі» відмови від гарантій лише зниженням санкції⁴; (4) публічний інтерес – конкретне, доказове обґрунтування, чому саме угода відповідає завданням правосуддя та не підриває довіру до суду; (5) виключення «переговорного примусу» – перевірка походження ініціативи, наявності альтернатив і відсутності прихованих «санкцій» за відмову домовлятися⁵.

Звідси випливають і практичні «червоні прапорці» для суду: повторні неофіційні редакції угод поза судовим контролем; розбіжності в процесуальному статусі сторін; формульні посилання на «суспільний інтерес» без фактичної основи; підміна норм КПК відомчими інструк-

ціями; заяви про тиск або «торг» параметрами тримання під вартою чи обсягом обвинувачення⁶.

У площині матеріально-правової кваліфікації це поєднано з вимогами КК: пропозиція/надання неправомірної вигоди службовій особі з метою впливу на укладення угоди про визнання винуватості охоплюється диспозицією ст. 369 КК; помилкове посилання на відомчі погодження не виключає наявності складу злочину, якщо службова особа має реальні процесуальні повноваження.

Для угод і заходів щодо юридичних осіб діє спеціальний процесуальний режим: участь забезпечують через представника з належно підтвердженими повноваженнями (ст. 64-1 КПК), а укладення угод у спеціальному порядку відбувається за правилами гл. 37-1 КПК з дотриманням тих самих конвенційних гарантій добровільності/усвідомленості й ефективного судового контролю⁷.

Матеріально-правові підстави й види заходів до юридичних осіб визначено в розділі XIV-1 КК (зокрема, ст. 96-3, 96-7, 96-10, 96-10-1): суд зобов'язаний зважити тяжкість діяння, розмір шкоди/вигоди, ступінь реалізації умислу, наявність й ефективність внутрішніх заходів відповідності (compliance) та інші релевантні обставини; за «нефінансових» заходів – доцільність, необхідність і превентивну мету⁸.

Оскільки наслідки для юридичних осіб мають мультисекторний ефект, оцінка пропорційності повинна охоплювати вплив на права третіх осіб, стан конкуренції та доступність публічних послуг, а також спроможність суб'єкта забезпечити в майбутньому належну систему внутрішнього контролю та відповідності; саме такий підхід узгоджується з вимогами «equality of arms», пропорційності й публічного інтересу та формує «безпечний процесуальний коридор» правозастосування у воєнний час⁹.

Узагальнюючи викладене, пропонується застосовувати до угод у кримінальному провадженні інтегровану матрицю перевірки, що

¹ Natsvlshvili and Togonidze v. Georgia : Judgment of European Court of Human Rights of 29 April 2014, No. 9043/05. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-142093>

² Ухвала Верховного Суду від 25 трав. 2023 р. Справа № 463/4324/18. Провадження № 51-287км23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111192794>; Ухвала Верховного Суду від 17 січ. 2024 р. Справа № 713/481/23. Провадження № 51-4390км23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116487693>

³ Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/4651-17>; Natsvlshvili and Togonidze v. Georgia : Judgment of European Court of Human Rights of 29 April 2014, No. 9043/05. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-142093>

⁴ Natsvlshvili and Togonidze v. Georgia : Judgment of European Court of Human Rights of 29 April 2014, No. 9043/05. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-142093>

⁵ Там само.

⁶ Ухвала Верховного Суду від 25 трав. 2023 р. Справа № 463/4324/18. Провадження № 51-287км23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111192794>; Ухвала Верховного Суду від 17 січ. 2024 р. Справа № 713/481/23. Провадження № 51-4390км23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116487693>

⁷ Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/4651-17>; Natsvlshvili and Togonidze v. Georgia : Judgment of European Court of Human Rights of 29 April 2014, No. 9043/05. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-142093>

⁸ Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2341-14>

⁹ Natsvlshvili and Togonidze v. Georgia : Judgment of European Court of Human Rights of 29 April 2014, No. 9043/05. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-142093>; Ухвала Верховного Суду від 17 січ. 2024 р. Справа № 713/481/23. Провадження № 51-4390км23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116487693>

поєднує процесуальні фільтри судового контролю з орієнтирами для сторін. Для суду ключовими є такі критеріальні блоки. По-перше, добровільність: суд має переконливо встановити відсутність будь-якого тиску чи «переговорного примусу», забезпечення достатнього часу на обдумування пропозиції та підтверджену консультацію з адвокатом, фіксовану в процесуальних документах¹. По-друге, поінформованість: учасникові необхідно роз'яснити зрозумілою мовою зміст і межі відмови від процесуальних прав і правові наслідки укладення угоди; ці роз'яснення мають бути належно протоколовані². По-третє, фактична основа: рішення про затвердження угоди повинно спиратися на мінімально необхідний кореспондуючий масив доказової інформації; самопризнання не є самодостатнім і потребує зовнішньої верифікації³. По-четверте, пропорційність наслідків: суд зобов'язаний зважити співмірність запропонованого результату провадження з тяжкістю правопорушення, характером шкоди й завданнями кримінальної юстиції; зниження санкції не може «купувати» відмову від процесуальних гарантій⁴. По-п'яте, права потерпілого та публічний інтерес: має бути переконливо показано, що угода не порушує прав потерпілого, відповідає охороні правопорядку та не підриває довіру до правосуддя; формульні декларації без фактичного підґрунтя є неприйнятними⁵. Пошосте, повнота мотивування: судові рішення повинно містити чітку структуру причиново-наслідкових зв'язків із посиланням на конкретні докази та релевантні норми права, що обґрунтовують кожен із названих елементів⁶.

Водночас для сторін обвинувачення та захисту діють власні орієнтири належної процесуальної поведінки: системна фіксація перебігу переговорів (час, учасники, предмет обговорення), надання письмових роз'яснень щодо прав і наслідків відмови від них, а також належне документування добровільності волевиявлення та, за наявності, компенсації шкоди з підтвердженням її реальності й достатності⁷.

Специфіка провадженя щодо юридичних осіб вимагає додаткових елементів перевірки: підтвер-

дження корпоративної волі через компетентного представника з належними повноваженнями⁸ та оцінку мультисекторного впливу домовленості на права акціонерів, працівників і кредиторів, включно з прогнозом дотримання внутрішньої системи відповідності в майбутньому⁹. Сукупність зазначених процесуальних фільтрів і критеріїв формує завершену академічну модель контролю, яка забезпечує баланс між диспозитивністю угод і вимогами верховенства права у воєнний та післявоєнний періоди¹⁰.

Висновки

У роботі запропоновано цілісну доктринальну модель процесуальних угод, яка поєднує диспозитивність сторін із незнижуваними гарантіями справедливого судочинства. Її ядро становлять чотири опори: реальна добровільність і поінформованість волевиявлення; ефективна участь захисника й фактична рівність процесуальних можливостей сторін; наявність перевірюваної фактичної основи; пропорційність і публічний інтерес, відображені в належно вмотивованому судовому рішенні.

На цій основі сформульовано конкретні пропозиції до КПК: (1) запровадити стандартизований перелік питань, на які суд зобов'язаний дати відповіді під час затвердження угоди (походження ініціативи, межі відмови від прав, оцінка альтернатив, відсутність тиску, фактична основа, публічний інтерес, пропорційність); (2) визначити обов'язкові елементи мотивувальної частини ухвали з чіткою структурою причиново-наслідкових зв'язків і посиланням на конкретні матеріали провадження; (3) установити мінімальні вимоги до фактичної основи рішення (самозінання не є самодостатнім; необхідна зовнішня верифікація ключових обставин); (4) передбачити особливі приписи для угод з юридичними особами: підтвердження корпоративної волі компетентним органом/представником, оцінка впливу на акціонерів, працівників, кредиторів і публічні послуги, а також перевірка спроможності суб'єкта підтримувати систему внутрішнього контролю та відповідності надалі. Для правозастосовної практики запропоновано використовувати стандартизовані контрольні переліки питань і верифікаційну матрицю оцінювання належності, допустимості й достовірності

¹ Natsvlshvili and Togonidze v. Georgia : Judgment of European Court of Human Rights of 29 April 2014, No. 9043/05. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-142093>

² Там само.

³ Там само.

⁴ Там само.

⁵ Ухвала Верховного Суду від 17 січ. 2024 р. Справа № 713/481/23. Провадження № 51-4390км23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116487693>

⁶ Там само.

⁷ Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/4651-17>; Natsvlshvili and Togonidze v. Georgia : Judgment of European Court of Human Rights of 29 April 2014, No. 9043/05. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-142093>

⁸ Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/4651-17>

⁹ Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2341-14>

¹⁰ Natsvlshvili and Togonidze v. Georgia : Judgment of European Court of Human Rights of 29 April 2014, No. 9043/05. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-142093>; Ухвала Верховного Суду від 17 січ. 2024 р. Справа № 713/481/23. Провадження № 51-4390км23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116487693>

доказової інформації: для суду – алгоритм оцінювання добровільності, поінформованості, фактичної основи, пропорційності та публічного інтересу; для сторін – регламент фіксації переговорів, письмові роз'яснення наслідків, документування добровільності та відшкодування шкоди; для юридичних осіб – пакет документів, що посвідчує корпоративне волевиявлення та прогноз нефінансових наслідків.

Межі диспозитивності окреслено через запобіжники «переговорного примусу»: процесу-

альні паузи для консультацій, протокольне опитування щодо альтернатив, заборону обміну поступками за рахунок умов тримання під вартою або загрози суворішої кваліфікації, а також обов'язкове фіксування причин відмови від угоди.

Подальші дослідження доцільно спрямувати на емпіричну валідацію запропонованих інструментів: вимір впливу угод на якість судової мотивації, процесуальну економію, рецидив і довіру до правосуддя з окремим порівняльним аналізом справ за участю юридичних осіб.

References

- [1] Alchourrón, C.E. (2012). On law and logic. *The logic of legal requirements: Essays on defeasibility* (pp. 39-52). Oxford: Oxford University Press. Retrieved from <https://academic.oup.com/book/1436/chapter/140806798>
- [2] Barak, A. (2022). *Judicial discretion*. Kyiv: Center for Educational Literature. Retrieved from <https://jurkniga.ua/contents/sudeyskoe-usmotrenie.pdf>
- [3] Basysta, I.V. (2017). Practical problems of concluding reconciliation agreements in criminal proceedings. *Journal of Criminal Procedure*, 1, 11-19. Retrieved from https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/5386/1/%D0%91%D0%B0%D1%81%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%B0%20vkc_2017_1_3.pdf
- [4] Bernaziuk, Ya. (2019). The concept and criteria of the motivation of a judicial decision as a guarantee of compliance with the rule of law. *Judicial Power of Ukraine*. Retrieved from <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/zmi/635136/>
- [5] Blank, H., & Nestler, S. (2008). How many hindsight biases are there? *Cognition*, 106(3), 1408-1440. DOI: 10.1016/j.cognition.2007.07.007
- [6] Bourgeois-Gironde, S., & Giraud, R. (2009). Framing effects as violations of extensionality. *Theory and Decision*, 67(4), 385-404. DOI: 10.1007/s11238-009-9133-7
- [7] Chumak, K. (2016). Concluding a reconciliation agreement: Grounds, content, parties. *Scientific Journal of the National Academy of the Prosecutor's Office of Ukraine*, 4, 186-195. Retrieved from <https://napu.com.ua/uk/chasopis-napu/>
- [8] Hloba, M. (2020a). Types of reconciliation agreements in criminal proceedings. *Entrepreneurship, Economy and Law*, 8, 269-273. DOI: 10.32849/2663-5313/2020.8.44
- [9] Hloba, M.M. (2020b). On recognizing release from criminal liability due to reconciliation with the victim as a type of reconciliation agreement. *Law and Society*, 5, 148-154. DOI: 10.32842/2078-3736/2020.5.21
- [10] Hvozdet'skyi, V.D., & Liash, A.O. (2020). Reconciliation agreement in criminal proceedings: Selected issues of legal regulation and practice. *Journal of the National University "Ostroh Academy". Series "Law"*, 1(21). Retrieved from <http://lj.oa.edu.ua/articles/2020/n1/20hvdtpv.pdf>
- [11] Leliak, O.O. (2015). Plea agreement in the criminal process of Ukraine. *Candidate's thesis*. Kyiv. Retrieved from <https://uacademic.info.ua/document/0415U005665>
- [12] Lyzak, Ya.V. (2014). The role of the prosecutor in concluding reconciliation and plea agreements. *Scientific Bulletin of Kherson State University. Series "Legal Sciences"*, 1(3), 226-231. Retrieved from <https://lj.journal.kspu.edu/index.php/lj/issue/archive>
- [13] Paliukh, L. (2019). Problems of qualification of deliberate non-fulfilment by a convict of reconciliation or plea agreements. *Entrepreneurship, Economy and Law*, 4, 217-221. Retrieved from <https://pgp-journal.kiev.ua/archive/2019/4/42.pdf>
- [14] Podolian, Yu.O., & Savytska, S.L. (2025). Judgment based on a plea agreement: Practice and problematic aspects. *DICTUM FACTUM*, 1(17), 273-279. DOI: 10.32703/2663-6352/2025-1-17-273-279
- [15] Pohoretskyi, M.A. (2025a). Judicial control in ensuring fair and admissible proof in the criminal process of Ukraine. *Analytical and Comparative Jurisprudence*, 4(3), 269-279. DOI: 10.24144/2788-6018.2025.04.3.40
- [16] Pohoretskyi, M.A. (2025b). Novelty of the Criminal Procedure Code of Ukraine during martial law: Problematic issues. *Law and Society*, 3(2), 248-262. DOI: 10.32842/2078-3736/2025.3.2.35
- [17] Pohoretskyi, M.A., & Serhieieva, D.B. (2017). Problematic issues of exercising the procedural status of a victim in criminal proceedings. *Naukovyi Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Law "Series"*, 46(2), 118-123. Retrieved from <https://dspace2.uzhnu.edu.ua/items/08598282-ac04-4671-b955-b7e94ef07673>

- [18] Sirotkina, M. (2020). Initiating a reconciliation agreement in criminal proceedings. *Entrepreneurship, Economy and Law*, 8, 291-296. DOI: 10.32849/2663-5313/2020.8.48
- [19] Trekke, A.S. (2018). Criminal proceedings based on a plea agreement. *Candidate's thesis*. Irpin. Retrieved from <https://www.nusta.edu.ua/wp-content/uploads/2016/11/dis-ilovepdf-compressed.pdf>
- [20] Turman, N. (2017). The concept and significance of a reconciliation agreement in the criminal process of Ukraine. *Entrepreneurship, Economy and Law*, 12, 273-277. Retrieved from <https://pgp-journal.kiev.ua/archive/2017/12/58.pdf>
- [21] Turman, N. (2018a). Main elements of the content of a reconciliation agreement. *Entrepreneurship, Economy and Law*, 9, 256-260. Retrieved from <https://pgp-journal.kiev.ua/archive/2018/9/48.pdf>
- [22] Turman, N. (2018b). Procedural and legal aspects of concluding a reconciliation agreement in the criminal process of Ukraine. *National Law Journal: Theory and Practice*, 3(31), 132-136. Retrieved from https://www.jurnaluljuridic.in.ua/archive/2018/3/part_1/31.pdf
- [23] Velykodnyi, D.V. (2015). Mediation as a way to improve the plea reconciliation agreement in criminal proceedings. *Law and Society*, 6.2(3), 132-136. Retrieved from https://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2015/6_2_2015/part_3/26.pdf
- [24] Yurkova, H.V. (2013). Proceedings with reconciliation of the parties in the criminal procedural law of Ukraine: A comparative analysis. *Law and Society*, 6, 367-370. Retrieved from https://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&image_file_name=PDF%2FPis_2013_6.2_87.pdf

Список використаних джерел

- [1] Alchourrón C. E. On law and logic. *The Logic of Legal Requirements: Essays on Defeasibility*. Oxford : Oxford University Press, 2012. P. 39–52. DOI: 10.1093/acprof:oso/9780199661640.003.000
- [2] Барак А. Суддівський розсуд. Київ : Центр учб. літ., 2022. 320 с. URL: <https://jurkniga.ua/contents/sudeyskoe-usmotrenie.pdf>
- [3] Басиста І. В. Практичні проблеми укладення угод про примирення у кримінальному провадженні. *Вісник кримінального судочинства*. 2017. № 1. С. 11–19. URL: https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/5386/1/%D0%91%D0%B0%D1%81%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%B0%20vkc_2017_1_3.pdf
- [4] Берназюк Я. Поняття та критерії мотивованості судового рішення як однієї з гарантій дотримання судами принципу верховенства права. *Судова влада України*. 2019. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/zmi/635136/>
- [5] Blank H., Nestler S. How many hindsight biases are there? *Cognition*. 2008. No. 106 (3). P. 1408–1440. DOI: 10.1016/j.cognition.2007.07.007
- [6] Bourgeois-Gironde S., Giraud R. Framing effects as violations of extensionality. *Theory and Decision*. 2009. No. 67 (4). P. 385–404. DOI: 10.1007/s11238-009-9133-7
- [7] Чумак К. Укладення угоди про примирення: підстави, зміст, сторони. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2016. № 4. С. 186–195. URL: <https://napu.com.ua/uk/chasopis-napu/>
- [8] Глоба М. Види угод про примирення у кримінальному провадженні. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 8. С. 269–273. DOI: 10.32849/2663-5313/2020.8.44
- [9] Глоба М. М. Щодо визнання звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням із потерпілим видом угоди про примирення у кримінальному провадженні. *Право і суспільство*. 2020. № 5. С. 148–154. DOI: 10.32842/2078-3736/2020.5.21
- [10] Гвоздецький В. Д., Ляш А. О. Угода про примирення у кримінальному провадженні: деякі питання правового регулювання та практичного вирішення. *Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право»*. 2020. № 1 (21). URL: <http://lj.oa.edu.ua/articles/2020/n1/20hvdtpv.pdf>
- [11] Лесяк О. О. Угода про визнання винуватості у кримінальному процесі України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2015. 228 с. URL: <https://uacademic.info/ua/document/0415U005665>
- [12] Лизак Я. В. Роль прокурора під час укладення угод про примирення та визнання винуватості. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки»*. 2014. Вип. 1. Т. 3. С. 226–231. URL: <https://lj.journal.kspu.edu/index.php/lj/issue/archive>
- [13] Палюх Л. Проблеми кваліфікації умисного невиконання засудженим угод про примирення або про визнання винуватості. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 4. С. 217–221. URL: <https://pgp-journal.kiev.ua/archive/2019/4/42.pdf>
- [14] Подолян Ю. О., Савицька С. Л. Вирок на підставі угоди: практика застосування та проблемні аспекти. *DICTUM FACTUM*. 2025. № 1 (17). С. 273–279. DOI: 10.32703/2663-6352/2025-1-17-273-279

- [15] Погорецький М. А. Судовий контроль у забезпеченні справедливого та допустимого доказування в кримінальному процесі України. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. № 4. Ч. 3. С. 269–279. DOI: 10.24144/2788-6018.2025.04.3.40
- [16] Погорецький М. А. Новели Кримінального процесуального кодексу України в період воєнного стану: проблемні питання. *Право і суспільство*. 2025. № 3. Т. 2. С. 248–262. DOI: 10.32842/2078-3736/2025.3.2.35
- [17] Погорецький М. А., Сергеева Д. Б. Проблемні питання реалізації процесуального статусу потерпілого у кримінальному провадженні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2017. № 46. Т. 2. С. 118–123. URL: <https://dspace2.uzhnu.edu.ua/items/08598282-ac04-4671-b955-b7e94ef07673>
- [18] Сіроткіна М. Ініціювання укладення угоди про примирення в кримінальному провадженні. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 8. С. 291–296. DOI: 10.32849/2663-5313/2020.8.48
- [19] Трекке А. С. Кримінальне провадження на підставі угоди про визнання винуватості : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Ірпінь, 2018. 247 с. URL: <https://www.nusta.edu.ua/wp-content/uploads/2016/11/dis-ilovepdf-compressed.pdf>
- [20] Турман Н. Поняття та значення угоди про примирення у кримінальному процесі України. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 12. С. 273–277. URL: <https://pgp-journal.kiev.ua/archive/2017/12/58.pdf>
- [21] Турман Н. Основні елементи змісту угоди про примирення. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 9. С. 256–260. URL: <https://pgp-journal.kiev.ua/archive/2018/9/48.pdf>
- [22] Турман Н. Процесуально-правовий аспект укладення угоди про примирення у кримінальному процесі України. *Національний юридичний журнал: теорія і практика*. 2018. № 3 (31). С. 132–136. URL: https://www.jurnaluljuridic.in.ua/archive/2018/3/part_1/31.pdf
- [23] Великодний Д. В. Медіація як шлях удосконалення інституту угоди про примирення в кримінальному провадженні. *Право і суспільство*. 2015. № 6.2. Ч. 3. С. 132–136. URL: https://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2015/6_2_2015/part_3/26.pdf
- [24] Юркова Г. В. Проведення з примиренням сторін у кримінально-процесуальному праві України: порівняльний аналіз. *Право і суспільство*. 2013. № 6. С. 367–370. URL: https://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&image_file_name=PDF%2FPis_2013_6.2_87.pdf

POHORETSKYI Mykola

Doctor of Law, Professor, Corresponding Member of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine, Vice-Rector for Academic Affairs of the Taras Shevchenko National University of Kyiv

Kyiv, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0936-0929>

AGREEMENTS IN THE CRIMINAL PROCEDURE OF UKRAINE: DOCTRINAL FOUNDATIONS, CASE LAW, EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS STANDARDS

Abstract. The article offers a comprehensive analysis of agreements in the criminal procedure of Ukraine, focusing on doctrinal foundations, domestic case law, and the standards of the European Court of Human Rights. Agreements are conceptualized as a manifestation of the dispositive principle within a public-law proceeding; their admissibility and fairness, however, depend on robust procedural safeguards. Based on the provisions of the Criminal Procedure Code of Ukraine, the paper differentiates types of agreements and maps the stages of initiation, negotiations, recording of terms, and judicial scrutiny. It defines minimum requirements for verifying voluntariness and informed consent, the court's duty to ascertain a factual basis for the agreement, and the obligation to provide a fully reasoned decision either approving or rejecting it. Special attention is paid to the role of the victim, the proportionality of the agreement's consequences, and safeguards against covert pressure during negotiations. The paper proposes procedural filters in the form of practical checklists for judges, prosecutors, and defense counsel, covering the assessment of voluntariness,

the reality of legal assistance, the sufficiency of corroborating evidence, compensation for harm, the balance between private and public interests, and the completeness of judicial reasoning. A separate section examines agreements on the application of criminal-law measures to legal entities, setting requirements for confirming corporate will and representation, screening conflicts of interest, ensuring access to case materials, and assessing proportionality and potential effects on shareholders, employees, and creditors. Drawing on relevant case law of the European Court of Human Rights, the study formulates integrity criteria for agreements: voluntary and informed waiver of procedural rights, effective assistance of counsel, absence of coercion, genuine judicial control, verification of the factual basis, and conformity with the public interest. The article synthesizes recurrent enforcement problems in Ukrainian practice and advances targeted proposals for legislative refinement and judicial approaches aimed at increasing predictability, transparency, and adjudicative quality in the conclusion and approval of agreements.

Keywords: plea agreement; reconciliation agreement; criminal procedure; right to a fair trial; dispositive principle; adversarial proceedings and equality of arms; judicial scrutiny; pre-trial investigation.

DOI: 10.33270/0525693.2
УДК 343.1+343.21

ВОЗНЮК Андрій

доктор юридичних наук, професор, завідувач науково-дослідної лабораторії з проблем протидії злочинності навчально-наукового інституту поліцейської діяльності Національної академії внутрішніх справ
м. Київ, Україна
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3352-5626>

ЗЛОЧИННИЙ ВПЛИВ: ПРОБЛЕМИ ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ ТА НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ПІДСТАВ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

*Стаття підготовлена в межах іменної стипендії
Верховної Ради України для молодих учених –
докторів наук за 2024 рік (0124U003903)*

Анотація. У статті досліджено підстави та межі кримінальної відповідальності за злочинний вплив як окремих виявів організованої злочинності, що має системний характер і здійснюється без безпосередньої участі у вчиненні конкретних злочинів. Обґрунтовано доцільність криміналізації цього явища як засобу протидії кримінальному середовищу, зокрема його неформальним лідерам, які координують, управляють або впливають на злочинну діяльність без безпосередньої участі в вчиненні конкретних злочинів. На підставі аналізу положень ст. 255-1 Кримінального кодексу України, судової практики та критичних позицій науковців встановлено низку системних вад чинного законодавчого регулювання поняття злочинного впливу, серед яких – термінологічна невизначеність, відсутність чітких критеріїв відмежування від співучасті, розмитість ознак суб'єкта та форм впливу. Увагу зосереджено на аналізі положень проєкту нового Кримінального кодексу України, де запропоновано концепцію «злочинного лідерства». Попри спробу деталізації, нова редакція також містить низку проблем, пов'язаних із надмірною прив'язаністю до ознак організованої злочинної групи, дублюванням із суміжними складами злочинів і ризиками правової невизначеності. Узагальнено типові вияви злочинного впливу, зафіксовані в судовій практиці, запропоновано їх законодавчу конкретизацію. До таких форм запропоновано віднести: наділення особи кримінальним статусом, прийняття цього, а також примушування інших осіб до його визнання; встановлення або поширення правил поведінки, що суперечать законодавству України, примушування інших осіб їх дотримуватися; вирішення публічних або приватних питань із застосуванням насильства, погроз, примусу чи інших протиправних дій; контроль за незаконним постачанням до пенітенціарних установ заборонених предметів; організація, здійснення збору, управління або розподілу коштів, майна чи інших активів, призначених для підтримання кримінально протиправної діяльності; здійснення інших діянь щодо організації, координації, сприяння або спонукання до злочинної діяльності. Обґрунтовано, що саме деталізація форм злочинного впливу в примітці до ст. 255 Кримінального кодексу України дасть змогу підвищити рівень юридичної визначеності, ефективності доказування та забезпечити належне кримінально-правове реагування на діяльність кримінальних авторитетів.

Ключові слова: кримінальна відповідальність; організована злочинність; «злочин в законі»; кримінальний авторитет; співучасть; доказування; кримінальний статус; пенітенціарна установа; кримінальна субкультура; протидія злочинності; криміналізація.

Рекомендоване посилання:

Вознюк А. Злочинний вплив: проблеми правозастосування та напрями вдосконалення підстав кримінальної відповідальності. *Наука і правоохорона*. 2025. Вип. 3 (69). С. 20–30. DOI: 10.33270/0525693.2

Вступ

У сучасних умовах Україна постала перед викликами, пов'язаними з організованою злочинністю, яка набуває дедалі складніших і прихованіших форм. Одним з її виявів є злочинний вплив – феномен, що чинить істотний вплив на кримінальне середовище й у низці випадків не передбачає безпосередньої участі особи у вчиненні конкретних злочинів.

Злочинний вплив є однією з найдискусійніших кримінально-правових категорій, запроваджених до Кримінального кодексу України (далі – КК) Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за злочини, вчинені злочинною спільнотою» від 4 червня 2020 року № 671-ІХ. Його нормативне закріплення мало на меті забезпечити ефективну протидію діяльності кримінальних авторитетів і злочинних спільнот.

Попри позитивний характер цього законодавчого кроку, чинна дефініція поняття «злочинний вплив» містить низку суттєвих недоліків, які ускладнюють її ефективне застосування на практиці.

Метою цієї статті є комплексне дослідження підстав кримінальної відповідальності за злочинний вплив, зокрема: аналіз сучасного стану його кримінально-правового регулювання, виявлення основних недоліків чинної законодавчої конструкції та формулювання рекомендацій щодо її вдосконалення з огляду на положення проекту КК України, судову практику й зарубіжний досвід.

Огляд літератури

Питання протидії злочинному впливу як одному з виявів організованої злочинності є актуальними для сучасної доктрини кримінального права. Найґрунтовніше проблематику злочинного впливу висвітлює А. О. Нікітін. Учений проаналізував зміст цього терміна, його недоліки, а також висловив пропозицію щодо застосування іншого концептуального підходу до криміналізації цього діяння, пов'язаного зі встановленням у цій нормі підстав кримінальної відповідальності за створення організованої групи, керівництво нею та участь у ній (Nikitin, 2020, 2021, 2025). Аргументовано позицію, згідно з якою запропоновано злочинний вплив звести до організації, забезпечення або контролю злочинної діяльності (Terekh, 2022, 2025).

Т. В. Шевченко сформулювала власне бачення поняття злочинного впливу, розглянула окремі проблеми його застосування, а також акцентувала на розмежуванні організації або безпосереднього розподілу коштів, майна чи інших активів (доходів від них) від фінансування злочинної організації чи злочинної спільноти (Shevchenko, 2022).

Частково підстави кримінальної відповідальності за злочинний вплив досліджували й інші вчені, зокрема: Д. Виговський (2022), О. О. Дудоров та Р. О. Мовчан (2022), І. В. Красницький,

Г. З. Яремко (2024), А. І. Максименко (2023), Р. І. Якимович (2024а, 2024б).

М. Г. Тома (2021) досліджувала «Злочинне лідерство» у проекті КК України, однак будь-яких пропозицій з удосконалення диспозиції відповідної кримінально-правової норми не висловлювала.

Водночас проблемні аспекти притягнення до кримінальної відповідальності за встановлення та поширення злочинного впливу досі залишаються недостатньо дослідженими. Саме тому постає потреба в пошуку шляхів удосконалення підстав кримінальної відповідальності за цей делікт.

Матеріали та методи

Ця наукова стаття ґрунтується на комплексному дослідженні й аналізі широкого спектру джерел, що охоплюють законодавство, судову практику та наукові публікації.

Для досягнення поставленої мети було використано різні методи. Догматичний (формально-юридичний) метод застосовано для аналізу чинних норм КК України (зокрема ст. 255, 255-1, 255-2, 255-3), а також положень проекту нового КК України (ст. 7.1.6), які стосуються підстав кримінальної відповідальності суб'єктів злочинного впливу та злочинного лідерства. Це сприяло окресленню особливостей легального визначення, форм вияву та потенційних недоліків законодавчих конструкцій. Порівняльно-правовий метод було використано для дослідження зарубіжного досвіду протидії злочинному впливу, зокрема аналізу кримінального законодавства Республіки Вірменія (ст. 323, 324 КК), що дало змогу порівняти різні підходи до криміналізації цього явища й визначити потенційно ефективні моделі для вдосконалення українського законодавства. Метод аналізу судової практики дав змогу виокремити типові вияви злочинного впливу, які кваліфікують суди, а також проблемні аспекти, що ускладнюють доказування та спричиняють неоднозначність правової оцінки. Системний метод надав можливість комплексно розглянути злочинний вплив як складну кримінально-правову категорію, що взаємодіє з іншими інститутами кримінального права, передусім з інститутом співучасті. Методи синтезу й узагальнення використано для формулювання висновків і рекомендацій з удосконалення підстав кримінальної відповідальності за злочинний вплив.

Результати й обговорення

З огляду на зазначене, постає необхідність у ґрунтовному аналізі дефініції злочинного впливу як у чинному КК України, так і в його новому проекті, з огляду на зарубіжний досвід й особливості правозастосовної практики.

І. Легальне визначення злочинного впливу та форми його вияву

Відповідно до п. 1 примітки до ст. 255 КК України, злочинним впливом у ст. 255, 255-1, 255-3 цього Кодексу слід вважати будь-які дії особи, яка завдяки авторитету, іншим особистим

рисам чи можливостям сприяє, спонукає, координує або здійснює інший вплив на злочинну діяльність, організовує або безпосередньо здійснює розподіл коштів, майна чи інших активів (доходів від них), спрямованих на забезпечення такої діяльності.

Ця легальна дефініція становить концептуальну основу для застосування кримінально-правових норм, спрямованих на протидію організованій злочинності (ст. 255, 255-1, 255-2, 255-3 КК України). Вона відображає сучасний підхід до кваліфікації складних форм організованої злочинної діяльності, у центрі якого – функціональна роль осіб, що здійснюють суттєвий вплив на кримінальне середовище¹ без безпосередньої участі у вчиненні конкретних злочинів. Ідеться про суб'єктів, які сприяють, спонукають, координують або в інший спосіб впливають на злочинну діяльність.

На підставі цього визначення можна дійти висновку, що злочинний вплив може бути здійснено в різних формах. Закон (п. 1 примітки до ст. 255 КК України) фактично перелічує такі вияви:

- 1) сприяння злочинній діяльності;
- 2) спонування до злочинної діяльності;
- 3) координація злочинної діяльності;
- 4) здійснення іншого впливу на злочинну діяльність;

5) організація розподілу коштів, майна чи інших активів (доходів від них), спрямованих на забезпечення злочинної діяльності;

6) безпосереднє здійснення розподілу коштів, майна чи інших активів (доходів від них), спрямованих на забезпечення злочинної діяльності.

Ці форми охоплюють широкий спектр поведінки, властивої кримінальному середовищу. Водночас структура цього переліку є дискусійною. Зокрема, п. 5, 6, що стосуються фінансового забезпечення, на перший погляд, можна розглядати як конкретизовані приклади сприяння або координації злочинної діяльності. Розподіл коштів та інших активів, безперечно, сприяє злочинній діяльності (фактично фінансує її потреби) й одночасно може бути елементом її координації. З огляду на це, логічним видається віднесення організації та здійснення розподілу фінансових і матеріальних ресурсів до ширших категорій сприяння або координації. Однак законодавець не випадково виокремив фінансові операції в самостійні форми злочинного впливу. Це рішення має кілька важливих практичних обґрунтувань.

По-перше, акцентовано на особливій суспільній небезпечності фінансового аспекту організованої злочинності. Контроль за грошовими потоками (зокрема «общаком») є критично

важливим для забезпечення функціонування злочинного середовища: без належного фінансування неможливі закупівля зброї, підкуп посадових осіб, поширення впливу тощо.

По-друге, пряма вказівка на розподіл коштів, майна чи інших активів дає змогу уникнути прогалин у правозастосуванні. Вона забезпечує чітку правову підставу для кримінально-правової оцінки дій «злочинних фінансистів».

По-третє, такий підхід відповідає міжнародним стандартам протидії організованій злочинності, відповідно до яких виявлення, відстеження та блокування нелегальних фінансових потоків визнано одним із ключових напрямів боротьби з організованими злочинними об'єднаннями.

Отже, контроль за фінансовими ресурсами слід розглядати як форму сприяння або координації злочинної діяльності. Водночас його виокремлення в законі забезпечує чітке ідентифікування та кваліфікацію відповідних дій, акцентує на їхній підвищеній суспільній небезпечності та сприяє ефективнішій протидії основним механізмам функціонування злочинних об'єднань.

II. Недоліки чинної дефініції «злочинного впливу»

Попри важливість запровадження цього поняття, сформульована в законі дефініція має суттєві недоліки, які створюють проблеми для правозастосування.

Ключовими недоліками понять «злочинний вплив» і похідних від нього – «особа, яка здійснює злочинний вплив» та «особа, яка перебуває в статусі суб'єкта підвищеного злочинного впливу» є їх неконкретність, оцінність і невідповідність принципам правової визначеності, ясності й недвозначності кримінально-правової норми. Використання нечітких формулювань, таких як «авторитет», «особисті риси чи можливості», «інший вплив», створює серйозні ризики для правозастосовної практики, породжує простір для свавільного тлумачення і зловживання правом (Okolit, & Vozniuk, 2025).

Розглянемо проблемні аспекти досліджуваної категорії детальніше.

Розмитість формулювання «інший вплив». Деякі фрази у визначенні є занадто широкими й нечіткими. Зокрема, положення «здійснює інший вплив на злочинну діяльність» фактично не пояснює, про який саме вплив ідеться. Це залишає простір для довільного тлумачення, підриваючи принципи юридичної визначеності й передбачуваності. «Вплив не можна визначати через інший вплив», – зазначає А. О. Нікітін (Nikitin, 2020). Така тавтологічна й неконкретна конструкція не допомагає зрозуміти суті поняття.

Неясність об'єкта впливу («злочинна діяльність»). Через відсутність нормативного тлумачення терміна «злочинна діяльність» у примітці до ст. 255 КК України залишається відкритим питання: йдеться лише про окремі злочини чи про ширше явище – системну

¹ Кримінальним середовищем слід вважати сукупність осіб, які вчиняли або продовжують вчиняти кримінальні правопорушення, визнають і дотримуються норм злочинної субкультури («понять») і перебувають в ієрархічно структурованих зв'язках з лідерами (авторитетами) злочинного світу.

протиправну активність, яка має організаційні, фінансові й інші функціональні елементи.

Така невизначеність ускладнює правозастосування, оскільки незрозуміло, які саме дії можна розцінювати як вплив на злочинну діяльність. Зокрема, неясно, чи охоплюють формули на кшталт «сприяє» чи «спонукає» лише безпосередню допомогу у вчиненні злочинів, чи також створення умов, забезпечення ресурсами, легітимацію статусу або вплив на внутрішні рішення в межах кримінального середовища.

Невизначеність обсягу цього поняття також перешкоджає чіткому розмежуванню злочинного впливу та співучасті. Наприклад, спонукання до вчинення конкретного злочину традиційно розглядають як пособництво, а організацію відповідних дій – як співучасть у ролі організатора. За таких умов постає питання: у яких випадках така поведінка підлягає кваліфікації за правилами про співучасть, а в яких – як форма встановлення чи поширення злочинного впливу?

Додаткову плутанину створює використання законодавцем у визначенні злочинного впливу тих самих слів «сприяє», «спонукає», «координує», що й для опису дій співучасників. Межа між злочинним впливом і співучастю розмивається, що створює ризики правової невизначеності. На цій проблемі акцентували А. О. Нікітін (2020), О. О. Дудоров та Р. О. Мовчан (2022). Водночас А. І. Максименко пропонує навіть розрізняти рівні злочинного впливу співучасників у простих і складних формах співучасті (Maksymenko, 2023).

Широке коло суб'єктів через формулу «завдяки... іншим особистим якостям чи можливостям».

Дискусійним є використання в легальному визначенні злочинного впливу формулювання «завдяки авторитету, іншим особистим якостям чи можливостям», що істотно розширює коло потенційних суб'єктів злочинного впливу. На цю проблему неодноразово спрямовували увагу в науковій літературі (Nikitin, 2020; Shevchenko, 2022; Vozniuk, 2020; Vozniuk, 2021b; Yakymovych, 2024b).

Вказівка на «авторитет» є загалом прийнятною, оскільки корелює зі специфічним статусом особи в кримінальному середовищі (визнання, вплив, підпорядкування). Хоча, зауважує Р. І. Якимович, кримінальне середовище за структурою є доволі неоднорідним, складається зі значної кількості злочинських кланів, які доволі часто конкурують між собою, що призводить до того, що окремий суб'єкт може мати відповідний авторитет у межах незначної частини кримінального середовища, а інших його представників можна визнавати такими, що не мають відповідних рис, авторитету й не можуть претендувати на лідерські позиції в кримінальному середовищі (Yakymovych, 2024a). Має рацію і Т. В. Шевченко (2022) в тому, що в дефініцію особи зі злочинним впливом закладено кримінологічну характеристику, а саме

морально-психологічні риси особистості, а використання авторитету чи інших особистих рис можуть бути такими, що притаманні законослухняному громадянину.

Поняття «особисті якості» й «можливості» залишаються розмитими, оцінними, не мають чіткого правового наповнення. Фактично під такі ознаки може підпадати будь-яке соціальне чи матеріальне становище, а також суб'єктивні характеристики – харизма, організаторські здібності, наявність зв'язків, доступ до ресурсів чи інфраструктури, що лише потенційно створюють умови для впливу на злочинну діяльність. Тож майже будь-яку особу, яка має принаймні мінімальні ресурси й виявляє намір взаємодіяти зі злочинцями, формально можна охопити конструкцією злочинного впливу.

Такий підхід не виправдано розширює межі кримінально-правової заборони й суперечить принципам юридичної визначеності та передбачуваності. Насправді, якщо особа об'єктивно вчиняє дії, що становлять сприяння чи координацію злочинної діяльності, вона вже підпадає під дію норми – незалежно від того, зумовлено це її авторитетом чи, скажімо, використанням фінансових, організаційних або адміністративних можливостей.

Отже, використання неформалізованих та оцінних категорій, таких як «авторитет», «особисті якості чи можливості», «інший вплив», не відповідає вимогам чіткості й однозначності, що висувають до кримінального закону. Це створює ризики свавільного тлумачення та правозастосування, підриває принцип правової визначеності у сфері кримінальної відповідальності.

Обмеженість дефініції окремими виявами злочинного впливу. Зазначені вище недоліки істотно ускладнюють притягнення до відповідальності за ст. 255-1 КК України. На практиці вже зафіксовано випадки, коли обвинувачення у встановленні або поширенні злочинного впливу не було підтверджено в суді через неможливість довести розмиті ознаки цього складу злочину.

В одній із судових справ, яка стосувалася «смотрящого» в установі виконання покарань, обвинувачений виконував функції неформального арбітра («мирового судді») у конфлікті між засудженими, підтримував тюремну ієрархію, здійснював вимагання з погрозами. Попри встановлені факти психологічного тиску, організаційного впливу та неформального керівництва, суд дійшов висновку про відсутність складу злочину, передбаченого ч. 2 ст. 255-1 КК України, оскільки не встановлено, що підсудний здійснював злочинний вплив на діяльність інших осіб, а саме сприяв здійсненню злочинної діяльності, спонукав інших осіб до здійснення злочинної діяльності, координував злочинну

діяльність інших осіб або здійснював інший вплив на злочинну діяльність осіб¹.

Ця справа засвідчила, що окремі вияви злочинного впливу не охоплені чинною нормою, а тому постає питання про доцільність доповнення переліку його форм такими діями, які прямо не пов'язані з учиненням злочинів, однак сприяють підтриманню та відтворенню злочинного середовища. Д. Виговський (2022) обґрунтовує необхідність притягнення до кримінальної відповідальності за поширення псевдозаконів кримінальної субкультури.

Водночас розширення переліку виявів злочинного впливу потребує виваженого підходу, оскільки надмірна криміналізація може суперечити принципу *nullum crimen sine lege*, що забороняє притягнення до відповідальності за діяння, які не становлять очевидної суспільної небезпеки.

Критика науковців і пропозиції змін. У колах наукової спільноти концепція злочинного впливу зазнала суттєвої критики. Зокрема, А. О. Нікітін (2021) зауважував, що чинна модель злочинного впливу, з огляду на її істотні недоліки, має бути якнайшвидше переглянута законодавцем із внесенням відповідних змін не тільки до кримінального, а й інших законів України, а також не може бути збережена в проєкті нового КК України. На його думку, у чинній редакції склад злочину, передбачений ст. 255-1 КК, є надлишковим, оскільки або повністю дублює форми співучасті, передбачені загальною частиною КК, або залишається практично незастосовним через складність доведення ознак (Nikitin, 2021).

Згодом дослідник дійшов радикального висновку про необхідність вилучення ст. 255-1 з тексту КК України. На його переконання, конкретним виявом злочинного впливу, за який можливо передбачити кримінальну відповідальність у новій редакції ст. 255-1 КК України і який виокремлюється в судовій практиці, є створення та керівництво організованою групою (Nikitin, 2025).

Попри обґрунтованість критики, така позиція видається надто вузькою. Повне скасування кримінальної відповідальності за інші форми злочинного впливу та зведення її виключно до участі в організованих злочинних об'єднаннях може призвести до істотної прогалини в кримінально-правовому регулюванні. Значна кількість суспільно небезпечних дій з боку кримінальних авторитетів залишиться поза межами кримінальної відповідальності.

Запровадження відповідної норми було зумовлене усвідомленням того, що верхівка кримінального середовища нерідко уникає прямої участі в створенні злочинних об'єднань або вчиненні злочинів, діючи завуальовано.

«Злодії в законі» часто формально не входять до складу жодного конкретного злочинного об'єднання (або ж входять, проте це неможливо довести), однак здійснюють координацію діяльності кількох угруповань, «вирішують» конфлікти між ними, контролюють «общак», розподіляють сфери впливу тощо. Такі форми надсистемної кримінальної координації залишаються поза межами кримінального переслідування, якщо відповідальність обмежується лише діяннями, що безпосередньо пов'язані з вчиненням конкретних злочинів².

Світова практика демонструє прагнення держав усунути такі прогалини. Наприклад, 2005 року Грузія криміналізувала статус «вора в законі» та інші форми злочинного лідерства. Це мало відчутний практичний ефект: більшість зазначених кримінальних авторитетів було або ув'язнено, або витіснено з країни. Схожий підхід згодом був запозичений Вірменією.

Ідея криміналізації злочинного впливу як явища загалом узгоджується з міжнародними тенденціями у сфері протидії організований злочинності. Проблема полягає не в меті криміналізації, а в її техніко-юридичному втіленні.

Отже, попри суттєві недоліки чинної редакції ст. 255-1 КК України, потреба в криміналізації злочинного впливу як окремого вияву організованої злочинності залишається. Подальша робота має полягати не в скасуванні норми, а в її концептуальному вдосконаленні, з метою забезпечення юридичної визначеності, ефективності доказування, відповідності принципам справедливості та економії кримінально-правової репресії.

III. Вияви злочинного впливу в проєкті КК

У зв'язку з викладеним постає потреба в аналізі форм злочинного впливу, криміналізацію яких передбачено в проєкті нового КК України.

Відповідно до ст. 7.1.6 проєкту КК, встановлення або поширення злочинного впливу (злочинне лідерство) охоплює такі діяння:

- 1) висунення вимоги, пов'язаної з діяльністю організованої злочинної групи, щодо поведінки її учасників або поширення цієї вимоги на інших осіб;
- 2) примушування шляхом застосування насильства чи погрози до виконання такої вимоги;
- 3) представлення організованої злочинної групи в перемовинах з іншою особою щодо злочинної діяльності;

² Детально аргументовано доцільність криміналізації злочинного впливу в попередніх публікаціях (Vozniuk, 2021a, 2021b; Vozniuk, 2022). Водночас слушною є думка, що саме діяння, які становлять зміст злочинного впливу, є «невидимим злом», яке створює сприятливі умови для організованої злочинності, формуючи кримінальну субкультуру в суспільстві. Тому криміналізація таких діянь є соціально виправданою (Krasnytskyi, & Yaremko, 2024).

¹ Вирок Снігурівського районного суду Миколаївської області від 3 груд. 2021 р. Справа № 485/821/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/101593222>

4) організація зібрання представників організованих злочинних груп;

5) розпорядження активами однієї чи кількома активами кількох організованих злочинних груп;

6) організація, координування злочинної діяльності кількох організованих злочинних груп чи осіб, які не входять до жодної такої групи, на певній території чи в певній сфері або сприяла такій діяльності;

7) розв'язання конфлікту з приводу злочинної діяльності;

8) надання допомоги іншій особі в розв'язанні протиправним способом проблем, обумовлених вчиненням кримінального правопорушення нею або щодо неї¹.

Відповідно до цього переліку, злочинний вплив як форма злочинної поведінки охоплює комплекс дій, спрямованих на реалізацію домінуючого становища особи в ієрархії організованої злочинності та втручання в процеси, пов'язані з діяльністю організованих злочинних груп.

Аналіз ст. 7.1.6 проекту КК засвідчує прагнення законодавця деталізувати ознаки злочинного впливу, зокрема через згадування таких дій, як висунення вимог, примус, представництво групи в переговорах, організація зібрань, управління активами, розв'язання конфліктів, надання допомоги тощо. Це розширює зміст об'єктивної сторони злочину.

Водночас аналіз запропонованих положень виявляє низку суттєвих недоліків, які можуть ускладнити ефективне правозастосування. Попри прагнення охопити ключові аспекти функціонування організованої злочинності, деякі формулювання викликають сумніви з погляду юридичної визначеності.

Основні проблеми запропонованих форм злочинного впливу:

1. Відсутність чіткого розмежування з іншими складами злочинів

Деякі форми злочинного впливу повністю або частково перетинаються з ознаками складів злочинів, уже передбачених чинним КК. Наприклад, примушування із застосуванням насильства або погроз (п. 2) може бути кваліфіковано як вимагання; розпорядження активами (п. 5) – як відмивання коштів або фінансування злочинної діяльності; надання допомоги протиправним способом (п. 8) – як приховування злочину, втручання в діяльність правоохоронних органів, підкуп тощо.

Таке дублювання створює ризик неоднозначної кваліфікації діянь, колізій між нормами та порушення принципу *non bis in idem* (не можна двічі карати за одне й те саме). У зв'язку з цим статтю про злочинний вплив доцільно застосовувати лише

до діянь, які не охоплені іншими нормами КК України.

2. Необхідність доведення зв'язку з організованою злочинною групою

Більшість форм злочинного впливу (п. 1–6) передбачають обов'язкове встановлення зв'язку дій особи з діяльністю організованої злочинної групи. Це суттєво ускладнює процес доказування, оскільки правоохоронним органам необхідно довести не лише факт існування такої групи, а й у деяких випадках – наявність кількох взаємопов'язаних злочинних структур. За відсутності доказів функціонування організованої злочинної групи відповідне діяння не вважатимуть кримінальним правопорушенням.

Крім того, запропоновані формулювання не охоплюють ситуацій, пов'язаних із діями окремих злочинців або учасників інших форм співучасті. Наприклад, якщо особа організувала зібрання, у якому взяв участь лише один представник організованої злочинної групи, а інші учасники не входять до жодного такого об'єднання, притягнення її до кримінальної відповідальності за організацію відповідного зібрання буде істотно ускладненим.

3. Невизначеність термінології

Попри спробу деталізації, окремі формулювання залишаються оціночними або надмірно широкими. Зокрема, не зовсім зрозуміло, як саме слід тлумачити «вимоги, пов'язані з діяльністю організованої злочинної групи щодо поведінки її учасників» (п. 1) або чим «організація» відрізняється від «координації» (п. 6). Така термінологічна невизначеність створює простір для суб'єктивного тлумачення та зловживань у правозастосуванні.

4. Звужене охоплення деяких діянь

У випадку розв'язання конфліктів (п. 7) використано формулювання «з приводу злочинної діяльності», що є надто вузьким. Це виключає з під дії норми ситуації, коли злочинний вплив застосовують для вирішення конфліктів, формально не пов'язаних із вчиненням злочинів (наприклад, господарських чи особистих спорів) з використанням авторитету, погроз або насильства. Проте такі дії також становлять значну суспільну небезпеку, оскільки засвідчують системний вплив кримінального середовища на позазлочинні сфери.

Отже, передбачені в проекті КК форми злочинного впливу загалом відображають прагнення законодавця підвищити ефективність боротьби з організованою злочинністю шляхом криміналізації системних і лідерських ролей у злочинному середовищі. Водночас виявлені недоліки – від складності доказування до термінологічної розмитості й часткового дублювання чинних норм – засвідчують потребу в ретельному доопрацюванні ст. 7.1.6, з огляду на принципи юридичної визначеності, пропорційності та передбачуваності кримінального закону.

¹ Проект Кримінального кодексу України станом на 2 квіт. 2025 р. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2025/04/03/00-kontrolnyj-proyekt-kk-02-04-2025.pdf>

IV. Зарубіжний досвід

У контексті вдосконалення правового регулювання протидії злочинному впливу привертає увагу підхід, реалізований у КК Республіки Вірменія, де ст. 323 і 324 передбачають кримінальну відповідальність за створення, керівництво й участь в угрупованні, що є носієм кримінальної субкультури. Ці положення діють паралельно з нормами, що встановлюють відповідальність за аналогічні діяння, пов'язані зі злочинними організаціями. Таке нормативне вирішення можна розглядати як альтернативну модель до конструкції злочинного впливу, закріпленої в ст. 255-1 КК України.

Відповідно до ч. 3 ст. 323 КК Республіки Вірменія, угрупованням, що є носієм кримінальної субкультури (так званого «злочинського світу»), визнають об'єднання осіб, між якими встановлено кримінальну ієрархію та ієрархічні міжособистісні відносини, що діє згідно з прийнятими та визнаними ним правилами поведінки, які суперечать обов'язковим нормам, установленим державою, або передбаченим законом формам їх реалізації, з метою вчинення злочину, сприяння його вчиненню, залучення інших осіб до його вчинення, вирішення публічних чи приватних спорів (питань) шляхом насильства, погроз, примусу або інших незаконних дій, а також одержання незаконної вигоди чи іншої переваги¹.

Аналіз дефініції дає змогу виокремити ключові ознаки та форми злочинного впливу, які відображено в цій нормі: 1) наявність кримінальної ієрархії та ієрархічних міжособистісних відносин; 2) діяльність угруповання на підставі прийнятих і визнаних ним правил поведінки, що суперечать обов'язковим нормам, установленим державою, або передбаченим законом формам їх реалізації; 3) вирішення публічних чи приватних спорів (питань) шляхом насильства, погроз, примусу або інших незаконних дій.

Досвід Республіки Вірменія демонструє можливість ефективного кримінально-правового реагування на системні вияви злочинного впливу шляхом криміналізації участі в структурах, заснованих на кримінальній субкультурі та ієрархії. Урахування деяких положень вірменського КК, а саме ознак кримінальної ієрархії, функціонування за альтернативними «правилами» та втручання в публічні й приватні процеси поза межами офіційного правового поля, може бути корисним для вдосконалення змісту злочинного впливу в КК України.

V. Вияви злочинного впливу в судовій практиці

Для формулювання змісту поняття «злочинний вплив» важливо проаналізувати судову практику, аби з'ясувати, які саме вияви цього явища кваліфікують за ст. 255-1 КК України.

¹ Кримінальний кодекс Республіки Вірменія від 5 трав. 2021 р. URL: <https://www.irtek.am/views/act.aspx?aid=154256>

На підставі аналізу судових вироків², а також з огляду на попередні наукові дослідження (Okolit, & Vozniuk, 2025), з'ясовано, що встановленням або поширенням злочинного впливу вважають широкий спектр дій, спрямованих на організацію, контроль та управління кримінальним середовищем. До таких дій належать:

- надання особі статусу «вора в законі», призначення її «смотрящим» або «положенцем»;
- визначення довірених осіб, які має авторитет серед інших ув'язнених (засуджених), мають на них значний вплив, координація їхньої діяльності;
- прийняття на себе всієї повноти неформальної влади;
- розподіл обов'язків між ув'язненими (засудженими), зокрема призначення осіб, відповідальних за прибирання камери, приготування їжі та виконання інших побутових робіт;
- розроблення загальних правил поведінки відповідно до «злочинських законів» і забезпечення їхнього дотримання іншими ув'язненими (засудженими);
- організація постачання до пенітенціарної установи тютюнових виробів, продуктів харчування, мобільних телефонів, наркотичних засобів і психотропних речовин та їх розподіл між ув'язненими (засудженими), які дотримуються «злочинського» способу життя;
- забезпечення збору або вимагання коштів з ув'язнених (засуджених);
- організація збору й розподілу коштів, зокрема злочинного походження, наповнення «злочинського общака» – фонду взаємодопомоги в злочинному середовищі, підтримання «гріву» осіб, які відбувають покарання або перебувають під вартою;
- вирішення конфліктів між особами згідно з неписаними кримінальними «законами» («по

² Вирок Богунського районного суду міста Житомира від 1 квіт. 2025 р. Справа № 295/4502/25. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/126247517>; Вирок Галицького районного суду м. Львова від 31 трав. 2022 р. Справа № 461/2581/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104539968>; Вирок Кам'янець-Подільського міськрайонного суду Хмельницької області від 14 лют. 2025 р. Справа № 676/1013/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/125175053>; Вирок Ріпкинського районного суду Чернігівської області від 18 листоп. 2022 р. Справа № 743/766/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107443129>; Вирок Садгірського районного суду м. Чернівці від 1 трав. 2024 р. Справа № 722/1455/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118745168>; Вирок Ужгородського міськрайонного суду Закарпатської області від 27 квіт. 2023 р. Справа № 308/9015/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110510603>; Вирок Хмельницького міськрайонного суду Хмельницької області від 24 жовт. 2024 р. Справа № 686/23494/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/122525150>; Вирок Черкаського районного суду Черкаської області від 16 черв. 2022 р. Справа № 711/956/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104785032>

поняттях»), виконання функцій «мирового судді», визначення обґрунтованості претензій, прийняття рішень щодо покарання винного та його виду;

– участь у перевірці новоприбулих засуджених, доведення до них правил утримання, визначення їхнього місця в ієрархії кримінального середовища («кастовий статус»), переведення з однієї «касти» до іншої в разі порушення «злочинської моралі».

Аналіз виявів дає підстави умовно розділити злочинний вплив на два види: 1) злочинний вплив, що охоплюється ст. 255-1 КК України і не кваліфікується за сукупністю з іншими статтями Особливої частини КК; 2) злочинний вплив, що кваліфікується за сукупністю з іншими статтями Особливої частини КК (наприклад, за ст. 189, 255, 255-2, 307 КК України).

Частина дій, які вважають виявами злочинного впливу, не завжди пов'язана з безпосереднім вчиненням кримінальних правопорушень особою, яка здійснює вплив, або особами, на яких він спрямований. Ідеться, зокрема, про встановлення неформальної влади в камері, розподіл побутових обов'язків, контроль за дотриманням «злочинських» правил, постачання та розподіл заборонених предметів. Хоча ці дії не мають прямого зв'язку з конкретними злочинами, їх можуть розцінювати як форми сприяння чи координації злочинної діяльності в розумінні п. 1 примітки до ст. 255 КК України, а отже, кваліфікувати за ч. 2 ст. 255-1 КК України як встановлення або поширення злочинного впливу. Водночас правова оцінка таких дій залишається дискусійною та потребує додаткового теоретичного й практичного осмислення.

Логічним є висновок, що дії, які утворюють самостійні склади злочинів (наприклад, вимагання або умисне тяжке тілесне ушкодження), не можуть охоплюватися ст. 255-1 КК України, оскільки це порушуватиме принцип *non bis in idem*. Тож зазначену статтю доцільно застосовувати для кваліфікації лише тих форм злочинного впливу, які не охоплюються іншими нормами Особливої частини КК України.

Висновки

Здійснене дослідження дає змогу дійти таких висновків.

1. Криміналізація злочинного впливу є необхідним заходом у межах протидії організованій злочинності. Законодавче визначення злочинного впливу, що міститься в примітці до ст. 255 КК України, відображає сучасну тенденцію протидії складним формам організованої злочинності, де ключову роль відіграють особи, які опосередковано забезпечують функціонування злочинних об'єднань. Виокремлення таких форм, як сприяння, спонукання, координація та фінансовий контроль, засвідчує, що законодавець прагнув охопити максимально широкий спектр поведінки, притаманної кримінальному середовищу.

2. Водночас аналіз положень ст. 255-1 КК України та судової практики дає змогу констатувати наявність істотних недоліків, які знижують ефективність правозастосування та створюють ризики помилкового тлумачення.

Ключовими проблемами чинної редакції є:

1) розмитість формулювання «інший вплив», що суперечить принципам юридичної визначеності й передбачуваності;

2) неясність об'єкта впливу через відсутність нормативного тлумачення терміна «злочинна діяльність», що, зокрема, ускладнює розмежування злочинного впливу й співучасті;

3) невідповідно широке коло потенційних суб'єктів злочинного впливу через згадування в законі таких розмитих критеріїв, як «особисті якості» чи «можливості»;

4) обмежений перелік форм вияву злочинного впливу – чинна конструкція норми не охоплює низку поширених виявів злочинного контролю та лідерства в кримінальному середовищі.

3. Аналіз проекту нового КК України свідчить про використання для позначення злочинного впливу поняття злочинного лідерства, яке охоплює широкий спектр дій, притаманних організованій злочинності: висунення вимог, примус до їх виконання, представництво в перемовинах, організація зібрань, управління активами, організація й координування злочинної діяльності, розв'язання конфліктів, сприяння в протиправних справах. Усвідомленою є роль системних функцій, що забезпечують стабільність і впливовість злочинного середовища.

Водночас формулювання ст. 7.1.6 проекту КК України мають низку недоліків, серед яких:

1) відсутність чіткого розмежування зі складами вже криміналізованих діянь створює ризики колізій між нормами та спричиняє порушення принципу *non bis in idem*;

2) необхідність доведення обов'язкового зв'язку з діяльністю організованої злочинної групи може призвести до серйозних складнощів у доказуванні й залишити значну кількість небезпечних форм злочинного впливу поза межами кримінально-правового реагування;

3) невизначеність термінів («вимога», «організація» та «координація») і звужене формулювання деяких форм (розв'язання конфліктів лише щодо злочинної діяльності) можуть призвести до суб'єктивного й неоднозначного застосування положень кримінального закону, а також не забезпечать достатньої ефективності в протидії впливу злочинних авторитетів.

3 огляду на це, запропоновані положення потребують суттєвого доопрацювання відповідно до принципів юридичної визначеності, пропорційності та передбачуваності кримінального закону.

4. Судова практика чітко виокремлює дві основні групи виявів злочинного впливу: одна пов'язана безпосередньо із забезпеченням функціонування злочинного середовища (надання

кримінального статусу, призначення координаторів («смотрящих»), проведення злочинних зібрань, контроль за нелегальним постачанням предметів до пенітенціарних установ); друга – з діяльністю, яку кваліфікують за сукупністю зі злочинами, передбаченими іншими статтями КК України (вимагання, незаконний обіг наркотиків, створення злочинної організації тощо).

Водночас є низка форм злочинного впливу, правова оцінка яких у судовій практиці залишається неоднозначною через нечіткість чинної редакції ст. 255-1 КК України. Ідеться про дії, що не мають прямого зв'язку з конкретними злочинами, але об'єктивно сприяють функціонуванню злочинної субкультури (розподіл побутових обов'язків, встановлення «порядку» в камері, контроль за дотриманням злочинних правил). Це засвідчує необхідність подальшого вдосконалення чинної норми шляхом уточнення її змісту та розширення переліку форм криміналізованого впливу з огляду на реальний рівень суспільної небезпечності таких діянь.

5. На підставі комплексного аналізу судової практики, чинного та проектного КК України, а також зарубіжного досвіду (зокрема законодавства Республіки Вірменія) доцільним видається розширення змісту поняття «злочинний вплив» у ст. 255-1 КК України. Ідеться насамперед про інституційно значущі форми такого впливу, які не завжди охоплені чинною редакцією цієї норми:

1) наділення особи кримінальним статусом, що забезпечує неформальну владу на певній території, прийняття цього статусу з подальшим здійсненням відповідних повноважень, а також примушування інших осіб до його визнання;

2) встановлення або поширення правил поведінки, що суперечать законодавству України, примушування інших осіб їх дотримуватися;

3) вирішення публічних або приватних питань із застосуванням насильства, погроз, примусу чи інших протиправних дій;

4) контроль за незаконним постачанням до пенітенціарних установ заборонених предметів;

5) організація, здійснення збору, управління або розподілу коштів, майна чи інших активів, призначених для підтримання кримінально протиправної діяльності;

6) здійснення інших діянь щодо організації, координації, сприяння або спонукання до злочинної діяльності.

Удосконалення дефініції поняття «злочинний вплив» шляхом деталізації його форм у примітці до ст. 255 КК України є критично важливим кроком у напрямі посилення боротьби з організованою злочинністю. Запропонована редакція сприятиме підвищенню правової визначеності, ефективності доказування та забезпеченню невідворотності покарання для кримінальних авторитетів, які встановлюють і поширюють свій вплив у суспільстві.

References

- [1] Dudorov, O.O., & Movchan, R.O. (2022). Criminal-law counteraction to organized criminal groups: An analysis of legislative innovations and definition of prospects. *Donetsk National University Law Journal*, 2, 152-167. DOI: 10.31558/2786-5835.2022.2.15
- [2] Krasnytskyi, I.V., & Yaremko, H.Z. (2024). "Criminal management": Review of objective signs of criminal influence. *Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Series "Law"*, 86(4), 284-291. DOI: 10.24144/2307-3322.2024.86.1.4.43
- [3] Maksymenko, A.I. (2023). Criminal influence in criminal offenses in the field of information security and establishing or spreading criminal influence as a criminal offense against public safety: Issues of correlation. *Bulletin of the Ukrainian Criminal Law Association*, 2(20), 159-171. DOI: 10.21564/2311-9640.2023.20.292645
- [4] Nikitin, A.O. (2020). Regarding the definition of «criminal influence» in the Criminal Code of Ukraine. *NaUKMA Research Papers. Series "Law"*, 6, 46-56. DOI: 10.18523/2617-2607.2020.6.46-56
- [5] Nikitin, A.O. (2021). Criminal influence and the expediency of preserving it in the new Criminal Code of Ukraine. *NaUKMA Research Papers. Series "Law"*, 7, 44-51. DOI: 10.18523/2617-2607.2021.7.44-51
- [6] Nikitin, A.O. (2025). *Criminal liability for crimes related to criminal influence: Theory and practice*. M. Khavroniuk (Ed.). Kyiv: Norma Prava.
- [7] Okolit, O.V., & Vozniuk, A.A. (2025). *Criminal liability for the creation of a criminal organization or criminal community and participation therein: Theoretical and practical issues*. A.A. Vozniuk (Ed.). Kyiv: Norma Prava
- [8] Shevchenko, T.V. (2022). On the issue of establishing or spreading criminal influence under Article 255-1 of the Criminal Code of Ukraine. *Analytical and Comparative Jurisprudence*, 6, 302-306. DOI: 10.24144/2788-6018.2022.06.54
- [9] Terekh, U.V. (2022). Criminal liability for establishing or spreading criminal influence in Ukraine under martial law. *Legal Scientific Electronic Journal*, 6, 366-369. DOI: 10.32782/2524-0374/2022-6/81
- [10] Terekh, U.V. (2025). Criminal liability for establishing or spreading criminal influence in Ukraine. *Dissertation thesis*. Lviv.
- [11] Toma, M.H. (2021). "Criminal leadership" in the draft Criminal Code of Ukraine. *University Scientific Notes: Scientific Information Bulletin of the King Danylo Halytskyi University of Law*, 12(24), 209-214. DOI: 10.33098/2078-6670.2021.12.24.209-214

- [12] Vozniuk, A. (2020). Counteracting organized crime in Ukraine: Prospects for improving criminal legislation. *Bulletin of the Penitentiary Association of Ukraine*, 1(11), 176-194. DOI: 10.34015/2523-4552.2020.1.18
- [13] Vozniuk, A. (2022). Criminal and legal counteraction to the activities of criminal authorities: The Ukrainian model. *Scientific Journal of the National Academy of Internal Affairs*, 27(1), 9-19. DOI: 10.33270/0122271.9
- [14] Vozniuk, A.A. (2021a). Criminalization of criminal influence as a new tool of criminal-law counteraction against the activity of criminal authorities in Ukraine. In *Zakarpattia Legal Readings: Proceedings of the 13th International Scientific and Practical Conference* (pp. 267-273). Uzhhorod: RIK-U.
- [15] Vozniuk, A.A. (2021b). Establishing or spreading criminal influence: Current issues of criminal liability. *Bulletin of the Penitentiary Association of Ukraine*, 3(17), 21-39. DOI: 10.34015/2523-4552.2021.3.03
- [16] Vyhovskyi, D. (2022). Spreading pseudo-laws of criminal subculture through the Internet as a manifestation of cybercrime. *University Scientific Notes*, 4(88), 58-72. DOI: 10.37491/UNZ.88.6
- [17] Yakymovych, R.I. (2024a). Establishing and spreading criminal influence as a complex form of criminal activity. *Bulletin of the Criminological Association of Ukraine*, 2(32), 757-766. DOI: 10.32631/vca.2024.2.56
- [18] Yakymovych, R.I. (2024b). The subject of criminal influence: Essence and characteristics of certain features. *Bulletin of the Criminological Association of Ukraine*, 3(33), 442-449. DOI: 10.32631/vca.2024.3.41

Список використаних джерел

- [1] Дудоров О. О., Мовчан Р. О. Кримінально-правова протидія діяльності організованих злочинних об'єднань: аналіз законодавчих новел, визначення перспектив. *Правничий часопис Донецького національного університету імені Василя Стуса*. 2022. № 2. С. 152–167. DOI: 10.31558/2786-5835.2022.2.15
- [2] Красницький І. В., Яремко Г. З. «Злочинний менеджмент»: огляд об'єктивних ознак злочинного впливу. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2024. Вип. 86. Ч. 4. С. 284–291. DOI: 10.24144/2307-3322.2024.86.1.4.43
- [3] Максименко А. І. Злочинний вплив у кримінальних правопорушеннях у сфері інформаційної безпеки та встановлення або поширення злочинного впливу як кримінальне правопорушення проти громадської безпеки: питання співвідношення. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2023. № 2 (20). С. 159–171. DOI: 10.21564/2311-9640.2023.20.292645
- [4] Нікітін А. О. Щодо визначення поняття «злочинний вплив» у Кримінальному кодексі України. *Наукові записки НаУКМА. Серія «Юридичні науки»*. 2020. Т. 6. С. 46–56. DOI: 10.18523/2617-2607.2020.6.46-56
- [5] Нікітін А. О. Злочинний вплив та доцільність його збереження у новому Кримінальному кодексі України. *Наукові записки НаУКМА. Серія «Юридичні науки»*. 2021. Т. 7. С. 44–51. DOI: 10.18523/2617-2607.2021.7.44-51
- [6] Нікітін А. О. Кримінальна відповідальність за злочини, пов'язані зі злочинним впливом: теорія і практика : монографія / за наук. ред. М. Хавронюка. Київ : Норма права, 2025. 304 с.
- [7] Околіт О. В., Вознюк А. А. Кримінальна відповідальність за створення злочинної організації чи злочинної спільноти та участь у них: проблеми теорії і практики : монографія / за наук. ред. А. А. Вознюка. Київ : Норма права, 2025. 324 с.
- [8] Шевченко Т. В. До питання про встановлення або поширення злочинного впливу за статтею 255-1 КК України. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. № 6. С. 302–306. DOI: 10.24144/2788-6018.2022.06.54
- [9] Терех У. В. Кримінальна відповідальність за встановлення або поширення злочинного впливу в Україні : дис. ... д-ра філософії : 081 «Право». Львів, 2025. 228 с.
- [10] Терех У. В. Кримінальна відповідальність за встановлення або поширення злочинного впливу в Україні в умовах воєнного стану. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 6. С. 366–369. DOI: 10.32782/2524-0374/2022-6/81
- [11] Тома М. Г. «Злочинне лідерство» у проєкті Кримінального кодексу України. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького*. 2021. № 12 (24). С. 209–214. DOI: 10.33098/2078-6670.2021.12.24.209-214
- [12] Вознюк А. Протидія організованим злочинностям в Україні: перспективи удосконалення кримінального законодавства. *Вісник Пенітенціарної асоціації України*. 2020. № 1 (11). С. 176–194. DOI: 10.34015/2523-4552.2020.1.18
- [13] Vozniuk A. Criminal and Legal Counteraction to the Activities of Criminal Authorities: The Ukrainian Model. *Scientific Journal of the National Academy of Internal Affairs*. 2022. Vol. 27. No. 1. P. 9–19. DOI: 10.33270/0122271.9
- [14] Вознюк А. А. Криміналізація злочинного впливу – новий інструмент кримінально-правової протидії діяльності кримінальних авторитетів в Україні. *Закарпатські правові читання :*

- матеріали XIII Міжнар. наук.-практ. конф. (Ужгород, 27–28 трав. 2021 р.). Ужгород : PIK-У, 2021. С. 267–273.
- [15] Вознюк А. А. Встановлення або поширення злочинного впливу: актуальні питання кримінальної відповідальності. *Вісник Пенітенціарної асоціації України*. 2021. № 3 (17). С. 21–39. DOI: 10.34015/2523-4552.2021.3.03
- [16] Виговський Д. Поширення псевдозаконів кримінальної субкультури через Інтернет як прояв кіберзлочинності. *Наукові записки університету*. 2022. № 4 (88). С. 58–72. DOI: 10.37491/UNZ.88.6
- [17] Якимович Р. І. Встановлення та поширення злочинного впливу як комплексна форма злочинної діяльності. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2024. № 2 (32). С. 757–766. DOI: 10.32631/vca.2024.2.56
- [18] Якимович Р. І. Суб'єкт злочинного впливу: сутність та характеристика окремих ознак. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2024. № 3 (33). С. 442–449. DOI: 10.32631/vca.2024.3.41

VOZNIUK Andrii

Doctor of Law, Professor, Head of the Research Laboratory on Problems of Crime Counteraction at the Educational and Research Institute of Policing of the National Academy of Internal Affairs

Kyiv, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3352-5626>

CRIMINAL INFLUENCE: CHALLENGES IN LEGAL ENFORCEMENT AND DIRECTIONS FOR IMPROVING THE GROUNDS FOR CRIMINAL LIABILITY

Abstract. This article examines the grounds and limits of criminal liability for criminal influence as a distinct manifestation of organized crime characterized by systemic functioning and often exercised without the direct involvement of the perpetrator in the commission of specific criminal acts. The author substantiates the need to criminalize this phenomenon as an instrument for countering criminal environments, particularly their informal leaders who coordinate, control, or influence criminal activities without personally participating in the commission of particular crimes. Based on a comprehensive analysis of Article 255-1 of the Criminal Code of Ukraine, as well as judicial practice and critical perspectives in legal scholarship, the article reveals several systemic flaws in the current legislative regulation of criminal influence. The most critical deficiencies include excessive vagueness and tautology in legal language (e.g., «other influence», «personal qualities or abilities»), lack of a clear definition of «criminal activity», and difficulties in distinguishing criminal influence from criminal complicity. Special attention is devoted to the draft of the new Criminal Code of Ukraine, which introduces the concept of criminal leadership as a way to address high-level coordination within criminal structures. While the proposed framework aims to offer a more precise definition, it still faces challenges such as excessive reliance on proving connections to organized criminal groups, overlap with existing provisions, and potential breaches of the principle of legal certainty. The article systematizes the typical manifestations of criminal influence identified in judicial practice and advocates for their formal legislative codification. These include: (1) assigning an individual a criminal status that confers informal authority, accepting such status, and coercing others into recognizing it; (2) establishing or spreading rules of conduct that contradict Ukrainian law and compelling others to comply with them; (3) settling public or private disputes through violence, threats, coercion, or other unlawful means; (4) exercising control over the illegal supply of prohibited items to places of detention; (5) organizing, managing, or distributing funds, property, or other assets intended to support criminal activity; (6) engaging in other acts related to organizing, coordinating, facilitating, or inciting criminal conduct. The author argues that providing a detailed list of forms of criminal influence in the explanatory note to Article 255-1 of the Criminal Code of Ukraine is essential for strengthening legal certainty, improving evidentiary standards in judicial proceedings, and ensuring an adequate criminal law response to the conduct of individuals occupying influential positions within the criminal hierarchy.

Keywords: criminal liability; organized crime; «thief in law»; criminal authority; complicity; evidentiary standards; criminal status; penitentiary institution; prison subculture; crime prevention; criminalization.

DOI: 10.33270/0525693.3
УДК 343.9:343.77:349.6

ДРОЗД Олексій

доктор юридичних наук, професор, професор кафедри поліцейської діяльності
Національної академії внутрішніх справ

м. Київ, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4514-6594>

ЗЛОЧИНИ ПРОТИ ЛІСОВИХ РЕСУРСІВ, УЧИНЕНІ В СПІВУЧАСТІ (СТ. 246 КК УКРАЇНИ): АНАЛІЗ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ

Анотація. Статтю присвячено комплексному кримінально-правовому аналізу незаконної порубки лісу, вчиненої в співучасті, з огляду на сучасні виклики у сфері екологічної безпеки й особливості правозастосування. Актуальність дослідження зумовлена високим рівнем суспільної небезпечності цього виду злочинів, поширеністю їх організованих форм, істотними економічними збитками та значною екологічною шкодою, що позначається на стані природного середовища й підбивають ефективність державної політики у сфері охорони довкілля. Метою дослідження є з'ясування кримінально-правової природи й особливостей кваліфікації незаконної порубки, вчиненої у співучасті, а також формулювання пропозицій з удосконалення кримінального законодавства та практики його застосування. Методологічну основу дослідження становить поєднання формально-юридичного, порівняльно-правового, системно-структурного та логіко-правового методів, що дало змогу проаналізувати як нормативну базу, так і практику її реалізації судами різних інстанцій. Увагу зосереджено на аналізі судових рішень щодо доведення прямого умислу, зокрема у випадках вчинення злочину на територіях природно-заповідного фонду, і проблемах встановлення обізнаності особи про спеціальний правовий статус ділянки. За результатами дослідження виявлено низку колізій та прогалин, пов'язаних із визначенням істотної шкоди, розмежуванням незаконної порубки від суміжних складів злочинів (крадіжка, знищення або пошкодження об'єктів рослинного світу), оцінюванням ролі мотиву, а також особливостями відповідальності службових осіб, уповноважених на охорону лісових ресурсів. Аргументовано, що інститут спеціального звільнення від кримінальної відповідальності, передбачений частиною шостою ст. 255 Кримінального кодексу України, у належному застосуванні може бути ефективним засобом нейтралізації стійких злочинних об'єднань, проте потребує чітких гарантій дотримання умов добровільності та реального сприяння. Наукова новизна роботи полягає в системному поєднанні екологічно-правового та кримінально-правового підходів до аналізу незаконної порубки, вчиненої у співучасті, з огляду на новітню судову практику та розроблення авторських пропозицій щодо законодавчих змін. Практична значущість дослідження полягає в можливості використання результатів дослідження для підвищення якості досудового розслідування та судового розгляду, удосконалення методичних рекомендацій для правоохоронних органів, а також для підготовки науково-практичних коментарів і навчальних матеріалів.

Ключові слова: кримінальні правопорушення проти довкілля; незаконна порубка дерев; співучасть у злочині; істотна шкода; організовані злочинні об'єднання; суб'єкт злочину; звільнення від кримінальної відповідальності.

Рекомендоване посилання:

Дрозд О. Злочини проти лісових ресурсів, учинені у співучасті (ст. 246 КК України): аналіз судової практики. *Наука і правоохорона*. 2025. Вип. 3 (69). С. 31–40. DOI: 10.33270/0525693.3

Вступ

Незаконна порубка, а також незаконне перевезення, зберігання чи збут лісу належать до найнебезпечніших злочинів проти довкілля в Україні. Вони завдають значної шкоди екологічній безпеці держави, порушують баланс природних екосистем, спричиняють деградацію ґрунтів,

зміну гідрологічного режиму територій, втрату біорізноманіття та інші незворотні наслідки.

В умовах воєнного стану ця проблема набуває особливої гостроти. Зменшення рівня контролю з боку уповноважених органів, перерозподіл сил і ресурсів на забезпечення обороноздатності держави, а також активізація

тіньових схем у лісовій сфері створюють сприятливі умови для вчинення протиправних дій як окремими особами, так й організованими злочинними об'єднаннями.

Аналіз матеріалів судової практики засвідчує, що у сфері незаконної порубки лісу поширені випадки вчинення таких злочинів у співучасті, зокрема організованими групами та злочинними організаціями. Такі правопорушення вирізняються високим рівнем підготовленості, чітким розподілом ролей між учасниками, використанням сучасних засобів конспірації, що істотно ускладнює їх виявлення, документування та доведення в суді.

Співучасть у незаконній порубці чи подальшому обігу деревини може супроводжуватися вчиненням інших злочинів – підробленням документів, зловживанням владою або службовим становищем, легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом. Комплексний характер такої протиправної діяльності вимагає від органів досудового розслідування та судів посиленої уваги до правильної кваліфікації дій кожного зі співучасників і застосування адекватних заходів кримінально-правового впливу.

Метою цієї статті є комплексне дослідження підстав кримінальної відповідальності за незаконну порубку лісу, вчинену в співучасті, з огляду на особливості кваліфікації таких діянь, а також виявлення прогалин у чинному законодавстві та формулювання пропозицій щодо його вдосконалення.

Огляд літератури

Грунтовні дослідження підстав кримінальної відповідальності за злочини проти довкілля традиційно знаходяться в центрі уваги науковців. Увагу зосереджують не лише на охороні лісових ресурсів, а й на питаннях незаконного видобування корисних копалин (Movchan et al., 2021b, 2022a, 2024), кримінально-правового захисту земельних ресурсів (Movchan et al., 2021a, 2022b).

Проблематика кримінально-правової охорони лісів і кваліфікації незаконної порубки (ст. 246 КК України) є одним із пріоритетних напрямів сучасної української правової доктрини. Найґрунтовніший системний аналіз у цій сфері здійснено в працях О. О. Дудорова, Р. О. Мовчана та Є. О. Письменського (Dudorov, Movchan, & Pysmenskyi, 2022; Dudorov, Movchan, & Pysmenskyi, 2023; Movchan, 2023; Movchan, & Dushevska, 2024). Автори комплексно досліджують об'єкт і предмет посягання, конструкцію складу злочину, проблеми відмежування від суміжних складів, а також пропонують шляхи вдосконалення чинного законодавства.

Прикладні аспекти кваліфікації окремих об'єктивних ознак злочину вивчали А. А. Бражник й О. О. Могильчук (2020), акцентуючи на значенні місця вчинення, предмета посягання, способу та наслідків незаконної порубки для правильної правової оцінки. Статтю Е. М. Кісілюка та

О. І. Матюшенко (2020) присвячено аналізу особливостей кримінально-правової кваліфікації незаконної порубки, зокрема детальному юридичному дослідженню складу злочину, передбаченого ст. 246 КК України.

Класичним для доктрини є питання конкуренції та сукупності складів злочинів. Б. М. Марець (2014) розглядає ситуації, коли незаконну порубку слід відмежувати від крадіжки деревини в правозастосовній практиці.

О. М. Будяченко (2020) узагальнює теоретичні положення та судову практику застосування ст. 246 КК України. Увагу зосереджено на питаннях призначення покарання за незаконну порубку, а також незаконне перевезення, зберігання чи збут лісу, з огляду на особливості кваліфікації та проблеми доказування.

Матеріали та методи

Дослідження ґрунтується на комплексному аналізі нормативно-правових актів України, що регламентують кримінальну відповідальність за незаконну порубку або незаконне перевезення, зберігання, збут лісу, зокрема КК України, КПК України, Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища», Лісового кодексу України, а також підзаконних актів, що визначають порядок охорони й використання лісових ресурсів.

Емпіричну базу становили матеріали судової практики, отримані з Єдиного державного реєстру судових рішень за період 2018–2025 років, із застосуванням пошукових запитів, що охоплюють як основний склад злочину (ст. 246 КК України), так і пов'язані злочини у співучасті, зокрема за ст. 27, 28, 255 КК України.

Методологічною основою дослідження є діалектичний підхід, який дає змогу розглядати кримінально-правові явища в розвитку та взаємозв'язку. Використано такі методи наукового пізнання: формально-юридичний метод – для тлумачення норм кримінального й екологічного законодавства; системно-структурний аналіз – для визначення взаємозв'язків між об'єктивними та суб'єктивними ознаками складу злочину; порівняльно-правовий метод – для зіставлення українських кримінально-правових норм; логіко-правовий метод – для формулювання чітких юридичних визначень, виявлення внутрішніх суперечностей у правовому регулюванні; контент-аналіз судових рішень – для виявлення типових особливостей вчинення злочину, проблем правозастосування.

Такий підхід надав можливість поєднати теоретичний аналіз кримінально-правових норм із практичним вивченням реальних випадків правозастосування, що забезпечує комплексний характер дослідження.

Результати й обговорення

Злочин, передбачений ст. 246 КК України, з огляду на положення примітки до цієї статті,

посягає на навколишнє природне середовище в частині забезпечення ефективної охорони, належного захисту, раціонального використання та відтворення лісів.

Суспільна небезпечність. Суспільна небезпечність незаконної порубки полягає в завданні істотної шкоди довкіллю, зокрема науково обґрунтованому, раціональному використанню, охороні та відтворенню лісів. Ця небезпечність посилюється тим, що порубка спричиняє ерозію ґрунтів, виснаження водних ресурсів, погіршення якості повітря, деградацію біорізноманіття та зниження якості життя людей¹.

Безпосередній об'єкт. Безпосереднім об'єктом злочину є встановлений законодавством України порядок охорони, раціонального використання та відтворення лісових ресурсів як складової родового об'єкта злочинів проти довкілля, що забезпечує екологічну безпеку, підтримання кліматичного та гідрологічного балансу, а також задоволення суспільних, господарських і культурних потреб нинішнього й майбутніх поколінь.

Об'єктивна сторона. З об'єктивної сторони злочин полягає в незаконній порубці дерев і чагарників, вчиненій без спеціального дозволу, у місцях, визначених лісовим законодавством. Кваліфікація таких дій залежить від категорії лісу, де здійснюють порубку, а також від настання наслідків у вигляді істотної шкоди². Матеріальний склад цього злочину неодноразово зазнавав критики вчених (Brazhnyk, & Mohylchuk, 2020; Kysylevych, 2019; Movchan, 2023), зокрема й через складність визначення та доведення розміру істотної шкоди (Kisiliuk, & Matiushenko, 2020; Dudorov, Movchan, & Pysmenskyi, 2022), однак збережений у проекті нового КК України (ст. 6.5.3, 6.5.4, 6.5.5)³.

Відмежування від крадіжки. На практиці постають складнощі відмежування незаконної порубки (ст. 246 КК України) від суміжних складів, зокрема крадіжки (ст. 185 КК України) чи знищення або пошкодження об'єктів рослинного світу (ст. 245 КК України). *Показовим є вирок Хорольського районного суду Полтавської області від 16 серпня 2023 року у справі № 548/340/23, де обвинуваченим інкримінували ч. 4 ст. 246 КК України. Під час судового розгляду встановлено, що вони не здійснювали незаконної порубки, а лише намагалися заволодіти вже спиляною деревиною, яка*

*перебувала на місці незаконної порубки. Суд кваліфікував їхні дії як незакінчений замах на крадіжку (ч. 3 ст. 15, ч. 1 ст. 185 КК України)*⁴.

З цього приводу в п. 9 постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику у справах про злочини та інші правопорушення проти довкілля» від 10 грудня 2004 року № 17 зазначено, що заволодіння деревами, зрубаними та підготовленими до складування або вивезення, залежно від обставин справи, слід кваліфікувати за відповідними частинами ст. 185 КК України або іншими статтями, якими передбачено відповідальність за вчинення злочинів проти власності⁵.

Отже, кваліфікація за ст. 246 КК України можлива лише за умови доведення особистої участі особи в процесі незаконного спилування дерев. Подальше ж заволодіння вже зрубаною деревиною утворює склад злочину проти власності, що обумовлений відмінністю в безпосередніх об'єктах, об'єктивній та суб'єктивній сторонах відповідних складів.

Цей приклад ілюструє принципово важливе розмежування складів злочинів. Незаконна порубка лісу (ст. 246 КК України) наявна у випадках, коли особа, не маючи відповідного спеціального дозволу, особисто здійснює спилування дерев, усвідомлюючи протиправність своїх дій, чим посягає на встановлений порядок охорони та використання лісових ресурсів.

Натомість крадіжка деревини (ст. 185 КК України) охоплює ситуації, коли особа не бере участі в процесі спилування, але вчиняє дії, спрямовані на незаконне заволодіння вже зрубаною деревиною, яка є предметом чужої власності.

Така диференціація зумовлена тим, що кожен із зазначених складів злочинів має відмінний безпосередній об'єкт кримінально-правової охорони, різну об'єктивну сторону та специфічні риси суб'єктивної сторони.

Водночас пункт 9 цієї постанови не встановлює прямої заборони на кваліфікацію за двома статтями у випадку, коли особа і рубала, і викрадала ці дерева, про що зауважує Б. М. Марець (2014).

Саме тому практика потребує уніфікації підходів, аби уникнути розбіжностей у кваліфікації однакових діянь.

Суб'єктивна сторона. Проблемним у правозастосуванні ч. 1 ст. 246 КК України є встановлення прямого умислу на незаконну порубку дерев, передусім коли обвинувачений

¹ Вирок Полтавського районного суду Полтавської області від 17 жовт. 2023 р. у справі № 545/331/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114225488>

² Постанова Верховного Суду від 18 січ. 2024 р. у справі № 710/168/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116705014>

³ Проект Кримінального кодексу України станом на 21 лип. 2025 р. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2025/07/22/kontrolnyj-proyekt-kk-21-07-2025.pdf>

⁴ Вирок Хорольського районного суду Полтавської області від 8 груд. 2023 р. у справі № 548/1938/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115494380>

⁵ Про судову практику у справах про злочини та інші правопорушення проти довкілля : постанова Пленуму Верховного Суду України від 10 груд. 2004 р. № 17. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0017700-04#Text>

заперечує намір повного знищення дерев, стверджуючи про іншу мету дій (наприклад, обрізання гілок).

Верховний Суд у постанові від 7 серпня 2024 року (справа № 629/6463/19) зазначив, що інтелектуальна ознака умислу охоплює усвідомлення незаконності дій, знання про належність об'єкта до охоронюваних лісових насаджень і бажання здійснити саме повне спилування дерев. Доведення цієї ознаки можливе не лише прямими доказами (заяви, свідчення), а й на основі аналізу сукупності обставин: способу організації робіт, характеру залучення виконавців, наданих вказівок тощо.

У зазначеній справі захист стверджував, що обвинувачений просив спилити лише гілки, а вирубка дерев була самостійною ініціативою найманих працівників. Однак ця версія була спростована службовою запискою, де обвинувачений, діючи як голова правління гаражного кооперативу, прямо вказав на необхідність спилування дерев на конкретній ділянці. Суд додатково врахував, що він організував бригаду, визначив об'єкт робіт і не мав відповідних дозволів¹.

Цей підхід підтверджує, що прямий умисел може бути встановлений через логічний аналіз усієї поведінки особи до, під час і після діяння, навіть за відсутності прямих зізнань у намірі.

Однією з найдискусійніших і практично значущих проблем у справах про незаконну порубку або незаконне перевезення, зберігання, збут лісу, передбачених ч. 3 ст. 246 КК України, є встановлення прямого умислу на вчинення зазначених дій у заповідниках або на територіях чи об'єктах природно-заповідного фонду, а також в інших особливо охоронюваних лісах.

Інтелектуальний елемент умислу в таких випадках передбачає не лише усвідомлення суспільно небезпечного характеру порубки без спеціального дозволу, а й розуміння факту здійснення рубок у межах особливо охоронюваної території та обізнаність щодо спеціального правового режиму такої території².

Складність доказування умислу загострюється у випадках, коли межі природно-заповідного фонду не позначені відповідно до наказу Міністерства охорони навколишнього природного середовища України від 29 березня 1994 року № 30, відсутні інформаційно-охоронні знаки, межові щити чи інші візуальні орієнтири. У такій ситуації обвинувачені та свідки нерідко заявляють про необізнаність щодо спеціального статусу ділянки.

Показовою є справа, розглянута Полтавським районним судом Полтавської області 17 жовтня 2023 року (№ 545/331/23). Суд встановив відсутність належних інформаційних знаків і підтвердження, що мешканці прилеглих сіл, включаючи обвинувачених, не були поінформовані про наявність заповідного урочища. Пояснення обвинувачених про необізнаність не були спростовані переконливими доказами обвинувачення, що призвело до висновку про недоведеність умислу і виправдання підсудних³.

Цей приклад засвідчує комплексний характер проблеми. З одного боку, він виявляє прогалини в системі охорони й належного маркування територій природно-заповідного фонду, що безпосередньо впливає на можливість формування умислу в правопорушників. З іншого боку, окреслює вразливі аспекти в процесі доказування суб'єктивної сторони злочину органами досудового розслідування.

Крім того, ситуація порушує питання щодо необхідності законодавчого уточнення змісту умислу в злочинах із формальним складом, а також підвищення стандартів доведення обізнаності обвинуваченого про спеціальний правовий статус місця вчинення діяння.

Мотив не є обов'язковою ознакою складу злочину, передбаченого ст. 246 КК України, але його встановлення має значення для індивідуалізації покарання та визначення ступеня суспільної небезпечності. Найпоширенішим є корисливий мотив, коли незаконну порубку здійснюють з метою отримання прибутку від реалізації деревини.

В окремих випадках мотивом є скрутне матеріальне становище особи, яка намагається забезпечити себе чи сім'ю паливом або деревиною для будівництва.

Незаконну рубку дерев, зазначає Б. М. Марець (2014), можуть вчиняти не лише з корисливих мотивів, а й, наприклад, на підґрунті помсти, через неприязні стосунки з лісничим, із хуліганських спонукань тощо, без наміру на розкрадання деревини.

Водночас навіть намір використати незаконно здобуту деревину з благодійною метою не усуває корисливого характеру діяння. Показовим є вирок Хорольського районного суду Полтавської області від 8 грудня 2023 року у справі № 548/1938/21. Суд дійшов висновку, що твердження обвинуваченого про взяття дров з метою подальшої передачі їх нужденним особам і воїнам АТО не свідчать про відсутність у його діях ознак незакінченого замаху на крадіжку. Зазначене зумовлено тим, що обвинувачений таємно намагався заволодіти чужим майном, обернувши його на свою користь, а подальші наміри розпорядитися цим майном, навіть із

¹ Постанова Верховного Суду від 7 серп. 2024 р. у справі № 629/6463/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/120948730>

² Вирок Полтавського районного суду Полтавської області від 17 жовт. 2023 р. у справі № 545/331/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114225488>

³ Там само.

благодійною метою, не виключають наявності корисливого мотиву¹.

Суб'єкт злочину. Суб'єктом злочину, передбаченого ст. 246 КК України, є загальний суб'єкт – фізична осудна особа, яка досягла віку 16-ти років. У диспозиції цієї статті немає вказівки на спеціального суб'єкта, однак ч. 2 передбачає кваліфікуючу ознаку – вчинення злочину за попередньою змовою групою осіб.

На практиці одним із найбільш суспільно небезпечних виявів незаконної порубки лісу є її вчинення службовими особами, наділеними повноваженнями щодо охорони та захисту лісових ресурсів. Такі дії не лише посягають на екологічну безпеку, а й підривають авторитет органів, покликаних захищати довкілля.

Показовою є ухвала Києво-Святошинського районного суду Київської області від 30 липня 2025 року у справі № 369/13474/25, де майстру лісу Плахтянського лісництва філії «Київське лісове господарство» ДП «Ліси України» було повідомлено про підозру за ч. 3 ст. 27, ч. 4 ст. 28, ч. 4 ст. 246, ч. 3 ст. 255 КК України – у створенні, керівництві й участі в злочинній організації, а також у незаконній порубці, перевезенні, зберіганні та збуті деревини, що спричинили тяжкі наслідки, вчинені повторно злочинною організацією з використанням службового становища.

Відповідно до ст. 89 Лісового кодексу України та постанови Кабінету Міністрів України від 16 вересня 2009 року № 976, працівники державної лісової охорони мають статус правоохоронного органу та зобов'язані запобігати незаконним рубкам й охороняти лісові ресурси. Як службова особа підозрюваний мав забезпечувати дотримання цих вимог, однак, за версією слідства, використав свій статус для організації системної незаконної діяльності².

Цей приклад демонструє, як поєднання доступу до природних ресурсів, спеціальних повноважень і професійної обізнаності може бути використано для системного незаконного збагачення, що суттєво підвищує суспільну небезпечність діяння та потребує посиленого кримінально-правового реагування.

Організовані форми незаконної порубки лісу трансформують окремі протиправні діяння в добре налагоджений, високоприбутковий та системний бізнес у сфері довкілля. Такі об'єднання функціонують за принципами комерційних структур, мають чітку ієрархію,

стабільні канали збуту й корупційне прикриття на різних рівнях влади.

Їхня суспільна небезпечність зумовлена трьома основними чинниками:

1) можливістю діяти у великих масштабах, завдаючи довкіллю збитків, які неможливо швидко відновити;

2) наявністю розгалуженої структури, яка охоплює заготівлю, перевезення, зберігання та збут деревини, що ускладнює викриття і притягнення винних;

3) корупційними зв'язками з посадовими особами, які створюють своєрідний «захисний щит» для злочинної діяльності.

Показовим є вирок Павлоградського міськрайонного суду Дніпропетровської області від 8 липня 2025 року (справа № 185/4959/25, ЄДРСР № 128715245), де незаконну порубку розглядали як структурний елемент діяльності злочинної організації, що діяла на території кількох громад. Суд встановив, що обвинувачений брав участь у злочинній організації, створеній з корисливих мотивів для систематичної незаконної порубки дерев у захисних й інших лісових насадженнях, їх перевезення та збуту.

Діяльність охоплювала низку епізодів протягом листопада 2024 року, зокрема:

– 25.11 – незаконна порубка 12 дерев акації та ясена (школа – 61 574,91 грн);

– 26.11 (ранок) – незаконна порубка 37 дерев (543 933,85 грн);

– 26.11 (день) – незаконна порубка 38 дерев (246 546,47 грн);

– 26.11 (вечір) – незаконна порубка 16 дерев (133 099,02 грн);

– 27.11 – незаконна порубка 20 дерев (321 690,78 грн).

Загальна шкода лише за цими епізодами перевищила 1,3 млн грн.

Ключовими ознаками суб'єктивної сторони було доведення прямого умислу, який полягав у виконанні чітко розробленого плану, підпорядкуванні вказівкам керівників злочинної організації та діях без жодних дозвільних документів.

Процесуальною особливістю цієї справи стала угода про визнання винуватості, укладена між прокурором й обвинуваченим, який не був організатором, але сприяв викриттю інших учасників. Це дало змогу застосувати ст. 69 КК (покарання нижче за найнижчу межу) і ст. 75 КК (звільнення від відбування покарання з випробуванням), що є нетиповим для справ із настільки високим рівнем суспільної небезпечності. За сукупністю злочинів (ч. 2 ст. 255, ч. 4 ст. 28 ч. 2 ст. 246, ч. 4 ст. 28 ч. 4 ст. 246 КК) призначено 5 років позбавлення волі з випробувальним строком 3 роки³.

¹ Вирок Хорольського районного суду Полтавської області від 8 груд. 2023 р. у справі № 548/1938/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115494380>

² Ухвала Києво-Святошинського районного суду Київської області від 30 лип. 2025 р. у справі № 369/13474/25. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/129326097>

³ Вирок Павлоградського міськрайонного суду Дніпропетровської області від 8 лип. 2025 р. у справі № 185/4959/25. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/128715245>

У науковій літературі неодноразово зауважували, що покарання учасникам злочинних організацій нерідко призначають у мінімально можливих межах санкції ст. 255 КК України або навіть нижче від її найнижчої межі – зокрема, у випадках укладення угод і застосування положень ст. 69 КК України (Vozniuk, 2018; Vozniuk, & Budik, 2022; Okolit, & Vozniuk, 2025).

О. М. Будяченко (2020) констатує, що судова практика з призначення покарання за незаконну порубку або незаконне перевезення, зберігання, збут лісу «гуманно» ставиться до правопорушників. Обтяжуючі обставини було виявлено в більшості випадків досліджуваної групи, однак, попри це, суди не стали карально-превентивним органом у боротьбі за збереження лісонасаджень лісового фонду, призначаючи більш м'які види покарання (штраф, обмеження волі), активно застосовуючи умовне засудження.

Р. О. Мовчан й О. В. Душевська (2024), проаналізувавши санкції норм, що регламентують відповідальність за кримінальні правопорушення у сфері лісових відносин, дійшли висновку, що передбачені цими санкціями покарання у виді арешту, обмеження волі та позбавлення волі на певний строк мають низьку превентивну ефективність, що зумовлює потребу в пошуку дієвіших заходів кримінально-правового впливу.

Звільнення від кримінальної відповідальності. Ефективне розкриття злочинних організацій у сфері незаконної порубки лісу часто ускладнюється обмеженням доступом до внутрішньої інформації про їхню структуру, ієрархію та механізм функціонування. У таких умовах важливим інструментом стає застосування заохочувальних кримінально-правових норм, зокрема спеціального виду звільнення від кримінальної відповідальності, передбаченого ч. 6 ст. 255 КК України.

Цей інститут створює стимул для учасників злочинної організації (крім організаторів і керівників) співпрацювати з правоохоронцями, надаючи відомості, які дають змогу не лише документувати окремі епізоди незаконної порубки, а й ліквідувати всю злочинну структуру. Згідно з ч. 6 ст. 255 КК України, підставою для звільнення є добровільне повідомлення про створення або участь в організації до моменту повідомлення про підозру, а також активне сприяння її розкриттю.

Прикладом є кримінальне провадження щодо ОСОБА_4, підозрюваного в незаконній порубці (ч. 5 ст. 27, ч. 3 ст. 28, ч. 4 ст. 246 КК) та участі в злочинній організації (ч. 2 ст. 255 КК). 10 липня 2024 року він надіслав до ДБР письмове повідомлення про створення злочинної організації, що здійснювала незаконні рубки в Денисовецькому лісництві ДСП «Північна Пуща», а також про свою участь у ній. На момент подання заяви йому ще не було повідомлено про підозру за ст. 255 КК (це відбулося лише 13 серпня 2024 року). Надалі він активно співпрацював зі слідством,

надавши важливі докази, зокрема під час допиту 26 липня 2024 року.

Суд, встановивши наявність усіх умов, передбачених ч. 6 ст. 255 КК України, звільнив ОСОБА_4 від кримінальної відповідальності за ч. 2 ст. 255 КК і закрив провадження на підставі п. 1 ч. 2 ст. 284 КПК України¹.

Аналіз цього прикладу дає змогу сформулювати низку узагальнених положень, важливих для практики застосування ч. 6 ст. 255 КК України у справах про незаконну порубку лісу, вчинену в складі злочинної організації:

1. Можливість звільнення за множинності обвинувачень. Застосування спеціальної підстави, передбаченої ч. 6 ст. 255 КК України, не виключається у випадках, коли особі інкриміновано кілька злочинів, за умови, що вимоги цієї норми виконано щодо конкретного складу (ч. 2 або ч. 3 ст. 255 КК України).

Однак звільнення від кримінальної відповідальності на підставі ч. 6 ст. 255 КК не означає автоматичного звільнення від відповідальності за посягання, передбачені іншими статтями Особливої частини КК України, які вчиняють учасники злочинної організації (Melnyk, & Khavroniuk, 2018; Vozniuk, 2020; Vozniuk, Dudorov, & Cherniavskiy, 2021).

2. Критерій добровільності повідомлення. Добровільність у розумінні ч. 6 ст. 255 КК України охоплює як відсутність на момент заяви процесуального статусу підозрюваного в учиненні злочину, передбаченого відповідною частиною ст. 255 КК України, так й ініціативний характер повідомлення.

3. Ознака активного сприяння. Активне сприяння розкриттю злочинної організації має полягати в конкретних, процесуально зафіксованих діях (надання доказів, показань, відомостей про структуру, механізми функціонування тощо), які реально допомагають у встановленні обставин існування та діяльності організації.

4. Роль у протидії організованій злочинності. Інститут спеціального звільнення від кримінальної відповідальності виконує функцію ефективного інструменту «розколу» стійких злочинних об'єднань у сфері екологічних злочинів, створюючи для учасників мотивацію до співпраці з органами досудового розслідування та судом.

Висновки

З огляду на зазначене, дослідження актуальних питань кваліфікації кримінальних правопорушень, пов'язаних із незаконною порубкою лісу, вчинених у співучасті, має не лише теоретичне, а й практичне значення. Розробка науково обґрунтованих рекомендацій з удосконалення кримінально-правових норм сприятиме підвищенню ефективності протидії

¹ Ухвала Іванківського районного суду Київської області від 26 верес. 2024 р. у справі № 366/2575/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/121894574>

цим злочинам і забезпеченню належного захисту екологічних інтересів держави.

Аналіз складу злочину, передбаченого ст. 246 КК України, свідчить, що його кримінально-правова характеристика має комплексний екологічно-правовий зміст й охоплює посягання на встановлений державою порядок охорони, раціонального використання та відтворення лісових ресурсів як важливого елемента довкілля. Визначальною ознакою об'єктивної сторони є факт незаконної порубки, а конструкція матеріального складу зумовлює необхідність доведення істотної шкоди, що на практиці нерідко спричиняє складнощі. Важливе значення має правильне відмежування цього злочину від суміжних складів, насамперед крадіжки та знищення або пошкодження об'єктів рослинного світу. Судова практика засвідчує, що кваліфікація за ст. 246 КК України можлива лише за умови доведення безпосередньої участі особи в процесі незаконного спилування дерев, натомість подальше заволодіння вже зрубною деревиною утворює склад злочину проти власності.

Під час кваліфікації за ч. 1 ст. 246 КК України встановлення прямого умислу можливе як на підставі прямих доказів, так і шляхом логічного аналізу комплексу дій особи до, під час та після вчинення порубки. Заперечення обвинуваченого про відсутність наміру на повне знищення дерев не виключає умислу, якщо обставини справи свідчать про його участь в організації робіт і відсутність законних підстав для вирубки. Практика Верховного Суду визначає орієнтири для оцінки таких обставин і відмежування випадкового пошкодження від умисного знищення лісових насаджень.

Судова практика засвідчує, що доведення умислу в справах про незаконну порубку на територіях природно-заповідного фонду потребує підтвердження обізнаності особи про спеціальний статус місця вчинення злочину. Прогалини в маркуванні меж і відсутність інформаційно-охоронних знаків створюють об'єктивні перешкоди для формування умислу та дають підстави для виправдувальних вироків. Необхідне нормативне закріплення підвищених стандартів доказування обізнаності обвинуваченого, а також удосконалення системи позначення та охорони заповідних територій.

Мотив не є конструктивною ознакою складу злочину за ст. 246 КК України, однак має значення для визначення ступеня суспільної небезпечності та призначення покарання. Найчастіше злочини вчиняють з корисливих спонукань, рідше – з мотивів задоволення

побутових потреб. Навіть наявність у винного наміру використати незаконно здобуту деревину з благодійною метою не виключає корисливого мотиву, якщо спосіб заволодіння свідчить про посягання на чужу власність. Судова практика підтверджує необхідність оцінювання мотиву в контексті загальної спрямованості умислу та способу вчинення злочину.

Суб'єкт злочину, передбаченого ст. 246 КК України, є загальним, однак на практиці особливу суспільну небезпечність становить вчинення незаконної порубки службовими особами, уповноваженими на охорону та захист лісових ресурсів. Використання ними свого статусу для організації або прикриття протиправної діяльності свідчить про підвищений рівень кримінального впливу, зловживання довірою держави й суспільства, а також про значно більший обсяг заподіяної шкоди. Такі дії, поєднані з кваліфікуючими ознаками, передбаченими ст. 28 КК України (вчинення в складі організованої групи чи злочинної організації), вимагають посиленої уваги з боку правоохоронних органів і суворішої кримінально-правової реакції.

Організовані форми незаконної порубки лісу становлять найбільш небезпечний різновид злочинів проти довкілля, оскільки поєднують значний масштаб шкоди, системність і корупційне забезпечення безкарності. Судова практика, зокрема вирок у справі № 185/4959/25, демонструє складність доказування таких злочинів і необхідність посиленого кримінально-правового реагування, зокрема шляхом диференціації відповідальності залежно від ролі учасника в організації. Застосування угод про визнання винуватості у справах цього типу потребує особливо зваженого підходу, аби баланс між ефективністю розслідування та принципом невідворотності покарання не було порушено.

Інститут спеціального звільнення від кримінальної відповідальності, передбачений ч. 6 ст. 255 КК України, є важливим елементом кримінальної політики у сфері протидії організованій злочинності, зокрема незаконній порубці лісу. Він дає змогу компенсувати обмеженість традиційних методів розслідування, забезпечуючи отримання доказів «зсередини» і сприяючи нейтралізації злочинних структур. Практика застосування цієї норми свідчить про її ефективність, однак потребує чіткого дотримання критеріїв добровільності й реального сприяння, щоб уникнути зловживань і забезпечити баланс між інтересами слідства та принципом невідворотності кримінальної відповідальності.

References

- [1] Brazhnyk, A.A., & Mohylchuk, O.O. (2020). Illegal logging or illegal transportation, storage, sale of forest: Significance for qualification of certain objective elements. *Legal Scientific Electronic Journal*, 7, 312-317. DOI: 10.32782/2524-0374/2020-7/79
- [2] Budiachenko, O.M. (2020). Criminal liability for illegal logging or illegal transportation, storage, sale of forest. *Candidates thesis*. Odesa.
- [3] Dudorov, O.O., Movchan, R.O., & Pysmenskyi, Ye.O. (2022). Significant harm as a consequence of illegal logging: Retrospective, current state and prospects of criminal law. *Bulletin of the Luhansk State University of Internal Affairs named after E.O. Didorenko*, 3, 87-111. DOI: 10.33766/2524-0323.99.87-111
- [4] Dudorov, O.O., Movchan, R.O., & Pysmenskyi, Ye.O. (2023). *Criminal law protection of forest in Ukraine*. Kyiv: Norma Prava.
- [5] Kisiliuk, E.M., & Matiushenko, O.I. (2020). Criminal-law aspects in the qualification of illegal logging. *Legal Bulletin*, 13, 187-194. DOI: 10.32850/LB2414-4207.2020.13.24
- [6] Kysylevych, O.V. (2019). Article 246 of the Criminal Code of Ukraine and the realities of its effectiveness. *Young Scientist*, 4, 366-370. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2019_4%282%29__41
- [7] Marets, B.M. (2014). Concurrence of crimes in illegal logging and theft of timber. *Legal Scientific Electronic Journal*, 4, 187-190. Retrieved from http://www.lsej.org.ua/4_2014/48.pdf
- [8] Melnyk, M.I., & Khavroniuk, M.I. (Eds.). (2018). *Scientific and practical commentary on the Criminal Code of Ukraine* (10th ed., rev.). Kyiv: Dakor.
- [9] Movchan, R., Dudorov, O., Kamensky, D., Vozniuk, A., & Babanina, V. (2022a). Criminal liability for illegal mining: Analysis of legislative novelties. *Naukovyi Visnyk Natsionalnoho Hirnychoho Universytetu*, 5, 116-121. DOI: 10.33271/nvngu/2022-5/116
- [10] Movchan, R., Dudorov, O., Kamensky, D., Vozniuk, A., & Makarenko, T. (2024). Criminal liability for illegal acts with amber: Law-making and law-enforcement issues. *Naukovyi Visnyk Natsionalnoho Hirnychoho Universytetu*, 3, 197-203. DOI: 10.33271/nvngu/2024-3/197
- [11] Movchan, R., Vozniuk, A., Burak, M., Areshonkov, V., & Kamensky, D. (2021a). Criminal law counteraction to land pollution in the EU countries: Searching for the optimal model. *Amazonia Investiga*, 10(42), 15-23. DOI: 10.34069/AI/2021.42.06.2
- [12] Movchan, R., Vozniuk, A., Kamensky, D., Dudorov, O., & Andrushko, A. (2021b). Problems of criminal liability for illegal amber mining in Ukraine. *Naukovyi Visnyk Natsionalnoho Hirnychoho Universytetu*, 6, 113-117. DOI: 10.33271/nvngu/2021-6/113
- [13] Movchan, R., Vozniuk, A., Kamensky, D., Koval, I., & Golovko, O. (2022b). Criminal and legal protection of land resources in Ukraine and Latin America: Comparative legal analysis. *Amazonia Investiga*, 11(51), 328-336. DOI: 10.34069/AI/2022.51.03.33
- [14] Movchan, R.O. (2023). Criminal offenses against the procedure for the use of natural resources under the draft Criminal Code: Certain controversial provisions. *Sociology of Law*, 1-2(44-45), 77-82. DOI: 10.37687/2413-6433.2023-1-2.14
- [15] Movchan, R.O., & Dushevska, O.V. (2024). On the prospects of improving the sanctions of norms regulating liability for criminal offenses in the field of forest relations. *Law Journal of Vasyl Stus Donetsk National University*, 1, 205-216. DOI: 10.31558/2786-5835.2024.1.20
- [16] Okolit, O.V., & Vozniuk, A.A. (2025). *Criminal liability for the creation of a criminal organization or criminal community and participation therein: Theoretical and practical issues*. A.A. Vozniuk (Eds.). Kyiv: Norma Prava.
- [17] Vozniuk, A. (2020). Counteracting organized crime in Ukraine: Prospects for improving criminal legislation. *Bulletin of the Penitentiary Association of Ukraine*, 1(11), 176-194. DOI: 10.34015/2523-4552.2020.1.18
- [18] Vozniuk, A.A. (2018). *Criminal liability for the creation of criminal associations and participation therein*. Kyiv: Maslakov.
- [19] Vozniuk, A.A., & Budik, I.M. (2022). Implementation of criminal liability of members of criminal organizations for crimes in the field of trafficking in narcotic drugs, psychotropic substances, their analogues and precursors. *Scientific Bulletin of Uzhhorod National University*. 74(2), 199-207. DOI: 10.24144/2307-3322.2022.74.68
- [20] Vozniuk, A.A., Dudorov, O.O., & Cherniavskyi, S.S. (2021). *Criminal liability for crimes committed by a criminal community (Articles 255, 255-1, 255-2, 255-3, 256 of the Criminal Code of Ukraine)*. Kyiv: Norma Prava.

Список використаних джерел

- [1] Бражник А. А., Могильчук О. О. Незаконна порубка або незаконне перевезення, зберігання, збут лісу: значення для кваліфікації окремих об'єктивних ознак. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 7. С. 312–317. DOI: 10.32782/2524-0374/2020-7/79
- [2] Будяченко О. М. Кримінальна відповідальність за незаконну порубку або незаконне перевезення, зберігання, збут лісу : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Одеса, 2020. 258 с.
- [3] Дудоров О. О., Мовчан Р. О., Письменський Є. О. Істотна шкода як наслідок незаконної порубки лісу: ретроспектива, сьогодення і перспектива кримінального закону. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2022. № 3. С. 87–111. DOI: 10.33766/2524-0323.99.87-111
- [4] Дудоров О. О., Мовчан Р. О., Письменський Є. О. Кримінально-правова охорона лісу в Україні : монографія. Київ : Норма права, 2023. 520 с.
- [5] Кісілюк Е. М., Матюшенко О. І. Кримінально-правові аспекти під час кваліфікації незаконної порубки лісу. *Юридичний бюлетень*. 2020. № 13. С. 187–194. DOI: 10.32850/LB2414-4207.2020.13.24
- [6] Кисилевич О. В. Стаття 246 Кримінального кодексу України та реалії її ефективності. *Молодий вчений*. 2019. № 4. С. 366–370. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2019_4%282%29_41
- [7] Марець Б. М. Сукупність злочинів при незаконній порубці лісу та крадіжці деревини. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2014. № 4. С. 187–190. URL: http://www.lsej.org.ua/4_2014/48.pdf
- [8] Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 10-те вид., переробл. та доповн. Київ : Дакор, 2018. 1218 с.
- [9] Movchan R., Dudorov O., Kamensky D., Vozniuk A., Babanina V. Criminal liability for illegal mining: analysis of legislative novelties. *Naukovyi Visnyk Natsionalnoho Hirnychoho Universytetu*. 2022. No. 5. P. 116–121. DOI: 10.33271/nvngu/2022-5/116
- [10] Movchan R., Dudorov O., Kamensky D., Vozniuk A., Makarenko T. Criminal liability for illegal acts with amber: law-making and law-enforcement issues. *Naukovyi Visnyk Natsionalnoho Hirnychoho Universytetu*. 2024. No. 3. P. 197–203. DOI: 10.33271/nvngu/2024-3/197
- [11] Movchan R., Vozniuk A., Burak M., Areshonkov V., Kamensky D. Criminal law counteraction to land pollution in the EU countries: searching for the optimal model. *Amazonia Investiga*. 2021. Vol. 10. No. 42. P. 15–23. DOI: 10.34069/AI/2021.42.06.2
- [12] Movchan R., Vozniuk A., Kamensky D., Dudorov O., Andrushko A. Problems of criminal liability for illegal amber mining in Ukraine. *Naukovyi Visnyk Natsionalnoho Hirnychoho Universytetu*. 2021. No. 6. P. 113–117. DOI: 10.33271/nvngu/2021-6/113
- [13] Movchan R., Vozniuk A., Kamensky D., Koval I., Golovko O. Criminal and legal protection of land resources in Ukraine and Latin America: comparative legal analysis. *Amazonia Investiga*. 2022. Vol. 11. No. 51. P. 328–336. DOI: 10.34069/AI/2022.51.03.33
- [14] Мовчан Р. О. Кримінальні правопорушення проти порядку використання природних ресурсів за проектом Кримінального кодексу: окремі дискусійні положення. *Соціологія права*. 2023. Вип. 1–2 (44–45). С. 77–82. DOI: 10.37687/2413-6433.2023-1-2.14
- [15] Мовчан Р. О., Душевська О. В. Про перспективи вдосконалення санкцій норм, присвячених регламентації відповідальності за вчинення кримінальних правопорушень у сфері лісових відносин. *Правничий часопис Донецького національного університету імені Василя Стуса*. 2024. № 1. С. 205–216. DOI: 10.31558/2786-5835.2024.1.20
- [16] Околіт О. В., Вознюк А. А. Кримінальна відповідальність за створення злочинної організації чи злочинної спільноти та участь у них: проблеми теорії і практики : монографія / за наук. ред. А. А. Вознюка. Київ : Норма права, 2025. 324 с.
- [17] Вознюк А. А. Протидія організованій злочинності в Україні: перспективи удосконалення кримінального законодавства. *Вісник Пенітенціарної асоціації України*. 2020. № 1. С. 176–194. DOI: 10.34015/2523-4552.2020.1.18
- [18] Вознюк А. А. Кримінальна відповідальність за створення злочинних об'єднань та участь у них : монографія. Київ : Маслаков, 2018. 928 с.
- [19] Вознюк А. А., Будік І. М. Реалізація кримінальної відповідальності учасників злочинних організацій за злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2022. Вип. 74. Ч. 2. С. 199–207. DOI: 10.24144/2307-3322.2022.74.68
- [20] Вознюк А. А., Дудоров О. О., Чернявський С. С. Кримінальна відповідальність за злочини, вчинені злочинною спільнотою (статті 255, 255¹, 255², 255³, 256 Кримінального кодексу України) : наук.-практ. комент. Київ : Норма права, 2021. 130 с.

DROZD Oleksii

Doctor of Law, Professor, Professor of the Department of Police Activity of the National Academy of Internal Affairs

Kyiv, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4514-6594>

**CRIMES AGAINST FOREST RESOURCES COMMITTED
IN COMPLICITY (ARTICLE 246 OF THE CRIMINAL CODE OF UKRAINE):
ANALYSIS OF JUDICIAL PRACTICE**

Abstract. *This article presents a comprehensive criminal law analysis of illegal logging committed in complicity, taking into account current challenges in environmental security and the specific features of law enforcement. The relevance of the study stems from the high degree of social danger posed by such crimes, the prevalence of organized forms, the substantial economic losses, and significant environmental harm that affect the state of the natural environment and undermine the effectiveness of national environmental protection policies. The aim of the research is to clarify the criminal law nature and qualification features of illegal logging committed in complicity, and to develop proposals for improving both criminal legislation and its practical application. The methodological basis of the research combines formal legal, comparative legal, systemic-structural, and logical legal methods, enabling an analysis of both the regulatory framework and the practice of its application by courts of various instances. Special attention is given to judicial decisions regarding the establishment of direct intent, particularly in cases involving crimes committed within territories of the nature reserve fund, as well as to the challenges of proving an offender's awareness of a plot's special legal status. The study identified a number of conflicts and gaps, including issues concerning the definition of substantial damage, the distinction between illegal logging and related offences (such as theft or the destruction or damage of vegetation), the evaluation of motive, and specific aspects of the liability of officials authorized to protect forest resources. It is argued that the institution of special exemption from criminal liability, provided for in Part Six of Article 255 of the Criminal Code of Ukraine, when applied appropriately, can serve as an effective tool for dismantling stable criminal associations; however, it requires clear guarantees of voluntariness and genuine cooperation. The scientific novelty of this work lies in the systematic integration of environmental law and criminal law approaches to the analysis of illegal logging committed in complicity, taking into account recent judicial practice, as well as in the development of original proposals for legislative reform. The practical significance lies in the potential use of the study's findings to improve the quality of pre-trial investigations and judicial proceedings, refine methodological guidelines for law enforcement agencies, and assist in the preparation of scientific-practical commentaries and educational materials.*

Keywords: *criminal offences against the environment; illegal logging; complicity in a crime; substantial damage; organized criminal associations; perpetrator; exemption from criminal liability.*

DOI: 10.33270/0525693.4
УДК 343.3/7(477)

ДУДОРОВ Олександр

доктор юридичних наук, професор, професор кафедри кримінально-правової політики та кримінального права Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка

м. Київ, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4860-0681>;

ПИСЬМЕНСЬКИЙ Євген

доктор юридичних наук, професор, проректор з наукової роботи ЗВО «Університет Короля Данила»

м. Івано-Франківськ, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7761-7103>

**ПІДАКЦИЗНІ ТОВАРИ ЯК ПРЕДМЕТ НЕЗАКОННОГО ОБІГУ:
ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ В КОНТЕКСТІ ФОРМУВАННЯ
ТА РЕАЛІЗАЦІЇ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ПОЛІТИКИ**

Анотація. У статті здійснено комплексний правовий аналіз поняття підакцизних товарів як предмета злочину, передбаченого ст. 204 Кримінального кодексу України. На основі статистичних даних, матеріалів судової практики й теоретичних підходів доведено, що формально-легальне тлумачення цього поняття, у межах якого (тлумачення) акцентовано на положеннях регулятивного (податкового) законодавства, є недостатнім для ефективного правозастосування, а отже, неприйнятним. Аргументовано, що під час застосування ст. 204 Кримінального кодексу України алкогольними напоями як різновидом підакцизних товарів слід визнавати ті, що відповідають таким ознакам: 1) їх одержання відбувається в спосіб спиртового бродіння цукровмісних матеріалів або виготовлення здійснюється на основі харчових спиртів; 2) вміст спирту етилового становить понад 1,2 % об'ємних одиниць; 3) вигляд продукції має імітувати (копіювати) легально виготовлений алкогольний напій (зокрема через використання підробленої акцизної марки), а винний повинен здійснювати протиправне поводження з нею (продукцією) як із визначеним регулятивним законодавством підакцизним товаром. Обстоюється позиція, відповідно до якої поняття алкогольних напоїв як підакцизного товару є частково бланкетним, через що його слід висвітлювати комплексно, звертаючись до нормативно визначених ознак цієї категорії товарів, водночас зважаючи на призначення кримінально-правової заборони, що має забезпечувати протидію обігу незаконно виготовлених (нелегальних) алкогольних напоїв (це такі товари, які можна вважати підакцизними як за нормативними (юридичними) ознаками відповідності, так і з огляду на фактичну належність до відповідної категорії товарів з ознаками імітування підакцизної продукції). Проаналізовано еволюцію поглядів суддів вищої судової інстанції України на досліджуване питання кримінально-правової кваліфікації. Розглянуто позицію Великої Палати Верховного Суду, яка у своїй постанові підтримала й розвинула зазначену вище позицію, сформулювавши висновок про те, що поняття підакцизних товарів як предмета злочину, передбаченого ст. 204 Кримінального кодексу, має «гібридну» природу, поєднуючи певні нормативні й фактичні ознаки.

Ключові слова: підакцизні товари, кримінальні правопорушення у сфері господарської діяльності, джерела кримінального права, кримінально-правова кваліфікація, склад кримінального правопорушення, бланкетність, кримінально-правова політика.

Рекомендоване посилання:

Дудоров О., Письменський Є. Підакцизні товари як предмет незаконного обігу: проблеми визначення в контексті формування та реалізації кримінально-правової політики. *Наука і правоохорона*. 2025. Вип. 3 (69). С. 41–51. DOI: 10.33270/0525693.4

Вступ

Встановлення в ст. 204 Кримінального кодексу України (далі – КК) відповідальності за незаконне виготовлення, зберігання, збут або транспортування з метою збуту підакцизних товарів (далі – незаконний обіг підакцизних товарів) зумовлено прагненням суб'єктів формування кримінально-правової політики відреагувати на багатоманітні згубні наслідки, спричинювані незаконним обігом предметів, які імітують підакцизні товари. Суспільна небезпека такого обігу, не обмежуючись фіскальним складником, полягає в заподіянні шкоди порядку виробництва та реалізації підакцизних товарів, розширенні тіньового сектору економіки, зниженні інвестиційної привабливості країни, посиленні позицій організованої злочинності, негативному впливі на здоров'я людей тощо. Злочин, передбачений ст. 204 КК України, також є виявом недобросовісної конкуренції, що не лише підриває ділову репутацію торговельних марок легальних виробників підакцизних товарів, а й через демпінгове ціноутворення спричиняє скорочення обсягів їх реалізації. Унаслідок зменшення податкових надходжень від добросовісних суб'єктів господарювання, спричиненого звуженням бази оподаткування, держава зазнає додаткових фіскальних втрат. Бюджет України, яка отримує грошову допомогу фактично від усього світу, через існування нелегального ринку підакцизної продукції щороку втрачає 37–42 млрд грн (Торалов, 2023).

Попри наявність сформульованого в ст. 204 КК заборонного припису, на практиці постає низка складнощів, пов'язаних із тлумаченням і використанням поняття, що стосується предмета розглядуваного злочину, позначеного законодавцем як підакцизні товари. Зокрема, проблемним є питання розмежування фальсифікованих підакцизних виробів та інших товарів, які перебувають у незаконному обігу й імітують легальні аналоги. Часто в правозастосовній практиці виникають розбіжності щодо визнання певного предмета саме підакцизним товаром у розумінні кримінального закону, передусім якщо йдеться про предмети, які містять ознаки підроблення, не мають акцизних марок або (та) є продукцією кустарного виробництва.

Відсутність уніфікованого підходу до кримінально-правової кваліфікації незаконного обігу підакцизних товарів ускладнює забезпечення справедливості в кримінальному праві, свідчить про порушення принципу правової визначеності. З огляду на викладене, актуальності набуває комплексне дослідження поняття «підакцизні товари» як предмета злочину, передбаченого ст. 204 КК, з метою уточнення меж відповідальності, що повинна наставати за його вчинення, і формування узгоджених підходів до тлумачення і застосування зазначеної кримінально-правової заборони.

Метою дослідження є комплексний аналіз поняття «підакцизні товари» як предмета злочину, передбаченого ст. 204 КК, з огляду на сучасні теоретичні підходи, особливості формування актуальної судової практики й поточні виклики в правозастосуванні.

Огляд літератури

Кримінально-правова проблематика незаконного обігу підакцизних товарів ставала предметом досліджень фахівців, які вивчали як загально-теоретичні аспекти кваліфікації кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності, так і практичні аспекти правозастосування. У своїх працях П. Андрушко (2007), А. Гмирін (2018), О. Гритенко (2023), В. Кузнецов (2024), В. Куц (2020), М. Мінаєв (2005), О. Мамотенко (2019), Л. Павлик (2013) акцентують на недосконалості ст. 204 КК, з огляду на що постають складнощі з трактуванням поняття «підакцизні товари» (зокрема, у контексті (не)охоплення цим поняттям продукції кустарного виробництва). Деякі наукові розвідки (В. Бернадін, О. Гедзюк, Є. Дубовий, І. Кириченко, С. Кононенко, В. Костенко, В. Макаренко, О. Мойсюк, О. Непочатенко, Б. Шейко та інші) присвячено суміжним проблемам – економіко-правовій природі розглядуваного правопорушення, адміністративно-деліктній відповідальності за вчинення незаконного обігу підакцизних товарів, кримінологічним аспектам протидії такому обігу тощо.

Попри наявність значного обсягу наукових публікацій, більшість із них не містить системного аналізу сучасного стану застосування за ст. 204 КК у динаміці останнього десятиріччя, а також не враховує поточні тенденції судової правотворчості. Не було здійснено поглибленого теоретичного осмислення і релевантна правова позиція Великої Палати Верховного Суду (далі – ВП ВС). Викладене й зумовлює потребу акцентованого дослідження предмета незаконного обігу підакцизних товарів.

Матеріали та методи

Методологічну основу дослідження становили загальнонаукові та спеціально-наукові методи, вибір і застосування яких зумовлені метою і завданнями роботи, а також необхідністю інтеграції напрацювань правничої науки в національне законодавство та практику його застосування. Під час підготовки статті було використано формально-логічний, порівняльно-правовий і системно-структурний методи. Їх комплексне застосування дало змогу забезпечити цілісний та багатоплановий характер наукового аналізу, а кожен з методів відіграв важливу роль на відповідних етапах проведеної розвідки.

Крім зазначених методів, у дослідженні також використано історико-правовий метод для розгляду еволюції законодавчих підходів до визначення підакцизних товарів і роль судової практики в їх тлумаченні. Метод аналізу й

узагальнення судової практики дав змогу систематизувати ключові правові позиції ВС та оцінити їх вплив на правозастосування. Водночас здійснення критичного аналізу забезпечило можливість виявлення концептуальних недоліків чинної редакції ст. 204 КК й обґрунтування пропозицій для її вдосконалення у контексті сучасної кримінально-правової політики.

Результати й обговорення

Передусім зазначимо, що для аналізованої статті КК притаманна нетиповість у побудові передбачених нею складів злочинів, коли фактично єдиною інтеграційною ознакою є їхній предмет – підакцизні товари (Minaiev, 2005). Принципово поділяючи такий теоретичний підхід, який означає, що дії того, хто спершу незаконно виготовив підакцизні товари за умов, зазначених у ч. 2 ст. 204 КК, а згодом з метою збуту зберігає чи транспортує їх або здійснює збут незаконно виготовлених предметів, слід кваліфікувати за сукупністю злочинів, передбачених ч. 1 ст. 204 КК і ч. 2 цієї статті, надалі (зادля спрощення викладення і сприйняття матеріалу) ми керуватимемося тим, що в ст. 204 КК передбачено відповідальність за одне кримінальне правопорушення.

Аналіз офіційних статистичних даних у сфері кримінальної юстиції (Karchevskiy, 2024) виявляє стабільну правозастосовну значущість ст. 204 КК у розрізі кримінально-правових норм, що встановлюють відповідальність за правопорушення у сфері господарської діяльності (розділ VII Особливої частини КК). Протягом останніх років ця норма демонструє високий рівень інституційного навантаження, що відображено у відповідних кількісних індикаторах як на етапі досудового розслідування, так і в судовій практиці. Зокрема, 2024 року за кількістю зареєстрованих випадків незаконного обігу підакцизних товарів злочин, передбачений ст. 204 КК, посів третє місце з-поміж однорідних кримінальних правопорушень, поступившись лише делітам, передбаченим ст. 209 і 212 КК. Наприклад, 2023 року саме ст. 204 КК посіла перше місце за кількістю виявлених (облікованих) кримінальних правопорушень у господарській сфері, що свідчить про підвищену реактивність органів досудового розслідування на цю категорію злочинів в умовах повномасштабної війни. Однак увагу привертає показник судового реагування: починаючи з 2016 року, кількість осіб, засуджених за ст. 204 КК, стабільно перевищує аналогічні показники щодо інших кримінальних правопорушень у господарській сфері. Ця тенденція підтверджує не лише широке застосування аналізованої правової норми, а й її ключову роль у структурі кримінально-правового контролю за тіньовими економічними процесами. Отже, ст. 204 КК функціонує як системно затребуваний інструмент протидії економічній злочинності, демонструючи

високий ступінь реалізації в правозастосовній діяльності держави.

За таких умов і наявності окреслених вище завдань, виконанню яких має сприяти ст. 204 КК (захист фінансових інтересів держави, упорядкування діяльності виробників і продавців підакцизних товарів, забезпечення безпеки споживачів таких товарів, захист засад добросовісної конкуренції тощо), слід визнати, що її редакція сформульована небездоганно і потребує оновлення. На цьому тлі доводиться також констатувати, що діяльність суб'єктів формування кримінально-правової політики з протидії правопорушенням у цій сфері господарської діяльності не вирізняється системністю, узгодженістю та результативністю. Хоч активність парламентарів у цьому напрямі й простежується (що має стати предметом окремого наукового пошуку), її не можна визнати такою, що здатна поліпшити ситуацію. Зокрема, неодноразово вносячи зміни до ст. 204 КК, законодавець так і не спромігся внести ясність з питання про предмет незаконного обігу відповідних товарів.

Очікувано, що за такої ситуації провідну роль починають (і повинні) відігравати суб'єкти реалізації кримінально-правової політики. Передусім ідеться про ВС як найавторитетніший орган судової влади, що має потенціал і повноваження надавати коректне тлумачення кримінально-правових норм, усувати правову невизначеність, спрямовуючи практику в напрямі однакового та прогнозованого застосування кримінального закону.

Щоправда, до певного часу в судовій правотворчості спостерігалася невизначеність щодо тлумачення предмета злочину, передбаченого ст. 204 КК. Слушно зазначає В. Кузнецов (2024), що диспропорція між відображенням предмета в назві цієї статті КК та його описанням у диспозиції зумовила формування в правозастосовній практиці та кримінально-правовій науці двох підходів до його (предмета) інтерпретації, що конкурують між собою. Перший, так званий широкий, підхід передбачав включення до предмета аналізованого злочину не лише офіційно визнаних підакцизних товарів, а й їх функціональних аналогів, які можуть бути використані з тією самою метою, що й легальні товари. Другий (вузький) підхід обмежувався виключно товарами, безпосередньо віднесеними до категорії підакцизних згідно з чинним законодавством.

Зрештою, 27 листопада 2024 року ВП ВС ухвалила довгоочікуване рішення, визначивши умови, за яких алкогольний напій як один із найпоширеніших у практиці застосування ст. 204 КК підакцизних товарів може бути визнаний предметом відповідного складу злочину: 1) виготовлення на основі спиртів, вміст яких визначають згідно з нормами, установленними Податковим кодексом України (далі – ПК) у

редакції, чинній на момент вчинення правопорушення; 2) протиправне поводження з ним як із визначеним законом підакцизним товаром¹.

Вважаємо, що в цій справі ВС належно використав свої правоінтерпретаційні можливості та загалом правильно розв'язав проблему визначення предмета злочину, передбаченого ст. 204 КК, установивши, що алкогольний напій, який імітує (відтворює) легально виготовлений підакцизний алкогольний напій, є предметом посягання, передбаченого ст. 204 КК. «Широкий» підхід фактично переміг, і це є гарним сигналом для правозастосувачів. Переконані, що до моменту законодавчого вдосконалення досліджуваної кримінально-правової заборони, потреба в чому не викликає жодних сумнівів, висловлена ВП ВС правова позиція здатна посилити ефективність кримінально-правової протидії незаконному обігу підакцизних товарів. Адже аналізованому судовому рішенням передувало звернення судді ВП ВС О. Булейко (далі – звернення), яке надійшло до членів Науково-консультативної ради (далі – НКР) при ВС відповідно до ст. 434-2 КПК України і ст. 47 Закону України «Про судоустрій і статус суддів». У зверненні поставлено питання, які ознаки характеризують предмет кримінального правопорушення, передбаченого ст. 204 КК. Як члени НКР при ВС автори цієї статті спробували зробити свій внесок у розв'язання порушеного питання (Dudorov, & Rysmenskyi, 2024).

3-поміж іншого ми констатували, що родова група підакцизних товарів у чинній редакції ст. 204 КК конкретизується в спосіб визначення таких його видів, як спирт етиловий, спиртовий дистиллят, алкогольний напій, пиво, тютюновий виріб, тютюн, промисловий замінник тютюну, пальне. Раніше ця група зводилася до таких видів підакцизних товарів, як алкогольний напій і тютюновий виріб, однак так само, як і сьогодні, не вичерпувалася ними. Відповідно до п. 14.1.145 ст. 14 ПК, підакцизними є товари за кодами згідно з Українською класифікацією товарів зовнішньоекономічної діяльності (далі – УКТ ЗЕД), на які ПК встановлює ставки акцизного податку. Вичерпний перелік підакцизних товарів містить ст. 215 ПК. «Той факт, що акцизним податком обкладаються виключно певні групи товарів, свідчить про те, що в його основу покладено не просто фіскальний інтерес, а інтерес у регулюванні споживання окремих видів товарів» (Kazatska, 2019).

Предмет злочину, передбаченого ст. 204 КК, є обов'язковою ознакою його об'єкта. Такий висновок безпосередньо впливає зі змісту цієї кримінально-правової норми, що встановлює відповідальність за вчинення окремих незаконних дій з підакцизними товарами. Отже,

предметом розглядуваного злочину є різні підакцизні товари. Водночас КК не визначає, як слід тлумачити підакцизні товари і чи може використане в його ст. 204 поняття мати якесь інше значення, ніж у вимогах, встановлених щодо відповідних предметів у регулятивному (податковому) законодавстві. З огляду на зазначене, бодай якісь орієнтири щодо тлумачення ст. 204 КК у зазначеній частині можна було відшукати в науці кримінального права та судовій практиці.

Свого часу Верховний Суд України (далі – ВСУ) запропонував визначення алкогольного напою як різновиду підакцизних товарів. Воно ґрунтувалося на врахуванні положень нормативно-правових актів про продукцію (товар), належної до категорії підакцизних, і передбачало встановлення для потреб застосування ст. 204 КК відповідності поняття підакцизних товарів таким ознакам: 1) одержання шляхом спиртового бродіння цукровмісних матеріалів або виготовлення на основі харчових спиртів; 2) вміст спирту етилового має становити понад 1,2 % об'ємних одиниць; 3) визнання законом підакцизним товаром, до ціни якого включено акцизний податок; 4) належність до товарної групи Гармонізованої системи опису та кодування товарів (далі – ГСОКТ) під одним із таких кодів: 2204, 2205, 2206, 2208. На підставі цього ВСУ доходить висновку, що відсутність принаймні однієї із зазначених ознак виключає можливість визнання алкогольного напою підакцизним товаром, а отже, предметом злочину, передбаченого ст. 204 КК. Своєю чергою відповідальність за вчинення певного діяння має наставати тоді, коли йдеться *про один із видів продукції, яка за своїми товарними характеристиками узгоджується із законодавчим визначенням підакцизного товару*. Якщо ж продукт (товар) за якимись ознаками є схожим на підакцизні товари, але не містить усіх ознак цього товару, то такий продукт не можна визнавати предметом злочину, передбаченого ст. 204 КК. Як наслідок було акцентовано на безпідставності кваліфікації за ч. 1 ст. 204 КК дій особи, яка з метою збуту незаконно виготовила за винограду алкогольний напій (вино), розлила його в пластикові пляшки місткістю 5 і 6 л, а згодом збула 23 л цього напою².

До речі, саме на правову позицію, сформульовану в постанові Судової палати у кримінальних справах ВСУ від 5 вересня 2013 року, у справі, логічну «крапку» у якій врешті-решт поставила ВП ВС, посилався захисник, стверджуючи про відсутність висновку про

¹ Постанова Великої палати Верховного Суду від 27 листоп. 2024 р. Справа № 336/3796/15-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/123780067>

² Постанова Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 5 вересня 2013 р. у справі № 5-15к13. *Практика застосування Верховним Судом України положень Особливої частини Кримінального кодексу України / уклад. О. П. Горих ; за заг. ред. А. А. Музики. Київ : Центр учб. літ., 2017. С. 393–399.*

належність вилучених у засудженого алкогольних напоїв до підакцизних товарів із посиланням на конкретну товарну позицію за УКТ ЗЕД.

У справі, яку 2013 року розглянув ВСУ, автори цих рядків як члени тогочасної НКР готували науковий висновок щодо того, чи є виготовлений засудженим алкогольний напій (вино) підакцизним товаром – предметом злочину, передбаченого ч. 1 ст. 204 КК. Ключові положення нашого висновку полягали в тому, що: 1) вина, виготовлені в домашніх умовах, не належать до підакцизних товарів, тобто до тих, до ціни яких згідно з чинним законодавством включено акцизний податок, і до тих, яким присвоєно певний код УКТ ЗЕД. Це впливає, зокрема, з преамбули Закону України «Про державне регулювання виробництва і обігу спирту етилового, коньячного і плодового, алкогольних напоїв та тютюнових виробів». Тому вино, виготовлене засудженим, є підстави вважати алкогольним напоєм, однак воно не належить до категорії підакцизних товарів; 2) оскільки в аналізованій ситуації не відбувалися виробництво й обіг підакцизного товару, то відсутнім є як об'єкт, так і, зокрема, предмет злочину, передбаченого ст. 204 КК; 3) одним з аргументів, що підтверджував слушність викладеної позиції, був факт відсутності належного маркування продукції, виготовленої засудженим. Ми акцентували на тому, що завдяки такому маркуванню (атрибутиці) будь-який алкогольний напій стає впізнаваним як підакцизний товар. Натомість засуджений не маркував вино так, щоб воно отримало вигляд підакцизного товару, а це може свідчити і про відсутність умислу на збут вина саме як підакцизного товару. Як підтвердження положення про те, що засуджений не намагався видати вироблене ним у домашніх умовах вино за підакцизний товар, була й та обставина, що алкогольний напій розлит у неналежну тару. Тобто засуджений не збував своє вино під виглядом легально виготовленого підакцизного товару, що, на нашу думку, включало кваліфікацію його дій за ч. 1 ст. 204 КК.

До речі, такі випадки трапляються і в сучасній правозастосовній практиці. Наприклад, за ч. 1 ст. 204 КК орган досудового розслідування кваліфікував дії особи, у якої було вилучено готову до продажу алкогольну продукцію, розливу в 10-літрові тетрапаки і пластикові пляшки¹. Сумнівним видається, що ця попередня кримінально-правова кваліфікація узгоджується з такою виокремленою ВП ВС ознакою підакцизних товарів, як протиправне поводження з певним

предметом як із визначеним законом підакцизним товаром.

Хоча ВСУ фактично врахував обстоювану нами позицію і підтвердив помилковість інкримінування ч. 1 ст. 204 КК засудженому, який виготовляв вино в домашніх умовах з метою його збуту, запропоноване ВСУ загальне тлумачення поняття підакцизного товару як ознаки складу злочину частково викликає заперечення. З одного боку, у розглядуваній ситуації треба враховувати положення регулятивного законодавства про відповідність, зокрема, алкогольних напоїв вимогам затверджених і зареєстрованих у встановленому порядку нормативних документів, які діють в Україні. Водночас предмети, які імітують певні підакцизні товари, ззовні лише нагадують їх і зазвичай виготовляються з порушенням належних технологій, без дотримання встановлених стандартів, норм, умов. Це стосується, наприклад, виготовлених кустарним способом із порушенням технології горілчаного виробництва алкогольних напоїв – водно-спиртових розчинів (сумішей), які не узгоджуються з вимогами державного стандарту в цій сфері. Тому, якщо буквально керуватися під час застосування ст. 204 КК позицією ВСУ щодо дотримання встановлених стандартів, норм, умов (як ознаки підакцизних товарів), то це не виправдано трансформує аналізовану кримінально-правову заборону в «мертву».

Майже двадцять років тому М. Мінаєв висловлював схожі міркування, зосереджуючи увагу на тому, що встановлення акцизного збору на певні товари передбачає їх відповідність технічним, санітарним, рецептурним й іншим вимогам, виготовлення з належної сировини (матеріалів) і додержання технологічних циклів. Водночас незаконне виготовлення таких товарів супроводжується здебільшого грубим порушенням технології виробництва й інших вимог законодавства, що робить неможливим визнання їх підакцизними. Тому, оскільки невідповідність певного товару державним стандартам й іншим встановленим вимогам означає неможливість його віднесення до певної товарної позиції УКТ ЗЕД й обкладення акцизним збором, такий товар не можна вважати підакцизним і не є предметом злочину, передбаченого ст. 204 КК. Розуміючи, що фальшиві предмети, які імітують оригінальні підакцизні товари, здебільшого не відповідають усім законодавчо визначеним ознакам цих товарів, М. Мінаєв (2005) обстоював пропозицію безпосередньо в тексті КК відобразити певні (конкретні) види товарів. Змістовно близькою до наведеної є пропозиція включити в ст. 204 КК примітку такого змісту: «Під підакцизними товарами в цій статті слід розуміти фальсифіковані чи незаконно виготовлені алкогольні напої, тютюнові вироби чи рідину, що використовуються в електронних сигаретах, спирт етиловий, коньячний та плодovий, спиртові дистиляти,

¹ За матеріалами БЕБ у Вінниці судитимуть двох продавців фальсифікованих підакцизних товарів. *Бюро економічної безпеки України*: [вебсайт]. 2024. URL: <https://esbu.gov.ua/news/za-materialamy-beb-u-vinnytsi-sudytymut-dvokh-prodavtsiv-falsyfikovanykh-pidaktsyznykh-tovariv>

тютюну, промислові замітники тютюну, пальне)» (Hrytenko, & Varabash, 2023). Доповнення ст. 204 КК приміткою, у якій містилося б визначення підакцизних товарів як предмета злочину, передбаченого цією статтею, поділяє і В. Кузнецов (2024).

Цілком очевидно є недоцільність використання в тексті ст. 204 КК податково-правової категорії «підакцизні товари» в її формально-легальному значенні. Адже незаконна продукція, що фактично функціонує як замітник підакцизних товарів (зокрема, алкогольні сурогати чи фальсифікована тютюнова продукція), здебільшого не узгоджується з вимогами державних стандартів, а тому, з огляду на «букву закону», не можна визнавати підакцизними товарами, як цього безпосередньо вимагає ст. 204 КК. Застосування виключно формального (згаданого вище «вузького») підходу до визначення предмета аналізованого делікту здатне нівелювати належне кримінально-правове реагування на зазначену категорію суспільно небезпечних діянь. У підготовленому 2015 року ВСУ аналізі правозастосування за ст. 204 КК зазначено, що здебільшого незаконно виготовлені алкогольні напої, які визнавали предметом відповідного злочину, не були підакцизними, оскільки не відповідали всім законодавчо визначеним ознакам підакцизних товарів (Analysis of the application..., 2015).

Предмет злочину, передбаченого ст. 204 КК, зазначає О. Мамотенко (2019), утворюють не підакцизні товари, як вважає законодавець, а їх нелегальні замітники, аналоги підакцизних товарів. Обов'язковими ознаками цих аналогів є незаконність їх виготовлення (фальсифікат) і неможливість включення до їх ціни акцизного податку (непідакцизність). Водночас вказівка в тексті ст. 204 КК на підакцизні товари, а не на їх антиподи не справила істотного впливу на правозастосовну ситуацію лише через професійну звичку правників оперувати юридичними фікціями. Останнє висловлювання є слушним лише частково з огляду на те, що відповідна справа дійшла до ВП ВС.

Не викликає сумнівів і потреба критичної оцінки правової позиції, висловленої ВСУ в постанові від 5 вересня 2013 року, згідно з якою тлумачення поняття «підакцизний товар» обмежується його формальною фіскальною дефініцією. Таке вузьке розуміння істотно звужує кримінально-правовий зміст предмета злочину, передбаченого ст. 204 КК, що своєю чергою суперечить меті криміналізації відповідних діянь і підриває ефективність кримінально-правової охорони публічних відносин у сфері державного контролю за обігом підакцизної продукції. Для потреб застосування ст. 204 КК зміст поняття «підакцизні товари» не може цілком збігатися з тим, який містять положення регулятивного законодавства, зорієнтовані переважно на

правомірну діяльність з обігу певної групи товарів. Тобто неправильно ототожнювати ознаки алкогольного напою (підакцизного товару) як продукту законної підприємницької діяльності, визначення якого дають ПК і Закон України «Про державне регулювання виробництва і обігу спирту етилового, коньячного і плодового, алкогольних напоїв та тютюнових виробів», й алкогольного напою (підакцизного товару) як предмета злочину, передбаченого ст. 204 КК.

Розуміючи, що фальшиві предмети, які імітують оригінальні підакцизні товари, не узгоджуються з усіма законодавчо визначеними ознаками таких товарів, дослідники пропонують різні варіанти усунення (або щонайменше мінімізації) бланкетності в цьому разі – відмови від використання в КК податково-правового за своїм характером поняття «підакцизні товари». Наприклад, як варіант розв'язання проблеми один з авторів цих рядків свого часу пропонував назву ч. 1 і ч. 2 ст. 204 КК після слів «підакцизних товарів» доповнити словами «або товарів, які імітують підакцизні товари». У такий спосіб до оригінальних товарів вдалося б прирівняти (щодо кримінальної відповідальності) предмети, які ззовні лише нагадують оригінальні підакцизні товари й виготовляються з порушенням належних технологій, без дотримання встановлених стандартів тощо (Dudorov, 2007).

До речі, визнавши водно-спиртову суміш із вмістом етилового спирту 37,6 % об'ємних одиниць, виготовлену не промисловим способом, а в домашніх умовах, підакцизним товаром, одна з колегій суддів Касаційного кримінального суду (далі – ККС) ВС вирішила, що предметом злочину, передбаченого ст. 204 КК, можуть бути, зокрема, алкогольні напої, які виготовлені незаконно з порушенням технології чи з неправомірним використанням знаку для товарів і послуг, чи копіювання форми, упаковки, зовнішнього оформлення, а так само прямим відтворенням товару іншого підприємця із самовільним використанням його імені. Такий висновок узгоджено із системним тлумаченням ст. 204 КК і положень ст. 1 Закону України «Про державне регулювання виробництва і обігу спирту етилового, коньячного і плодового, алкогольних напоїв та тютюнових виробів»¹.

На нашу думку, попри зроблений у цьому судовому рішенні акцент на безпідставності відступі від правового висновку, сформульованого в постанові ВСУ від 5 вересня 2013 року щодо розуміння предмета злочину, передбаченого ст. 204 КК (за яким водно-спиртова суміш відповідала всім чотирьом ознакам, визначеним у висновку ВСУ), ККС ВС фактично вже тоді (2018)

¹ Постанова Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 14 листоп. 2018 р. Справа № 750/3335/16-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/78297703>

переглянув цей висновок, що заслуговує схвальної оцінки.

3-поміж іншого порушена у зверненні й загалом задовільно вирішена ВП ВС проблема засвідчує системний виклик для суб'єктів формування кримінально-правової політики, що засвідчує необхідність нормативного доопрацювання ст. 204 КК, з огляду на сучасну економіко-правову динаміку, розвиток правозастосовної практики й потребу забезпечення ефективнішої кримінально-правової охорони публічних інтересів. Щоправда, проблема оптимізації кримінально-правового регулювання у сфері протидії обігу фальсифікованої продукції не повинна обмежуватися виключно товарами підакцизної групи. Розв'язання цієї проблеми потребує виваженого підходу, що передбачає переосмислення та вдосконалення чинної конструкції ст. 227 КК «Умисне введення в обіг на ринку України (випуск на ринок України) небезпечної продукції». Одним із можливих варіантів часткового розв'язання проблеми є врахування пропозиції М. Хавронюка виключити ч. 3 ст. 204 і ст. 227 із КК, натомість доповнивши його ст. 270-2 «Випуск на товарний ринок завідомо фальсифікованої продукції» і ст. 270-3 «Випуск на товарний ринок небезпечної продукції» (Khavroniuk, 2011).

З огляду на викладене, вважаємо, що головним для потреб кваліфікації за ст. 204 КК є те, що спиртовмісний напій має об'ємну частку спирту, притаманну алкогольним напоям, а особа, яка вчиняє дії з ним, видає його за той, що відповідає всім ознакам продукту, отриманого як результат законної господарської діяльності. Тому легальне визначення алкогольних напоїв, що належать до групи підакцизних товарів, слід урахувати лише в тій частині, що позначає фактичні зміст і спосіб одержання таких напоїв. Водночас їхні формальні характеристики (відповідність державним стандартам тощо) не враховують.

Такий підхід і застосувала ВП ВС, яка вирішила, що до предмета кримінального правопорушення, передбаченого ст. 204 КК, належать підакцизні товари, які виготовлені незаконно, а тому вони апріорі не можуть відповідати критеріям доброякісної продукції, а лише «імітують» (тобто відтворюють) її за деякими ознаками з метою надання таким продуктам властивостей підакцизних. У цьому випадку йдеться про мету протиправного поведіння як із визначенням законом підакцизним товаром, а не про підакцизний товар як такий. ВП ВС також підсумувала, що правова позиція, відображена в постанові ВСУ від 5 вересня 2013 року, ґрунтувалася на помилковому ототожненні ознак предмета суспільних відносин, щодо якого виникають, існують і здійснюються певними суб'єктами відповідні соціальні зв'язки з метою реалізації законних інтересів у сфері господарської діяльності, й ознак предмета кримінального

правопорушення, який є самостійною ознакою його складу, відмінною за своїми ознаками від предмета суспільних відносин. Акцизним податком як загальнодержавним непрямим податком обкладають предмети, які можуть виготовлятися, бути об'єктом правочинів і знаходитися у власності суб'єктів лише на легальних підставах і в передбаченому законодавством порядку. До ціни незаконно виготовлених товарів жодні податки не включають, і саме тому такі товари й не можуть бути визнані підакцизними¹. Резонно зазнав змін підхід, відображений у постанові ВСУ від 5 вересня 2013 року, щодо розуміння підакцизних товарів як поняття предмета злочину, передбаченого ст. 204 КК.

Ілюструючи свою тезу про те, що положення КК можуть приховано змінюватися і під впливом феномену «судової добудови», К. Задоя зауважує: якщо згідно з підходом, утіленим у постанові ВСУ від 5 вересня 2013 року, ст. 204 КК не охоплювала діяння, вчинені з алкогольними напоями, виготовленими з порушенням технології виробництва, то згідно з постановою ВП ВС від 27 листопада 2024 року такі діяння цією статтею вже охоплені. Учений зазначає, що в цьому разі йдеться про один із тих випадків, коли поняття, якими оперує кримінальний закон і які видаються такими, що містять бланкетні відсилання до інших джерел права, насправді мають оригінальний зміст, лише частково заснований на положеннях інших джерел права. Наприклад, розуміння поняття «алкогольні напої» в тексті ст. 204 КК, запроваджене постановою ВП ВС, лише частково засноване на розумінні цього поняття в податковому законодавстві (Dudorov, & Stryzhevskaya, 2025).

Ми поділяємо позицію, яку деякі судді ВП ВС відобразили в окремій думці щодо його постанови від 27 листопада 2024 року, акцентувавши на певній некоректності висновку. Ці судді вважали за правильне сформулювати відповідний висновок у такій редакції: «Алкогольний напій може бути предметом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 204 КК, за умови, якщо він відповідає таким ознакам: 1) виготовлений на основі спиртів, зміст яких визначається згідно з нормами, встановленими ПК у редакції, чинній на момент вчинення правопорушення; 2) є імітуванням легально виготовленого підакцизного алкогольного напою, визначення якого міститься в ПК у редакції, чинній на момент вчинення злочину»².

Натомість видаються помилковими міркування другої групи суддів ВП ВС, які в іншій

¹ Постанова Великої палати Верховного Суду від 27 листоп. 2024 р. Справа № 336/3796/15-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/123780067>

² Окрема думка суддів Великої Палати Верховного Суду на постанову Великої Палати Верховного Суду від 27 листоп. 2024 р. у справі № 336/3796/15-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/123992356>

окремій думці щодо аналізованої постанови резюмують, що алкогольні напої, виготовлені за нетрадиційними технологіями, які не відповідають державним стандартам і нормативам, не можуть бути визнані предметом злочину, описаного в ст. 204 КК. На переконання цих суддів, якщо продукт (товар) за якимись ознаками схожий на підакцизні товари, але не містить усіх ознак цього товару, то такий продукт не може бути визнано предметом злочину, передбаченого ст. 204 КК¹. На нашу думку, неприйнятною є позиція, згідно з якою товари, виготовлені за нетрадиційними технологіями і не сертифіковані державою, автоматично виключають з-під дії кримінального закону. Такий суто формальний підхід суперечить змісту охоронюваних кримінальним правом відносин і фактично створює прогалину в захисті публічних інтересів, зокрема у сфері економічної безпеки та захисту здоров'я населення. Тому поділяємо подальший розвиток судової практики на основі функціонально-матеріального тлумачення підакцизних товарів як предмета досліджуваного злочину, оскільки це дасть змогу забезпечити баланс між легальністю, справедливістю та ефективністю кримінально-правової політики. Водночас дискусійність, простежувана в різних позиціях суддів ВП ВС, укотре засвідчує необхідність законодавчого розв'язання кримінально-правової проблеми, якій присвячено нашу публікацію.

Завершуючи висвітлення питання про поняття підакцизних товарів як предмета злочину, передбаченого ст. 204 КК, зосередимо увагу ще на двох обставинах.

По-перше, оскільки незаконне виробництво алкогольних напоїв в Україні частково здійснюють на легальних підприємствах із використанням необлікованої сировини, навряд чи правильно предмет незаконного обігу алкогольних напоїв обмежувати саме й тільки фальсифікованими та контрафактними підакцизними товарами, як це пропонують робити окремі дослідники (Sheiko, 2020).

По-друге, у юридичній літературі обстоюють думку, що самогон та інші міцні спиртні напої домашнього виготовлення – це предмети, які є аналогами підакцизних товарів, тож їх мають визнавати предметом злочину, передбаченого ст. 204 КК (Mamotenko, 2019). Зокрема, В. Навроцький (2016), розмірковуючи над тим, наскільки універсальним є положення про необхідність урахування норм, до яких відсилають бланкетні диспозиції статей КК, і норм, які можуть застосовувати в порядку субсидіарного застосування статей КК, вважає, що під час визначення належності самогону до алкогольних напоїв як підакцизних товарів недоречно звертатися до ГСОКТ як документа, що має віддалений зв'язок із

кримінально-правовою оцінкою вчинків людини. Складно зрозуміти, зауважує вчений, на якій підставі самогон не визнають спиртним напоєм (Navrotskyi, 2016).

Не поділяючи викладений підхід *de lege lata*, ми керуємося тим, що самогон та інші міцні спиртні напої домашнього виготовлення як такі, що не є підакцизними товарами, предметом розглядуваного злочину не визнають. Адже підакцизними є не будь-які спиртні напої, а лише ті вироби, яким присвоєно певний код згідно з УКТ ЗЕД. Самогон та інші міцні спиртні напої домашнього виготовлення в ПК України не фігурують, не можуть і не мають бути згадані; щодо них не встановлено ставки акцизного податку в гривнях з одиниці товару. З огляду на таку аргументацію (хоч і цілком формальну), ми не вважаємо міцні спиртні напої домашнього виготовлення навіть аналогом підакцизних товарів, не кажучи вже про приналежність цих напоїв до підакцизних товарів. Визначення розмірів незаконного обігу аналогів підакцизних товарів О. Мамотенко (2019) пропонує ставити в залежність від вартості відповідного обсягу справжніх підакцизних товарів; з цією метою в примітці авторської редакції ст. 204 КК використано зворот «...вартість яких, якби це були підакцизні товари, становила б...». Цікаво, як за такого підходу визначатимуть вартість предмета кримінального правопорушення, якщо в цій ролі буде спиртний напій домашнього виготовлення? Водночас слід уточнити: якщо «чисте» самогоніваріння під дію ст. 204 КК не підпадає, то самогоніваріння, охоплюване поняттям фальсифікації алкогольних напоїв, може за наявності підстав утворювати склад злочину, передбаченого певною частиною ст. 204 КК.

Висновки

Стаття 204 КК виконує ключову роль у системі кримінально-правової протидії економічній злочинності, демонструючи стабільно високий рівень практичної затребуваності. Водночас застосування ст. 204 КК виявило концептуальні недоліки її законодавчої конструкції; зокрема, останні пов'язані з нечітким визначенням предмета злочину – поняття «підакцизні товари», яке є частково бланкетним. По-друге, визначення предмета злочину під час кваліфікації вчиненого за ст. 204 КК не повинно обмежуватися формальною (податково-правовою) дефініцією підакцизних товарів, оскільки така інтерпретація цієї ознаки складу злочину унеможливує охоплення суспільно небезпечних діянь, пов'язаних з незаконним обігом фальсифікованої або імітованої продукції, що не відповідає державним стандартам, але виконує функцію легального товару. Сучасна правозастосовна практика, зокрема правова позиція ВП ВС, засвідчує переорієнтацію на матеріально-функціональне тлумачення предмета досліджуваного злочину,

¹ Окрема думка суддів Великої Палати Верховного Суду від 27 листоп. 2024 р. у справі № 336/3796/15-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/123949453>

що є підстави визнати цілком виправданим рішенням і виявом прогресивної судової правотворчості. *По-третє*, подальший розвиток кримінально-правової політики потребує вдосконалення змісту ст. 204 КК, зокрема через внесення змін, які варіативно відображали б особливості незаконного обігу не лише легальних підакцизних товарів, а й їх фальсифікованих аналогів. Крім того, оптимізація кримінально-

правової охорони у сфері обігу фальсифікованої продукції має виходити за межі підакцизної групи товарів, передбачаючи оновлення конструкції ст. 227 КК, що регламентує відповідальність за введення в обіг недоброякісної продукції. Визначенню перспектив такої законодавчої оптимізації буде присвячено наші подальші наукові розвідки.

References

- [1] Analysis of the application of the law on criminal liability by courts regarding illegal production, storage, sale or transportation for sale of excisable goods (some problematic issues (Article 204 of the Criminal Code)). (2015). *Bulletin of the Supreme Court of Ukraine*, 12, 21-26.
- [2] Andrushko, P.P. (2007). *Criminal liability for violation of the procedure of economic activity*. Kyiv: Yurinkom Inter.
- [3] Dudorov, O.O. (2007). Problems of criminal-legal protection of the taxation system of Ukraine. *Candidates thesis*. Kyiv.
- [4] Dudorov, O.O., & Stryzhevskaya, A.A. (Eds.). (2025). *Criminal law. General part (Ukrainian-European studies)*. (Vol. 1-2). Kyiv: Norma Prava.
- [5] Dudorov, O.O., & Pysmenskyi, Ye.O. (2024). On the interpretation of the concept of excisable goods as the subject of the crime provided for in Article 204 of the Criminal Code of Ukraine. In *Azov Legal Readings: Materials of the International Scientific and Practical Conference* (pp. 11-18). Zaporizhzhia: Berdian. derzh. ped. un-t.
- [6] Hmyrin, A.A. (2018). *Criminal law characteristics of the crime of illegal manufacturing, storage, sale or transportation for the purpose of sale of excisable goods (Article 204 of the Criminal Code of Ukraine)*. *Extended abstract of candidates thesis*. Kyiv.
- [7] Hrytenko, O.A., & Barabash, H.V. (2023). Illegal production, storage, sale or transportation for sale of excisable goods (Article 204 of the Criminal Code of Ukraine): Analysis of certain legislative proposals for improvement. *Legal Practice*, 30, 132-139. DOI: 10.32850/LB2414-4207.2023.30.16
- [8] Kazatska, M.D. (2019). Legal regulation of excise tax in Ukraine. *Candidates thesis*. Kyiv.
- [9] Karchevskiy, M. (2024). Combating crime in Ukraine: Infographics (2013-2024): Interactive guide. *CrimeDataLab*. Retrieved from <https://crimedatalab.org/>
- [10] Khavroniuk, M.I. (2011). *Consumers' right to product safety: Criminal-legal protection*. Kyiv: Atika.
- [11] Kuts, V.M., & Mamotenko, O.P. (2020). *Illegal handling of analogues of excisable goods (criminal law aspects)*: Monograph. Kyiv: Norma Prava.
- [12] Kuznetsov, V.V. (2024). The object of a criminal offense under Article 204 of the Criminal Code of Ukraine: Features of definition in law enforcement practice. *New Ukrainian Law*, (2), 132–139. <https://doi.org/10.51989/NUL.2024.2.17>
- [13] Mamotenko, O.P. (2019). *Criminal-legal means of combating illegal handling of goods in the field of excise taxation* (Candidate of Legal Sciences dissertation). Zaporizhzhia.
- [14] Minaiev, M.M. (2005). *Criminal liability for illegal production, storage, sale or transportation for sale of excisable goods (Article 204 of the Criminal Code of Ukraine)* (Candidate of Legal Sciences dissertation). Kyiv.
- [15] Navrotskyi, V.O. (2016). Contradictions, gaps and controversial provisions of the modern theory of criminal-legal qualification. In *Theory of criminal-legal qualification as a phenomenon of the Ukrainian criminal-legal doctrine: Abstracts of reports and messages of participants of the scientific-practical conference, January 16, 2016, Lviv* (pp. 120–129). Kyiv: ArtEk Publishing House.
- [16] Pavlyk, L.V. (2013). *Differentiation of criminal liability for criminal encroachments in the field of economy*: Author's abstract of the dissertation for the degree of Candidate of Legal Sciences. Lviv.
- [17] Sheiko, K.L. (2020). *Prevention of crimes committed in the field of production and circulation of alcoholic beverages* (Author's abstract of Candidate of Legal Sciences dissertation). Kharkiv.
- [18] Topalov, M. (2023, October 26). "Gray and undiluted". Who controls the lion's share of the shadow alcohol market in Ukraine? *Economic Pravda*. <https://epravda.com.ua/publications/2023/10/26/705905/>

Список використаних джерел

- [1] Аналіз правозастосування судами норм закону про кримінальну відповідальність щодо незаконного виготовлення, зберігання, збуту або транспортування з метою збуту підакцизних товарів (деякі проблемні питання (ст. 204 КК)). *Вісник Верховного Суду України*. 2015. № 12. С. 21–26.
- [2] Андрушко П. П. Кримінальна відповідальність за порушення порядку здійснення господарської діяльності. Київ : Юрінком Інтер, 2007. 288 с.
- [3] Дудоров О. О. Проблеми кримінально-правової охорони системи оподаткування України : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2007. 528 с.
- [4] Кримінальне право. Загальна частина (Українсько-європейські студії) : підручник : у 2 кн. / за ред. О. О. Дудорова, А. А. Стрижевської. Київ : Норма права, 2025. Кн. 1 : Вступ до кримінального права України. Вчення про кримінальне правопорушення. 824 с.
- [5] Дудоров О. О., Письменський Є. О. Щодо тлумачення поняття підакцизних товарів як предмета злочину, передбаченого ст. 204 Кримінального кодексу України. *Азовські правові читання : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Запоріжжя, 17–18 трав. 2024 р.)*. Запоріжжя : Бердян. держ. пед. ун-т, 2024. С. 11–18.
- [6] Гмирін А. А. Кримінально-правова характеристика злочину незаконне виготовлення, зберігання, збут або транспортування з метою збуту підакцизних товарів (ст. 204 КК України) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2018. 21 с.
- [7] Гритенко О. А., Барабаш Г. В. Незаконне виготовлення, зберігання, збут або транспортування з метою збуту підакцизних товарів (ст. 204 КК України): аналіз окремих законодавчих пропозицій щодо вдосконалення. *Юридична практика*. 2023. № 30. С. 132–139. DOI: 10.32850/LB2414-4207.2023.30.16
- [8] Казацька М. Д. Правове регулювання акцизного податку в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2019. 255 с.
- [9] Карчевський М. Протидія злочинності в Україні: інфографіка (2013–2024) : інтерактивний довідник. *CrimeDataLab*. URL: <https://crimedatalab.org/>.
- [10] Хавронюк М. І. Право споживачів на безпечність продукції: кримінально-правове забезпечення : монографія. Київ : Атіка, 2011. 324 с.
- [11] Куц В. М., Мамотенко О. П. Незаконне поводження з аналогами підакцизних товарів (кримінально-правові аспекти) : монографія. Київ : Норма права, 2020. 199 с.
- [12] Кузнецов В. В. Предмет кримінального правопорушення, передбаченого ст. 204 КК України: особливості визначення в правозастосуванні. *Нове українське право*. 2024. № 2. С. 132–139. DOI: 10.51989/NUL.2024.2.17
- [13] Мамотенко О. П. Кримінально-правові засоби протидії незаконному поводженню з товарами у сфері акцизного оподаткування : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Запоріжжя, 2019. 227 с.
- [14] Мінаєв М. М. Кримінальна відповідальність за незаконне виготовлення, зберігання, збут або транспортування з метою збуту підакцизних товарів (ст. 204 КК України) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2005. 232 с.
- [15] Навроцький В. О. Суперечності, прогалини та дискусійні положення сучасної теорії кримінально-правової кваліфікації. *Теорія кримінально-правової кваліфікації як феномен української кримінально-правової доктрини* : тези доп. наук.-практ. конф. (Львів, 16 січ. 2016 р.). Львів : АртЕк, 2016. С. 120–129.
- [16] Павлик Л. В. Диференціація кримінальної відповідальності за злочинні посягання у сфері економіки : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Львів, 2013. 18 с.
- [17] Шейко К. Л. Запобігання злочинам, що вчиняються у сфері виробництва і обігу алкогольних напоїв : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2020. 20 с.
- [18] Топалов М. «Сірий і нерозведений». Хто контролює левову частку тіньового ринку спирту в Україні? *Економічна правда*. 2023. URL: <https://epravda.com.ua/publications/2023/10/26/705905/>

DUDOROV Oleksandr

Doctor of Law, Professor, Professor of the Department of Criminal Law Policy and Criminal Law of the Educational and Scientific Institute of Law of the Taras Shevchenko National University of Kyiv

Kyiv, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4860-0681>;

PYSMENSKYY Yevhen

Doctor of Law, Professor, Vice-Rector for Research of the King Danylo University Ivano-Frankivsk, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7761-7103>

**EXCISE GOODS AS THE OBJECT OF ILLICIT TRADE:
CHALLENGES OF DEFINITION IN THE CONTEXT OF FORMULATING
AND IMPLEMENTING CRIMINAL LAW POLICY**

Abstract. *The article offers a comprehensive legal analysis of the concept of excise goods as the object of the crime under Article 204 of the Criminal Code of Ukraine. Drawing on statistical data, judicial practice, and theoretical approaches, it demonstrates that a purely formal-legal interpretation-focused exclusively on the provisions of regulatory (tax) legislation-is insufficient for effective law enforcement and therefore unacceptable. It is argued that when applying Article 204 of the Criminal Code of Ukraine, alcoholic beverages as a type of excise goods should be defined by the following features: 1) they are produced through the alcoholic fermentation of sugar-containing materials or manufactured from food-grade spirits; 2) they contain more than 1.2% ethanol by volume; 3) the product is designed to imitate (or copy) a legally produced alcoholic beverage (including through the use of counterfeit excise stamps), and the offender engages in unlawful conduct with it as an excise good defined by regulatory law. The article supports the view that the concept of alcoholic beverages as excise goods is partially blanket in nature, and therefore should be interpreted comprehensively-by referring to the legally defined features of this category of goods, while also considering the purpose of the criminal prohibition, which is to counteract the circulation of illegally produced (illicit) alcoholic beverages. These are goods that can be regarded as excise both because of their normative (legal) characteristics and because they, in practice, belong to the category of goods that imitate excise products. The article also examines and analyses the evolution of the views of judges of Ukraine's highest judicial instance on this issue of criminal law qualification. In particular, it reviews the position of the Grand Chamber of the Supreme Court, which in its ruling supported and developed the view mentioned above, concluding that the concept of excise goods as the object of the crime under Article 204 of the Criminal Code has a "hybrid" nature, combining certain normative and factual features.*

Keywords: *excise goods; criminal offences in economic activity; sources of criminal law; criminal law qualification; corpus delicti; blanket norms; criminal law policy.*

DOI: 10.33270/0525693.5
УДК 340.1

ТАРАН Олена

доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри кримінального процесу
Національної академії внутрішніх справ

м. Київ, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4752-9924>;

ШУМЕЙКО Дмитро

доктор юридичних наук, професор, начальник ГУНП у м. Києві

м. Київ, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3185-9956>

МІЖДИСЦИПЛІНАРНА МЕТОДОЛОГІЯ В ДОСЛІДЖЕННЯХ ПРОБЛЕМ РОЗСЛІДУВАННЯ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ

Анотація. Статтю присвячено комплексному аналізу міждисциплінарної методології в наукових дослідженнях проблем розслідування воєнних злочинів. Актуальність цієї теми обумовлена необхідністю ефективного розслідування воєнних злочинів, а також потребою в удосконаленні наукового супроводу відповідних правових і правозастосовних процедур. У роботі здійснено систематизацію та аналіз методологічного інструментарію різних наукових дисциплін у контексті дослідження воєнних злочинів, обґрунтовано доцільність міждисциплінарного підходу для формулювання рекомендацій щодо оптимального поєднання різнодисциплінарних методів для підвищення ефективності наукового пізнання цього складного соціально-правового феномену. У статті проаналізовано призначення, можливості й обмеження обраного спектру методів, що застосовують у дослідженні воєнних злочинів. Розглянуто правничі методи, зокрема догматичний, порівняльно-правовий. Увагу зосереджено на соціологічних методах, що дають змогу досліджувати соціальні передумови й наслідки воєнних злочинів, зокрема кількісні та якісні підходи. Досліджено психологічні методи аналізу мотиваційних аспектів злочинної поведінки та наслідків для жертв. Проаналізовано історичні методи контекстуалізації злочинів, політологічні підходи до аналізу політичних передумов і наслідків. Акцентовано на філософських методах, що надають концептуальну основу розуміння етичних і правових принципів заборони воєнних злочинів. Обґрунтовано, що інтеграція різних методологічних підходів дає змогу створити максимально повну й об'єктивну картину досліджуваних явищ, забезпечити взаємну верифікацію результатів і підвищити їх достовірність у судових процедурах. Дослідження демонструє, що міждисциплінарна методологія не є механічною сумою окремих методів, а становить органічну інтеграцію підходів, здатну відобразити складну діалектику правових, фактичних, соціальних і гуманітарних вимірів воєнних злочинів. Констатовано динамічний та адаптивний характер такої методології, її здатність модифікуватися відповідно до специфіки конкретних дослідних завдань і контекстуальних факторів. Практична значущість роботи полягає у формулюванні рекомендацій для дослідників, правозастосовників щодо оптимального застосування міждисциплінарних підходів у розслідуванні воєнних злочинів. Результати дослідження може бути використано для вдосконалення методології наукових досліджень у цій та інших сферах, підготовки фахівців і розроблення навчальних програм.

Ключові слова: методологія наукових досліджень; методи дослідження; міждисциплінарна методологія; воєнні злочини; досудове розслідування; судовий розгляд.

Рекомендоване посилання:

Таран О., Шумейко Д. Міждисциплінарна методологія в дослідженнях проблем розслідування воєнних злочинів. *Наука і правоохорона*. 2025. Вип. 3 (69). С. 52–59. DOI: 10.33270/0525693.5

Вступ

Проблеми розслідування воєнних злочинів є одним з найскладніших і найактуальніших напрямів сучасних наукових досліджень. Ці злочини вирізняються особливим поєднанням правових, соціальних, психологічних і політичних аспектів, що ускладнює їх вивчення та аналіз. Специфіка воєнних злочинів, їх масштабність, політичний контекст і тривалі наслідки для суспільства актуалізують потребу застосування комплексного підходу, що виходить за межі традиційних правових методів дослідження. А отже, міждисциплінарна методологія набуває особливого значення, оскільки дає змогу інтегрувати знання з різних галузей науки для всебічного аналізу складних аспектів воєнних злочинів.

У таких дослідженнях міждисциплінарний підхід передбачає синтез методів і підходів права, психології, соціології, історії, медицини, інформаційних технологій та інших наук. Ця інтеграція є необхідною умовою розроблення наукових рекомендацій задля забезпечення ефективного розслідування та судового розгляду кримінальних проваджень щодо воєнних злочинів, оскільки традиційні монодисциплінарні підходи часто виявляються недостатніми для системного розуміння природи цих злочинів та їх наслідків.

Актуальність досліджуваного питання також зумовлена низкою чинників, серед яких значущими є складність і багатовимірність сучасних збройних конфліктів; необхідність застосування уніфікованих підходів до розслідування воєнних злочинів, що враховують тенденції розвитку й результати застосування міжнародного кримінального права, міжнародного гуманітарного права; вплив технологічного прогресу на способи вчинення воєнних злочинів та методи їх розслідування; усвідомлення психологічних і соціальних наслідків воєнних злочинів для жертв та суспільства загалом; посилення ролі громадянського суспільства, журналістських розслідувань і міжнародних організацій у документуванні воєнних злочинів тощо.

Отже, питання міждисциплінарної методології є актуальним з теоретичної та практичної позицій, оскільки сприяє підвищенню ефективності наукових рекомендацій для правозастосування.

Методологія (від гр. *methodos* – спосіб, метод і *logos* – наука, знання) є вченням про систему та правила мислення в процесі створення теорії науки.

Питання методології в науці є доволі складним, адже це поняття науковці тлумачать по-різному. Чимало зарубіжних наукових шкіл не розмежовують поняття методології та методів дослідження. В українській науковій доктрині методологію розглядають як систему наукових принципів, учення про наукові методи пізнання, на яких ґрунтується дослідження та здійснюють

підбір сукупності пізнавальних методів, прийомів і засобів дослідження. Доволі часто методологію тлумачать як теорію або систему методів дослідження, формування концепцій, систему знань про теорію науки (Ногун, 2023, р. 33).

З огляду на наявні підходи (Danylian, & Dzoban, 2019), міждисциплінарну методологію в наукових дослідженнях проблем розслідування воєнних злочинів можна визначити як системний підхід, який передбачає інтеграцію теоретичних основ, методів й інструментарію різних наукових дисциплін з метою створення цілісної системи пізнання складних багатоаспектних явищ. Основними компонентами цієї системи є: принцип синергії – поєднання різних методологічних підходів, що створює якісно новий рівень пізнання, недосяжний у разі використання окремих дисциплін і методів; комплементарність знань, тобто різні дисципліни доповнюють одна одну, заповнюючи прогалини в розумінні складних аспектів воєнних злочинів; системність, яка передбачає розгляд воєнних злочинів як складної системи взаємопов'язаних елементів, що потребує системного аналізу; методологічна гнучкість, що забезпечує адаптацію дослідних підходів до специфіки конкретних випадків, обставин, ситуацій.

Питання методології та організації наукових досліджень розглядали О. П. Андрущенко (2024), А. Артющенко (2023), І. Б. Бабух (2023), В. П. Горин (2023), О. Г. Данильян, О. П., Дзьобань (2019), Т. О. Докучина (2022), Д. Забзалюк (2023), І. Зеленко (2022), М. Кельман (2020), В. Копча (2020), В. Лагодієнко (2022), Д. Макух (2023), А. І. Петрушка (2021), М. В. Серебро (2019) та ін.

Міждисциплінарна методологія у дослідженнях щодо розслідування воєнних злочинів як окрема проблема не була предметом вивчення, водночас значення такої методології полягає в забезпеченні максимально повного й об'єктивного дослідження всіх особливостей воєнних злочинів – від їх юридичної кваліфікації до соціально-психологічних наслідків для жертв і суспільства.

Метою статті є комплексний аналіз і систематизація методологічного інструментарію, який застосовують у наукових дослідженнях воєнних злочинів. Досягнення цієї мети передбачає виконання низки взаємопов'язаних завдань: характеристику специфічних можливостей та обмежень окремих наукових методів у контексті дослідження воєнних злочинів, виявлення синергетичних ефектів від поєднання різнодисциплінарних підходів, обґрунтування теоретичних засад інтеграції методів різних наук у єдину дослідну стратегію, а також формулювання практичних рекомендацій щодо оптимального застосування міждисциплінарної методології для підвищення ефективності наукового супроводу розслідування воєнних злочинів і забезпечення максимальної об'єктивності й повноти отримуваних результатів.

Матеріали та методи

Дослідження міждисциплінарної методології наукових досліджень розслідування воєнних злочинів потребує комплексного підходу до відбору матеріалів і застосування методів, що охоплюють різноманітні галузі наукового знання.

Матеріальну базу дослідження формують нормативно-правові джерела, серед яких важливе місце займають Женевські конвенції 1949 року й додаткові протоколи до них, Римський статут Міжнародного кримінального суду, національне кримінальне та кримінальне процесуальне законодавство та законодавство інших країн, рішення міжнародних судових інстанцій та резолюції ООН. Наукову основу дослідження становлять монографії, посібники, наукові дослідження та публікації з відповідної тематики.

Дослідження міждисциплінарної методології наукових розробок щодо розслідування воєнних злочинів як окремого наукового феномену потребує застосування специфічних методів наукового пізнання, спрямованих на аналіз природи міждисциплінарності й методологічних основ інтеграції різних галузей знання. Основним методом такого дослідження є епістемологічний аналіз, що дає змогу виявити ґносеологічні основи формування міждисциплінарного знання, з'ясувати механізми взаємодії різних наукових парадигм і способи їх синтезу в єдину методологічну систему. Цей метод передбачає дослідження джерел наукового знання в кожній з дисциплін, що належать до міждисциплінарного комплексу, аналіз їх пізнавальних можливостей та обмежень, а також виявлення точок перетину і взаємного доповнення різних методологічних підходів.

Метод теоретичного моделювання є ключовим для конструювання цілісної концептуальної моделі міждисциплінарної методології, що охоплює ідентифікацію основних структурних елементів методології, встановлення функціональних зв'язків між ними, визначення принципів їх взаємодії та розроблення алгоритмів інтеграції знань з різних дисциплін. Моделювання дає змогу створити теоретичну конструкцію, що відображає сутнісні характеристики міждисциплінарної методології та може слугувати основою для її практичного застосування і подальшого вдосконалення.

Системний аналіз міждисциплінарної методології як цілісної системи передбачає дослідження її структурних компонентів, функціональних характеристик, зв'язків між елементами системи та їх взаємодії із зовнішнім середовищем. Цей метод надає можливість виявити системоутворювальні фактори міждисциплінарної методології, механізми самоорганізації та саморегуляції методологічної системи, а також умови її стабільного функціонування і розвитку.

Результати й обговорення

Сучасні наукові дослідження проблем розслідування воєнних злочинів вирізняються надзвичайним методологічним різноманіттям, що відображає багатовимірність і складність аналізованого феномену. Жоден окремий науковий метод не спроможний охопити всю повноту юридичних, соціальних, психологічних, історичних і культурних аспектів цієї проблематики, тому необхідно звернутися до міждисциплінарної методології як способу досягнення об'єктивного й усебічного розуміння природи воєнних злочинів, способів їх учинення та наслідків для жертв і суспільства. Саме тому міждисциплінарна методологія в наукових дослідженнях, присвячених проблемам розслідування воєнних злочинів, становить не просто поєднання різних методів, а органічну інтеграцію підходів, що дає змогу відобразити складну діалектику правових, фактичних, соціальних і гуманітарних вимірів цих злочинів.

Юридичні (правові) методи визначають основу міждисциплінарної методології наукових досліджень проблем розслідування воєнних злочинів, оскільки воєнні злочини є передусім юридичною категорією, що потребує ретельного аналізу відповідно до норм міжнародного гуманітарного права, міжнародного кримінального права й національного права. Догматичний метод надає можливість проводити детальний аналіз міжнародних конвенцій, статутів міжнародних трибуналів і національного законодавства, виокремлюючи юридичні елементи складу злочину. Порівняльно-правовий метод забезпечує можливість зіставлення різних правових систем та їх підходів до кваліфікації воєнних злочинів, що вкрай важливо в умовах різноманітності правового регулювання. Телеологічне тлумачення міжнародно-правових актів полягає у з'ясуванні мети та призначення правових норм, що регулюють відповідальність за воєнні злочини. Цей метод має важливе значення для наукових досліджень, оскільки висвітлює реальний зміст міжнародно-правових зобов'язань держав у сфері боротьби з воєнними злочинами й допомагає визначати, наскільки національне законодавство та практика його застосування відповідають міжнародним стандартам. Формально-логічний аналіз процесуальних норм спрямований на вивчення логічної структури кримінального процесу, послідовності процесуальних дій та їх взаємозв'язку. Цей метод має значення для наукових досліджень проблем розслідування воєнних злочинів, оскільки дає змогу виявляти логічні розриви й суперечності в правовому регулюванні, які можуть призводити до ускладнень під час розслідування. За допомогою цього методу науковці з'ясовують оптимальність наявних процесуальних процедур і розробляють пропозиції щодо їх удосконалення, з огляду на специфіку воєнних злочинів. Казуїстичний метод

через аналіз прецедентної практики (Tarap, Tarasenko, & Cherniavskiy, 2023) судових установ створює базу для розуміння практичного застосування правових норм у конкретних ситуаціях. Системно-структурний метод дослідження передбачає аналіз норм права не ізольовано, а в їх взаємозв'язку та взаємозалежності, що вкрай важливо під час дослідження воєнних злочинів, які часто мають складну юридичну природу. Цей метод сприяє висвітленню внутрішньої логіки правового регулювання, допомагає виявляти системні суперечності та прогалини в законодавстві. Під час дослідження проблем розслідування воєнних злочинів цей метод застосовують, щоб встановити, як різні правові норми взаємодіють між собою в процесі кваліфікації злочинів і як ця взаємодія впливає на ефективність розслідування.

Утім слід зауважити, що обмеженнями юридичних методів є їх зосередженість на нормативному аспекті без урахування соціально-психологічних, історичних і культурних факторів, що можуть позначатися на розумінні й оцінці воєнних злочинів. Формальний характер правового аналізу може не враховувати контекстуальні особливості конкретних ситуацій та їх унікальні характеристики.

Історична методологія надає необхідний часовий контекст для розуміння воєнних злочинів як частини ширших історичних процесів. Хронологічний метод дає змогу відстежувати послідовність подій та виявляти причиново-наслідкові зв'язки між різними епізодами конфлікту. Компаративний історичний аналіз створює можливості для порівняння різних воєнних конфліктів і виявлення спільних закономірностей у вчиненні воєнних злочинів. Метод історичної реконструкції через критичний аналіз документальних джерел, свідчень очевидців та архівних матеріалів дає змогу відтворити об'єктивну картину подій. Мікроісторичний підхід зосереджується на детальному аналізі окремих епізодів, що надає можливість виявити специфічні особливості вчинення злочинів у конкретних умовах.

Водночас історичні методи мають суттєві обмеження, пов'язані з неповнотою джерельної бази, можливою упередженістю свідків і документів, а також складністю верифікації інформації, передусім в умовах активного конфлікту. Ретроспективний характер історичного аналізу може призводити до анахронізмів у трактуванні подій минулого крізь призму сучасних уявлень.

Соціологічна методологія відображає соціальні механізми, що сприяють вчиненню воєнних злочинів, досліджуючи групову динаміку, соціальну стратифікацію та колективну поведінку в умовах конфлікту. Структурно-функціональний аналіз виявляє, як соціальні інститути можуть сприяти або перешкоджати вчиненню злочинів. Метод соціального картографування дає змогу

визначити географічні та демографічні патерни злочинів. Аналіз документів й архівних матеріалів є важливим методом соціологічного дослідження воєнних злочинів, що надає можливість реконструювати соціальний контекст подій, аналізувати офіційні версії подій та їх відповідність реальності. У наукових дослідженнях цей метод використовують для аналізу документального підтвердження воєнних злочинів, дослідження пропагандистських матеріалів, вивчення офіційної реакції на повідомлення про злочини. Контент-аналіз медіа та пропагандистських матеріалів дає змогу досліджувати роль медіа у формуванні ставлення до воєнних злочинів, аналізувати пропагандистські кампанії, що передують або супроводжують учинення злочинів. У наукових дослідженнях цей метод використовують для аналізу мовних конструкцій, що сприяють дегуманізації ворога, дослідження механізмів маніпуляції громадською думкою.

Політологічні методи зосереджуються на аналізі владних відносин, політичних рішень та інституційних факторів, що впливають на характер воєнних злочинів. Інституційний аналіз досліджує роль державних і військових структур у вчиненні або запобіганні злочинам. Дискурсивний аналіз виявляє, як політична риторика та пропаганда можуть створювати передумови для злочинів.

Обмеженням соціологічних і політологічних методів є складність кількісного вимірювання різних соціальних і політичних явищ, а також можлива політизація досліджень, що може позначатися на об'єктивності висновків. Макросоціологічні підходи можуть не враховувати індивідуальних мотивацій та мікросоціальних процесів.

Психологічна методологія відображає індивідуальні та групові психологічні механізми, що є основою вчинення воєнних злочинів. Психоаналітичний підхід досліджує несвідомі мотиви та психологічні захисні механізми, що можуть спонукати до злочинної поведінки. Когнітивно-поведінковий аналіз вивчає процеси прийняття рішень і формування установок, що призводять до участі в злочинах. Проєктивні методики дослідження особистості дають змогу виявляти приховані мотиви, установки та психологічні особливості досліджуваних осіб. У контексті наукових досліджень воєнних злочинів ці методи використовують для аналізу несвідомих мотивів злочинної поведінки, виявлення психологічних травм у жертв, дослідження механізмів психологічного захисту. Проєктивні методики мають важливе значення в роботі з особами, які не можуть або не бажають відверто говорити про свої переживання. Фокус-групи з представниками різних соціальних груп дозволяють досліджувати групові установки й стереотипи, що можуть сприяти вчиненню воєнних злочинів або, навпаки, перешкоджати їм.

У наукових дослідженнях фокус-групи використовують для аналізу соціальних механізмів формування толерантності або ворожості, дослідження ефективності програм примирення та реінтеграції.

Основними обмеженнями психологічних методів є суб'єктивність психологічних явищ, складність їх об'єктивного вимірювання та верифікації, а також етичні проблеми, пов'язані з дослідженням травматичного досвіду. Психологічні пояснення можуть призводити до індивідуалізації проблеми воєнних злочинів, недооцінюючи структурні й інституційні фактори.

Окреслений спектр методів не претендує на вичерпність, однак є спробою систематизації деяких підходів у сучасній науковій практиці. Структура міждисциплінарної методології за своєю природою є динамічною та адаптивною, здатною до модифікації відповідно до специфіки конкретних дослідних завдань, особливостей досліджуваних кейсів, технологічних можливостей та еволюції наукового знання. Кожне конкретне дослідження воєнних злочинів може вимагати унікальної конфігурації методологічного інструментарію, що засвідчує необхідність гнучкого, творчого підходу до формування дослідної стратегії, здатної врахувати всю багатоманітність контекстуальних факторів і дослідних завдань.

Реалізація міждисциплінарного підходу потребує розроблення конкретних стратегій організації дослідного процесу. Поетапна організація дослідження передбачає чітке планування послідовності застосування різних методів і способів інтеграції отриманих результатів.

Розроблення інтегративних аналітичних інструментів, наприклад, таких як комплексні моделі оцінювання, дає змогу системно поєднувати дані різної природи. Використання сучасних інформаційних технологій та штучного інтелекту може значно підвищити ефективність обробки й аналізу великих масивів різнотипних даних.

Висновки

Здійснений аналіз міждисциплінарної методології наукових досліджень проблем розслідування воєнних злочинів засвідчує, що сучасна наука постала перед необхідністю переосмислення традиційних підходів до вивчення цих складних феноменів. Воєнні злочини як об'єкт наукового дослідження є настільки багатовимірним і комплексним явищем, що жодна окрема дисципліна не спроможна повноцінно охопити всю їх складність і багатоаспектність. Це фундаментальне обмеження монодисциплінарних підходів актуалізує потребу в розробленні інтегративних методологічних стратегій, які органічно поєднують б здобутки різних галузей знань у єдину систему наукового пізнання.

Кожна з дисциплін вносить унікальні й незамінні елементи до загальної картини розуміння воєнних злочинів, водночас вирізняється специфічними обмеженнями, які можуть бути

компенсовані лише через взаємодію з іншими галузями знань. Юридичні методи забезпечують нормативну основу та процедурну точність, але потребують історичного контексту й соціально-психологічного розуміння для повноцінної інтерпретації. Історичні підходи надають темпоральну перспективу, однак вимагають доповнення криміналістичними й антропологічними методами для верифікації та врахування культурного контексту. Соціологічні та політологічні методи висвітлюють структурні й інституційні виміри проблеми, але потребують психологічного аналізу для розуміння індивідуальних мотивацій та когнітивних процесів.

Важливим висновком є виявлення синергетичних ефектів, що виникають під час інтеграції різнодисциплінарних підходів. Ці ефекти не обмежуються простим сумуванням можливостей окремих методів, а створюють якісно нові можливості для наукового пізнання, які неможливо досягти в межах монодисциплінарних досліджень. Синергія виявляється в можливості взаємної верифікації висновків, виявлення прихованих зв'язків і закономірностей, а також у формуванні більш повного й деталізованого розуміння досліджуваних явищ.

Успішна реалізація міждисциплінарного підходу передбачає не лише технічну інтеграцію методів, а й трансформацію організації, побудови наукового дослідження. Це охоплює формування нових типів наукової комунікації, розвиток специфічних компетенцій у дослідників, створення інституційних механізмів підтримки міждисциплінарності та переосмислення критеріїв оцінювання якості наукових досліджень. Увагу привертають питання етики міждисциплінарних досліджень, які часто є складнішими, ніж етичні виклики традиційних дисциплінарних підходів.

Технологічний розвиток відкриває безпрецедентні можливості для міждисциплінарної інтеграції, створюючи інструменти для обробки й аналізу великих масивів різнотипних даних, автоматизації рутинних процедур і виявлення складних патернів. Проте технологічні рішення не можуть замінити фундаментальної необхідності концептуальної та методологічної інтеграції на рівні наукового мислення та дослідної практики.

Звісно, міждисциплінарна методологія не є єдиним засобом розв'язання проблем наукового вивчення воєнних злочинів, становить складний та ресурсомісткий підхід, який має специфічні виклики й обмеження. Успішність її застосування залежить від ретельного планування, адекватного ресурсного забезпечення, ефективної координації зусиль. Важливим є розуміння того, що міждисциплінарність не означає поверхневого ознайомлення з різними дисциплінами, а передбачає глибоке усвідомлення їх методологічних засад і можливостей інтеграції.

Майбутні наукові дослідження в галузі міждисциплінарної методології вивчення воєнних

злочинів, як убачається, мають розвиватися в кількох взаємопов'язаних напрямках, кожен з яких відкриває нові можливості для поглиблення розуміння цих складних явищ і вдосконалення інструментарію їх дослідження. Перспективним напрямом може бути розроблення теоретичних основ міждисциплінарної епістемології, що дасть змогу створити чіткі, узгоджені концептуальні межі для інтеграції знань різної природи та походження.

Технологічні інновації відкривають широкий потенціал для розвитку міждисциплінарних досліджень, передусім у сфері штучного інтелекту та машинного навчання. Перспективним є створення спеціалізованих алгоритмів і програмних платформ, здатних автоматично інтегрувати дані різних типів і походження, виявляти приховані кореляції та генерувати гіпотези для подальшого дослідження.

Перспективним є розвиток компаративних міждисциплінарних досліджень, що надасть

можливість виявити універсальні закономірності та культурно-специфічні особливості воєнних злочинів у різних історичних і географічних контекстах. Такі дослідження можуть зробити вагомий внесок у розроблення теоретичних моделей та практичних стратегій розслідування. Надзвичайно важливим є вивчення ролі медіа, соціальних мереж та інформаційних технологій у сучасних конфліктах та їх впливу на характер і масштаби воєнних злочинів.

Отже, міждисциплінарна методологія наукових досліджень проблем розслідування воєнних злочинів наразі тільки розвивається і майбутні дослідження передбачають значні теоретичні та практичні результати в цій галузі. Успіх цих зусиль залежатиме від здатності наукової спільноти подолати традиційні дисциплінарні межі, розвинути нові форми співпраці та створити адекватні інституційні механізми підтримки міждисциплінарних досліджень.

References

- [1] Andrushchenko, O.P. (2024). Methodological tools for the study of human rights: an attempt at justification. *Bulletin of the Yaroslav the Wise National Law University. Series "Philosophy, philosophy of law, political science, sociology"*, 4(63), 205-221 DOI: <https://doi.org/10.21564/2663-5704.63.315226>
- [2] Artiushenko, A. (2023). Adaptation of future specialists to interdisciplinary training as a basis for the formation of professional mobility. *Education. Innovation. Practice*, 11(8), 7-12. DOI: 10.31110/2616-650X-vol11i8-001
- [3] Babukh, I.B. (2023). Relevance and specificity of modern methodology of scientific research. *Bulletin of Khmelnytsky National University. Series "Economic Sciences"*, 3(318), 291-294. DOI: 10.31891/2307-5740-2023-318-3-45
- [4] Danylian, O.H., & Dzoban, O.P. (2019). *Methodology of scientific research*. Kharkiv: Pravo.
- [5] Dokuchyna, T.O. (2022). Professional mobility of special education specialists in the context of interdisciplinary discourse. *Scientific Bulletin of Uzhhorod University. Series "Pedagogy. Social Work"*, 1, 86-89. DOI: 10.24144/2524-0609.2022.50.86-89
- [6] Horyn, V.P. (Ed.). (2023). *Methodology of scientific research*. Ternopil: Osadtsa Yu.V.
- [7] Kelman, M. (2020). Methodological Principles of Legal Science. *Bulletin of the National University "Lviv Polytechnic". Series "Legal Sciences"*, 1(7), 37-42. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnulpurn_2020_7_1_8
- [8] Kopcha, V. (2020). Methodology of research of legal phenomena: concept, structure, tools. *Journal of the Kyiv University of Law*, 1, 54-58. DOI: 10.36695/2219-5521.1.2020.08
- [9] Lahodiienko, V., Ivanchenkova, L., & Lahodiienko, O. (2022). Choice of methodology of scientific research. *Entrepreneurship and Innovation*, 25, 133-137. DOI: 10.32782/2415-3583/25.23
- [10] Makukh, D. (2023). Interdisciplinary approach as an innovative strategy of modern higher education. *Young scientist*, 6(118), 51-55. DOI: 10.32839/2304-5809/2023-6-118-11
- [11] Petrushka, A.I. (2021). Social media: academic integrity in the system of scientific communication. *State and regions. Series "Social communications"*, 3, 73-79. DOI: 10.32840/cpu2219-8741/2021.3(47).10
- [12] Serebro, M.V. (2019). Post-nonclassical trends in the methodology of jurisprudence. *Scientific bulletin of Uzhgorod National University. Series "Law"*, 55(1), 54-58. Retrieved from <https://dspace.uzhnu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/214b71a4-56f2-4602-9789-4c694a0c4765/content>
- [13] Taran, O., Tarasenko, O., & Cherniavskiy, S. (2023). Some issues of judicial practice in proceedings on violations of the laws and customs of war. *Law Journal of the National Academy of Internal Affairs*, 13(2), 9-19. DOI: 10.56215/naia-chasopis/2.2023.09
- [14] Zabzaliuk, D., & Topolevskiy, R. (2023). Methodological principles of human rights research. *Bulletin of the National University "Lviv Polytechnic". Series "Legal Sciences"*, 1(37), 14-20. DOI: 10.23939/law2023.37.014
- [15] Zelenko, I. (2022). Special methods of researching state–legal phenomena: a modern view. *Scientific Notes. Series "Law"*, 13, 9-14. DOI: 10.36550/2522-9230-2022-13-9-14

Список використаних джерел

- [1] Андрущенко О. П. Методологічний інструментарій дослідження прав людини: спроба обґрунтування. *Вісник Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого. Серія «Філософія, філософія права, політологія, соціологія»*. 2024. № 4 (63). С. 205–221. DOI: 10.21564/2663–5704.63.315226
- [2] Артюшенко А. Адаптація майбутніх фахівців до міждисциплінарної підготовки як основа формування фахової мобільності. *Освіта. Інноватика. Практика*. 2023. № 11 (8). С. 7–12. DOI: 10.31110/2616-650X-vol11i8-001
- [3] Бабух І. Б. Актуальність та специфіка сучасної методології наукових досліджень. *Вісник Хмельницького національного університету. Серія «Економічні науки»*. 2023. № 3 (318). С. 291–294. DOI: 10.31891/2307-5740-2023-318-3-45
- [4] Данильян О. Г., Дзьобань О. П. Методологія наукових досліджень : підручник. Харків : Право, 2019. 368 с.
- [5] Докучина Т. О. Професійна мобільності фахівців спеціальної освіти у контексті міждисциплінарного дискурсу. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Педагогіка. Соціальна робота»*. 2022. Вип. 1. С. 86–89. DOI: 10.24144/2524-0609.2022.50.86-89
- [6] Методологія наукових досліджень : навч. посіб. / за ред. В. П. Горина. Тернопіль : Осадца Ю. В., 2023. 170 с.
- [7] Кельман М. Методологічні засади юридичної науки. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: «Юридичні науки». 2020. № 1. Т. 7. С. 37–42. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnulpurn_2020_7_1_8
- [8] Копча В. Методологія дослідження правового явища: поняття, структура, інструментарій. *Часопис Київського університету права*. 2020. № 1. С. 54–58. DOI: 10.36695/2219-5521.1.2020.08
- [9] Лагодієнко В., Іванченкова Л., Лагодієнко О. Вибір методології наукового дослідження. *Підприємництво та інновації*. 2022. Вип. 25. С. 133–137. DOI: 10.32782/2415-3583/25.23
- [10] Макух Д. Міждисциплінарний підхід як інноваційна стратегія сучасної вищої школи. *Молодий вчений*. 2023. № 6 (118). С. 51–55. DOI: 10.32839/2304-5809/2023-6-118-11
- [11] Петрушка А. І. Соціальні медіа: академічна доброчесність в системі наукової комунікації. *Держава та регіони. Серія «Соціальні комунікації»*. 2021. № 3. С. 73–79. DOI: 10.32840/cru2219-8741/2021.3(47).10
- [12] Серебро М. В. Постнекласичні тенденції у методології юриспруденції. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2019. Вип. 55. Т. 1. С. 54–58. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/214b71a4-56f2-4602-9789-4c694a0c4765/content>
- [13] Taran O., Tarasenko O., Cherniavskyi S. Some issues of judicial practice in proceedings on violations of the laws and customs of war. *Law Journal of the National Academy of Internal Affairs*. 2023. Vol. 13. No. 2. P. 9–19. DOI: 10.56215/naia-chasopis/2.2023.09
- [14] Забзалюк Д., Тополевський Р. Методологічні засади дослідження прав людини. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія «Юридичні науки». 2023. № 1 (37). С. 14–20. DOI: 10.23939/law2023.37.014
- [15] Зеленко І. спеціальні методи дослідження державно-правових явищ: сучасний погляд. *Наукові записки. Серія «Право»*. 2022. № 13. С. 9–14. DOI: 10.36550/2522-9230-2022-13-9-14

TARAN Olena

Doctor of Law, Professor, Head of the Department of Criminal Procedure of the National Academy of Internal Affairs

Kyiv, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4752-9924>;

SHUMEIKO Dmytro

Doctor of Law, Professor, Head of the Main Directorate of the National Police in Kyiv

Kyiv, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3185-9956>

INTERDISCIPLINARY METHODOLOGY IN RESEARCH ON THE PROBLEMS OF WAR CRIMES INVESTIGATION

Abstract. *The article is devoted to a comprehensive analysis of interdisciplinary methodology in scientific research on the problems of war crimes investigation. The relevance of this topic is due to the need for effective investigation of war crimes, as well as the need to improve scientific support for relevant legal and law enforcement procedures. The work systematizes and analyzes the methodological tools of various scientific disciplines in the context of the study of war crimes, justifies the feasibility of an interdisciplinary approach, and formulates recommendations for the optimal combination of multidisciplinary methods to increase the effectiveness of scientific knowledge of this complex socio-legal phenomenon. The article analyzes the purpose, capabilities, and limitations of the selected range of methods used in the study of war crimes. Legal methods are considered, including dogmatic and comparative legal. Particular attention is paid to sociological methods that allow studying the social prerequisites and consequences of war crimes, including quantitative and qualitative approaches. Psychological methods for analyzing the motivational aspects of criminal behavior and consequences for victims are considered. Historical methods for contextualizing crimes and political science approaches to analyzing political prerequisites and consequences are analyzed. Particular attention is paid to philosophical methods that provide a conceptual basis for understanding the ethical and legal principles of the prohibition of war crimes. It is substantiated that the integration of various methodological approaches allows creating a more complete and objective picture of the phenomena under study, ensuring mutual verification of results and increasing their reliability in judicial procedures. The study demonstrates that interdisciplinary methodology is not a mechanical sum of individual methods, but represents an organic integration of approaches capable of revealing the complex dialectics of legal, factual, social and humanitarian dimensions of war crimes. The dynamic and adaptive nature of such methodology, its ability to be modified in accordance with the specifics of specific research tasks and contextual factors, is emphasized. The practical significance of the work lies in formulating recommendations for researchers, law enforcement officers and other subjects regarding the optimal application of interdisciplinary approaches in the investigation of war crimes. The results of the study can be used to improve the methodology of scientific research in this area, train specialists and develop educational programs.*

Keywords: *scientific research methodology; research methods; interdisciplinary methodology; war crimes; pre-trial investigation; trial.*

DOI: 10.33270/0525693.6
УДК 343.985.2

ЧОРНОУС Юлія

доктор юридичних наук, професор, професор кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ
м. Київ, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9710-4858>;

ПАСІЧНІЧЕНКО Дмитро

здобувач Національної академії внутрішніх справ
м. Київ, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0009-0006-4290-5213>

ПОНЯТТЯ ТА КЛАСИФІКАЦІЯ ВРАЗЛИВИХ ПОТЕРПІЛИХ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Анотація. У статті здійснено комплексний аналіз понять «вразливий потерпілий» та «уразливий стан потерпілого» в контексті українського кримінального та кримінального процесуального законодавства. Доведено, що ці поняття хоча й пов'язані між собою, однак відрізняються правовою природою та сферою застосування. Якщо «уразливий стан» розглянуто як кримінально-правову кваліфікуючу ознаку, застосовувану в межах окремих складів злочинів, то «вразливий потерпілий» – це процесуальна категорія, яка потребує спеціального захисту в межах досудового розслідування та судового розгляду. У роботі проаналізовано зміст п. 2 примітки до ст. 149 Кримінального кодексу України, визначено ознаки уразливого стану, окреслено складнощі з перекладом цього поняття англійською мовою, що свідчить про лінгвістичну специфіку терміна. Увагу зосереджено на впливі європейських стандартів, зокрема Директиви 2012/29/ЄС, на формування національного підходу до визначення вразливих потерпілих. Окреслено відмінності між фактичним (матеріально-правовим) і юридичним (процесуальним) підходами до поняття уразливості. Зазначено, що в Україні немає єдиного механізму й чіткого алгоритму визнання особи вразливою, що ускладнює реалізацію її прав у кримінальному провадженні. Аргументовано необхідність індивідуальної оцінки вразливості особи в кожному конкретному випадку, що узгоджено з європейською практикою. Сформульовано висновок про доцільність нормативного закріплення єдиного підходу до визнання особи вразливим потерпілим у кримінальному процесі, що дасть змогу забезпечити ефективну реалізацію її прав і гарантій. Запропоновано враховувати комплекс об'єктивних і суб'єктивних чинників, які можуть зумовлювати потребу в спеціальному процесуальному статусі. У статті застосовано формально-юридичний, порівняльно-правовий, системний, лінгвістичний та контент-аналіз нормативно-правових джерел і наукової літератури.

Ключові слова: вразливий потерпілий; уразливий стан; кримінальне право; кримінальний процес; Директива 2012/29/ЄС; процесуальні гарантії; захист потерпілих; уразливі групи; кваліфікуюча ознака; індивідуальна оцінка.

Рекомендоване посилання:

Чорноус Ю., Пасічніченко Д. Поняття та класифікація вразливих потерпілих у кримінальному провадженні. *Наука і правоохорона*. 2025. Вип. 3 (69). С. 60–65. DOI: 10.33270/0525693.6

Вступ

Питання правового статусу потерпілого в праві мають міжгалузеве значення, оскільки визнання особи потерпілою є необхідною умовою кваліфікації кримінальних правопорушень, для яких ця ознака є обов'язковою, досудового розслідування такої категорії кримінальних проваджень тощо, а вчення про потерпілого є

міждисциплінарним (Dudorov, 2017). У широкому значенні факультативні ознаки складу кримінального правопорушення, до яких належить потерпілий, мають різне не лише кримінально-правове, а й кримінально-процесуальне, криміналістичне, кримінологічне та оперативно-розшукове значення. Це так зване універсальне, міжгалузеве

або загальне значення таких ознак (Vozniuk, 2019).

Потерпілий, його ознаки, процесуальний статус є предметом дослідження кримінального права, кримінального процесу, криміналістики, кримінології, юридичної психології.

Одним зі спеціальних видів потерпілих є вразливі потерпілі. З огляду на положення Директиви 2012/29/ЄС Європейського парламенту і Ради від 25 жовтня 2012 року, вразливий потерпілий – це особа, яка внаслідок віку, стану здоров'я, психічного чи фізичного стану, життєвих обставин або характеру вчиненого проти неї злочину потребує особливого підходу та захисту під час кримінального провадження. Основна мета такого статусу – забезпечити реалізацію прав потерпілого, не допустити вторинної віктимізації та створити умови для безпечної участі в процесі¹.

Питання дотримання прав вразливих потерпілих частково висвітлювали у своїх наукових роботах українські дослідники, зокрема: О. М. Дуфенюк (2022) «Розслідування воєнних злочинів: логістичні, криміналістичні та судово-медичні питання»; Д. О. Коваль, Р. А. Авраменко (2019) «Воєнні злочини. Особливості розслідування міжнародних злочинів, скоєних у контексті збройного конфлікту на Донбасі»; «Правова система України в умовах воєнного стану» (Kot et al., 2022); Ю. М. Черноус (2022) «Актуальні питання розслідування та судового розгляду Міжнародним кримінальним судом справ про міжнародні злочини»; О. В. Гірук (2021) «Тактика допиту малолітніх потерпілих від насильницьких злочинів»; М. В. Попович (2023) «Особливості допиту малолітнього або неповнолітнього потерпілого»; Г. Ю. Нікітіна-Дудікова (2022) «Криміналістична методика розслідування кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості дітей».

Дослідженню правового статусу військово-полоненого присвятили наукові дослідження І. В. Гловюк і Г. К. Тетерятник (2022).

Матеріали та методи

Матеріалами дослідження є нормативно-правові акти України (Кримінальний кодекс України (зокрема ст. 149, 258-1, 303 та примітка до ст. 149); Кримінальний процесуальний кодекс України; Закон України «Про соціальні послуги»), міжнародні правові акти (Директива 2012/29/ЄС Європейського парламенту та Ради від 25 жовтня 2012 року про встановлення мінімальних стандартів щодо прав, підтримки і захисту

потерпілих від злочинів), наукові джерела. Методами дослідження є догматичний (формально-юридичний) (аналіз змісту термінів «уразливий стан» і «вразливий потерпілий» у законодавстві України та ЄС), порівняльно-правовий (порівняння українського законодавства з європейськими підходами (зокрема Директива 2012/29/ЄС); системний аналіз (визначення функціонального співвідношення понять у контексті кримінального судочинства); лінгвістичний аналіз (дослідження семантичного навантаження та транслатологічних складнощів терміна «уразливий стан особи»).

Результати й обговорення

В українському законодавстві поняття вразливого потерпілого безпосередньо не визначено. Однак у Кримінальному кодексі України є два поняття, які визначають особливості потерпілого від злочину. Це поняття безпорадного й уразливого станів особи. Обидва стани означають неспроможність особи за певних суб'єктивних чи об'єктивних обставин усвідомлювати характер дій, жертвою яких стає ця особа, або протидіяти незаконним діям винного чи зовнішнім чинникам (Vulnerable and helpless state..., 2025).

У Кримінальному кодексі України визначено уразливий стан особи (vulnerable state) як кваліфікуючу ознаку відповідних злочинів, відповідальність за які встановлена у трьох статтях: ст. 149 (торгівля людьми або інша незаконна угода щодо людини); ст. 258-1 (втягнення у вчинення терористичного акту); ст. 303 (сутенерство або втягнення особи в заняття проституцією) (Torpchii, & Antypov, 2017).

З огляду на визначення поняття «уразливий стан особи», у п. 2 примітки ст. 149 КК вбачається, що уразливий стан особи може бути двох видів: 1) стан особи, який позбавляє або обмежує її здатність усвідомлювати власні дії (бездіяльність) або керувати ними, приймати за своєю волею самостійні рішення, чинити опір насильницьким чи іншим незаконним діям; 2) збіг тяжких особистих, сімейних чи інших обставин².

Проаналізувавши визначення вразливих потерпілих й уразливого стану потерпілих, слід констатувати, що ці поняття є близькими, проте не тотожними.

Уразливий стан потерпілого є кримінально-правовим поняттям, його використовують для кваліфікації кримінальних правопорушень. Як кримінально-правова дефініція уразливий стан потерпілого має певні ознаки.

По-перше, це легальне поняття має певні особливості логічного обсягу. У примітці однозначно зазначено, що зміст поняття уразливого стану осіб поширюється не на весь Кодекс, а лише на його дві статті (ст. 149 та 303). Це

¹ Директива 2012/29/ЄС Європейського парламенту і Ради від 25 жовтня 2012 року, якою встановлюються мінімальні стандарти щодо прав, підтримки та захисту жертв злочинів, і якою замінюється Рамкове рішення 2001/220/ПВР. *Офіційний вісник ЄС*. 2012. L 315. С. 57–73. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/UK/TXT/?uri=CELEX:32012L0029>

² Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>

означає, що, крім звичайних у таких випадках обмежень щодо використання цієї дефініції, в інших нормативно-правових актах цю ознаку проблематично застосовувати для кваліфікації інших кримінальних правопорушень.

По-друге, специфіка цього поняття виявляється в його логічному змісті. Детальніше ознайомлення з характеристиками особи, що перебуває в такому стані, засвідчує їх схожість з ознаками недієздатності, яка має декілька особливостей. Зокрема, така недієздатність: має не спеціальний, а загальний правовий характер; не встановлена судом, а є суто фактичною; може мати зворотний характер, тому може бути тимчасовою; може мати як абсолютний, так і частковий характер; може бути обумовлена як суб'єктивними, внутрішніми («фізичними чи психічними») властивостями особи, так і об'єктивними, «зовнішніми обставинами», що склалися навколо неї; такі позбавлення або обмеження стосуються як розумових здібностей (причому переважно власних діянь), так і вольових властивостей (усвідомлювати значення своїх дій, керувати ними, приймати самостійні рішення, чинити опір іншим незаконним діям).

По-третє, у цьому контексті актуалізується ще одна особливість україномовного легального поняття «уразливий стан особи». Це поняття складно перекласти англійською (*undefined translatability*) або, як стверджують мовознавці, є словом з «лінгво-специфічним семантичним компонентом». Поняття «уразливий» (англ. *vulnerable*) має дотичний зміст щодо понять «вразливий» (англ. *susceptible*), та «уражений» (англ. *affected, amazed, disbarred*), які через звичайне чергування відповідно «у» і «в» на початку та «ж» і «з» у середині слова помилково сприймають як синонімічні до слова «уразливий» (Torchii, & Antypov, 2017).

Водночас категорія вразливих потерпілих належить до кримінально-процесуальної категорії, яка розвивається під впливом європейських стандартів¹ (зокрема Директива 2012/29/ЄС).

Порівнюючи поняття вразливих потерпілих та уразливого стану потерпілого, доходимо цілком логічного висновку, що перше поняття передбачає наявність спеціального процесуального статусу особи в кримінальному провадженні, яка потребує додаткового захисту через обставини, що можуть негативно позначатися на її участі в процесі, а друге поняття охоплює об'єктивний або суб'єктивний стан особи, який знижує її здатність захищатися, чинити опір злочину або розуміти

його наслідки й відповідно впливає на кваліфікацію діянь, але не забезпечує додаткових процесуальних гарантій.

Отже, уразливість як законодавче поняття, хоча й належить до певної категорії осіб, визначає лише потенційний стан уразливості, реальність якої необхідно доводити. Тому в процесі відповідної правової кваліфікації певних відносин важливою є наявність фактів трьох видів: (1) ті, що підтверджують масове й систематичне, узвичаєне негативне ставлення до такої категорії осіб у певній місцевості, громаді, замкненій корпорації (уточнена кваліфікація певної групи населення як уразливої); (2) родові ознаки відповідної групи населення (кваліфікація певної особи як такої, що належить до уразливої групи населення); (3) вияви дискримінації та експлуатації цих осіб з боку інших – приватних та/або посадових осіб (кваліфікації певних дій як зловживання уразливим становищем) (Torchii, & Antypov, 2017).

Аналогічний індивідуальний підхід і відсутність формалізму стосуються й питання набуття особою статусу вразливого потерпілого, з огляду на положення Директиви 2012/29/ЄС Європейського парламенту та Ради від 25 жовтня 2012 року. Зокрема, цей документ встановлює, що вразливість – це динамічна оцінка, яка може змінюватися в процесі провадження. Не всі потерпілі є вразливими, не всі вразливі автоматично отримують спеціальний статус – необхідна індивідуальна оцінка².

Проаналізувавши підходи до визначення поняття «вразливий потерпілий» та «уразливий стан потерпілого», можна дійти висновку, що обидва терміни охоплюють схожі фактори, однак застосовують у різних правових площинах. У першому випадку йдеться про кримінально-процесуальний статус, що забезпечує особі додаткові гарантії та особливий порядок участі в кримінальному провадженні. У другому – про кримінально-правову кваліфікуючу ознаку, яка впливає на оцінку ступеня суспільної небезпеки діяння та правову кваліфікацію злочину. Отже, ці категорії є взаємопов'язаними, але мають різну правову природу та функціональне призначення в межах кримінального судочинства.

Кримінально-правове поняття потерпілого (зокрема вразливого потерпілого) має бути первинним (базовим) стосовно відповідного кримінально-процесуального поняття. Процесуальна фігура потерпілого похідна від його матеріально-правового статусу (Dudorov, 2017). Наявність матеріально-правового закріплення уразливого стану потерпілого є підґрунтям для формування та впровадження відповідного кримінального процесуального статусу.

¹ Директива 2012/29/ЄС Європейського парламенту і Ради від 25 жовтня 2012 року, якою встановлюються мінімальні стандарти щодо прав, підтримки та захисту жертв злочинів, і якою замінюється Рамкове рішення 2001/220/ПБП. *Офіційний вісник ЄС*. 2012. L 315. С. 57–73. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/UK/TXT/?uri=CELEX:32012L0029>

² Там само.

На законодавчому рівні правова дефініція «вразливі групи населення» визначена Законом України «Про соціальні послуги». За законом вразливі групи населення – це особи/сім'ї, які мають найвищий ризик потрапляння в складні життєві обставини через вплив несприятливих зовнішніх та/або внутрішніх чинників¹. У цьому Законі також визначено й термін «складні життєві обставини», які законодавець вважає обставинами, що негативно позначаються на житті, стані здоров'я та розвитку особи, функціонуванні сім'ї, які особа/сім'я не може подолати самотійно. До чинників, що можуть зумовити складні життєві обставини, законодавець відносить: похилий вік; часткову або повну втрату рухової активності, пам'яті; невиліковні хвороби, хвороби, що потребують тривалого лікування; психічні та поведінкові розлади, зокрема внаслідок вживання психоактивних речовин; інвалідність; бездомність; безробіття; незабезпеченість особи; поведінкові розлади в дітей через розлучення батьків; ухилення батьками або особами, які їх замінюють, від виконання своїх обов'язків з виховання дитини; втрата соціальних зв'язків, зокрема під час перебування в місцях позбавлення волі; жорстоке поводження з дитиною; насильство за ознакою статі; домашнє насильство; потрапляння в ситуацію торгівлі людьми; шкода, завдана пожежею, стихійним лихом, катастрофою, бойовими діями, терористичним актом, збройним конфліктом, тимчасовою окупацією².

Вразливими верствами населення в широкому значенні є представники вразливих/пригнічених верств населення, а саме: індивіди або соціальні групи, що мають більшу, ніж інші, ймовірність зазнати негативних впливів соціальних, екологічних факторів або дістати хвороби; люди з інвалідністю, ветерани війни, колишні в'язні концтаборів, люди похилого віку, особи, що втратили годувальників, та ін. Традиційно до вразливих груп населення відносять: людей похилого віку, хворих, жінок, дітей, представників різного роду меншин, а також осіб, що тимчасово потребують захисту (Radchuk, 2014).

До критеріїв, які Директивою 2012/29/ЄС Європейського парламенту та Ради від 25 жовтня 2012 року віднесені до ознак, що вказують на вразливість, належать: малолітній або похилий вік; фізичні чи психічні вади; залежність від обвинуваченого (економічна, родинна, психологічна тощо); наявність тяжких життєвих обставин (безпритульність, міграційний статус, соціальна ізоляція); характер й обставини вчиненого злочину (сексуальне насильство, торгівля людьми, домашнє насильство тощо)³.

Проаналізувавши міжнародні стандарти та підходи до віднесення певних категорій потерпілих до вразливих, можна класифікувати їх за такими критеріями:

1) віковим: малолітні (до 14 років); неповнолітні (14–18 років); особи похилого віку;

2) за фізичним або психічним станом: особи з інвалідністю; особи із психічними розладами; особи з важкими хронічними захворюваннями;

3) за соціальним становищем: безпритульні; особи, що перебувають у складних життєвих обставинах (жертви домашнього насильства, біженці та ін.); особи з низьким рівнем освіти чи мовним бар'єром;

4) за характером кримінального правопорушення: жертви сексуального насильства; жертви торгівлі людьми; жертви насильницьких злочинів (зокрема в сімейному середовищі); жертви злочинів на підґрунті дискримінації.

Діти є вразливою групою з кількох причин. По-перше, вони потребують постійного догляду та захисту з боку дорослих. По-друге, їхній психоемоційний стан є мінливим, що ускладнює здатність самотійно долати життєві складнощі. Вони також перебувають у стані залежності від дорослих, що робить їх менш здатними захищати свої права й інтереси. Через низьку психоемоційну стійкість діти часто стають об'єктом маніпулювання, а також фізичного, психологічного чи сексуального насильства. Крім того, є ще низка чинників, що посилюють їхню вразливість у суспільстві (Parkhomenko, 2025).

Також люди похилого віку є більш вразливими до злочинів, ніж молодші дорослі, що супроводжується нижчим рівнем стійкості до протиправних посягань. Це своєю чергою ускладнює їхню взаємодію із системою кримінального правосуддя без відповідної підтримки. Водночас поняття вразливості є складним і багатовимірним, тому потребує детального пояснення. У різних підходах потерпілих або потенційних потерпілих сприймають як вразливих, з огляду на їхні фізичні характеристики, такі як вік або фізична слабкість, що призводить до класифікації літніх людей як вразливої категорії. Проте вразливість можна також трактувати як підвищену ймовірність стати жертвою злочину та з перебуванням у ситуаціях найбільшого ризику стати потерпілим від кримінального правопорушення (Brown, & Gordon, 2019).

Висновки

Доходимо висновків, що відсутність формалізованого визначення поняття «вразливий потерпілий» у національному процесуальному законодавстві України засвідчує потребу в подальшій

¹ Про соціальні послуги : Закон України від 17 січ. 2019 р. № 2671-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text>

² Там само.

³ Директива 2012/29/ЄС Європейського парламенту і Ради від 25 жовтня 2012 року, якою встановлюються

мінімальні стандарти щодо прав, підтримки та захисту жертв злочинів, і якою замінюється Рамкове рішення 2001/220/ПБП. *Офіційний вісник ЄС*. 2012. L 315. С. 57–73. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/UK/TXT/?uri=CELEX:32012L0029>

гармонізації з європейськими стандартами, насамперед із Директивою 2012/29/ЄС, яка закріплює принцип індивідуального підходу до визначення вразливості. Формування єдиного законодавчого підходу до визначення та процесуального оформлення вразливого потерпілого є актуальним завданням кримінального процесу-

ального законодавства України. Кримінально-правове закріплення уразливого стану має слугувати основою для впровадження відповідного процесуального захисту, що підвищить ефективність захисту прав осіб, які перебувають у складних життєвих обставинах або зазнають підвищеного ризику повторної віктимізації.

References

- [1] Brown, K.J., & Gordon, F. (2019). Older victims of crime: Vulnerability, resilience and access to procedural justice. *International Review of Victimology*, 25(2), 201-221. DOI: 10.1177/0269758018791426
- [2] Chornous, Yu.M. (2020). Current Issues of Investigation and Trial by the International Criminal Court of Cases on International Crimes. *Bulletin of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine*, 4, 93-101. DOI: 10.37635/jnalsu.27(4).2020.267-281
- [3] Dudorov, O.O. (2017). *Criminal law: theory and practice (selected works)*. Kyiv: Vaite.
- [4] Dufeniuk, O.M. (2022). Investigation of War Crimes: Logistical, Forensic and Forensic Medical Issues. *Legal Scientific Electronic Journal*, 4, 369-374. DOI: 10.32782/2524-0374/2022-4/88
- [5] Hiruk, O.V. (2021). Tactics of interrogation of minor victims of violent crimes. *Candidate's thesis*. Kyiv.
- [6] Hloviuk, I.V., & Teteriatnik, H.K. (2022). The issue of normalizing the proper legal procedure for criminal procedural support for the exchange of prisoners of war. *Legal Scientific Electronic Journal of Ukraine*, 8, 478-483. DOI: 10.32782/2524-0374/2022-8/109
- [7] Kot, O.O., Hryniak, A.B., Milovska, N.V., & Khomenko, M.M. (2022). *The Legal System of Ukraine in the Conditions of Martial Law*. Odesa: Helvetika.
- [8] Koval, D.O., & Avramenko, R.A. (2019). *War Crimes. Peculiarities of Investigation of International Crimes Committed in the Context of the Armed Conflict in Donbas*. Kyiv: Truth Hounds; Odesa: Phoenix.
- [9] Nikitina-Dudikova, H.Yu. (2022). *Forensic methodology of investigation of criminal offenses against sexual freedom and sexual integrity of children*. Kyiv: National Acad. of Internal Affairs.
- [10] Parkhomenko, P. (2025). *Children in judicial proceedings as a separate category of vulnerable groups*. Kyiv: Supreme Court. Retrieved from https://court.gov.ua/storage/portal/supreme/prezentacii_2025/Prezent_Ditu_v_sud_prov_1.pdf
- [11] Popovych, M.V. (2023). Peculiarities of interrogation of a minor or underage victim. *Candidate's thesis*. Kyiv.
- [12] Radchuk, O.P. (2014). European Convention on the Protection of the Rights of the Most Vulnerable Groups of the Population. *Theory and Practice of Law*, 1(5), 1-14.
- [13] Topchii, V.V., & Antypov, V.I. (Eds.). (2017). *Current problems of criminal legal qualification*. Vinnytsia: Nilan-LTD.
- [14] Vozniuk, A.A. (2019). Optional signs of the composition of a crime: interdisciplinary dimension. *Current problems of criminal law: theses of the 10th All-Ukrainian scientific-theoretical conference, dedicated to the memory of Prof. P.P. Mykhailenko* (pp. 45-47). Kyiv: National Academician of Internal Affairs.
- [15] Vulnerable and helpless state of a person: documents, legal position of the Supreme Court, concepts, signs, features of the qualification of vulnerable and helpless state of a person in judicial proceedings, criminal law in Ukraine. (2025). *Forensic psychological examination. Application of the polygraph and special knowledge in legal practice*. 2025. Retrieved from <https://expertize-journal.org.ua/normativnie-documenti/6934-ponyattya-oznaki-osoblivosti-kvalifikatsiji-urazlivogo-ta-bezporadnogo-stanu-osobi-v-sudovomu-protsesi-kriminalnomu-pravi>

Список використаних джерел

- [1] Brown K. J., Gordon F. Older victims of crime: Vulnerability, resilience and access to procedural justice. *International Review of Victimology*. 2019. Vol. 25. No. 2. P. 201–221. DOI: 10.1177/0269758018791426
- [2] Чорноус Ю. М. Актуальні питання розслідування та судового розгляду Міжнародним кримінальним судом справ про міжнародні злочини. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2020. № 4. С. 93–101. DOI: 10.37635/jnalsu.27(4).2020.267-281
- [3] Дудоров О. О. Кримінальне право: теорія і практика (вибрані праці). Київ : Ваїте, 2017. 872 с.
- [4] Дуфенюк О. М. Розслідування воєнних злочинів: логістичні, криміналістичні та судово-медичні питання. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 4. С. 369–374. DOI: 10.32782/2524-0374/2022-4/88
- [5] Гірук О. В. Тактика допиту малолітніх потерпілих від насильницьких злочинів : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2021. 250 с.
- [6] Гловюк І. В., Тетерятник Г. К. Питання унормування належної правової процедури кримінального процесуального забезпечення обміну військовополонених. *Юридичний науковий електронний журнал України*. 2022. № 8. С. 478–483. DOI: 10.32782/2524-0374/2022-8/109
- [7] Правова система України в умовах воєнного стану : зб. наук. пр. / за заг. ред. О. О. Кота, А. Б. Гриняка, Н. В. Міловської, М. М. Хоменка. Одеса : Гельветика, 2022. 540 с.

- [8] Коваль Д. О., Авраменко Р. А. Воєнні злочини. Особливості розслідування міжнародних злочинів, скоєних в контексті збройного конфлікту на Донбасі. Київ : Truth Hounds ; Одеса : Фенікс, 2019. 36 с.
- [9] Нікітіна-Дудікова Г. Ю. Криміналістична методика розслідування кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості дітей : монографія. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2022. 700 с.
- [10] Пархоменко П. Діти у судовому провадженні як окрема категорія вразливих груп. Київ : Верховний Суд, 2025. 23 с. URL: https://court.gov.ua/storage/portal/supreme/prezentacii_2025/Prezent_Ditu_v_sud_prov_1.pdf
- [11] Попович М. В. Особливості допиту малолітнього або неповнолітнього потерпілого : дис. ... д-ра філософії : 081 «Праов». Київ, 2023. 223 с.
- [12] Радчук О. П. Європейська Конвенція про захист прав найбільш вразливих верств населення. *Теорія і практика правознавства*. 2014. Вип. 1 (5). С. 1–14.
- [13] Актуальні проблеми кримінально-правової кваліфікації : навч. посіб. / за заг. ред. В. В. Топчія ; наук. ред. В. І. Антипова. Вінниця : Нілан-ЛТД, 2017. 896 с.
- [14] Вознюк А. А. Факультативні ознаки складу злочину: міжгалузевий вимір. *Актуальні проблеми кримінального права* : тези доп. X Всеукр. наук.-теорет. конф., присвяч. пам'яті проф. П. П. Михайленка (Київ, 22 листоп. 2019 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2019. С. 45–47.
- [15] Уразливий та безпорадний стан особи: документи, правова позиція Верховного Суду, поняття, ознаки, особливості кваліфікації уразливого та безпорадного стану особи в судовому процесі, кримінальному праві в Україні. *Судово-психологічна експертиза. Застосування поліграфа і спеціальних знань в юридичній практиці*. 2025. URL: <https://expertize-journal.org.ua/normativnie-documenti/6934-ponyattya-oznaki-osoblivosti-kvalifikatsiji-urazlivogo-ta-bezporadnogo-stanu-osobi-v-sudovomu-protsesi-kriminalnomu-pravi>.

CHORNOUS Yuliia

Doctor of Law, Professor, Professor of the Department of Criminology and Forensic Medicine of the National Academy of Internal Affairs

Kyiv, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9710-4858>;

PASICHNICHENKO Dmytro

Researcher of the National Academy of Internal Affairs

Kyiv, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0009-0006-4290-5213>

CONCEPT AND CLASSIFICATION OF VULNERABLE VICTIMS IN CRIMINAL PROCEEDINGS

Abstract. *The article provides a comprehensive analysis of the concepts of "vulnerable victim" and "vulnerable state of the victim" in the context of Ukrainian criminal and criminal procedural legislation. The author proves that these concepts, although related to each other, differ in legal nature and scope. If "vulnerable state" is considered as a criminal-legal qualifying feature used within the framework of certain types of crimes, then "vulnerable victim" is a procedural category that requires special protection within the framework of pre-trial investigation and trial. The work analyzes the content of paragraph 2 of the note to Article 149 of the Criminal Code of Ukraine, identifies the features of a vulnerable state, and outlines the difficulties in translating this concept into English, which indicates the linguistic specificity of the term. Particular attention is paid to the influence of European standards, in particular Directive 2012/29/EU, on the formation of a national approach to the definition of vulnerable victims. The differences between the factual (substantive and legal) and legal (procedural) approaches to the concept of vulnerability are outlined. It is noted that in Ukraine there is no single mechanism and a clear algorithm for recognizing a person as vulnerable, which complicates the exercise of their rights in criminal proceedings. The author emphasizes the need for an individual assessment of a person's vulnerability in each specific case, which is consistent with European practice. The conclusion is made about the expediency of normatively enshrining a single approach to recognizing a person as a vulnerable victim in criminal proceedings, which will ensure the effective exercise of their rights and guarantees. It is proposed to take into account a complex of objective and subjective factors that may determine the need for a special procedural status. The article applies formal-legal, comparative-legal, systemic, linguistic and content analysis of regulatory and legal sources and scientific literature*

Keywords: *vulnerable victim; vulnerable state; criminal law; criminal process; Directive 2012/29/EU; procedural guarantees; protection of victims; vulnerable groups; qualifying characteristic; individual assessment.*

DOI: 10.33270/0525693.7
УДК 341.645.5

ШТЕФАН Анна

доктор юридичних наук, старший дослідник, завідувач відділу авторського права і суміжних прав Науково-дослідного інституту інтелектуальної власності Національної академії правових наук України

м. Київ, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2382-4849>

ПРЕЦЕДЕНТНЕ ПРАВО СУДУ ЄС: ПРОБЛЕМА ВИЗНАЧЕННЯ ЮРИДИЧНОЇ СИЛИ

Анотація. У статті порушено питання детермінації рішень Суду Справедливості Європейського Союзу (Суду Європейського Союзу), які мають прецедентне значення та є обов'язковими для застосування національними судами держав-членів. Складність реалізації цього завдання зумовлена тим, що в законодавстві ЄС не визначено умови набуття рішенням Суду Європейського Союзу властивостей прецеденту, види проваджень, у яких можуть формуватися прецеденти, і юридичну силу рішень Суду Європейського Союзу. Для висвітлення цієї проблематики було схарактеризовано сутність прецеденту і встановлено, що рішення Суду Європейського Союзу, які вважають загальнообов'язковими, не відповідають тлумаченню прецеденту в країнах загального права та країнах континентального права. Суд Європейського Союзу самостійно надає прецедентне значення своїм рішенням шляхом їхнього цитування та може посилається на рішення, яке лише повторює висновок, сформульований раніше в іншому рішенні, тобто прецедентний характер визнається не лише за рішенням, яке уперше впровадило певне правило або тлумачення. На основі аналізу висновків Суду Європейського Союзу в преюдиційних (попередніх) рішеннях щодо тлумачення права Європейського Союзу та рішеннях у справах про порушення державою-членом законодавства Європейського Союзу було продемонстровано відсутність чіткості у визначенні Судом Європейського Союзу, які з його рішень можна розглядати як прецеденти. На відміну від поширеної в доктрині позиції про загальну обов'язковість рішень Суду Європейського Союзу, сформульовано висновок, що прецедентне значення можуть мати лише правові висновки в преюдиційних (попередніх) рішеннях, однак деякі з цих рішень можуть стосуватися лише національного суду, який звернувся із запитом про тлумачення норм права Європейського Союзу. З огляду на певну вибірковість у цитуванні власних рішень Судом Європейського Союзу, численні випадки посилання на той самий правовий висновок, викладений у різних рішеннях, і практику припинення цитування певних рішень без скасування викладеної в них правової позиції зауважено про складність визначення юридичної сили рішень Суду Європейського Союзу не лише для національних судів держав-членів, а й для Суду Європейського Союзу.

Ключові слова: прецедент; Суд Справедливості ЄС; юридична сила рішень Суду ЄС; преюдиційне рішення; право ЄС.

Рекомендоване посилання:

Штефан А. Прецедентне право Суду ЄС: проблема визначення юридичної сили. *Наука і правоохорона*. 2025. Вип. 3 (69). С. 66–73. DOI: 10.33270/0525693.7

Вступ

Європейська комісія відносить прецедентне право Суду Справедливості ЄС (Суд ЄС) до *acquis*¹ – надбання Спільноти, яке можна схарактеризувати як наднаціональну систему правових засобів, що визначає спільні права й обов'язки держав-членів і формує єдиний

внутрішній правопорядок Європейського Союзу (Shtefan, 2025, p. 317).

Acquis є обов'язковим для всіх держав-членів і має примат над їхніми національними законодавствами. У Декларації 17 до Лісабонського договору 2007 року² закріплено, що

¹ European Commission. Glossary. *Acquis*. Retrieved from https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/enlargement-policy/glossary_en#acquis.

© Штефан А., 2025

² Declarations annexed to the Final Act of the Intergovernmental Conference which adopted the Treaty of Lisbon, signed on 13 December 2007. A. Declarations concerning provisions of the Treaties 17. Declaration

Договори¹ та законодавство, прийняте Спільнотою на основі Договорів, мають пріоритет над правом держав-членів. Пріоритет законодавчих *acquis* неодноразово утверджували в рішеннях Суду ЄС, який зауважив, що принцип верховенства права ЄС зумовлює переважання права ЄС над правом держав-членів і вимагає від усіх органів держав-членів повного застосування різних положень права ЄС, а право держав-членів не може підірвати дію, надану різними положеннями на території цих держав (*Thelen Technopark Berlin GmbH v MN.*, п. 25²). Навіть у сферах, у яких Союз не має виключної компетенції, держави-члени повинні дотримуватися *acquis*: згідно з позицією Суду ЄС, хоча в таких сферах держави-члени можуть вільно встановлювати умови для існування та здійснення відповідних прав, вони повинні здійснювати цю компетенцію відповідно до законодавства Співтовариства (*Laval un Partneri Ltd v Svenska Byggnadsarbetareförbundet, Svenska Byggnadsarbetareförbundets avdelning 1, Byggettan and Svenska Elektrikerförbundet*, п. 87³).

Рішення Суду ЄС не є законодавчими актами, однак певним його рішенням надають прецедентне значення, унаслідок чого вони набувають властивостей правової норми й стають обов'язковими для національних судів держав-членів. Тому визначення, які саме рішення Суду ЄС належать до *acquis*, має важливе практичне значення, що в перспективі успішного завершення євроінтеграційних процесів стане актуальним і для нашої держави. Реалізація цього завдання ускладнена тим, що ні Договори, ні Статут Суду ЄС⁴ не містять жодних критеріїв, на підставі яких можна було б встановити, чи певне конкретне рішення Суду ЄС є прецедентом. Унаслідок цього виникає ризик, що національні суди можуть урахувати практику Суду ЄС, яка не є обов'язковою, і натомість не взяти до уваги прецедентне рішення. Зазначену проблему неможливо розв'язати на доктринальному рівні,

тому в цій статті й не здійснено таких спроб. Однак запропоновано погляд на специфіку юридичної сили рішень Суду ЄС, що сприятиме поглибленню розуміння особливостей концепції прецедентного права Суду ЄС.

Огляд літератури

Дослідження діяльності Суду ЄС та правової природи ухвалених ним рішень набули значного розвитку наприкінці 90-х років минулого століття, ця проблематика досі залишається в центрі уваги фахівців з різних країн. Наявні теоретичні розробки висвітлюють численні аспекти практики Суду ЄС, проте різняться у висновках щодо юридичної сили його рішень. Поряд з твердженням про загальнообов'язковість рішень Суду ЄС (*Boghirnea, & Valcu*, 2009, р. 254) та сформоване прецедентне право на рівні діяльності Суду ЄС (*Fastovets*, 2015, р. 198) висловлено й переконання про відсутність прецедентної системи в практиці Суду ЄС (*Szabados*, 2015, р. 145) і можливість поширення законної сили його рішення лише на національний суд, який звернувся з запитом про тлумачення норм права ЄС (*Gaetano*, 2022, р. 395). Тобто, попри тривалу історію досліджень цієї спрямованості, питання прецедентного права Суду ЄС залишаються дискусійними, що актуалізує подальші наукові пошуки в цьому напрямі.

Матеріали та методи

Дослідження, результати якого подано в цій статті, здійснено на основі критичного осмислення доктринальних тлумачень юридичної сили рішень Суду ЄС, правових позицій Суду, а також позицій генеральних адвокатів.

Методологічну основу дослідження становлять методи аналізу й синтезу, які застосовано для виявлення особливостей судових прецедентів загалом, встановлення можливості набуття прецедентного значення рішеннями Суду ЄС і формулювання висновків щодо цього. Використання порівняльно-правового методу надало можливість окреслити особливості сутності прецедентів у країнах загального й континентального права та відмінності між ними, а також специфіки прецедентних рішень Суду ЄС. Системний метод сприяв побудові комплексного підходу до розгляду всіх аспектів теми статті.

Результати й обговорення

Згідно з ч. 1 ст. 19 Договору про ЄС, Суд ЄС охоплює Суд Справедливості, Загальний Суд і спеціалізовані суди. Суд Справедливості й Загальний Суд функціонують постійно, натомість спеціалізовані суди можуть створювати при Загальному Суді Європейський парламент і Рада для розгляду й вирішення в першій інстанції певних категорій справ (ч. 1 ст. 257 Договору про функціонування ЄС). Тобто поняття «Суд ЄС» позначає систему судових органів Співтовариства.

concerning primacy. Document 12008E/AFI/DCL/17. *OJ C 115*, 9.5.2008, р. 344–344.

¹ Під Договорами маються на увазі основоположні акти, які становлять основу правової системи ЄС: Договір про Європейський Союз (Consolidated version of the Treaty on European Union. *OJ C 326*, 26.10.2012, р. 13–390) та Договір про функціонування Європейського Союзу (Consolidated version of the Treaty on the Functioning of the European Union. *OJ C 326*, 26.10.2012, р. 47–390).

² Judgment of the Court of 18 January 2022 in case C-261/20, *Thelen Technopark Berlin GmbH v MN.*, ECLI:EU:C:2022:33.

³ Judgment of the Court of 18 December 2007 in case C-341/05, *Laval un Partneri Ltd v Svenska Byggnadsarbetareförbundet, Svenska Byggnadsarbetareförbundets avdelning 1, Byggettan and Svenska Elektrikerförbundet*, ECLI:EU:C:2007:809.

⁴ Consolidated version of the Treaty on the Functioning of the European Union. Protocol No 3 on the Statute of the Court of Justice of the European Union. *OJ C 326*, 26.10.2012, р. 47–390.

Повноваження Суду ЄС загалом визначено в ч. 3 ст. 19 Договору про ЄС у вигляді такого переліку:

- ухвалення рішень за позовами, поданими державою-членом, установою або фізичною чи юридичною особою;
- ухвалення преюдиційних (попередніх) рішень на запит судів або трибуналів держав-членів щодо тлумачення права Союзу або дійсності актів, прийнятих інституціями;
- ухвалення рішень в інших випадках, передбачених Договорами.

Питання діяльності Суду ЄС є цікавим з теоретичної і практичної позицій, оскільки його компетенція поєднує різноманітні функції. У межах цього дослідження інтерес становить формування Судом ЄС правових висновків, які набувають прецедентного значення і належать до *acquis*.

Судовий прецедент є особливим джерелом права, яке, зазначає С. І. Запара, «формується не парламентом, а судом, хоча він і не наділений спеціальними правотворчими повноваженнями» (Zapara, 2021, р. 9). Функцією суду є не розроблення нових правових норм, а здійснення правосуддя у справі. Суд не прагне замінити собою законодавчий орган, однак у певних випадках наявні правові норми не регулюють спірні правовідносини настільки, наскільки це необхідно для справедливого вирішення справи, або взагалі не регулюють їх. Суд формує нове правило поведінки, яке стає орієнтиром в аналогічних правовідносинах і підлягає застосуванню в інших схожих випадках. Прецедентне значення судового рішення характеризується як «модель розв'язання певної проблеми, яка повторюватиметься в майбутньому» (Sehnálek, 2020, р. 131).

У країнах загального права прецедентом може стати правовий висновок будь-якого суду. Суд може відступити від наявної правової норми або прецеденту, якщо вважає, що посилання на них не дасть змогу ефективно захистити права чи інтереси в конкретній справі. У США 1953 року Апеляційний суд другого округу уперше визнав за знаменитостями право на публічність як право на рекламну цінність їхніх фотографій, тобто виключне право надавати дозвіл на комерційну публікацію своїх фотографій¹. У той час доцільність охорони економічної цінності знаменитостей ще не було достатньо обґрунтовано. Висновок суду про наявність у знаменитостей права контролювати комерційне використання їхніх зображень не підкріплений посиланням на жодне доктринальне твердження чи будь-яку судову практику, тобто суд виявив повну свободу розсуду. В американських наукових колах поширеною є думка, що цю справу могло бути

вирішено інакше, не через уведення нового права, а через розширення федерального законодавства про недобросовісну конкуренцію (Leaffer, 2007, р. 1360), що обмежило б можливість використання зображень знаменитостей з комерційною метою. Однак інші суди підтримали позицію про необхідність гарантування відомим діячам права на публічність, яке швидко набуло розвитку в судовій практиці й нині охороняється у більшості штатів як самостійна категорія. Відмінності в обсязі охорони стосуються елементів ідентичності особи, які охоплені правом на публічність (ім'я, псевдонім, прізвище, зображення, голос, підпис, візуальна схожість, предмети, які безпосередньо асоціюються зі знаменитістю), і строку чинності цього права (Shtefan, 2024), проте його існування не піддається сумніву. Тобто право, засноване на прецеденті, який ґрунтується виключно на думці суду, набуло всезагального значення в США.

Наявність прецеденту і його послідовне застосування формують законні очікування та передбачуваність судового розгляду справи, обмежуючи можливості судової дискреції. Водночас на практиці, коли цього потребує новий контекст, суд може відступити від прецеденту й навіть скасувати його (Barzun, 2013, р. 1661-1663). Хоча загальний принцип прецедентного права виявляється в тому, щоб «дотримуватися прийнятих рішень і не порушувати спокій» (Anghel, 2017, р. 68), судді не зобов'язані неодмінно покладатися на прецедент: «судова практика, безумовно, є важливим джерелом права, яке судді можуть використовувати під час вирішення справ, проте завжди є можливість полемізувати та вирішити справу інакше» (Ng, 2024, р. 32). Однак відмова суду країни загального права від покладання на прецедент повинна бути обґрунтованою.

У країнах континентального права, які становлять абсолютну більшість держав-членів ЄС, висновки, викладені в судових рішеннях національних судів, не мають властивостей джерела права. Судова практика є вторинною щодо законодавства, що вважається утвердженням верховенства законодавчої влади над судовою (Fon, & Parisi, 2006, р. 522). Суд не може вирішити справу, посилаючись виключно на рішення іншого суду, і тому загалом не допускається ухвалення так званих рішень-вказівок – рішень, за якими «суддя формулює обов'язкове загальне правило для судів» (Anghel, 2017, р. 69). На відміну від країн загального права, у яких суд може створити нове правило поведінки, у країнах континентального права суд повинен керуватися законом. У цьому контексті суддя «спрямовує свою енергію на творче тлумачення правила, яке вже є, і тому не формує або не повинен формувати жодну власну політику, а зобов'язаний дотримуватися політики, вираженої в правилі, яке він має тлумачити»

¹ Haelan Labs., Inc. v. Topps Chewing Gum, Inc., 202 F.2d 866, 868 (2d Cir. 1953).

(Sehnálek, 2020, p. 133). Судове рішення може набути значення, що подібне до прецедентного, у виключних випадках. В академічних колах прийнято вважати, що «судове рішення стане достатньо важливим для того, щоб його брали до уваги як джерело права, лише тоді, коли конкретна справа стане основою для формування єдиної системи права з певного питання» (Ng, 2024, p. 33).

Водночас у країнах континентального права прецеденти не мають обов'язкової юридичної сили. Вони, згідно з визначенням Г. Бека, «містять інтерпретаційні презумпції, тобто авторитетні, але спростовні аргументи на користь певного тлумачення» (Beck, 2012, p. 106). Хоча національний суд може посилається на рішення, ухвалене іншим національним судом в аналогічній справі, це здійснюється з метою підкріплення власної аргументації, а не через обов'язковість урахування раніше сформульованого висновку. За словами Генерального адвоката В. Трстеняк, «хоча в інтересах правової визначеності та однакового тлумачення права Співтовариства суди Співтовариства в принципі прагнуть давати узгоджене тлумачення права, однак загальна структура як правового порядку Співтовариства, так і судової системи означає, що суди Співтовариства не зв'язані своїми попередніми рішеннями» (Internationaler Hilfsfonds eV v Commission of the European Communities, п. 85¹).

Попри це, в ЄС визнано доктрину прецедентного права Суду ЄС, хоча правові підстави для формування Судом ЄС правових норм та умови, за яких рішення Суду ЄС набуває обов'язкового характеру, чітко не визначені, і загалом витоки цього права неясні.

Договори й Статут Суду ЄС не передбачають повноважень Суду ЄС створювати правові норми. На таку можливість вказує ч. 1 ст. 19 Договору про ЄС, згідно з якою Суд ЄС забезпечує дотримання права під час тлумачення та застосування договорів. На практиці це не означає необхідності дотримуватися формулювань, що використані в договорах: за поясненням королівського адвоката П. Лейсока (2024), який має 40-річний досвід ведення судових спорів і роботи з прецедентами в межах права ЄС, право в цьому випадку тлумачать як «посилання на ідеальне поняття права або на невизначену концептуальну групу правових цінностей, іноді виражену в такій самій неконкретній фразі "верховенства права"... ч. 1 ст. 19 [Договору про ЄС] не є самодостатньою, а скеровує Суд до переосмислення теми, що міститься в законодавчому або конституційному тексті» (Lasok, 2024, p. 12). У зв'язку з цим Суд ЄС може виходити за межі буквального змісту норм законодавства ЄС, тлумачити те, що він сам

називає "духом Договору" (Parti écologiste "Les Verts" v European Parliament, п. 25²), і, як зазначив П. Лейсок (2024), «розробити (неписані) загальні принципи права, які можуть мати перевагу над чіткими й недвозначними положеннями законодавства ЄС» (Lasok, 2024, p. 12). Тобто Суд ЄС фактично приймає на себе повноваження зі створення нових правил, хоча на законодавчому рівні такі повноваження безпосередньо не закріплено.

Види проваджень чи категорії справ, у яких можуть ухвалюватися прецеденти, у законодавстві ЄС також не визначено. Аналіз практики Суду ЄС засвідчує, що Суд посилається на свої преюдиційні (попередні) рішення, а також рішення у справах про порушення державою-членом законодавства ЄС. Водночас у договорах і Статуті Суду ЄС відсутні положення щодо юридичної сили рішень Суду ЄС і здатності набути ними властивостей джерела права.

Ведучи мову про преюдиційні (попередні) рішення, Суд ЄС пов'язує свої повноваження щодо тлумачення права ЄС з необхідністю забезпечення належного застосування та однакового тлумачення права Співтовариства і запобігання виникненню розбіжностей у судових рішеннях з питань права Співтовариства (Srl CILFIT and Lanificio di Gavardo SpA v Ministry of Health, п. 7³). Це дає підстави припускати, що преюдиційні (попередні) рішення повинні бути загальнообов'язковими для національних судів усіх держав-членів, завдяки чому можна забезпечити однакове сприйняття ними змісту норм права ЄС. Проте в практиці Суду ЄС трапляються формулювання, у яких преюдиційні (попередні) рішення відмежовуються від прецедентів. Зокрема, в об'єднаній справі Brasserie du Pêcheur SA v Bundesrepublik Deutschland та The Queen v Secretary of State for Transport, ex parte: Factortame Ltd and others Суд ЄС зазначив, що у справах про порушення права Спільноти слід ураховувати рішення, що встановлює факт відповідного порушення, або попереднє (преюдиційне) рішення, або прецедентне право Суду ЄС у цій сфері, з яких зрозуміло, що поведінка, про яку йдеться, становила порушення (п. 57⁴). Використання сполучника «або» сприймається як те, що преюдиційні (попередні) рішення не обов'язково належать до категорії прецедентного права,

² Judgment of the Court of 23 April 1986 in case 294/83, *Parti écologiste "Les Verts" v European Parliament*, ECLI:EU:C:1986:166.

³ Judgment of the Court of 6 October 1982 in case 283/81, *Srl CILFIT and Lanificio di Gavardo SpA v Ministry of Health*, ECLI:EU:C:1982:335.

⁴ Judgment of the Court of 5 March 1996 in joined cases C-46/93 and C-48/93, *Brasserie du Pêcheur SA v Bundesrepublik Deutschland and The Queen v Secretary of State for Transport, ex parte: Factortame Ltd and Others*, ECLI:EU:C:1996:79.

¹ Opinion of Advocate General Trstenjak of 28 March 2007 in case C-331/05 P. *Internationaler Hilfsfonds eV v Commission of the European Communities*. ECLI:EU:C:2007:191.

принаймні у справах про порушення державою-членом законодавства ЄС.

Погляди європейських фахівців на юридичну силу преюдиційних (попередніх) рішень не збігаються. Доволі часто трапляється теза, що ці рішення загалом мають обов'язковий характер (Boghirnea, & Valcu, 2009, p. 254), оскільки національні суди не можуть тлумачити певну норму права ЄС інакше, ніж її розтлумачив Суд ЄС (Sehnálek, 2020, p. 149). Проте згідно з іншою позицією, прецедентного значення набувають лише окремі преюдиційні (попередні) рішення. Генеральний адвокат П. Мадуро зауважив, що Суд ЄС «завжди виявляв обережність щодо скасування тлумачення права, наданого в попередніх рішеннях. Не визначаючи, чи ці рішення є правовими прецедентами, Суд завжди виявляв повагу до лінії усталеної судової практики» (Federico Cipolla v Rosaria Fazari, née Portolese and Stefano Macrino and Claudia Caporarte v Roberto Meloni, п. 28¹). За спостереженнями М. Гаetano (2022), преюдиційне (попереднє) рішення в певних випадках може стосуватися лише національного суду, який звернувся із запитом про тлумачення норм права ЄС, що підпадає «під звичайний обов'язковий характер судового прецеденту в контексті діалектичних відносин між судами вищої та нижчої інстанцій» (Gaetano, 2022, p. 395). Отже, можна констатувати наявність взаємовиключних підходів до розуміння юридичної сили преюдиційних (попередніх) рішень. З одного боку, національні суди держав-членів зобов'язані дотримуватися *acquis*, і це має охоплювати застосування права ЄС відповідно до того, як його тлумачить Суд ЄС. З іншого боку, у рішеннях не зазначено, на кого поширюється їхня дія, тому на практиці може бути складно встановити, чи є певне конкретне преюдиційне (попереднє) рішення прецедентом.

Специфіка рішень Суду ЄС у справах про порушення державою-членом законодавства ЄС полягає в тому, що такі рішення завжди мають індивідуальний характер, оскільки стосуються конкретних фактів й обставин, які напевно чи повторяться у випадку з іншою державою-членом. Порушення може полягати, зокрема, у неправильній транспозиції директиви, унаслідок чого певна держава не забезпечила механізм охорони чи реалізації передбаченого директивою права; у невиконанні державою-членом обов'язку, що був покладений на неї рішенням Європейської комісії; у впровадженні національних правових засобів, які безпідставно обмежують застосування регламенту або вимагають від суб'єктів

відповідних правовідносин учинення додаткових дій, не передбачених регламентом. Рішення Суду ЄС у такій справі є обов'язковим для національних судів держави-члена, якої воно стосується. Однак необхідність його врахування судами інших держав-членів видається сумнівною, оскільки йдеться про національне законодавство або діяльність конкретної держави-члена і про конкретний факт порушення нею законодавства ЄС.

У практиці Суду ЄС у цьому контексті часто використовуються доволі абстрактні формулювання, які не додають ясності в проблему визначення юридичної сили таких рішень: розглядаючи питання про відповідальність держави за шкоду, заподіяну рішенням національного суду останньої інстанції, яке порушує норму права Співтовариства, Суд ЄС зауважив, що таке порушення буде достатньо серйозним, якщо відповідне рішення було прийнято з явним порушенням прецедентної практики Суду ЄС у цій сфері (Gerhard Köbler v Republik Österreich, п. 56²). Які судові акти мають на увазі під поняттям прецедентної практики, залишається неясним. У доктрині не запропоновано чітких аргументів щодо визнання або невизнання прецедентної сили за рішеннями Суду ЄС у цій категорії справ, що ускладнює розуміння, чи є такі рішення джерелами права.

Слід зауважити, що жодне положення європейського законодавства не зобов'язує Суд ЄС урахувати власні правові висновки під час розгляду аналогічних питань в інших справах. З огляду на особливе місце, яке Суд ЄС посідає в судовій системі Союзу, його правотлумачна практика має бути послідовною, оскільки зачіпає не лише інституції Союзу. Європейські науковці стверджують: «щоб дати єдине тлумачення права Співтовариства, корисне для майже 500 мільйонів громадян, які бажають скористатися своїми свободами, наданими договорами, а в разі спору звертаються до національних судів, необхідна певна узгодженість у практиці Суду» (Boghirnea, & Valcu, 2009, p. 254). Тому сформульований у доктрині висновок про обов'язковість преюдиційних (попередніх) рішень для Суду ЄС (Calzolaio, 2009, p. 50) є логічним, проте цю обов'язковість не засвідчують ні договори, ні Статут Суду ЄС.

Аналіз практики Суду ЄС дає підстави стверджувати про вибірковість посилань ним на свої раніше ухвалені преюдиційні (попередні) рішення. Дослідники звернули увагу на те, що «у сфері, де є чимала кількість рішень, Суд посилається здебільшого лише на деякі зі своїх рішень, а в інших випадках трапляється, що Суд посилається на ті справи, які підтверджують його висновок, оминаючи протилежні рішення»

¹ Opinion of Advocate General Poirares Marudo of 1 February 2006 in joined cases C-94/04 and C-202/04, *Federico Cipolla v Rosaria Fazari, née Portolese and Stefano Macrino and Claudia Caporarte v Roberto Meloni*. Retrieved from <https://curia.europa.eu/juris/showPdf.jsf?docid=84092&pageIndex=0&doclang=EN&m ode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=212953>.

² Judgment of the Court of 30 September 2003 in case C-224/01, *Gerhard Köbler v Republik Österreich*, ECLI:EU:C:2003:513.

(Szabados, 2015, p. 129). Також було виявлено тенденцію використання Судом ЄС його нещодавніх рішень у справах найближчого майбутнього, однак згодом Суд може продовжувати цитувати лише окремі рішення та не посилається на інші (Ng, 2024, p. 35). Було виявлено й випадки, коли Суд ЄС не посилався на раніше ухвалені рішення, у якому розтлумачено ті самі норми права (Lasok, 2024, p. 15), натомість в інших справах Суд цитував рішення, не пов'язані з предметом розгляду у справі (Jacob, 2014, p. 49-50), тобто рішення, які взагалі не мали бути цитованими. Отже, практика використання власних рішень Судом ЄС не вирізняється достатньою послідовністю та системністю, що сприяли б розумінню, які його рішення є обов'язковими для національних судів держав-членів і Суду ЄС. Це порушує питання, чи втрачає рішення Суду ЄС прецедентну силу, якщо Суд перестає цитувати це рішення, не змінюючи зміст викладеного в ньому правового висновку. Виникають сумніви й стосовно того, чи залишаються рішення Суду ЄС, на які він більше не посилається у своїй практиці, обов'язковими для національних судів держав-членів (якщо вони взагалі були обов'язковими). Ні на законодавчому рівні, ні в практиці Суду ЄС чітких відповідей на ці питання немає.

Загалом рішення Суду ЄС не відповідають концепції класичного прецеденту з двох основних причин.

По-перше, у країнах загального права прецедент утворюється тоді, коли судові рішення починають використовувати інші суди як модель вирішення справи. Тобто рішення набуває прецедентної сили внаслідок визнання іншим судом, що викладена в цьому рішенні правова позиція є оптимальним і доцільним правилом, яке слід застосувати в певних спірних правовідносинах. На відміну від цього, рішення Суду ЄС не потребують підтримки зі сторони національних судів чи іншого схвалення професійною спільнотою. Суд ЄС починає цитувати своє рішення і в такий спосіб надає йому прецедентне значення.

По-друге, у країнах загального права прецедентом є рішення, яке вперше встановлює певне правило поведінки. Подальші рішення в аналогічних справах, які не змінюють і не уточнюють це правило, не розглядають як прецеденти. Натомість у практиці Суду ЄС спостерігається цитування у справі різних рішень, які містять той самий правовий висновок. Наприклад, у згадуваній вище справі *Gerhard Köbler v Republik Österreich* Суд ЄС у п. 46 зазначив, що, згідно з усталеною судовою практикою, за відсутності законодавства Співтовариства саме внутрішній правопорядок кожної держави-члена повинен визначати компетентні суди та встановлювати детальні процесуальні правила судового розгляду, спрямовані на повний захист прав, які особи отримують від права Співтовариства. Після цієї тези розміщено посилання на п'ять рішень Суду ЄС в інших справах. Фактично це може свідчити,

що Суд ЄС розглядає всю сукупність рішень, у яких повторюється той самий висновок, як систему прецедентів щодо певного питання. Це загострює проблему використання рішень Суду ЄС національними судами, оскільки не зрозуміло, на які саме рішення з цієї сукупності повинні покладатися національні суди. Оскільки в низці рішень Суду ЄС немає детального аналізу відповідної норми права, замість здійснення якого Суд ЄС посилається на власні попередні загальні висновки, це призводить до того, що можна назвати «створенням враження закону – прецеденту» (Sehnálek, 2020, p. 148), проте не обов'язково формує прецедент.

Здійснений у цій статті аналіз демонструє глибину проблеми встановлення юридичної сили рішень Суду ЄС та умов, за яких його рішення стають джерелами права і для національних судів держав-членів, і для Суду ЄС. З огляду на відсутність будь-яких критеріїв, на практиці може бути складно розрізнити прецеденти і «звичайні» рішення Суду ЄС, тому з-поміж інших елементів *acquis* категорія прецедентного права Суду ЄС є найменш визначеною.

Висновки

Сутність прецедентних рішень Суду ЄС не збігається з поняттям прецеденту в країнах загального права і виходить за межі розуміння прецеденту в країнах континентального права. Фактично Суд ЄС самостійно обирає, які з його рішень мають прецедентне значення, шляхом їх цитування у своїй практиці, і часом це рішення, яке повторює раніше сформульований правовий висновок Суду, не встановлюючи нового правила поведінки. Законодавство ЄС не конкретизує умови, за яких рішення Суду ЄС набуває властивостей норми права, види проваджень, у яких можуть формуватися прецеденти, і юридичну силу рішень Суду ЄС. Унаслідок цього є проблема детермінації того, які рішення Суду ЄС є обов'язковими для національних судів держав-членів. Посилання Судом ЄС на певні власні рішення не є достатньо переконливим показником у цьому контексті через вибірковість у цитуванні, яку допускає Суд ЄС, посилання на той самий правовий висновок, викладений у різних рішеннях, і припинення цитування певних рішень, коли викладена в них правова позиція залишається незмінною.

Видається слушною думка, що практика Суду ЄС формально не становить прецедентну систему (Szabados, 2015, p. 145), оскільки загальнообов'язковий характер може бути властивий лише його правовим висновкам у преюдиційних (попередніх) рішеннях, у яких тлумачиться право ЄС, однак не кожне таке рішення стає прецедентом. Концепція прецедентного права Суду ЄС існує в умовах значної правової невизначеності, що ускладнює розуміння юридичної сили його рішень. Тому подальше опрацювання цієї тематики не втратить наукової цінності та практичного значення.

References

- [1] Anghel, E. (2017). Judicial Precedent, a Law Source. *Lex ET Scientia International Journal*, XXIV(2), 68-76.
- [2] Barzun, Ch. (2013). Impeaching Precedent. *University of Chicago Law Review*, 80(4), 1625-1681.
- [3] Beck, G. (2012). *The Legal Reasoning of the Court of Justice of the EU*. Oxford: Hart Publishing, 486 p.
- [4] Boghirnea, I., & Valcu, E. (2009). Jurisprudence and Judicial Precedent of the European Court of Law as Sources of Law. *LESIJ*, 16(2), 253-264.
- [5] Calzolaio, E. (2009). Il valore di precedente delle sentenze della Corte di giustizia. *Rivista Critica del Diritto Privato*, 1, 41-72.
- [6] Fastovets, A.S. (2015). Prejudice: genesis and modern place in the practice of the Court of Justice of the European Union. *Scientific Bulletin of Kherson State University. Series: Legal Sciences*, 3(3), 195-199.
- [7] Fon, V., & Parisi, F. (2006). Judicial Precedents in Civil Law Systems: A Dynamic Analysis. *International Review of Law and Economics*, 26(4), 519-535.
- [8] Gaetano, M. (2022). The Use of Judicial Precedent as a Form of Activism by the Court of Justice: Strengthening the Union's Powers to Protect the Rule of Law. *The Italian Review of International and Comparative Law*, 2, 390-414. DOI: 10.1163/27725650-02020009
- [9] Jacob, M. (2014). *Precedents and Case-based Reasoning in the European Court of Justice: Unfinished Business*. Cambridge: University Press. DOI: 10.1017/CBO9781107053762
- [10] Lasok, P. (2024). Precedent in EU Law - A Practitioner's View. *International Journal of Language and Law*, 8, 8-27. DOI: 10.14762/jll.2024.008
- [11] Leaffer, M. (2007). The Right of Publicity: a Comparative Perspective. *Albany Law Review*, 70, 1357-1374.
- [12] Ng, G.Y. (2024). De Facto Precedent at the Court of Justice of the European Union. *International Journal of Language & Law*, 13, 28-49. DOI: 10.14762/jll.2024.028
- [13] Sehnálek, D. (2020). The European Perspective on the Notion of Precedent - are EU and Czech Court Decisions Source of Law? *European Studies*, 7(1), 125-153. DOI: 10.2478/eustu-2022-0050
- [14] Shtefan, A. (2025). The concept of the *acquis* of the European Union. *Bulletin of Lviv Polytechnic National University. Series "Legal Sciences"*, 12, 1(45), 314-329. DOI: 10.23939/law2025.45.314
- [15] Shtefan, A. (2024). The Digital Replication Right as the Element of the Right of Publicity in the AI Age. *SSRN Electronic Journal*. DOI: 10.2139/ssrn.4788701
- [16] Szabados, T. (2015). Precedents in EU Law - the Problem of Overruling. *ELTE Law Journal*, 1, 25-146.
- [17] Zapara, S. I. (2021). The influence of judicial law-making on the formation of the procedural and legal model of case law in Ukraine. *Private and public law*, 2, 8-13. DOI: 10.32845/2663-5666.2021.2.2

Список використаних джерел

- [1] Anghel E. Judicial Precedent, a Law Source. *Lex ET Scientia International Journal*. 2017. No. XXIV. Vol. 2. P. 68–76.
- [2] Barzun Ch. Impeaching Precedent. *University of Chicago Law Review*. 2013. Vol. 80. Issue 4. P. 1625–1681.
- [3] Beck G. The Legal Reasoning of the Court of Justice of the EU. Oxford : Hart Publishing, 2012. 486 p.
- [4] Boghirnea I., Valcu E. Jurisprudence and Judicial Precedent of the European Court of Law as Sources of Law. *LESIJ*. 2009. Vol. 16 (2). P. 253–264.
- [5] Calzolaio E. Il valore di precedente delle sentenze della Corte di giustizia. *Rivista Critica del Diritto Privato*. 2009. Vol. 1. P. 41–72.
- [6] Фастовець А. С. «Преюдиція»: генезис і сучасне місце в практиці Суду справедливості Європейського Союзу. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки»*. 2015. Вип. 3 (3). С. 195–199.
- [7] Fon V., Parisi F. Judicial Precedents in Civil Law Systems: A Dynamic Analysis. *International Review of Law and Economics*. 2006. Vol. 26. Issue 4. P. 519–535.
- [8] Gaetano M. The Use of Judicial Precedent as a Form of Activism by the Court of Justice: Strengthening the Union's Powers to Protect the Rule of Law. *The Italian Review of International and Comparative Law*. 2022. Vol. 2. P. 390–414. DOI: 10.1163/27725650-02020009
- [9] Jacob M. Precedents and Case-based Reasoning in the European Court of Justice: Unfinished Business. Cambridge : University Press, 2014. 351 p. DOI: 10.1017/CBO9781107053762
- [10] Lasok P. Precedent in EU Law – A Practitioner's View. *International Journal of Language and Law*. 2024. Vol. 8. P. 8–27. DOI: 10.14762/jll.2024.008
- [11] Leaffer M. The Right of Publicity: a Comparative Perspective. *Albany Law Review*. 2007. Vol. 70. P. 1357–1374.

- [12] Ng G. Y. De Facto Precedent at the Court of Justice of the European Union. *International Journal of Language & Law*. 2024. Vol. 13. P. 28–49. DOI: 10.14762/jll.2024.028
- [13] Sehnálek D. The European Perspective on the Notion of Precedent – are EU and Czech Court Decisions Source of Law? *European Studies*. 2020. Vol. 7 (1). P. 125–53. DOI: 10.2478/eustu-2022-0050
- [14] Штефан А. Концепція *acquis* Європейського Союзу. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія «Юридичні науки». 2025. Т. 12. № 1 (45). С. 314–320. DOI: 10.23939/law2025.45.314
- [15] Shtefan A. The Digital Replication Right as the Element of the Right of Publicity in the AI Age. *SSRN Electronic Journal*. 2024. DOI: 10.2139/ssrn.4788701
- [16] Szabados T. Precedents in EU Law – the Problem of Overruling. *ELTE Law Journal*. 2015. Vol. 1. P. 125–146.
- [17] Запара С. І. Вплив судової правотворчості на становлення процесуально-правової моделі прецедентного права в Україні. *Приватне та публічне право*. 2021. № 2. С. 8–13. DOI: 10.32845/2663-5666.2021.2.2

SHTEFAN Anna

Doctor of Law, Senior Researcher, Head of the Copyright and Related Rights Department of the Intellectual Property Scientific Research Institute of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine

Kyiv, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2382-4849>

CASE LAW OF THE COURT OF JUSTICE OF THE EUROPEAN UNION: THE ISSUE OF LEGAL FORCE DETERMINATION

Abstract. *The article addresses the issue of determining judgments of the Court of Justice of the European Union (CJEU) that have precedential value and are binding for national courts of the Member States. The difficulty in solving this issue stems from the fact that EU law does not define the conditions under which the CJEU's judgment can acquire the features of a precedent, the types of proceedings in which precedents may be established, or the legal force of the CJEU's judgments. To highlight this issue, the author characterises the substantive nature of precedent and finds that the CJEU's judgments, which are considered to be generally binding, do not correspond to the interpretation of precedent in common law and continental law countries. The CJEU independently gives precedential value to its judgments by citing them, and a judgment that merely repeats a conclusion made earlier in another judgment may be cited, i.e., precedential value is recognised not only for the judgment that first introduced a certain rule or interpretation. Based on the analysis of the CJEU's opinions in its preliminary judgments on the interpretation of EU law and judgments in cases of violation of EU law by a Member State, the author demonstrates the lack of clarity in determining which of its judgments can be considered as precedents. Despite the widespread doctrinal view of the general binding nature of the CJEU's judgments, the author concluded that only legal opinions in preliminary judgments may have precedential value, however, some of these judgments may apply only to the national court that requested the interpretation of EU law. Given a certain selectivity in the citation of its own judgments by the CJEU, numerous cases of reference to the same legal conclusion set out in different judgments, and the practice of discontinuing the citation of certain judgments without reversing the legal position set out in them, it was noted that it is difficult to determine the legal force of the CJEU's judgments not only for the national courts of the Member States, but also for the CJEU itself.*

Keywords: *precedent; Court of Justice of the European Union; legal force of the CJEU's judgments; preliminary ruling; EU law.*

DOI: 10.33270/0525693.8
УДК 343.98

БАЛОНЬ Андрій

кандидат юридичних наук

м. Київ, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-6754-990X>

КРИМІНАЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ МЕТОДИКИ РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ У СФЕРІ СЛУЖБОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Анотація. У статті здійснено комплексне дослідження криміналістичних особливостей формування методики розслідування кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності. Зазначено, що обмеженість наявних наукових розробок у цій галузі, а також відсутність належно сформованих практичних рекомендацій методичного характеру, що поєднано зі складністю технологічного механізму вчинення корупційних правопорушень, істотно ускладнюють ефективне здійснення досудового розслідування таких діянь. У зв'язку з цим обґрунтовано необхідність розроблення комплексної криміналістичної методики розслідування кримінальних правопорушень зазначеної категорії. Запропонована методика передбачає врахування низки ключових елементів: криміналістичної характеристики відповідних кримінальних правопорушень; особливостей виявлення, документування та фіксації фактів службової протиправної діяльності; специфіки встановлення обставин, що підлягають доказуванню; типових слідчих ситуацій; особливостей оперативно-розшукового забезпечення; організації і тактики проведення окремих слідчих (розшукових) дій; залучення спеціалістів, використання спеціальних знань, а також призначення та проведення судових експертиз. У межах дослідження, з огляду на кримінально-правові та криміналістичні аспекти, обґрунтовано, що сукупність окремих видових і групових методик розслідування корупційних правопорушень, таких як зловживання владою чи службовим становищем, перевищення службових повноважень, службове підроблення, одержання неправомірної вигоди тощо, утворює єдину комплексну методику розслідування кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності. Центральним елементом цієї методики визначено криміналістичну характеристику, яку розглянуто як інформаційно-пізнавальну модель, що охоплює структурні компоненти: предмет злочинного посягання, способи й обставини вчинення, слідову картину, а також відомості про службову особу(-ів). Акцентовано, що така модель містить криміналістично значущі ознаки, які не лише слугують підставами для ініціювання кримінального провадження, а й дають змогу забезпечити формування належної доказової бази, достатньої для завершення досудового розслідування в розумні строки з дотриманням вимог кримінального процесуального законодавства.

Ключові слова: кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності; корупція; методика розслідування; криміналістична характеристика; досудове розслідування; службова особа.

Рекомендоване посилання:

Балонь А. Криміналістичні особливості формування методики розслідування кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності. *Наука і правоохорона*. 2025. Вип. 3 (69). С. 74–80. DOI: 10.33270/0525693.8

Вступ

Кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності, пов'язані передусім з корупційними виявами, становлять одну з найнебезпечніших форм протиправної діяльності, що підриває основи державного управління, авторитет органів публічної влади й довіру громадян до правоохоронної та судової систем. Високий рівень латентності таких правопорушень, їх складний механізм вчинення, а також специфіка службового статусу суб'єктів кримінальних правопорушень

значно ускладнюють процес їх виявлення, фіксації та належного процесуального документування.

У сучасних умовах, коли боротьба з корупцією та іншими кримінальними правопорушеннями у сфері службової діяльності є пріоритетом державної політики й міжнародних зобов'язань України, актуальним стає розроблення ефективної криміналістичної методики розслідування відповідної категорії кримінальних правопорушень. Така методика має поєднувати теоретичні положення кримінального права, кримінального процесу та криміналістики з практичними рекомендаціями,

здатними забезпечити результативність досудового розслідування.

Попри наявність окремих напрацювань у національній науці, досі не сформовано уніфікованої комплексної моделі методики розслідування злочинів, передбачених розділом XVII Особливої частини КК України. Водночас сучасні виклики вимагають побудови такої моделі, яка враховувала б криміналістичну характеристику службових кримінальних правопорушень, типові слідчі ситуації, особливості оперативного супроводу, а також необхідність взаємодії між слідчими, прокурорами, спеціалістами й експертами.

Метою статті є обґрунтування теоретичних і практичних засад формування комплексної криміналістичної методики розслідування кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності, з огляду на специфіку механізму вчинення таких діянь, особливості їх виявлення, документування, доказування та організації досудового розслідування, а також визначення ролі криміналістичної характеристики як центрального елементу методики, що забезпечує ефективність кримінального провадження на всіх його стадіях.

Матеріали та методи

Питання теоретичного обґрунтування та практичного застосування криміналістичних методик розслідування кримінальних правопорушень стало предметом наукового інтересу українських учених. У сучасному викладі криміналістичну методику розглядає М. В. Салтевський (2008). Теоретичні підвалини формування окремих криміналістичних методик висвітлено в працях В. П. Бахіна (1999), В. Ю. Шепітька, В. О. Коновалової та В. А. Журавля (2006), які досліджували особливості розслідування злочинів у сфері господарської діяльності. Вагомий внесок у розроблення концептуальних засад побудови методики зробив А. Ф. Волобуєв (2019), який запропонував структурно-функціональну модель методики розслідування на основі механізму злочину. На етапі оновлення наукової бази досліджень вагомим є також доробок С. С. Чернявського (2010), який обґрунтував взаємозв'язок між організаційно-методичним забезпеченням розслідування та ефективністю доведення фактів фінансового шахрайства. До вивчення загально-теоретичних основ методики розслідування долучилися також В. А. Журавель (2021), який запропонував сучасну інтерпретацію криміналістичної систематики, й І. І. Когутич (2006), який систематизував особливості побудови методик розслідування окремих категорій злочинів. Попри значну наукову базу (Наврулюк, 2022; Tarkan, 2020; Pchelina, 2020), досі не сформовано єдиного бачення щодо уніфікованої структури криміналістичної методики розслідування, що зумовлює актуальність подальших розробок, з огляду на сучасні виклики у сфері протидії службовим і корупційним кримінальним правопорушенням.

Результати й обговорення

Розслідування кримінальних правопорушень становить специфічну форму пізнавальної, організаційної та тактичної діяльності, зміст якої зумовлений особливостями формування доказової інформації та правовим порядком її одержання, передбаченим кримінальним процесуальним законодавством. Криміналістичне пізнання в науковому вимірі реалізується через відповідну дослідну діяльність, об'єктами якої є як злочинна поведінка, так і діяльність правоохоронних органів, спрямована на виявлення, розслідування та попередження кримінальних правопорушень (Saltevskyi, 2008).

Результатом такої наукової діяльності є формулювання теоретичних засад і розроблення практичних рекомендацій, що стосуються окремих методичних, організаційних, тактичних аспектів функціонування системи досудового розслідування. Важливе значення в цьому контексті має наукове обґрунтування методик розслідування окремих видів і груп кримінальних правопорушень, які забезпечують адаптацію загальних положень криміналістики до специфіки конкретних категорій кримінальних протиправних діянь (Bakhin, 1999).

Кожне кримінальне правопорушення, зауважують В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова та В. А. Журавель (2006), є унікальним й індивідуальним за змістом і формою реалізації. У правозастосовній практиці немає повністю тотожних злочинних подій, однак кожна з них одночасно є виявом певного типового явища, що відображає спільні риси для групи, роду або виду кримінальних правопорушень. Отже, одиничний злочин має як індивідуальні, так і типові ознаки, які мають значення для його класифікації, пізнання та розслідування (Shepitko, et al., 2006, p. 5).

У зв'язку з цим у межах методики розслідування окремих видів (груп) кримінальних правопорушень об'єднавчим чинником є видові особливості складів злочинів і характерні способи їх учинення. Саме ці елементи становлять основу для побудови типової моделі злочинної діяльності, яка уможливлює формування ефективних тактичних й організаційних рішень у процесі досудового розслідування.

Ретроспективний аналіз переконливо засвідчує, що формування теоретичних засад методик розслідування кримінальних правопорушень здійснювали в межах трьох основних напрямів розвитку криміналістичної науки. По-перше, з плином часу зазнавали трансформацій наукові підходи до визначення поняття та структури відповідного розділу криміналістики, що безпосередньо вплинуло на зміст і призначення методик розслідування. По-друге, у межах еволюції наукових уявлень і потреб практики розробляли принципово нові методики, орієнтовані на специфіку окремих видів або груп кримінальних правопорушень. По-третє, у науковому дискурсі

неодноразово висловлювали пропозиції щодо доцільності систематизації методик за груповими критеріями – на рівні комплексів, класів або категорій кримінальних правопорушень, що мало на меті забезпечення їхньої практичної придатності й адаптивності в умовах реального розслідування (Volobuiev, 2019).

В етимологічному аспекті термін «методика» трактують як сукупність методів навчання або практичного здійснення певної діяльності, а також як наука про методи викладання конкретної дисципліни. У сучасних тлумачних і галузевих словниках увагу зосереджено на двох основних значеннях цього поняття: 1) як системи методів, прийомів і способів, спрямованих на оптимальну організацію та реалізацію практичної діяльності (зокрема розслідування кримінальних правопорушень); 2) як вчення про методи викладання певної науки або предмета (Busel, 2003, р. 193).

Ще 1967 року відомий вчений-криміналіст А. М. Колесніченко (1967) визначав методику розслідування як синтез теорії та практики, акцентуючи на її дуалістичному характері. Він виокремив дві групи принципів: перша стосується розроблення загальних положень методики як розділу криміналістики й відображає наукову основу її розвитку; друга – пов'язана з побудовою конкретних методик розслідування окремих видів кримінальних правопорушень, тобто виокремлює практичний аспект застосування знань у сфері кримінального провадження.

У цій концепції, на нашу думку, обґрунтовано відображено два ключові напрями, які визначають зміст і функціональне призначення криміналістичної методики: по-перше, її науково-теоретичне спрямування, що забезпечує формування загальних закономірностей і підходів до розслідування; по-друге, її прикладне значення, яке реалізується через розроблення дієвих алгоритмів і рекомендацій для виявлення, фіксації, доказування та попередження кримінальних правопорушень.

На думку Г. А. Матусовського (1999), категорію «методика розслідування злочинів» доцільно розглядати у двох взаємопов'язаних аспектах. Перший – практичний, який передбачає трактування методики як специфічної діяльності уповноважених законом суб'єктів, що реалізується шляхом застосування засобів криміналістичної техніки, прийомів слідчої тактики й методів, орієнтованих на розслідування конкретних видів злочинів. Другий – теоретичний, що характеризує методику як систему науково обґрунтованих криміналістичних рекомендацій, які забезпечують оптимізацію та ефективність процесу досудового розслідування. «Саме у взаємозв'язку цих двох напрямів – практичного і теоретичного, зазначає дослідник, – методика розслідування злочинів виявляє своє призначення». Такий підхід дає змогу визначити методику не лише як алгоритм практичної діяльності, а і як складову криміналістичної науки, що ґрунтується на систематизації

емпіричних знань, узагальненні слідчої практики та формулюванні ефективних тактичних й організаційних рішень, адаптованих до особливостей конкретних категорій кримінальних правопорушень (Matusovskyi, 1999, р. 95).

Згідно з позицією С. С. Чернявського (2010), ефективне розслідування кримінальних правопорушень є неможливим без належної раціональної організації цієї діяльності, яка своєю чергою передбачає вибір оптимальних методів отримання доказової інформації відповідно до процесуальних вимог та з огляду на особливості конкретного механізму слідотворення. У цьому контексті методику розслідування (або криміналістична методика) розглядають як багатовимірне явище: з одного боку, це цілеспрямована професійна діяльність уповноважених суб'єктів досудового розслідування; з іншого – завершальний розділ науки криміналістики, що акумулює систему наукових положень і розроблених на їх основі практичних рекомендацій, спрямованих на підвищення ефективності розслідування. Отже, розроблення та вдосконалення теоретичних основ методики розслідування набуває особливої значущості, оскільки саме науково обґрунтована методична база слугує передумовою якісного та результативного здійснення кримінального провадження. Це зумовлює потребу в системному дослідженні як загальнотеоретичних, так і прикладних аспектів криміналістичної методики, орієнтованих на виконання практичних завдань правозастосовної діяльності (Cherniavskyi, 2010, р. 274).

Криміналістична методика активно інтегрує у свої засади положення суміжних галузей знань, зокрема кримінального права, кримінального процесу та кримінології. Її теоретичне підґрунтя формується на основі міждисциплінарного підходу, що забезпечує всебічне розуміння природи кримінальних правопорушень та особливостей їх розслідування. Основними інформаційними джерелами криміналістичної методики є: положення загальної теорії криміналістики; наукові досягнення суміжних юридичних і неюридичних дисциплін; результати аналізу й узагальнення слідчо-судової практики; а також норми кримінального, кримінального процесуального, антикорупційного, дисциплінарного законодавства й інших нормативно-правових актів, що регламентують процедуру досудового розслідування та діяльність правоохоронних органів. Комплексне використання зазначених джерел сприяє формуванню методик, здатних забезпечити ефективне, законне й обґрунтоване розслідування кримінальних правопорушень (Zhuravel, 2021).

Предметом пізнання в межах криміналістичної методики розслідування є закономірності, які об'єднують певні види або групи кримінальних правопорушень. Такі об'єднання можуть ґрунтуватися як на кримінально-правовій ознаці (передусім за об'єктом злочинного

посягання), так і на інших сутнісних критеріях, зокрема елементах механізму кримінального правопорушення, криміналістичних ознаках або характерних способах вчинення діяння. Встановлення таких закономірностей є ключовим для формування типових моделей злочинної діяльності, які своєю чергою стають основою для побудови ефективних методик розслідування (Cherniavskiy, 2010, p. 179).

Кримінальне матеріальне право, що визначає караність діянь і встановлює юридичну кваліфікацію злочинів, слугує методологічним орієнтиром для окреслення предмета доказування в конкретному кримінальному провадженні. Водночас норми кримінального процесуального законодавства, які регламентують порядок здійснення досудового розслідування, безпосередньо впливають на структурну побудову методик розслідування. Вони визначають форму, зміст, умови та послідовність проведення відповідних процесуальних дій, а також межі допустимості використання окремих засобів криміналістичного впливу. Саме тому розроблення теоретичних основ криміналістичної методики розслідування є необхідною передумовою виконання практичних завдань досудового провадження, оскільки дає змогу системно поєднати правові норми, наукові положення та слідчу практику в єдиному методичному алгоритмі.

Отже, методика розслідування кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності має формуватися на основі вищого рівня узагальнення – у межах комплексного підходу, який дає змогу поєднати різні за своєю кримінально-правовою природою діяння в єдину криміналістичну систему. Особливість побудови такої методики полягає в урахуванні специфіки розслідування кримінальних правопорушень, що належать до різних правових інститутів (злочини проти власності, у сфері господарської діяльності, службові злочини, злочини у професійній діяльності, пов'язані з наданням публічних послуг тощо), але які поєднані спільними ознаками механізму вчинення – так званими тотожними злочинними технологіями. Така обставина зумовлює низку важливих методичних наслідків. По-перше, спостерігаються спільність і повторюваність вихідних слідчих ситуацій, що створює можливість для типологізації тактичних прийомів реагування. По-друге, предмет доказування в таких провадженнях набуває комплексного характеру, охоплюючи обставини, що мають одночасно кримінально-правове, криміналістичне та процесуальне значення. По-третє, тотожність злочинних механізмів зумовлює однотипність слідчої картини, що своєю чергою дає змогу застосовувати уніфіковані криміналістичні засоби і прийоми її виявлення, фіксації та дослідження (Kohutych, 2006).

Формування методики розслідування кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності вимагає міждисциплінарного, системного й адаптивного підходу, що враховує як різноманіття складів злочинів, так і спільність їх детермінант, способів вчинення й криміналістично значущих виявів.

Наукові підходи до визначення структури криміналістичної методики розслідування злочинів демонструють наявність як усталених позицій, так і дискусійних аспектів, що свідчить про складність і багатовимірність цього поняття. На думку А. Ф. Волобуєва (2019), до структури методики розслідування слід відносити: а) криміналістичну характеристику злочинів певного виду (групи); б) відкриття кримінального провадження та початковий етап розслідування; в) подальший етап розслідування; г) особливості проведення окремих слідчих дій; д) профілактичну діяльність слідчого під час розслідування злочинів відповідної категорії.

Аналогічну за змістом, проте деталізовану структуру криміналістичної методики запропонував Б. В. Щур (2012), який виокремив: 1) криміналістичну характеристику певного виду (групи) злочинів; 2) обставини, що підлягають з'ясуванню; 3) дії слідчого до порушення кримінального провадження; 4) типові слідчі ситуації та систему версій початкового етапу розслідування; 5) проміжні завдання та комплекси слідчих (розшукових) дій початкового етапу; 6) типові ситуації та версії наступного етапу; 7) слідчі й оперативні заходи наступного етапу; 8) заходи з подолання протидії розслідуванню; 9) профілактичну діяльність. Водночас ця структура також потребує уточнень, оскільки не в усіх криміналістичних методиках доцільним є окреме висвітлення питань протидії слідству, а співвідношення елементів криміналістичної характеристики та предмета доказування не завжди чітко окреслене.

Загалом слушною видається позиція В. В. Тищенко (2007) та В. П. Бахіна (1999), які акцентують на неможливості запровадження універсальної сталої структури методики розслідування, оскільки через неї реалізуються різні елементи криміналістичної системи – техніка, тактика й організація розслідувальної діяльності. Попри розбіжності в кількості та змісті складових, більшість дослідників поділяють підхід щодо наявності в кожній методиці двох обов'язкових компонентів:

- 1) інформаційно-довідкового, що передбачає криміналістичну характеристику правопорушення;
- 2) конкретно-рекомендаційного, що визначає алгоритми дій слідчого, тактичні прийоми, структуру слідчих ситуацій та версій.

Вагоме значення в структурі методики, на думку В. В. Лисенка (2004), має криміналістична

характеристика, яку розглянуто як центральний елемент, навколо якого організується вся система методичних положень. Учений вважає, що ця характеристика не є безпосереднім елементом предмета дослідження, а становить узагальнену інформаційну модель, яка дає змогу ефективно виявляти, фіксувати та розслідувати злочини. Зміст цієї моделі має прогностичний характер, адже вона орієнтована на вибір найефективніших способів реалізації завдань кримінального провадження (Lysenko, 2004).

Прихильником інформаційного підходу до криміналістичної характеристики є М. В. Салтевський (2008), який визначає її як інформаційну модель, що відображає якісно-кількісну систему типових ознак певного виду або групи злочинів. Така модель, за його словами, виконує функцію виду абстракції, здатної забезпечити формування обґрунтованих версій щодо основних елементів події, зокрема особи злочинця, способу вчинення діяння, використаних засобів тощо (Saltevskyi, 2008, р. 148).

Розмаїття підходів до структури та змісту криміналістичної характеристики свідчить про її методологічну значущість і водночас теоретичну відкритість цієї категорії. У сучасній науці досі не розроблено єдиного підходу до визначення криміналістичної характеристики, що породжує наукову дискусію в межах як загальної теорії криміналістики, так і спеціальних криміналістичних теорій.

Отже, криміналістичну характеристику кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності розглянуто як інформаційно-пізнавальну модель, яка охоплює дані про криміналістично значущі елементи, необхідні для ефективного виконання завдань кримінального провадження, передбачених ст. 2 КПК України¹. До таких елементів, зокрема, належать: предмет злочинного посягання; способи вчинення кримінального правопорушення; обстановка його вчинення; слідова картина; відомості про осіб, які вчинили право-порушення. Вважаємо, що саме ці п'ять структурних компонентів максимально повно відображають зміст криміналістичної характеристики як базового елементу в процесі формування ефективної методики розслідування кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності.

Висновки

Комплексна методика розслідування кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності становить як наукову концепцію, так і прикладний інструмент криміналістичного забез-

печення досудового розслідування. Вона становить системну сукупність знань про кримінальну протиправну діяльність службових осіб, утілену в описову модель, яка охоплює: дефініцію та класифікацію відповідних правопорушень, їх криміналістичну характеристику, перелік обставин, що підлягають доказуванню. На підставі цієї моделі формуються практичні рекомендації щодо організації та здійснення досудового розслідування, зокрема: алгоритми дій у разі виявлення кримінальних протиправних діянь, типові слідчі ситуації та шляхи їх розв'язання, основні напрями взаємодії органів досудового розслідування з іншими учасниками кримінального провадження.

Предметом комплексної методики є закономірності кримінального переслідування в межах службової діяльності, специфіка якої зумовлює форму та зміст корупційних виявів. Методика ґрунтується на криміналістичній характеристиці кримінальних правопорушень, яка охоплює такі елементи, як: предмет злочинного посягання, способи вчинення кримінальних правопорушень, обстановка їх вчинення, слідова картина, а також відомості про осіб, причетних до вчинення протиправних дій. Її зміст формують пошуково-пізнавальні процеси, що впливають із тактичних завдань розслідування, а спрямованість і логіка процесуальних дій визначені конкретними слідчими ситуаціями на початковому етапі провадження.

Методику розроблено з огляду на положення розділу XVII Особливої частини КК України, який охоплює різні за об'єктом складу кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності. Попри цю різноманітність, зазначені діяння об'єднуються спільними криміналістичними ознаками, зумовленими функціонуванням єдиної злочинної технології – з ідентичними корупційними намірами організаторів, виконавців і пособників, спільними мотивами, засобами, способами приховування тощо.

Підставою для створення зазначеної методики є актуальні потреби правоохоронної практики, оскільки саме тісна взаємозалежність криміналістично значущих ознак правопорушень визначає специфіку висунення та перевірки версій, планування розслідування, обґрунтованість обрання певних слідчих (розшукових) дій. Отже, комплексна методика забезпечує системний, цілеспрямований та ефективний підхід до розслідування злочинів у сфері службової діяльності, урахувуючи як загальноправові, так і криміналістичні аспекти доказування.

¹ Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>

References

- [1] Bakhin, V.P. (1999). *Forensic methodology*. Kyiv.
- [2] Busel, V. (Eds.). (2003). *Great Tlumach Dictionary of Current Ukrainian Language: approximately 170,000 words*. Kyiv; Irpin: Perun.
- [3] Cherniavskiy, S.S. (2010). *Financial shahraist: methodological research ambushes*. Kiev: Hi-Tech Press.
- [4] Havryliuk, I.D. (2022). Criminalistic identification of corruption crimes, caught for the sake of illegal gains. *European prospects*, 1, 247-252. DOI: 10.71404/EP.2022.1.41
- [5] Kohutych, I.I. (2006). *Forensics: features of the methodology for investigating various types of crimes*. Lviv: Triada Plus.
- [6] Kolesnichenko, A.N. (1967). Science and legal principles of research methods for various types of malignancies. *Doctoral thesis*. Kharkiv.
- [7] Lysenko, V.V. (2004). *Criminalistic security of the activities of the subordinate police: theory and practice*. Kyiv: Logos.
- [8] Matusovskyi, H.A. (1999). *Economic crimes: forensic analysis*. Kharkiv: Consum.
- [9] Pchelina, O.V. (2020). Provides information about what is required during the investigation of criminal offenses, and its place in the structure of related criminalistic methods. *Carpathian legal newsletter*, 2(31), 187-190. DOI: 10.32837/pyuv.v0i2(31).590
- [10] Saltevs'kyi, M.V. (2008). *Criminalistics (in the daily publication)*. Kyiv: Condor.
- [11] Shchur, B.V. (2012). *Theoretical foundations of the formation and formulation of forensic techniques*. Kharkiv: Apostille.
- [12] Shepitko, V.Yu., Konovalova, V.O., & Zhuravel, V.A. (et al.). (2006). *Investigation of crimes in the sphere of government activity: beyond criminalistic techniques*. V.Yu. Shepitko (Eds.). Kharkiv: Pravo.
- [13] Tarkan, O. (2020). Situational approach to the research method for accepting propositions, accusations or obtaining illegal benefits for a special police agency. *Entrepreneurship, dominion and law*, 3, 312-317. DOI: 10.32849/2663-5313/2020.3.52
- [14] Tishchenko, V.V. (2007). *Theoretical and practical foundations of crime investigation methods*. Odessa: Odes. national legal acad.; Phoenix.
- [15] Volobueiev, A.F. (2019). *The mechanism of evil and its connections with the conceptual provisions of criminology*. Kryvyi Rih: R.A. Kozlov.
- [16] Zhuravel, V.A. (2021). *Zagalna theory of criminology: genesis and current state*. Kharkiv: Law.

Список використаних джерел

- [1] Бахін В. П. Криміналістична методика : лекція. Київ, 1999. 27 с.
- [2] Великий тлумачний словник сучасної української мови : близько 170 000 слів / уклад. та гол. ред. В. Бусел. Київ ; Ірпінь : Перун, 2003. 1427 с.
- [3] Чернявський С. С. Фінансове шахрайство: методологічні засади розслідування : монографія. Київ : Хай-Тек Прес, 2010. 624 с.
- [4] Гаврилюк І. Д. Криміналістичне визначення корупційних злочинів, поєднаних з отриманням неправомірної вигоди. *Європейські перспективи*. 2022. № 1. С. 247–252. DOI: 10.71404/EP.2022.1.41
- [5] Когутич І. І. Криміналістика: особливості методики розслідування окремих видів злочинів. Львів : Триада плюс, 2006. 456 с.
- [6] Колесніченко А. Н. Наукові та правові основи методики розслідування окремих видів злочинів : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Харків, 1967. 509 с.
- [7] Лисенко В. В. Криміналістичне забезпечення діяльності податкової міліції: теорія та практика : монографія. Київ : Логос, 2004. 364 с.
- [8] Матусовський Г. А. Економічні злочини: криміналістичний аналіз. Харків : Консум, 1999. 480 с.
- [9] Пчеліна О. В. Обставини, що підлягають з'ясуванню під час розслідування кримінальних правопорушень, і їхнє місце у структурі окремої криміналістичної методики. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2020. Вип. 2 (31). С. 187–190. DOI: 10.32837/pyuv.v0i2(31).590
- [10] Салтевський М. В. Криміналістика (у сучасному викладі) : підручник. Київ : Кондор, 2008. 588 с.
- [11] Щур Б. В. Теоретичні основи формування та застосування криміналістичних методик : монографія. Харків : Апостиль, 2012. 319 с.
- [12] Розслідування злочинів у сфері господарської діяльності: окремі криміналістичні методики : монографія / [В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова, В. А. Журавель та ін.]; за ред. В. Ю. Шепітька. Харків : Право, 2006. 624 с.
- [13] Таркан О. Ситуаційний підхід у методиці розслідування прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою органу поліції. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 3. С. 312–317. DOI: 10.32849/2663-5313/2020.3.52
- [14] Тіщенко В. В. Теоретичні і практичні основи методики розслідування злочинів : монографія. Одеса : Одес. нац. юрид. акад. ; Фенікс, 2007. 260 с.
- [15] Волобуєв А. Ф. Механізм злочину та його зв'язок з концептуальними положеннями криміналістики : монографія. Кривий Ріг : Р. А. Козлов, 2019. 122 с.
- [16] Журавель В. А. Загальна теорія криміналістики: генеза та сучасний стан : монографія. Харків : Право, 2021. 448 с.

BALON Andriy

PhD in Law

Kyiv, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-6754-990X>

CRIMINALISTIC FEATURES OF THE FORMATION OF METHODS FOR INVESTIGATING CRIMINAL OFFENCES IN THE SPHERE OF OFFICIAL ACTIVITIES

Abstract. *The article provides a comprehensive study of the criminalistic features of the formation of methods for investigating criminal offences in the sphere of official activities. It is noted that the limited number of existing scientific developments in this field, as well as the lack of properly formulated practical methodological recommendations, combined with the complexity of the technological mechanism for committing corruption offences, significantly complicate the effective conduct of pre-trial investigations of such acts. In this regard, the need to develop a comprehensive forensic methodology for investigating criminal offences of this category is justified. The proposed methodology takes into account a number of key elements: the forensic characteristics of the relevant criminal offences; the specifics of identifying, documenting and recording facts of unlawful official activity; the specifics of establishing the circumstances to be proven; typical investigative situations; the specifics of operational and investigative support; the organisation and tactics of conducting individual investigative (search) actions; the involvement of specialists, the use of special knowledge, as well as the appointment and conduct of forensic examinations. Within the scope of the study, taking into account criminal law and forensic aspects, it is substantiated that the combination of individual and group methods of investigating corruption offences – such as abuse of power or official position, exceeding official powers, official forgery, obtaining unlawful benefits and others – forms a single comprehensive methodology for investigating criminal offences in the sphere of official activity. The central element of this methodology is the criminalistic characteristic, which is considered as an informational and cognitive model covering the structural components: the subject of the criminal offence, the methods and circumstances of its commission, the trace pattern, as well as information about the official(s). It is emphasised that this model contains criminally significant features that not only serve as grounds for initiating criminal proceedings, but also make it possible to ensure the formation of an adequate evidence base sufficient to complete the pre-trial investigation within a reasonable time frame in compliance with the requirements of criminal procedural law.*

Keywords: *criminal offences in the sphere of official activities; corruption; investigation methodology; criminalistic characteristics; pre-trial investigation; official.*

DOI: 10.33270/0525693.9
УДК 340.5

ЗУБКОВА Любов

кандидат юридичних наук, старший дослідник, провідний науковий співробітник секретаріату Вченої ради Національної академії внутрішніх справ
м. Київ, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3090-912X>;

ГРИГОРЧУК Олена

науковий співробітник секретаріату Вченої ради Національної академії внутрішніх справ
м. Київ, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0009-0009-2437-8693>;

КУЛІК Людмила

старший науковий співробітник секретаріату Вченої ради Національної академії внутрішніх справ
м. Київ, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-2998-4006>

ОСОБЛИВОСТІ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Анотація. У статті здійснено ґрунтовне комплексне дослідження теоретико-правових засад, інституційної структури та прикладних аспектів реалізації державної політики у сфері внутрішніх справ України. Увагу зосереджено на трансформації змісту та функціонального наповнення цієї політики в умовах суспільно-політичних змін, збройної агресії проти України, глобалізації та посилення значущості прав людини як базової цінності демократичної правової держави. Актуалізовано потребу в оновленні концептуального підходу до формування та впровадження державної політики у сфері внутрішніх справ, з огляду на сучасні виклики, зокрема необхідність адаптації до стандартів Європейського Союзу, забезпечення ефективного функціонування інституцій, орієнтованих на правозахисну діяльність, і посилення ролі громадянського суспільства в процесах контролю та участі у формуванні безпечових рішень. У межах дослідження здійснено аналіз понятійно-категоріального апарату, що стосується охоронної функції держави, правоохоронної діяльності, її завдань, форм, методів і суб'єктного складу. Узагальнено основні доктринальні підходи до розуміння сутності й змісту державної політики у сфері внутрішніх справ, а також окреслено структуру правоохоронної системи як ключового інструменту реалізації цієї політики. Акцентовано на інституційній еволюції органів внутрішніх справ, трансформації їх ролі в умовах воєнного стану, реформ правоохоронного сектору, боротьби з організованою злочинністю та корупцією, а також розвитку співпраці з громадськими інститутами. Розглянуто правові засади, на яких ґрунтується внутрішня політика України, зокрема положення Конституції України, Закону України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики», Закону України «Про національну безпеку України», Стратегії національної безпеки та інших нормативно-правових актів. Аргументовано доцільність формування політики в цій сфері на засадах законності, відкритості, прозорості, професійності, міжвідомчої взаємодії та орієнтованості на права людини як ключового критерію ефективності державного управління. Сформульовано висновок про необхідність подальшого вдосконалення нормативно-правового, організаційного й інституційного забезпечення державної політики у сфері внутрішніх справ, її відповідності принципам демократичного врядування та ефективного забезпечення публічного порядку, безпеки, прав і свобод громадян.

Ключові слова: державна політика; внутрішні справи; правоохоронна діяльність; охоронна функція; публічне управління; правова держава; громадянське суспільство; безпека; право і порядок; правоохоронні органи.

Рекомендоване посилання:

Зубкова Л., Григорчук О., Кулік Л. Особливості державної політики у сфері внутрішніх справ. *Наука і правоохорона*. 2025. Вип. 3 (69). С. 81–87. DOI: 10.33270/0525693.9

Вступ

У процесі трансформації України на засадах демократії та верховенства права ключовим пріоритетом державного розвитку стає забезпечення прав, свобод і законних інтересів людини й громадянина. У цьому контексті значущою є державна політика у сфері внутрішніх справ як системний комплекс заходів, спрямованих на охорону правопорядку, безпеку особи, протидію злочинності й ефективне функціонування правоохоронної системи. Така політика охоплює сукупність державно-правових засобів, механізмів і гарантій, за допомогою яких держава реалізує свої охоронні функції та реагує на загрози правам і свободам громадян.

Зміст, структура та пріоритети державної політики у сфері внутрішніх справ варіюються залежно від політико-правового типу держави. Порівняльний аналіз засвідчує суттєві відмінності в реалізації правоохоронних функцій у демократичних й авторитарних режимах, зокрема щодо рівня підконтрольності силових структур суспільству, механізмів звітності, доступності правосуддя та гарантій недоторканності особи.

Конституційно визначена правоохоронна функція української держави реалізується передусім через відповідну державну політику у сфері безпеки та правопорядку, що є органічною складовою загальнодержавної політики. Її ефективне впровадження сприяє зниженню рівня злочинності, посиленню суспільної довіри до інститутів державної влади, формуванню позитивного іміджу держави на міжнародній арені, зміцненню соціальної стабільності, підвищенню рівня правової культури громадян й активнішому залученню населення до процесів забезпечення публічної безпеки та правопорядку.

Матеріали та методи

Питання державної політики у сфері внутрішніх справ, реалізації правоохоронної функції держави, трансформації інститутів публічної влади та посилення ролі громадянського суспільства актуалізувалися в контексті демократизаційних процесів, безпекових викликів і правової модернізації, що тривають в Україні. Ці проблеми посідають чільне місце в сучасній українській та зарубіжній правовій, політичній і соціогуманітарній науковій літературі, де їх розглядають як у загальнотеоретичному, так і прикладному вимірах. Сучасні дослідники дедалі частіше спрямовують увагу на взаємозв'язок між якістю державного управління у сфері безпеки, рівнем довіри до правоохоронних інституцій і ступенем залученості громадськості до процесів контролю, моніторингу й оцінювання результатів політики (Selivanov, 2012).

У межах цієї тематики ключове, системоутворювальне значення має Конституція України, яка виступає не лише джерелом національного права, а й основоположним політико-правовим актом, що закріплює базові засади функціону-

вання державної влади в умовах верховенства права. Саме в Основному Законі зафіксовано фундаментальні принципи правової, демократичної, соціальної держави (ст. 1), пріоритет прав і свобод людини (ст. 3), недопустимість свавілля з боку публічної влади (ст. 19), гарантії доступу до правового захисту (ст. 55), а також інституційні основи організації та діяльності правоохоронних органів (ст. 92)¹. Конституційні положення не лише задають загальний напрям розвитку внутрішньої політики, а й визначають зміст і межі правоохоронної діяльності як однієї з ключових функцій демократичної держави. Українські науковці дедалі чіткіше акцентують на необхідності переосмислення ролі держави в забезпеченні публічної безпеки, а також на важливості інтеграції міжнародних стандартів у національну модель державного управління у сфері внутрішніх справ. Це передбачає збереження балансу між забезпеченням ефективності силових структур і дотриманням конституційних прав та свобод громадян, що є основоположним критерієм легітимності сучасної правоохоронної політики.

Посилену увагу на теоретико-методологічні аспекти державної політики спрямовує О. Д. Тихомиров (2025), який розглядає її як цілісну систему взаємопов'язаних інституцій, норм і процедур, що забезпечують реалізацію публічної влади в інтересах суспільства (Pendiura et al., 2025). Дослідження І. М. Петренка (2011) присвячено концептуальним характеристикам державної політики, її соціальному призначенню та взаємозв'язку з процесами демократизації. Важливе місце посідають праці, що висвітлюють проблематику правоохоронної діяльності як різновиду державної політики. Зокрема, А. М. Кучук (2007) ототожнює правоохоронну діяльність із функціонуванням спеціально уповноважених органів, які реалізують владні повноваження з дотриманням юридичних процедур. А. Т. Комзюк (2002) зауважує, що основною метою цієї діяльності є забезпечення захисту особи від протиправних посягань, а Ю. А. Ведерников (2011) акцентує на важливості суворого дотримання правових норм під час її здійснення. Актуальним є також досвід інституційного реформування правоохоронних органів, представлений у працях О. В. Тюріної (2006), яка розглядає правоохоронну діяльність як різновид правозастосовної та організаційно-владної діяльності. Значний науковий інтерес становлять дослідження О. В. Скрипнюка (2012), який розробляє ознаки державної політики з позицій її системного, комплексного й загально-соціального характеру.

Загалом аналіз сучасних джерел і публікацій засвідчує посилену увагу наукової спільноти до проблеми інтеграції європейських стандартів у сферу внутрішньої політики, необхідності

¹ Конституція України : Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-вр>

перегляду принципів функціонування правоохоронної системи, а також значення державно-громадського партнерства в реалізації публічної безпеки.

Результати й обговорення

У контексті демократичної трансформації пострадянських держав, глобалізаційних викликів і посилення складності суспільних відносин постає необхідність осмислення та переосмислення сутності державної політики, насамперед у її моральному й правовому вимірах. В Україні процес розбудови правової, демократичної та соціальної держави, становлення соціально орієнтованої ринкової економіки є неможливим без утвердження фундаментальних морально-правових цінностей у свідомості громадян і діяльності представників органів публічної влади. У цьому контексті державна політика у сфері внутрішніх справ є однією з ключових складових загальнодержавної політики, що реалізує охоронну функцію держави та забезпечує безпеку особи, суспільства й держави (Selivanov, 2012).

На слушну думку науковців, державна політика є стабільною, цілеспрямованою та організованою діяльністю (або бездіяльністю) державних інституцій щодо конкретних суспільно значущих проблем (Pendiura et al., 2025, p. 10). Така діяльність є не лише способом реалізації влади, а й інструментом узгодження інтересів соціальних груп, забезпечення ефективного функціонування суспільства через правові й організаційні механізми. У контексті внутрішньої політики важливе значення має визначення балансу між суспільними потребами й державною здатністю на них реагувати через нормативне, інституційне та практичне регулювання.

Сутність держави як інституції, що реалізує політичну владу, нерозривно пов'язана із суспільством, у якому вона функціонує. У сучасному демократичному вимірі державу розглядають як продукт суспільного розвитку, засіб організації публічного життя та механізм забезпечення публічних інтересів. Що розвинутішим є громадянське суспільство, то досконаліші державні інституції, зокрема система органів внутрішніх справ. Водночас реалізація ідеї правової держави й демократичного врядування потребує подолання рецидивів тоталітарного минулого, що продовжують впливати на механізми формування та реалізації політики.

У цьому аспекті О. В. Скрипнюк (2012) визначає основні ознаки державної політики як: а) систему заходів, спрямованих на розв'язання суспільних проблем і забезпечення стабільності; б) її комплексність і всеосяжний характер; в) реалізацію через державні інститути в інтересах суспільства (Skrypniuk, 2012, p. 7). Особливість політики у сфері внутрішніх справ полягає в спрямованості на формування безпечного соціального середовища, гарантування правопорядку та прав людини,

підвищення ефективності взаємодії між громадянином і державою.

Попри вагоме практичне значення, юридична наука досі не сформувала єдиного підходу до дефініцій та структури таких базових понять, як правоохоронна діяльність, система органів внутрішніх справ, суб'єкти реалізації охоронної функції держави. Нерідко ці категорії ототожнюють, що породжує правову невизначеність, негативно впливаючи на ефективність інституцій, призначених реалізовувати державну політику у сфері внутрішніх справ (Korshunova, 2017).

У науковій літературі представлено різні доктринальні підходи до розуміння правоохоронної діяльності. Зокрема, А. М. Кучук (2007) розглядає її як діяльність спеціально уповноважених органів, що здійснюють свої функції в межах державної служби. А. Т. Комзюк (2002) акцентує на значенні державно-правових засобів, методів і гарантій, що забезпечують захист особи від протиправних діянь. Ю. А. Ведерніков (2011) розглядає юридичну природу такої діяльності, що передбачає суворе дотримання правових норм і процедур, а О. В. Тюріна (2006) тлумачить її як специфічну форму реалізації публічної влади в межах правозастосовної діяльності.

У сучасних умовах відбувається поступове, але водночас глибоке розширення кола суб'єктів, залучених до реалізації правоохоронної політики, що зумовлено підвищенням складності безпечового середовища, еволюцією форм і способів протиправної діяльності, викликами воєнного часу, а також необхідністю адаптації до європейських стандартів правозастосування. Крім традиційних структур – Національної поліції України, Служби безпеки України, органів прокуратури, у системі реалізації правоохоронної функції держави важливу роль відіграють новостворені спеціалізовані інституції: Державне бюро розслідувань, Національне антикорупційне бюро України, Бюро економічної безпеки України, а також нові підрозділи в складі Збройних Сил України, прикордонної та міграційної служб, які виконують частину правоохоронних повноважень у спеціальних умовах. Їх поява зумовлена об'єктивною необхідністю реагування на сучасні криміногенні загрози, зокрема системну корупцію, організовану злочинність, фінансові махінації, зловживання у сфері державного управління та воєнні злочини.

В умовах масштабної збройної агресії проти України акценти в діяльності цих інституцій зміщуються в бік захисту національної безпеки, протидії колабораціонізму, розслідування воєнних злочинів, недопущення розкрадання бюджетних коштів, передусім у сфері оборонних закупівель і гуманітарної допомоги. Зокрема, саме на нові антикорупційні органи покладено завдання щодо забезпечення прозорості, підзвітності та справедливості в розподілі державних ресурсів,

що має важливе значення в умовах воєнного стану та поствоєнної відбудови.

Переосмислення сутності правоохоронної діяльності в сучасному українському суспільстві, стверджують Д. А. Чижов (2021) та А. С. Діденко (2020), також зумовлене поступовим переходом від її суто каральної парадигми до функціонально ширшого превентивно-сервісного підходу. Правоохоронна політика не обмежується лише фіксацією правопорушень і притягненням винних до відповідальності. Натомість її розглядають як активний інструмент забезпечення правової стабільності, утвердження принципів Конституції України, реального гарантування прав і свобод людини та громадянина, формування довіри населення до органів влади, недопущення загроз публічному порядку, економічній стабільності й державному суверенітету.

Отже, вектор сучасної правоохоронної політики зміщується в напрямі посилення її сервісного, аналітичного, превентивного та партнерського потенціалу, що передбачає розширення кола суб'єктів, інтеграцію з громадянським суспільством, цифрову трансформацію процесів, зростання ролі інституційного контролю й міжвідомчої координації у сфері публічної безпеки.

Положення Закону України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» (2010) визначають пріоритетні напрями державної політики, зокрема: розвиток демократії, удосконалення державного управління, забезпечення відкритості процесу прийняття рішень, справедливого судочинства, протидії корупції, дотримання законності з боку високопосадовців й ефективної роботи правоохоронних органів¹.

Конституційні положення, які формують основи державної політики у сфері внутрішніх справ, охоплюють принцип верховенства права (ст. 8), пріоритет прав і свобод людини (ст. 3), діяльність органів влади в межах їхніх повноважень (ст. 19), гарантування права на правову допомогу та судовий захист (ст. 55), а також визнання політичного й ідеологічного плюралізму (ст. 15)². Це створює основу для побудови сучасної правоохоронної системи, зорієнтованої на європейські стандарти.

У сфері безпеки актуальними залишаються положення Закону України «Про національну безпеку України» від 21 червня 2018 року³ та Стратегії національної безпеки України (2020), які закріплюють такі засади політики, як: пріоритет прав людини, верховенство права, своєчасність

реагування на загрози, орієнтованість на міжнародні правові стандарти⁴.

Узагальнюючи викладене, можна виокремити кілька ключових положень, які визначають особливості державної політики у сфері внутрішніх справ у сучасній Україні. Насамперед вона є різновидом державної правозастосовної діяльності, спрямованої на реалізацію охоронної функції держави, яка полягає в забезпеченні публічної безпеки, правопорядку, захисті конституційних прав і свобод громадян. Ця політика формує інституційне середовище, у межах якого держава здійснює легітимний вплив на суспільні відносини через систему спеціалізованих органів і нормативно-правові механізми (Siryi, 2024).

Державна політика у сфері внутрішніх справ характеризується багатофункціональністю, оскільки охоплює не лише охоронну та правозастосовну діяльність, а й профілактику правопорушень, аналітичний, організаційно-управлінський, кадровий, соціальний та міжнародний компоненти. Вона є міжгалузєвою за своєю природою, оскільки взаємодіє з політикою у сфері безпеки, правосуддя, соціального захисту, цифровізації, євроінтеграції, оборони тощо. Комплексність політики у сфері внутрішніх справ обумовлена потребою врахування інтересів різних соціальних груп, територіальних громад, інституцій громадянського суспільства й міжнародних партнерів (Prymakov, 2024; Kobko, Y., & Kobko, V., 2021).

Важливою ознакою сучасної державної політики в цій сфері є розширення механізмів взаємодії між органами виконавчої влади, правоохоронними структурами й інституціями громадянського суспільства. В умовах демократичного врядування ефективна реалізація внутрішньої політики неможлива без громадського контролю, прозорості діяльності органів внутрішніх справ, дотримання принципів підзвітності та відкритого діалогу з населенням. Саме через активну участь громадян і неурядових організацій у формуванні політики безпеки забезпечують її легітимність, довіру до інституцій та підвищення рівня правосвідомості.

Державна політика у сфері внутрішніх справ водночас є індикатором демократичних перетворень, рівня сформованості правової культури в суспільстві, політичної стабільності й інституційної спроможності держави. Вона відображає не лише поточну здатність держави гарантувати безпеку, а й визначає стратегічні пріоритети у сфері підтримки правопорядку, боротьби з кримінальними загрозами, забезпечення законності, прав і свобод людини в умовах зовнішньої

¹ Про засади внутрішньої і зовнішньої політики : Закон України від 1 лип. 2010 р. № 2411-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2411-17#Text>

² Конституція України : Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>

³ Про національну безпеку України : Закон України від 21 черв. 2018 р. № 2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>

⁴ Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року «Про Стратегію національної безпеки України»: Указ Президента України від 14 верес. 2020 р. № 392/2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020#Text>

загрози та внутрішньої політичної модернізації (Nikitin, Vdovychenko, & Beschastnyi, 2022).

Державна політика у сфері внутрішніх справ є динамічною, адаптивною та стратегічно важливою складовою системи публічного управління. Вона забезпечує реалізацію основних функцій держави – охорону прав і свобод людини, підтримання публічного порядку, забезпечення суспільної безпеки та соціальної стабільності, з огляду на умови воєнного стану, процеси реформування державного управління, посилення антикорупційної боротьби, євро-інтеграційний поступ і посилення ролі громадянського суспільства як партнера у сфері забезпечення внутрішньої безпеки.

Висновки

Державна політика у сфері внутрішніх справ є ключовим інструментом реалізації охоронної функції держави, спрямованим на забезпечення безпеки, правопорядку та захисту прав і свобод людини. Її особливості полягають у поєднанні правозастосовних, організаційно-управлінських і превентивних механізмів, що формуються й реалізуються в умовах політичної трансформації, викликів воєнного часу, глобалізаційних змін та необхідності побудови правової, соціальної держави.

Сучасна державна політика у сфері внутрішніх справ набуває комплексного характеру: вона охоплює діяльність як традиційних правоохоронних органів (поліції, прокуратури, служби

безпеки), так і новостворених інституцій (Національне антикорупційне бюро України, Державне бюро розслідувань, Бюро економічної безпеки), що відповідають на нові загрози, пов'язані з корупцією, економічною злочинністю, гібридною агресією та воєнними злочинами. У цьому контексті забезпечення ефективної взаємодії між державою та громадянським суспільством, дотримання конституційних принципів верховенства права, політичного плюралізму, гласності, а також недопущення політизації правоохоронної діяльності постають першочерговими завданнями.

Проблема нормативно-правового й організаційного забезпечення правоохоронної діяльності вимагає подальшого наукового опрацювання, зокрема щодо чіткого розмежування повноважень між суб'єктами, удосконалення механізмів контролю, підвищення прозорості та правової визначеності. Необхідним є також посилення акценту на профілактичну та сервісну складові діяльності органів внутрішніх справ, що відповідає принципам демократичного управління та відкритого врядування.

У перспективі державна політика у сфері внутрішніх справ має трансформуватися відповідно до викликів безпекового середовища, стандартів Європейського Союзу й очікувань українського суспільства щодо справедливості, ефективності та прозорості державного управління.

References

- [1] Chyzhov, D.A. (2021). State policy of ensuring human rights in the sphere of national security in the context of digitalization. *Scientific Bulletin of the National Academy of Internal Affairs*, 4(121), 46-50. DOI: 10.33270/01211214.46
- [2] Didenko, A.S. (2020). The goal, objectives and principles of state policy in the field of countering cybercrime. *Law and Security*, 1(76). DOI: 10.32631/pb.2020.1.07
- [3] Kobko, Y.V., & Kobko, V.A. (2021). Relevant Problems of Implementing State Policy in the Field of Ensuring Information Security of Ukraine. *Law and Safety*, 81(2), 104-110. DOI: 10.32631/pb.2021.2.13
- [4] Komziuk, A.T. (2002). Administrative coercion in law enforcement activities of the police in Ukraine. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kharkiv.
- [5] Korshunova, N.V. (2017). Constitutional and legal principles of state policy of Ukraine. *Scientific Bulletin of the National Academy of Internal Affairs*, 3, 144-154.
- [6] Kuchuk, A.M. (2007). Theoretical and legal principles of law enforcement in Ukraine. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kyiv.
- [7] Nikitin, A., Vdovychenko, O., & Beschastnyi, V. (2022). The Role Of Law Enforcement Agencies In Ensuring National And Economic Security Of Ukraine. *Baltic Journal of Economic Studies*, 8(4), 110-116. DOI: 10.30525/2256-0742/2022-8-4-110-116
- [8] Pendiura, M.M., Petrovskyi, A.V., Tykhomyrov, D.O., Starytska, O.O., & Kryshevych, O.V. (2025). *State policy in the sphere of national security: legal aspect*. Kyiv: 7BC. Retrieved from <https://elar.navs.edu.ua/handle/123456789/37021>
- [9] Petrenko, I. (2011). The essence of state policy and state target programs. *Viche*, 10, 23-25.
- [10] Prymakov, K. (2024). Analysis of the current state and trends in the development of regulatory and legal regulation of state policy in the field of national security. *Scientific Bulletin of the Dnipro State University of Internal Affairs*, 3, 104-109. DOI: 10.31733/2078-3566-2023-3-104-109
- [11] Selivanov, A.O. (2012). From the legal to the constitutional state: the path of theory and practice of evolutionary changes. From the legal to the constitutional state: the path of theory and practice of

evolutionary changes. *Almanac of Law*, 3, 19-21. Retrieved from <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/63853>

- [12] Siryi, Yu.M. (2024). The Ministry of Internal Affairs of Ukraine in the system of central executive bodies. *Scientific notes of the V.I. Vernadsky Tavrichesky National University. Series "Public Management and Administration"*, 35(74), 3, 65-69. DOI: 10.32782/TNU-2663-6468/2024.3/13
- [13] Skrypniuk, O. (2012). Legal acts of the Constitutional Court of Ukraine as sources of modern constitutional law of Ukraine. *Law of Ukraine*, 3-4, 404-410.
- [14] Tiurina, O.V. (2006). *Modern systems of judicial and law enforcement bodies (comparative legal characteristics)*. Kyiv: KNUVS.
- [15] Vediernikov, Yu.A., & Kuchuk, A.M. (2011). *Law enforcement activities in Ukraine: theoretical and legal aspects*. Kyiv: O.S. Lipkan.

Список використаних джерел

- [1] Чижов Д. А. Державна політика забезпечення прав людини у сфері національної безпеки в умовах цифровізації. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2021. № 4 (121). С. 46–50. DOI: 10.33270/01211214.46
- [2] Діденко А. С. Мета, завдання та принципи державної політики у сфері протидії кіберзлочинності. *Право і безпека*. 2020. № 1 (76). DOI: 10.32631/pb.2020.1.07
- [3] Kobko Y. V., Kobko V. A. Relevant Problems of Implementing State Policy in the Field of Ensuring Information Security of Ukraine. *Law and Safety*. 2021. No. 81 (2). P. 104–110. DOI: 10.32631/pb.2021.2.13
- [4] Комзюк А. Т. Адміністративний примус в правоохоронній діяльності міліції в Україні : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07. Харків, 2002. 32 с.
- [5] Коршунова Н. В. Конституційно-правові засади державної політики України. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2017. № 3. С. 144–154.
- [6] Кучук А. М. Теоретико-правові засади правоохоронної діяльності в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2007. 22 с.
- [7] Nikitin A., Vdovychenko O., Beschastnyy V. The Role Of Law Enforcement Agencies In Ensuring National And Economic Security Of Ukraine. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2022. No. 8 (4). P. 110–116. DOI: 10.30525/2256-0742/2022-8-4-110-116
- [8] Пендюра М. М., Петровський А. В., Тихомиров Д. О., Старицька О. О., Кришевич О. В. Державна політика у сфері національної безпеки: правовий аспект : монографія. Київ : 7БЦ, 2025. 208 с. URL: <https://elar.navs.edu.ua/handle/123456789/37021>
- [9] Петренко І. Сутність державної політики та державних цільових програм. *Віче*. 2011. № 10. С. 23–25.
- [10] Примаков К. Аналіз сучасного стану та тенденції розвитку нормативно-правового регулювання державної політики у сфері національної безпеки. *Науковий вісник Дніпровського державного університету внутрішніх справ*. 2024. № 3. С. 104–109. DOI: 10.31733/2078-3566-2023-3-104-109
- [11] Селіванов А. О. Від правової до конституційної держави: шлях теорії та практики еволюційних змін. Від правової до конституційної держави: шлях теорії та практики еволюційних змін. *Альманах права*. 2012. Вип. 3. С. 19–21. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/63853>
- [12] Сірий Ю. М. Міністерство внутрішніх справ України у системі центральних органів виконавчої влади. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія «Публічне управління та адміністрування»*. 2024. Т. 35 (74). № 3. С. 65–69. DOI: 10.32782/TNU-2663-6468/2024.3/13
- [13] Скрипнюк О. Правові акти Конституційного Суду України як джерела сучасного конституційного права України. *Право України*. 2012. № 3–4. С. 404–410.
- [14] Тюріна О. В. Сучасні системи судових і правоохоронних органів (порівняльно-правова характеристика) : навч. посіб. Київ : КНУВС, 2006. 108 с.
- [15] Ведерніков Ю. А., Кучук А. М. Правоохоронна діяльність в Україні: теоретико-правовий аспект. Київ : О. С. Ліпкан, 2011. 576 с.

ZUBKOVA Liubov

PhD in Law, Senior Research Fellow at the Secretariat Academic Council of the National Academy of Internal Affairs

Kyiv, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3090-912X>;

HRYHORCHUK Olena

Senior Research Fellow at the Secretariat Academic Council of the National Academy of Internal Affairs

Kyiv, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0009-0009-2437-8693>;

KULIK Liudmyla

Senior Research Fellow at the Secretariat Academic Council of the National Academy of Internal Affairs

Kyiv, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-2998-4006>

FEATURES OF STATE POLICY IN THE FIELD OF INTERNAL AFFAIRS

Abstract. *The article provides a thorough comprehensive study of the theoretical and legal foundations, institutional structure and applied aspects of the implementation of state policy in the field of internal affairs of Ukraine. Particular attention is paid to the transformation of the content and functional content of this policy in the context of socio-political changes, armed aggression against Ukraine, globalization and the growing importance of human rights as a basic value of a democratic legal state. The need to update the conceptual approach to the formation and implementation of state policy in the field of internal affairs is highlighted, taking into account modern challenges, in particular the need to adapt to European Union standards, ensure the effective functioning of institutions focused on human rights activities, and strengthen the role of civil society in the processes of control and participation in the development of security solutions. The study analyzes the conceptual and categorical apparatus related to the security function of the state, law enforcement activities, its tasks, forms, methods and subject composition. The main doctrinal approaches to understanding the essence and content of state policy in the field of internal affairs are summarized, and the structure of the law enforcement system as a key instrument for implementing this policy is revealed. Particular attention is paid to the institutional evolution of internal affairs bodies, the transformation of their role in martial law, law enforcement sector reforms, the fight against organized crime and corruption, and the development of cooperation with public institutions. The legal principles on which Ukraine's internal policy is based are considered, in particular the provisions of the Constitution of Ukraine, the Law of Ukraine "On the Principles of Internal and Foreign Policy", the Law of Ukraine "On National Security of Ukraine", the National Security Strategy and other regulatory legal acts. The expediency of forming a policy in this area on the principles of legality, openness, transparency, professionalism, interdepartmental interaction and orientation towards human rights as a key criterion for the effectiveness of public administration is argued. The conclusion is made about the need to further improve the regulatory, organizational and institutional support of state policy in the field of internal affairs, its compliance with the principles of democratic governance and effective provision of public order, security, rights and freedoms of citizens.*

Keywords: *state policy; internal affairs; law enforcement; security function; public administration; rule of law; civil society; security; law and order; law enforcement agencies.*

DOI: 10.33270/0525693.10

УДК 343.125:347.965

ОЛІЙНИК Юрій

кандидат юридичних наук, доцент кафедри криміналістики навчально-наукового інституту права та психології Національної академії внутрішніх справ

м. Київ, Україна

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-7771-2124>;

КАПЕЛЮХА Артемій

доктор філософії в галузі права

м. Київ, Україна

ORCID: <http://orcid.org/0009-0007-9867-5311>

ЗАТРИМАННЯ АДВОКАТА В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Анотація. У статті здійснено всебічний аналіз теоретичних і практичних аспектів застосування до адвоката такого тимчасового запобіжного заходу, як затримання за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення. Констатовано, що повноцінна реалізація закріплених за адвокатом професійних прав щодо обстоювання інтересів підзахисного є можливою за умови, коли адвокат є захищеним, незалежним, наділений достатніми гарантіями адвокатської діяльності. Увагу зосереджено на недоліках правового регулювання процедури затримання адвоката за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення. Проаналізовано проект Закону про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та деяких інших законів України щодо посилення гарантій адвокатської діяльності від 7 липня 2025 року № 13453. Висвітлено позицію Національної асоціації адвокатів України щодо нагальних питань удосконалення системи гарантій адвокатської діяльності. Обґрунтовано недоцільність наділення органів адвокатського самоврядування повноваженням стосовно надання згоди на затримання адвоката в кримінальному провадженні через потенційну проблему корпоративної солідарності, конфлікту інтересів і можливий витік інформації. Зауважено, що Вища рада правосуддя формується із широкого кола представників правничої професії, зокрема адвокатів, і є рівновіддаленим органом щодо інтересів професійних спільнот, які делегували до її складу відповідних членів. Сформульовано висновок, що з метою усунення випадків незаконного затримання адвокатів і посилення гарантій адвокатської діяльності оптимальним вбачається закріплення на рівні кримінального процесуального та галузевого законодавства за Вищою радою правосуддя повноваження щодо надання згоди на затримання адвоката за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення, а також встановлення заборони затримання адвоката без згоди цього органу до винесення обвинувального вироку судом, за винятком затримання адвоката під час або одразу ж після вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину. Визначено перспективні напрями подальших наукових пошуків, зокрема дослідження правових засад взаємодії уповноважених органів із Вищою радою правосуддя, з приводу надання згоди на затримання адвоката з використанням електронних форм подання матеріалів, що є підставою для застосування цього тимчасового запобіжного заходу.

Ключові слова: адвокат; кримінальне провадження; захист; представництво; затримання за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення; гарантії адвокатської діяльності; органи адвокатського самоврядування; запобіжний захід.

Рекомендоване посилання:

Олійник Ю., Капелюха А. Затримання адвоката в кримінальному провадженні. *Наука і правоохорона*. 2025. Вип. 3 (69). С. 88–93. DOI: 10.33270/0525693.10

Вступ

Адвокатура є одним із ключових гарантів забезпечення дотримання прав особи в кримінальному провадженні. Попри виклики воєнного стану, порушення права особи на захист було й залишається підставою для визнання доказів недопустимими та скасування (зміни) судового рішення в апеляційному чи касаційному порядку.

Повноцінна реалізація закріплених за адвокатом професійних прав щодо обстоювання інтересів підзахисного є можливою за умови, коли адвокат є захищеним, незалежним і наділеним достатніми гарантіями адвокатської діяльності.

Однією з таких гарантій є особливий порядок затримання адвоката за підозрою в учиненні кримінального правопорушення. Його єдиною відмінністю від загальної процедури затримання особи в кримінальному провадженні є необхідність негайного повідомлення про застосування цього тимчасового запобіжного заходу відповідної ради адвокатів регіону (п. 12 ч. 1 ст. 23 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність»). На практиці таке повідомлення можуть здійснювати постфактум через певний проміжок часу, унаслідок чого такий процедурний припис не сприймається як ефективний запобіжник від незаконних затримань.

За інформацією Національної асоціації адвокатів України (далі – НААУ), досі не викорінено випадки свавільних затримань адвокатів у зв'язку зі здійсненням ними професійної діяльності (To the Committee..., 2025, p. 7), що актуалізує необхідність активізації доктринальних досліджень з метою вдосконалення правового регулювання процедури затримання адвоката за підозрою в учиненні кримінального правопорушення (Peculiarities of the criminal...).

Матеріали та методи

Попри те, що аспекти цієї проблематики стали предметом теоретичних розробок О. С. Бісюка, Д. О. Тимофєєва (2024), А. Ф. Волобуєва (2024, 2023), В. І. Вичавки, М. О. Левицького, Р. М. Ляшук, А. О. Салія (2024), М. С. Гончарова, Ю. В. Циганюк (2025), С. О. Іваницького (2017), Р. І. Логіна (2024), Н. С. Шумської (2023) М. Островської, Д. Ненова (2021), І. Вань, А. Вишневецького (2015) та інших процесуалістів, проте основний вектор їх наукових пошуків було зосереджено на загальних питаннях затримання особи за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення. Натомість специфіку застосування цього тимчасового запобіжного заходу щодо адвокатів досліджено недостатньо, що визначає потребу доктринального осмислення зазначених питань, з огляду на сучасні тенденції правової регламентації діяльності органів досудового розслідування та адвокатури, необхідність забезпечення балансу

інтересів сторін обвинувачення та захисту в кримінальному провадженні.

Метою статті є теоретичний аналіз окремих проблемних питань затримання адвоката за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення та формулювання пропозицій щодо їх вирішення.

Результати й обговорення

Протягом 2025 року в правозастосовній діяльності органів досудового розслідування зафіксовано чимало резонансних випадків (To the Committee..., 2025, p. 7; Statement of the Association..., 2025) застосування до адвокатів такого тимчасового запобіжного заходу, як затримання за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення.

Це активізувало серед практиків, учених і законотворців дискусію щодо оптимальних шляхів попередження незаконних затримань адвокатів. У процесі обговорення цих питань самостійним предметом гострої полеміки став підготовлений за ініціативою народного депутата України С. О. Демченка проект Закону про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та деяких інших законів України щодо посилення гарантій адвокатської діяльності від 7 липня 2025 року № 13453¹.

На думку розробника законопроекту, проблемі незаконних затримань адвокатів можливо розв'язати, зокрема, шляхом доповнення КПК України ст. 482-3, у якій буде закріплено приписи, відповідно до яких затримання адвоката чи утримання його під вартою чи арештом здійснюють за згодою Вищої ради правосуддя. Без згоди Вищої ради правосуддя адвоката не може бути затримано або утримувано під вартою чи арештом до винесення обвинувального вироку судом, за винятком затримання адвоката під час або одразу ж після вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину².

Водночас НААУ виступила проти такого законодавчого кроку. Свою позицію професійна організація мотивувала тим, що відповідно до ч. 1 ст. 1 Закону України «Про Вищу раду правосуддя» Вища рада правосуддя є колегіальним, незалежним конституційним органом державної влади та суддівського врядування, який діє в Україні на постійній основі для забезпечення незалежності судової влади, її функціонування на засадах відповідальності, підзвітності перед суспільством, формування доброчесного та високопрофесійного корпусу суддів, додержання норм Конституції і

¹ Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та деяких інших законів України щодо посилення гарантій адвокатської діяльності: проект Закону України від 7 лип. 2025 р. № 13453. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/56729>

² Там само.

законів України, а також професійної етики в діяльності суддів і прокурорів. Отже, з огляду на положення законодавства України, Вища рада правосуддя за своєю юридичною природою є конституційним органом державної влади та суддівського врядування. За таких обставин наділення Вищої ради правосуддя повноваженнями щодо надання згоди на затримання адвоката чи утримання його під вартою буде прямим втручанням у діяльність адвокатури України, що суперечить гарантованому Конституцією та законами України принципу незалежності адвокатури України¹. На думку НААУ, згоду на таке затримання чи арешт адвоката мають надавати органи адвокатського самоврядування².

Формуючи власне бачення оптимального шляху вирішення наявних на практиці складнощів, слід визнати, що надання згоди Вищої ради правосуддя на затримання адвоката (крім визначених випадків) стало б додатковою гарантією адвокатської діяльності.

НААУ пропонує закріпити це повноваження за органами адвокатського самоврядування, але не конкретизує, про які саме органи йдеться. Без урахування представницьких органів адвокатського самоврядування (конференція адвокатів регіону, з'їзд адвокатів України) існує декілька таких структур на регіональному рівні (рада адвокатів регіону, кваліфікаційно-дисциплінарна комісія адвокатури регіону, ревізійна комісія адвокатів регіону) і національному рівні (Рада адвокатів України, Вища кваліфікаційно-дисциплінарна комісія адвокатури, Вища ревізійна комісія адвокатури).

Якщо припустити, що на регіональному рівні це забезпечуватимуть ради адвокатів регіонів, то слід урахувати їх відмінний чисельний склад у різних областях, наприклад, кількість членів ради адвокатів Київської області – 17, в Одеській області – 18, у Закарпатській області – 23 адвоката. У ситуації, коли адвокатів чимало, які практикують індивідуально або в складі адвокатських об'єднань, знають один одного, підвищуються ризики витоку інформації про затримання колеги.

У випадку закріплення повноваження стосовно надання згоди на затримання адвоката або його утримання під вартою (арештом) за таким національним органом адвокатського самоврядування, як Рада адвокатів України, складно усунути проблему корпоративної солідарності, конфлікту інтересів і можливого витоку інформації.

Вища рада правосуддя формується із широкого кола представників правничої професії,

зокрема адвокатів, але є рівновіддаленим органом щодо інтересів професійних спільнот, які делегували до її складу відповідних членів. З 2016 року в оновленій редакції Конституції України відповідні засадничі норми, що визначають правовий статус адвокатури (ст. 131-2), розміщено в розділі «Правосуддя» Основного Закону – поряд із судами, прокуратурою та Вищою радою правосуддя. Тому саме в контексті із загальними завданнями системи правосуддя доцільно розглядати роль адвокатури.

Якщо поглянути на перелік кримінальних правопорушень, у зв'язку із вчиненням яких до адвокатів застосовують затримання, то можна констатувати, що це нерідко відбувається під час процесуального документування отримання неправомірної вигоди службовою особою (ст. 368 КК України), надання неправомірної вигоди службовій особі (ст. 369 КК України), шахрайства (ст. 190 КК України), зловживання впливом (ст. 369-2 КК України), незаконного переправлення осіб через державний кордон України (ст. 332 КК України) тощо³. З огляду на викладене, вбачається, що Вища рада правосуддя зможе без невинуватної тяганини й неупереджено впоратися із завданням надання згоди на затримання адвоката за підозрою в учиненні кримінального правопорушення. Аналогічні дії нині цей орган уже реалізує щодо суддів.

Висновки

Отже, з метою усунення випадків незаконного затримання адвокатів і посилення гарантій адвокатської діяльності оптимальним вбачається закріплення на рівні кримінального процесуального та галузевого законодавства за Вищою радою правосуддя повноваження щодо надання згоди на затримання адвоката за підозрою в учиненні кримінального правопорушення, а також встановлення заборони затримання адвоката без згоди цього органу до винесення обвинувального вироку судом, за винятком затримання адвоката під час або одразу ж після вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину.

Серед перспективних напрямів подальших наукових пошуків слід визначити дослідження правових засад взаємодії уповноважених органів із Вищою радою правосуддя з приводу надання згоди на затримання адвоката з використанням електронних форм подання матеріалів, що є підставою для застосування цього тимчасового запобіжного заходу.

¹ Лист Голови Національної асоціації адвокатів України Л. Ізовітової до Голови Комітету Верховної Ради України з питань правоохоронної діяльності С. Іонушаса. URL: <https://unba.org.ua/assets/uploads/publications/ZP13453.pdf>

² Там само.

³ Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2341-14>

References

- [1] Ivanytskyi, S.O. (2017). *Theoretical foundations of the organization of the legal profession in Ukraine: principles and system*. Kyiv: Interservice.
- [2] Liashuk, R.M., Levitskyi, M.O., Vychavka, V.I., & Salii, A.O. (2024). Legal regulation of the registration of primus entrances by a special warehouse of the state border service of Ukraine under the hour of clarification of actions that committed criminal offenses delinquent. *Analytical-pravnalyne jurisprudence*, 2, 692-698. DOI: 10.24144/2788-6018.2024.02.115
- [3] Lohin, R.I. (2024). The procedural procedure is complicated by a senior official during the pre-trial investigation of corruption-related criminal offenses. *Law Forum*, 1, 140-151. DOI: 10.5281/zenodo.12591846
- [4] Nienov, D. (2021), Bezhishny zahisnik. How to steal a lawyer from a criminal agent. *Legal newspaper*, 23(753). Retrieved from <https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/bezzahisniy-zahisnik-yak-zahistiti-advokata-u-kriminalnomu-provadhenni.html>
- [5] Ostrovska, M. *Securing a lawyer: an antidote algorithm*. Retrieved from <https://unba.org.ua/publications/1804-zatrimannya-advokata-algorit-m-protidij.html>
- [6] Peculiarities of the criminal prosecution of a lawyer. (n.d.). *alertes.com.ua*. Retrieved from <https://alertes.com.ua/%D0%BE%D1%81%D0%BE%D0%B1%D0%BB%D0%B8%D0%B2%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%96-%D0%B7%D0%B4%D1%96%D0%B9%D1%81%D0%BD%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F-%D0%BA%D1%80%D0%B8%D0%BC%D1%96%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%BE%D0%B3/>
- [7] Shumska, N.S. (2023). Traumatization of an individual as suspected of committing a criminal offense, as a way of lawfully interfering the right to freedom and the individual's inadequacy. *Scientific newsletter of the Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs*, 2, 364-370. DOI: 10.31733/2078-3566-2023-2-364-370
- [8] Statement of the Association of Legal Advocates of Ukraine regarding the introduction into legal profession and the violation of the right to defense. (2025). *Legal newspaper*. Retrieved from <https://yur-gazeta.com/golovna/zayava-apu-shchodo-vtruchannya-v-advokatsku-diyalnist-ta-porushennya-prava-na-zahist.html>
- [9] To the Committee for the Protection of Lawyers' Rights and Guarantees of Lawyers' Activity of the National Bar Association of Ukraine for the 1st quarter of 2025. (2025). Kyiv: NAAU. Retrieved from <https://unba.org.ua/assets/uploads/publications96.pdf>.
- [10] Tsyhaniuk, Yu.V., & Honcharov, M.S. (2025). Increasing guarantees of legal activity in Ukraine in the minds of the military camp: problems and paths of their development. *Analytical-pravnalyne jurisprudence*, 2, 1117-1123. DOI: 10.24144/2788-6018.2025.02.167
- [11] Tymofieiev, D.O., & Bisiuk, O.S. (2024). Traumatized individuals who committed criminal offenses: criminal legal and criminal procedural aspects. *Scientific newsletter of Uzhgorod National University. Series "Law"*, 82(3), 33-39. DOI: 10.24144/2307-3322.2024.82.3.5
- [12] Van, I., & Vyshnevskyi, A. (et al.). (2015). *Actions of a prisoner when a person is suspected of committing a criminal offense*. Kharkiv: Factor.
- [13] Volobuiev, A.F. (2024). Trimming as a way to ensure due process in criminal proceedings. *Scientific newsletter of Uzhgorod National University. Series "Law"*, 86(5), 39-45. DOI: 10.24144/2307-3322.2024.86.5.5
- [14] Volobuieva, O.O. (2023). Covering aspects of the participation of a lawyer during the investigation of a person under suspicion of committing a criminal offense. *Legal scientific electronic journal*, 1, 596-599. DOI: 10.32782/2524-0374/2023-1/139

Список використаних джерел

- [1] Іваницький С. О. Теоретичні основи організації адвокатури в Україні: принципи та система : монографія. Київ : Інтерсервіс, 2017. 800 с.
- [2] Ляшук Р. М., Левицький М. О., Вичавка В. І., Салій А. О. Правове регулювання застосування заходів примусу особовим складом державної прикордонної служби України під час затримання осіб, які вчинили кримінальне правопорушення. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. № 2. С. 692–698. DOI: 10.24144/2788-6018.2024.02.115
- [3] Логін Р. І. Процесуальний порядок затримання уповноваженою службовою особою під час досудового розслідування корупційних кримінальних правопорушень. *Форум права*. 2024. № 1. С. 140–151. DOI: 10.5281/zenodo.12591846
- [4] Нєнов Д. Беззахисний захисник. Як захистити адвоката у кримінальному провадженні. *Юридична газета*. 2021. № 23 (753). URL: <https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/bezzahisniy-zahisnik-yak-zahistiti-advokata-u-kriminalnomu-provadhenni.html>

-
- [5] Островська М. Затримання адвоката: алгоритм протидій. URL: <https://unba.org.ua/publications/1804-zatrimannya-advokata-algoritm-protidij.html>
- [6] Особливості здійснення кримінального провадження щодо адвоката. URL: <https://alertes.com.ua/%D0%BE%D1%81%D0%BE%D0%B1%D0%BB%D0%B8%D0%B2%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%96-%D0%B7%D0%B4%D1%96%D0%B9%D1%81%D0%BD%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F-%D0%BA%D1%80%D0%B8%D0%BC%D1%96%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%BE%D0%B3/>
- [7] Шумська Н. С. Затримання особи, яка підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення, як спосіб правомірного обмеження права на свободу та особисту недоорканість. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2023. № 2. С. 364–370. DOI: 10.31733/2078-3566-2023-2-364-370
- [8] Заява Асоціації правників України щодо втручання в адвокатську діяльність та порушення права на захист. *Юридична газета*. 18 черв. 2025 р. URL: <https://yur-gazeta.com/golovna/zayava-apu-shchodo-vtruchannya-v-advokatsku-diyalnist-ta-porushennya-prava-na-zahist.html>
- [9] Звіт Комітету захисту прав адвокатів та гарантій адвокатської діяльності Національної асоціації адвокатів України за 1 півріччя 2025 року. Київ : НААУ, 2025. 24 с. URL: <https://unba.org.ua/assets/uploads/publications96.pdf>.
- [10] Циганюк Ю. В., Гончаров М. С. Дотримання гарантій адвокатської діяльності в Україні в умовах воєнного стану: проблеми та шляхи їх вирішення. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. № 2. С. 1117–1123. DOI: 10.24144/2788-6018.2025.02.167
- [11] Тимофеев Д. О., Бісюк О. С. Затримання особи, що вчинила кримінальне правопорушення: кримінально-правовий та кримінально-процесуальний аспект. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2024. Вип. 82 (3). С. 33–39. DOI: 10.24144/2307-3322.2024.82.3.5
- [12] Дії захисника при затриманні особи за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення : метод. рек. / [авт. кол.: І. Вань, А. Вишневський та ін.]. Харків : Фактор, 2015. 64 с.
- [13] Волобуєв А. Ф. Затримання як захід забезпечення належної правової процедури у кримінальному процесі. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2024. Вип. 86 (5). С. 39–45. DOI: 10.24144/2307-3322.2024.86.5.5
- [14] Волобуєва О. О. Окремі аспекти участі адвоката під час затримання особи за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 1. С. 596–599. DOI: 10.32782/2524-0374/2023-1/139
-

OLIINYK Yurii

PhD in Law, Associate Professor of the Department of Criminalistics of the Educational and Scientific Institute of Law and Psychology of the National Academy of Internal Affairsm Kyiv, Ukraine

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-7771-2124>;

KAPELIUKHA Artemii

Doctor of Philosophy in Law

Kyiv, Ukraine

ORCID: <http://orcid.org/0009-0007-9867-5311>

DETENTION OF AN ADVOCATE IN CRIMINAL PROCEEDINGS

Abstract. The article provided a comprehensive analysis of the theoretical and practical aspects of applying such a temporary preventive measure to an advocate as detention on suspicion of committing a criminal offense. It was stated that the full realization of the professional rights assigned to an advocate to defend the interests of the client is possible provided that an advocate himself is protected, independent and endowed with sufficient guarantees of advocacy. Attention was drawn to the shortcomings of the legal regulation of the procedure for detaining an advocate on suspicion of committing a criminal offense. The Draft law on amendments to the Criminal procedure code of Ukraine and some other Laws of Ukraine on strengthening guarantees of advocacy No. 13453 dated 07.07.2025 was analyzed. The position of the National association of advocates of Ukraine on urgent issues of improving the system of guarantees of advocacy was highlighted. The inexpediency of vesting the bodies of advocates' self-government with the authority to grant consent to detain an advocate in criminal proceedings was substantiated due to the potential problem of

corporate solidarity, conflict of interest and possible leakage of information. The work drew attention to the fact that the High council of justice is formed from a wide range of representatives of the legal profession, including advocates, and is a more equidistant body with respect to the interests of professional communities that delegated the relevant members to it. The article concluded that in order to eliminate cases of illegal detention of advocates and strengthen guarantees for advocates' activity, it is considered optimal to consolidate at the level of criminal procedural and industry legislation the authority of the High council of justice to grant consent to detain advocate on suspicion of committing a criminal offense, as well as to fix a ban on detaining an advocate without the consent of this body until a guilty verdict is passed by the court, with the exception of detaining advocate during or immediately after committing a serious or especially serious crime. Promising areas for further scientific research were identified, in particular, the study of the legal basis for the interaction of authorized bodies with the High council of justice regarding the provision of consent to the detention of an advocate using electronic forms of submission of materials, which are the basis for the application of the said temporary preventive measure.

Keywords: advocate; criminal proceedings; defense, representation; detention on suspicion of committing a criminal offense; guarantees of advocate's activity; bodies of the advocate's self-government; preventive measure.

SAGAIIDAK Yuliya

PhD in Law, Associate Professor

Kyiv, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7056-7721>**WORK AS A PSYCHOLOGICAL AND LEGAL TOOL
FOR THE RE-SOCIALIZATION OF CONVICTS**

Abstract. *The relevance of the study is determined by the lack of a unified approach in science to the involvement of convicts in labor in prisons, as well as by legislative inconsistencies in the issue of re-education of convicts through occupational therapy. The Universal Declaration of Human Rights regards work as a right that requires consent. Ukrainian legislation also establishes the right to free choice of work and freedom of labor, which, at the same time, does not take into account the legal status of special subjects, such as convicts. The Constitution prohibits the use of forced labor. The International Covenant on Civil and Political Rights has a different legal position, stipulating that military and alternative service, as well as work performed by a person under a court order, cannot be considered forced labor. Legal guarantees for the realization of the right to work are regulated by labor, criminal, and administrative legislation, etc. In particular, the principles of engagement in labor are enshrined in the Constitution of Ukraine and protected by the relevant provisions of the Criminal Executive Code (CEC) of Ukraine, the Labor Code (LC) of Ukraine, other laws and regulations on labor protection and remuneration, such as the Minimum Standard Rules for the Treatment of Prisoners, the Instruction on Working Conditions and Remuneration of Persons Sentenced to Restraint or Imprisonment, etc. To better understand the importance of work as a socio-psychological factor of resocialization in penitentiary institutions, we conducted a study by interviewing and questioning persons serving sentences in prisons. To analyze the work done, we used the method of experiment, statistical method, method of synthesis and analysis, dialectical method, method of abstraction, questionnaire method, observation method, and interview method. The study was conducted in 2021 on the basis of the State Institution "Kyiv Pre-trial Detention Center". As a result of the study, 50 convicts were interviewed (which we consider to be 100 %) and conclusions were drawn based on the statistical method and the method of mathematical proportion.*

Keywords: *labor rights; work of convicts; psychology of work; penitentiary system; resocialization of convicts; social and legal aspect of work; psychological portrait of a criminal.*

Рекомендоване посилання:

Sagaidak Yu. Work as a psychological and legal tool for the re-socialization of convicts. *Наука і правоохорона*. 2025. Вип. 3 (69). С. 94–103. DOI: 10.33270/0525693.11

Introduction

The analysis of recent studies on the implementation of state policy in the penitentiary sphere reveals a number of acute problems regarding the resocialization of convicts, reducing the number of crimes and their recurrence, prevention of illegal acts, the need to improve criminal executive legislation and change stereotypes of attitudes towards work. Today, the issue of resocialization of convicts requires detailed attention of specialists, taking into account the processes of development of criminal executive law and European integration, adoption of basic international standards, observance of human rights in the context of international principles for effective recovery of society.

The problem of observance of the rights and freedoms of persons deprived of their liberty in the process of execution of court sentences has been studied by many scholars. Among them are I. Bohatyrev, a prominent Ukrainian criminologist, a specialist in the field of criminal and penal law, L. Gintsburg, a specialist in the field of labor relations of the Soviet era, O. Dzhezha, who researched the paradigm of the national science of criminology, prevention and correctional and labor law, O. Kolb, V. Konopelskyi, O. Lysodid, H. Radov, N. Riabikh, V. Syniov, A. Stepaniuk, V. Trubnikov, I. Tyutyugin, S. Khalimon, Y. Shynkariov, I. Yakovets – researchers of the role of executive institutions as a preventive measure in the field of crime.

In addition, the issue of the socio-psychological role of labor for the development and social adaptation of the individual was dealt with by such scientists as R. Garofalo, C. Lombroso, V. Sukhomlynsky, K. Ushynsky, M. Fitsula, E. Ferri, V. Shepitko.

The theory of crime and punishment by Mandeville B. and Becker G., which showed the socio-economic determinants of crime, was also considered.

The purpose of the study: to reveal the psychological and legal nature of work as a tool for resocialization of convicts and to argue for the need for a differentiated approach to it, taking into account the socio-psychological characteristics of convicts. To make this approach a legal basis for understanding that a person, his or her life, health, honor, dignity and inviolability are the highest social value when such a person does not pose a threat to society and the ideas of humanity as a result of persistent psychopathy. To prove that the work of convicts is a mandatory element of resocialization, which must be enshrined in law and has no alternatives.

Materials and methods

Resocialization in Latin means the re-adaptation of a person to new social conditions.

In the legal context, resocialization is the conscious restoration of a convicted person to the social status of a full member of society – it's a necessary condition for resocialization is the correction of convicts¹. The effect of resocialization is visible when a convict experiences positive changes in his or her personality and is aware of them.

Can be distinguished two stages of resocialization: penitentiary and post-penitentiary. The penitentiary stage includes the adaptation of the convict to the conditions of serving the sentence, the establishment of everyday life and relationships within the correctional institution, the post-penitentiary period includes the support of the convicted person after his release from the places of serving the sentence.

According to the legislation of Ukraine, work is one of the main means of correction and resocialization and the most effective², as experience and practice show, mechanism for the resocialization of convicts, correction of their behavior to prepare them for re-adaptation.

A large number of current legal acts establish, regulate and guarantee the right of convicts to work, however, the lack of their unification, a single conceptual understanding and lack of systematization lead to legal conflicts and contradictory worldviews. As a result, the basic international standards of human rights observance are distorted, which provide that the specified

category of persons should have the opportunity to find employment of their own choice, if this is compatible with their professional status, physical and mental abilities and the requirements of the management of correctional institutions³.

In this context, restrictions on employment are reduced to the free choice of the type of work by convicts, which is provided for by the Constitution of Ukraine and modern international standards.

Article 118 of the Code of Criminal Procedure of Ukraine contains a provision according to which convicts should be involved in socially useful work where the administration of the institution in which the convict is serving his sentence is determined⁴, which contradicts the provisions of the Code of Criminal Procedure. In our opinion, this legal conflict requires legislative clarification and delimitation, taking into account the specifics of such social relations. Based on an experiment, we want to prove why the legal construction of the article of the Code of Labor Laws cannot be directly applied to such a category of persons as convicts. And why is it worth determining the priority of codified acts in order to avoid different interpretations. Since socio-economic rights, which include the right to work, should be limited, which, in principle, is the purpose of punishment. At the same time, it is necessary to consolidate the detailing of the right to work with an emphasis on the choice of the type of labor activity, which in the case of re-education is an obligatory element of the prevention of offenses, which is confirmed by specific scientific works of well-known psychologists, criminologists, teachers and economists.

It is precisely because of the above-mentioned inconsistency that the involvement of convicts in labor is a very debatable issue. In scientific and professional circles, the dilemma is still being discussed: is it possible to force convicts to work, or should labor activity in the specified institutions be purely voluntary, regardless of the severity of the crime?

Since independence, the issue of reforming criminal-executive legislation has become relevant, because this sphere of public relations ensures the stability of the state system and guarantees legality. Outdated administrative and command methods of organizing the execution of sentences, which were based on maintaining a strict regime for serving sentences, were increasingly becoming irrelevant and did not contribute to the establishment of legality and law and order. The first stage of updating the system of correctional labor policy was the adoption of the Concept on the main directions

¹ Criminal and Executive Code of Ukraine No. 1129-IV. (July, 2003). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15#Text>

² There itself.

³ Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners. (August, 1955). Retrieved from http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_212

⁴ Criminal and Executive Code of Ukraine No. 1129-IV. (July, 2003). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15#Text>

of reforming the penal system of Ukraine in 1991¹. It was based on the Declaration on State Sovereignty of Ukraine, the Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners adopted by the United Nations, the Universal Declaration of Human Rights, and other international documents and agreements to which Ukraine joined. This created objective prerequisites for further reforming the Ukrainian penitentiary system. Scholars-legislators formulated a definition of this system in the first text of the Law of Ukraine "On the Penitentiary System of Ukraine" (Radov, 1997). The emphasis from administrative-command methods shifted to the re-education and reintegration of the convict's personality and his further rehabilitation in society. In our opinion, it was then that the doctrinal distortion in the psychological and legal understanding of labor began, both for the development of a person and for the upbringing of moral and ethical qualities in him, which, of course, was transferred to penitentiary policy. The task of modern scientists is to correctly and effectively select and use the tools of resocialization. And in this sense, labor cannot be considered as punishment, but unequivocally – as a necessary and most accessible method of re-education of a person.

The general principles of involving convicts in labor are spelled out in the Declaration of Human Rights², which proclaims the exclusive right of a particular person to dispose of his own abilities in the implementation of labor activity. The Constitution prohibits the use of forced labor. The opposite legal position is present in the definition of the International Covenant on Civil and Political Rights³, which provides that military and alternative service, as well as work performed by a person by decision of judicial bodies, cannot be considered forced labor.

According to the main by-law, the Instructions on Working Conditions and Wages of Persons Sentenced to Restriction or Deprivation of Liberty, the main principles of convicts' labor are: 1) convicts' labor is organized in compliance with the rules of labor protection, safety and industrial sanitation established by labor legislation; 2) the use of convicts' labor in positions associated with material responsibility is prohibited; 3) convicts do not have the right to stop work in order to resolve labor and other conflicts.

In 2020, amendments were made to the said Instruction, which fixed the novel, where convicts to restriction of liberty are involved in socially useful paid labor under a fixed-term employment contract, as a rule, in the production of correctional centers,

as well as on a contractual basis at enterprises, institutions or organizations of all forms of ownership, provided that proper supervision of their behavior is ensured. It must be said that before the penitentiary reform of 2015-2019, there was a norm in the penal legislation according to which work in places of deprivation of liberty was an obligation, not a right of convicts. Convicts had to work in workplaces determined by the administration of penitentiary institutions. In some countries, this procedure is still maintained (Sahaidak, 2023). In Ukraine, after the reform of the penitentiary system, the problem of involving convicts in work arose, since the law enshrined the right to work for them, and did not define it as a mandatory tool.

Since the desire to work, the development of internal motivation for work in convicts is one of the main markers of effective resocialization, we examined the works of famous scientists regarding the role of labor education in the formation of their personality.

The role of work for the psychological development of the individual is difficult to overestimate. After all, it is well known that the main factors in the development of the individual are heredity, environment and upbringing.

The process of upbringing in science means a system of educational measures aimed at the formation of a comprehensively and harmoniously developed personality. Its content consists of such interrelated areas as mental, moral, labor, physical and aesthetic (Fitsula, 2002).

An important component of the educational process is the process of involving the individual in various pedagogically organized types of socially useful work in order to transfer to him a certain production experience, develop in him creative practical thinking, diligence and consciousness (Fitsula, 2002).

Work is of extremely important importance for moral education. The teacher K. Ushinsky said: "The material fruits of labor constitute human achievement; but only the internal, spiritual, life-giving power of labor is the source of human dignity, and at the same time morality and happiness" (Ushynskiy, 1952).

A person is happy only when he can apply his skills and abilities to the development and needs of society, receiving moral and material reward for this. Only work is that instrument of personality education that makes a person a full-fledged member of society with adequate self-esteem and high moral principles.

As American researcher and sociologist Harry Braverman said in his work "Labor and Monopoly Capital", there is one indisputable generalization from which we can begin: namely, that humanity is a species of animals that work. Our interaction with nature is not limited to gathering and seeking shelter in the crevices that nature has given us ready-made. No, humanity takes the materials that nature has

¹ Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 88 "Concept on Main directions of reform of the penal system in Ukraine". (July, 1991). *Law of Ukraine*, 5, 148.

² Universal Declaration of Human Rights (December, 1948). *Official Gazette of Ukraine*, 93, 3103.

³ International Covenant on Civil and Political Rights. (December, 1966). Retrieved from http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_043

given us and transforms them into objects that are more useful to us. Humanity works to live, to provide itself with the means of life. Therefore, although people often have reason to complain about work as a limitation imposed on their species, no one has ever doubted that work as a species characteristic is as natural to human life as grazing and hunting are to other species (Braverman, 1974).

The outstanding teacher and psychologist V. Sukhomlynsky (1969) believed that an important element of a person's spiritual life is the attitude towards work. After all, diligence as an important moral trait of a person is brought up not only in the process of work, but also in the process of a person's life - intellectual, emotional and strong-willed. The scientist proved that the combination of physical and mental labor is a decisive means of educating diligence in lazy children, whose parents never forced them to work. The teacher also emphasized the need to combine work tasks with the creation of beauty, a sense of beauty. In the work "I Give My Heart to Children" he emphasized that the joy of work is difficult to compare with other joys. The joy of work is the beauty of being, knowing which, a child realizes his own dignity, feels pride in the fact that difficulties have been overcome. (Sukhomlynskyi, 1969). This is what happens to a person who is serving a sentence in places of deprivation of liberty or restriction of liberty. She can restore her social significance, reputation and dignity only through her work, which is useful to society.

Summarizing the above, we can conclude that both physical and intellectual work have a positive effect on the physical and intellectual development of the individual.

If we look through the prism of criminal psychology, then work and motivation for it are significant factors in the perspective of the resocialization of prisoners (Shepitko, 2021; Katsavets, 2022). The desire of prisoners to work, their ability to perform work tasks and be members of the work team, in our opinion, is related to the patterns of the emergence and formation of antisocial attitudes, motives for committing crimes and the choice of a person of the corresponding illegal behavior and the choice of role status in a criminal group.

Important in this context are the results of the work of Cesare Lombroso (2016), who first gave an expanded classification of the personality traits of a criminal, where he emphasized that a person who has problems with the Law and is prone to illegal behavior, often avoids work and parasitizes others, may shift responsibility to others and have other psychopathic disorders. The scientist directly linked the unwillingness to work with deviant behavior (Lombroso, 2016; Brookes, 2023). The researcher considered lying, weak character, irritability, vanity, megalomania and a condescending attitude towards other people, but at the same time – cowardice, as

additional characteristics of individuals capable of committing crimes.

In this logical connection, the works of Lombroso's followers – E. Ferri, R. Garofalo (Shepitko, 2014; Shepitko, 2021), which complement the psychological portrait of the criminal and provide an understanding of the prospects for the re-education of the person who committed the crime, predicting his repeated re-socialization.

If today the slogan of researchers of criminal law and criminology is humanism and the vector of re-education, then E. Ferri advocated, first of all, for the effectiveness of methods of influencing crime, and the main idea he considered not the re-education of criminals, but the protection of society from such individuals. E. Ferri empirically proved that crime is a combination of three natural factors: anthropological, physical and social. It is worth adding psychological factors as part of the social component. The scientist argued that by changing social factors through education, it is possible to influence the behavior of the criminal.

E. Ferri's views can be partially used in today's realities. For example, that the criminal, as a result of his organic and psychological abnormalities, hereditary and acquired, constitutes a separate social class, a special kind of person; statistics prove that the emergence, increase, decrease and disappearance of crimes depend on other reasons, not related to sanctions for crimes; experimental psychology has proven that free will is a subjective illusion.

These ideas of E. Ferri were revolutionary at the time and returned the science of criminal law to the plane of the main means of protecting society from inadequate actions of individuals with developed psychopathies. In this regard, it would be valuable to reconsider the concepts of "honor" and "dignity" in national legislation, since the state guarantees the protection of honor and dignity to members of society who do not pose a mortal threat to this society (this would be logical in the case of incurable psychopathologies that lead a person to commit relapses of particularly serious crimes). Anticipating criticism of his ideas, the scientist formulated the following concept of his theory: he argued that it is necessary to distinguish between so-called, random criminals, motivated to commit a crime by socio-economic conditions of existence, and psychopaths, for whom committing a crime is a special kind of passion that they cannot master and that cannot be corrected. That is, drawing an analogy with modern realities, we can say that for persons who have committed crimes against property (if only this is not a consequence of illness) and under the influence of certain socio-domestic motives, means of re-education (probation) can be effective. And, conversely, for convicts who have committed repeated crimes against life, health, and the will of a person as a result of psychopathological changes in the personality, re-education measures

are ineffective. Given the certain fatality of committing a crime by such persons, the scientist emphasizes that the release of such a convict will be a new impetus to committing crimes, since as a result of psychopathy he cannot correct himself as a result of social changes or the use of psychotherapy (Ferri, 1905).

Of particular interest in the study of the psychological and legal aspect of labor is its economic side. We considered the problem of the labor economy of convicts through the works of B. Mandeville (1974) and G. Becker (1968), who in the 20th century expanded the subject of research in economic science by formulating the "theory of crime and punishment". Thus was born a scientific school that examined the impact of punishment on criminogenicity in the state and for the first time developed financial analytics on the feasibility of keeping criminals at the expense of taxpayers and the impact of their work on economic indicators in the penitentiary sector and the state as a whole. Economists and criminologists came to a common opinion that there is a fundamental principle of committing crimes, which consists in optimizing the behavior of the criminal (or law enforcement officer) and is universal in nature.

The scientist expressed the relationship between profitability and criminal activity in the form of the formula: $EU = (1 - p) \times U(Y) + p \times U(Y - f) = U(Y - p \times f)$, where EU is the expected utility of the crime or offense, P is the probability of punishment, Y is the income from the crime, U is the utility function of the criminal, f is the severity of the punishment for committing the crime.

This formula provides an understanding of preventive measures aimed at reducing or preventing crimes. According to this formula: the lighter the punishment and the less likely it is to be served (for example, replacing imprisonment with conditional serving of the sentence), the more likely the offender is to commit a crime. Our study provides 100 % confirmation of this proportion in the case of applying probation measures to the criminal instead of applying organizational and financial sanctions or imprisonment to him.

The nature of the crime is complex and multifaceted, and we will not be able to fully explore the legal aspects of the resocialization of convicts through involvement in labor activity if we do not reveal the psychological roots of the behavior of convicts in places of deprivation of liberty, therefore, it can be predicted in advance that not all convicts serving their sentences will have potentially equal opportunities for resocialization, or, to put it more precisely, not in all cases resocialization through the involvement of the subject in labor will be effective. Motivation for work and the desire to carry out socially useful activities are indisputable markers of the future effective resocialization of a person and his prospects for reintegration into society.

To more fully understand the role of labor activity in penitentiary institutions as a tool for resocialization, we conducted a real experiment by surveying and interviewing persons serving sentences in places of deprivation of liberty.

The content of the study consisted of interviewing and testing convicts on their attitude to work in places of deprivation of liberty, understanding the importance of work while serving a sentence, the desired amount of salary, possible motives for work in the context of self-worth and, accordingly, outlining the prospects for resocialization in freedom. The questionnaire included both general questions that determine the social status, age, education, marital status of the convict and the reason for serving a sentence (article of the Criminal Code of Ukraine) and special questions that reveal the psychological attitude of the convict to work, reveal his motivation to work in a pre-trial detention center, provide an opportunity to connect problematic aspects in the work of convicts, as well as improve working conditions and organize the right direction of correctional work, understanding the prospects for the resocialization of convicts through work, developing appropriate psycho-correctional programs, and predicting effective social adaptation of this category of persons.

According to the data of an individual survey of convicts, it was found that convicts serving sentences are involved in paid work to ensure the economic maintenance of the penitentiary institution, namely construction work, repair, plumbing, cleaning and maintenance of premises, cooking, etc.

Of 100 % of those surveyed, 60.7 % are serving sentences for a mercenary crime (robbery, theft), and 39.3 % – for crimes against the life and health of a person, as well as sexual freedom and inviolability. The maximum severity of the crimes committed by the surveyed persons is medium severity.

As a result of processing the questionnaire data and based on a personal survey, we found out that all persons who committed a mercenary crime understand and realize the social danger of such an act and do not justify their actions.

As for persons who committed crimes against life, health and sexual freedom and inviolability, the statistics were as follows: 23 % of the convicted did not admit their guilt and believed that they had been convicted unfairly. This category of respondents was also not motivated to work. In the questionnaires, the persons mentioned noted that work in a penitentiary institution did not bring them satisfaction and, if work did not provide an opportunity to be released from prison early, they would not have expressed a desire for socially useful work. A particularly negative attitude towards work was expressed by 2 individuals (male and female), both of whom were held liable for committing a crime against human life (clause 3 of article 276 and clause 2 of article 121, respectively), who can be characterized as leading a parasitic and

irresponsible lifestyle and, prior to conviction, did not express a desire to work, were categorically against performing work tasks in the punishment zone, believed that work humiliated them, that they were not born for work, had inflated self-esteem compared to other convicts, as they expressed the opinion that their work was inadequately paid, that they were unfairly serving their sentences, had noticeable psychopathic accentuations of character, which were expressed in lies, aggressiveness, blaming others for their problems, lack of remorse for what they had committed, and a condescending attitude towards other people as well as existing social institutions. It is worth noting that these 2 individuals did not choose any direction of retraining proposed by the questionnaire. The characteristic personality traits of criminals that we identified found their scientific confirmation in the theory of Cesare Lombroso, who emphasized that a person prone to crimes avoids work, parasitizes others, may lead a homeless lifestyle, has weak remorse and weak self-criticism. As the scientist believed, many of such criminals are characterized by lying, weak character, irritability, vanity, megalomania and a condescending attitude towards other people, cowardice. Such people, as a rule, are not tormented by remorse about the crime committed (which we confirmed as a result of testing), they are incapable of remorse, prone to revenge (Lombroso, 2016). Such a psycho-social portrait of a person who has committed a crime and is serving a sentence suggests that the application of psycho-correctional programs and educational measures to the aforementioned subjects will be ineffective and economically unjustified, unless we are talking about a minor who can still change his negative attitude towards others and get out of a state of conflict with the Law, since this is due to the peculiarities of age-related psychology. However, it should always be remembered that the prevention (prevention) of criminal behavior is more effective than its correction and re-education.

Taking into account the results of the survey and the study of the legislative principles of involving convicts, it has been empirically proven that the work of convicts should be an obligation, not a right, since it performs a psycho-correctional and educational function and is also a way of effectively using the term of serving a sentence. The labor activity of convicts does not contradict the Constitution of Ukraine (Part 3, Article 43), which prohibits the use of only forced labor, and the labor of convicts by its nature and essence does not fall under the definition of forced labor¹. The provision of Part 3, Article 6 of the Criminal Procedure Code of Ukraine, which states that work and training are the main means of correction and resocialization of the convict's personality, correlates with this thesis. It

must be said that out of 100% of the convicts surveyed, 92 % spoke positively about their labor activity and expressed the opinion that they worked, even if they did not receive payment for their work. It is noteworthy that 88 % of respondents were satisfied with the level of their salary and did not want to increase it. This may indicate a fairly high level of moral and psychological satisfaction that work in places of deprivation of liberty provides, as well as a direct connection between a positive assessment of labor activity and the desire to work with the adequacy of the convict and the effectiveness of his further resocialization and reintegration into society. Based on the results of the tests and the survey, it can be concluded that the most motivating factor for convicts to work is that it is an element of employment that distracts from the idea of serving a sentence, the possibility of parole is also a strong motivation and, accordingly, a positive characteristic for the institution's administration. More than 50 % of respondents noted that they were used to working from a young age and do not imagine how it is possible to live and not work. As they noted, they received their work experience and attitude to it from their parents' upbringing. 38 % of respondents noted that work brings them moral satisfaction and helps maintain authority in the team, which ensures self-respect.

More than 50 % of respondents would like to learn new professional skills in places of deprivation of liberty and obtain professional retraining. The most in demand among the surveyed convicts were knowledge and skills in the following areas in priority: repair and construction of housing, knowledge of foreign languages, IT – the field, organizing entrepreneurship, studying psychology and increasing the level of legal knowledge. This is a good indicator of future effective resocialization and the state should develop an appropriate policy that will make it possible to implement this.

The educational role of labor activity in the resocialization of convicts is also highly appreciated in neighboring foreign countries, such as Azerbaijan, Armenia, the Kyrgyz Republic, Poland, Turkey (Krestovska, 2021).

The experience of the Republic of Poland in resocialization and the application of probation measures to minor convicts may be useful for the Ukrainian penitentiary system. It has certain features. Among the various tools used in the neighboring country, we also find employment, work activities and an individual socio-psychological approach to the personality of a minor offender. There is a special Family Court, which can apply various educational measures of influence on a minor: reprimand; compensation for damage through work for the benefit of the victim or the community; apology to the victim; obtaining education or employment; abstention from visiting certain places; abstention from drinking alcohol; establishment of control by parents or guardians;

¹ Constitution of Ukraine No. 254k/96-VR. (June, 1996). Retrieved from <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-bp#Text>

ensuring control by youth organizations or other public organizations, labor collectives or an individual; conditional sentence; visiting a curatorial center, as well as cooperation with public organizations involved in working with minors, by applying educational, therapeutic and educational measures to them; participation in educational work with youth of the sociotherapy center; placement in an educational youth center; placement in a correctional institution; application of other measures stipulated by the Law and the Family Code. Psychological examination and further support of the minor in case of his/her referral to a correctional institution or educational institution is a necessary measure. The minor is assigned a curator, who is a court employee who prepares a report on the child's personality and the situation in the family. The curator visits the family, school, and place of work of the child, regularly provides reports to the judge (once every two weeks). Together with the official curator, the minor may be assigned a volunteer curator, who receives a symbolic payment for his/her services and compensation for travel. Curators coordinate between the family, school, police, and health care institutions. Such a system proves to be quite effective and economical and could be used in our country instead of the cumbersome and economically expensive probation service, the effectiveness of which in terms of supporting juvenile offenders is rather questionable. In addition, Poland clearly distinguishes between educational and correctional institutions for juveniles, since the former are subordinate to the Ministry of Education, and the latter to the Ministry of Justice. A youth educational center, as educational institutions for juvenile offenders (hereinafter referred to as the IEC) are called, is intended for socially maladjusted juveniles (minors in a state of demoralization) who need assistance in social rehabilitation and obtaining education, and a youth sociotherapy center is for socially maladjusted juveniles with intellectual disabilities. IECs can be established by the state, local governments, and private individuals. Pupils are required to study according to school or gymnasium programs in classes with no more than 12 people. In addition, they are provided with various electives with the opportunity to acquire self-service skills (in particular, cooking) and satisfy creative or sports needs. The education system is built on Christian values. Educators and teachers try to create a homely atmosphere. Educators work in shifts, so that the group never leaves the educator's control. Each group has its own psychologist. A significant advantage of the IEC is that it provides support for graduates. In particular, within the framework of the program for the integration and resocialization of minors, work is carried out in three stages: 1) Foundation. In the IEC and its school, minors receive primary education; 2) Independence. Graduates who asked to remain at the IEC after

graduating from primary school continue their studies in general state schools.

3) Study apartment. IEC students who have graduated from high school receive temporary social housing and assistance in finding employment, planning their budget, and making plans for their future lives in general (Krestovska, 2021).

Results

According to the results of the study and based on the analysis of national and international experience of resocialization of convicts, the following conclusions were made:

To consolidate at the legislative level, in the text of the Criminal Executive Code of Ukraine, a differentiated approach to the resocialization of different categories of convicts. Such an approach should become the basis for understanding that a person, his life, health, honor, dignity and inviolability are the highest social value when such a person does not pose a constant threat to society and the ideas of humanity as a result of accentuations of character according to the psychopathic type.

As a result of the change in the paradigm of punishment and re-education of criminals, the work of convicts should be recognized at the legislative level as an obligation, not a right, since at the penitentiary stage of resocialization, work is an indispensable and basic tool for education, psycho-correction, future social adaptation of the individual, and is also an element of human employment in a limited space for several years, which, moreover, has no alternatives, as evidenced by the conclusions of scientific research in the field of psychology and pedagogy. Mandatory employment of convicts should provide for a possible choice of a profile of labor activity and be paid. Only in the event of the convict's refusal of all proposed types of work – to provide the legislative right of the administration to involve convicts in work institutions determined by the administration with appropriate legislative registration and payment. When introducing the obligation to work in places of serving a sentence, it is necessary to establish a legal mechanism for involving convicts in labor activity, observing the fundamental rights and freedoms of man and citizen. The issue of building an effective system of labor involvement should also include the creation by the institution's administration of an appropriate number of jobs, production workload, cooperation with economic entities on contractual terms, transparency in the payment of wages to convicts, and the creation of appropriate working conditions.

It is worth noting the weak effectiveness of the probation system in the process of preventing illegal behavior, which is confirmed by the 100 % recurrence of crimes in our electorate after the imposition of a suspended sentence. It should be noted the lack of effective psychocorrectional programs in the process of resocialization of conditionally convicted persons and insufficient cooperation of probation agencies with institutions

serving sentences. Based on the fact that, according to our experiment, in 100 % of cases of recidivism of crimes against property, a conditional conviction took place, which was monitored by probation agencies, we can conclude that psychocorrectional programs and socio-educational measures of the probation system do not eliminate the possibility of re-committing a crime and require proper refinement. Instead, it would be more effective to actually serve the sentence with the use of occupational therapy and reeducation mechanisms for further reintegration into society, following the example of Poland (Gizicki, & Warminska, 2024; Suduł, 2022).

It is necessary to create "schools for convicts" in interdepartmental cooperation, especially in the case of convicts who are minors. These can be both schools for teaching basic everyday skills and schools for acquiring professional skills by convicts. The creation of such schools at the penitentiary and post-penitentiary stages is an important step in implementing an effective correctional labor policy of the state. They are necessary and must be effective, since their work will be aimed at social, psychological and economic preparation for the release of convicts, which is especially relevant in the situation with juvenile offenders, who sometimes do not have elementary social and everyday survival skills. Considering that Ukraine ranks 54th in the world among 135 countries in terms of crime rate¹, as well as based on the results of a survey of convicts, it is necessary to update the Regulations on the Program of Differentiated Educational Influence on Convicts, which is currently more declarative in nature and requires real, rather than paper, implementation with the involvement of public organizations². Considering work as a mandatory socio-psychological educational tool for influencing a person in order to correct his deviant behavior and get out of a state of conflict with the Law, based on the results of the survey, crime statistics in Ukraine and scientific research by criminologists (Lombroso, 2016; Ferri, 1905), we came to the conclusion that all convicts can be conditionally divided into two large groups. The first group - individuals who have a positive attitude towards work, do not avoid it, are motivated to benefit society, feel satisfaction from the results of their work and are aware of its high socio-psychological value. Such individuals are capable of resocialization, are amenable to

psychocorrection programs and can become full members of society.

The second group, which is characterized by persistent deviant behavior, psychopathic accentuations of character, avoids work, has weak motivation to work, does not feel remorse and remorse for what has been done, considers itself innocent and has infantile personality manifestations, which may indicate that this group of convicts will not be subject to effective psychocorrection and will not be able to be resocialized, is prone to relapse and increase the harm caused to society and the state. The issue of the appropriateness of probation and resocialization measures requires further multi-faceted analysis and requires a discourse in society on the appropriateness of maintaining a moratorium on the death penalty for certain categories of convicts for especially serious crimes against human life and health.

Conclusion

Having studied the motivation for work and the psychosocial impact of work on the personality, we found that it plays an almost decisive role in the effective resocialization of convicts and should be more widely studied in order to ensure effective state policy in this area. The highest motivation of convicts is caused by the possibility of conditional early release from prison, the organization of their employment, gratitude and increased authority in their social group, the opportunity to develop and self-realize. In the context of a comprehensive solution to this problem, the experience of Poland we have considered can be taken as a basis.

During the survey, it was found that convicts who have stronger ties with their families, support their children and parents, sending them part of their salary, have greater motivation and aptitude for work, are capable of more effective resocialization, both at the penitentiary level and at the post-penitentiary level. Therefore, the task of the legislator and the administration of correctional institutions should be to develop the personal and social qualities of convicts, to encourage them to form a positive social worldview and social responsibility.

The problem of using labor for the resocialization of minors requires special attention and a special approach. This category is the most vulnerable among other categories of convicts, and therefore requires an individual approach to each minor and additional means and methods of upbringing and re-education. Having studied the experience of the Republic of Poland, we came to the conclusion that labor and employment are popular tools of resocialization that ensure the social adaptation of minors and have a positive psychocorrectional effect on their personality. At the same time, the involvement of such a category of persons in labor should take place in the context of a comprehensive approach that involves an individual-psychological approach and the study of the psycho-emotional characteristics of the minor,

¹ Crime in Ukraine: how the situation changed in 2013-2020. (2021). Site "Word and deed". Retrieved from <https://ru.slovoidilo.ua/2021/01/28/infografika/obshchestvo/prestupnost-ukraine-kak-menyalas-situaciya-2013-2020-godax>

² Order of the Ministry of Justice of Ukraine No. 1418/5 "On approval of the Regulation on the program of differentiated educational influence on convicts "Preparation for release". (May, 2016). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0735-16#Text>

the conditions of his social life, the identification and support of social ties, etc.

At the legislative level, the issue of mandatory involvement of convicts in labor requires clarification and delineation, including at the level of codified

acts, with the involvement and implementation of best international practices, as well as based on the use of traditional pedagogical and psychological experience.

References

- [1] Becker, G. (1968). Crime and Punishment: An Economic Approach. *Journal of Political Economy*, 76(2), 169.
- [2] Braverman, H. (1974). *Labor and Monopoly Capital*.
- [3] Brookes, E. (2023). Cesare Lombroso: Theory Of Crime, Criminal Man, And Atavism. *Simply Psychology*. Retrieved from <https://www.simplypsychology.org/lombroso-theory-of-crime-criminal-man-and-atavism.html>
- [4] Ferri, E. (1905). Criminal Sociology. Retrieved from <https://www.marxists.org/archive/ferri/criminal-sociology/index.htm>
- [5] Fitsula, M. (2002) Pedagogy. Kyiv: Academy. Retrieved from <https://studfile.net/preview/5512545/>
- [6] Gizicki, W., & Warminska, A. (2024). Society's security in Poland in the context of multidisciplinary resocialization solutions after 1989. *Selected issues. Transformacje*, 2(121), 49-64. Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/387098487_SOCIETY'S_SECURITY_IN_POLAND_IN_THE_CONTEXT_OF_MULTIDISCIPLINARY_RESOCIALIZATION_SOLUTIONS_AFTER_1989_SELECTED_ISSUES
- [7] Katsavets, R. (2022). *Criminal psychology* (2nd, ed.). Kyiv: Alerta.
- [8] Krestovska, N. (2021). Organizational and legal foundations of resocialization of minors in conflict with the law: the experience of Poland. *Bulletin of the Penitentiary Association of Ukraine*, 1, 5-20. DOI: 10.34015/2523-4552.2021.1.01
- [9] Lombroso, Ch. (2016). *Criminal person*. (Trans). Duke University Press.
- [10] Mandevil, B. (1974) The Sleepy Hive, or Scammers Who Became Honest.
- [11] Radov, H. (1997). The role and place of the penitentiary system in the structure of public administration of Ukraine. *Problems of penitentiary theory and practice*, 1(2), 5-10.
- [12] Sahaidak, Yu. (2023). Resocialization of Convicts. National Practice and Foreign Experience. *Kyiv Journal of Law*, 4, 253-261. DOI: 10.32782/kjl/2022.4.3
- [13] Shepitko, V. (2014). Criminal Psychology. *Encyclopedia of Modern Ukraine: electronic version*. I. Dziuba (Eds.). Retrieved from https://esu.com.ua/search_articles.php?id=1044
- [14] Shepitko, V.u. (2021). Criminal Psychology: History of Formation and Current State. *Legal Psychology*, 1(28), 14-20. DOI: 10.33270/03212801.14
- [15] Suduł, R. (2022). The Penitentiary System in Ensuring Security in Poland. *Studia i Analizy Nauk o Polityce*, 2, 131-52. DOI: 10.31743/sanp.14410.12991
- [16] Sukhomlynskyi, V. (1969). *Selected Works*. (Lov. 3: Heart of the Children). Kyiv: Rad.school.
- [17] Ushynskyi, K. (1952). *Work in its mental and educational significance*. (Vol. 5), (pp. 387-395). Kyiv: Soviet school. Retrieved from http://catalog.library.tnpu.edu.ua:8080/library/DocDescription?doc_id=72756

САГАЙДАК Юлія

кандидат юридичних наук, доцент

Київ, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7056-7721>

ПРАЦЯ ЯК ПСИХОЛОГІЧНИЙ І ПРАВОВИЙ МЕХАНІЗМ РЕСОЦІАЛІЗАЦІЇ ЗАСУДЖЕНИХ

Анотація. Актуальність дослідження зумовлена відсутністю в українській науці єдиного підходу щодо залучення засуджених до праці в місцях позбавлення волі, необхідністю вивчення цього психологічного аспекту, а також законодавчими неузгодженостями в питанні перевиховання засуджених за допомогою трудової терапії. Загальна декларація прав людини розглядає працю як право, що вимагає згоди. Українське законодавство також закріплює право на вільний вибір роботи та свободу праці, яке водночас не враховує правовий статус спеціальних суб'єктів, таких як засуджені. Конституція забороняє використання примусової праці. Міжнародний пакт про громадянські та політичні права має іншу правову позицію, яка передбачає, що військову й альтернативну служби, а також робота,

яку виконує особа за рішенням суду, не можна вважати примусовою працею. Правові гарантії реалізації права на працю регламентовані трудовим, кримінальним, адміністративним законодавством. Зокрема, принципи залучення до праці закріплено в Конституції України й охороняються відповідними положеннями Кримінально-виконавчого кодексу України, Кодексу законів про працю України, інших законів і нормативних актів з питань охорони й оплати праці, таких як Мінімальні стандартні правила поводження з ув'язненими, Інструкція про умови праці та оплати праці осіб, засуджених до обмеження волі або позбавлення волі, тощо. Для кращого розуміння значення праці як психологічного та правового інструменту ресоціалізації в установах виконання покарань було проведено дослідження шляхом інтерв'ювання та опитування осіб, які мають статус засуджених. Для аналізу здійсненої роботи було використано методи експерименту, статистичний, синтезу й аналізу, діалектичний, абстракції, анкетування, спостереження та інтерв'ю. Дослідження проведено на базі Державної установи «Київський слідчий ізолятор». Висновки сформульовано на основі статистичного методу й методу математичної пропорції.

Ключові слова: трудові права; праця засуджених; психологія праці; пенітенціарна система; ресоціалізація засуджених; соціально-правовий аспект праці; психологія злочинця.

DOI: 10.33270/0525693.12
УДК 342.25:328.185(4/9)

КОСТЮШКО Олег

кандидат юридичних наук, старший викладач кафедри економіко-правових дисциплін
Національної академії внутрішніх справ

м. Київ, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-0669-8427>

КОМПАРАТИВНИЙ АНАЛІЗ МОДЕЛЕЙ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЛОБІСТСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ЗАКОРДОННІЙ ПРАКТИЦІ

Анотація. Статтю присвячено комплексному порівняльному аналізу моделей законодавчого регулювання лобістської діяльності з погляду їх історичної еволюції, інституційного дизайну та відповідності сучасним міжнародним стандартам. Використовуючи порівняльно-правові, історико-правові, функціональні та системні методи, у дослідженні виокремлено універсальні критерії оцінки ефективності законодавства про лобіювання: ступінь формалізації правових норм, широта охоплення суб'єктів, рівень процедурної прозорості й надійність механізмів нагляду та санкціонування. Ангლოსаксонська модель демонструє найвищий рівень відкритості через обов'язкові реєстри лобістів, щоквартальні або щомісячні звіти про діяльність і незалежні наглядові органи, уповноважені застосовувати адміністративні та кримінальні санкції. Традиційна континентальна модель, характерна для багатьох європейських юрисдикцій до початку 2000-х років, навпаки, спиралася переважно на інструменти «м'якого права» – етичні кодекси, парламентські правила процедури та фрагментовані антикорупційні закони, що призводило до вузького охоплення регулювання та слабого правозастосування. Однак дослідження вбачає помітну тенденцію до зближення цих двох моделей. Під впливом гучних лобістських скандалів, вимог громадськості щодо підзвітності та нормативного тиску з боку міжнародних організацій дедалі більше континентальних держав починають застосовувати жорсткі правові рішення, зокрема Франція, Німеччина та Ірландія, які нещодавно запровадили обов'язкові реєстри прозорості, всеосяжні зобов'язання щодо розкриття інформації та ґрадуйовані режими санкцій. На основі цього порівняльного аналізу в статті сформульовано концептуальний план реформи українського законодавства про лобіювання. Упровадження окреслених заходів легітимізує лобіювання як демократичний канал представництва інтересів і зміцнить довіру громадськості до державних інститутів. Отже, висвітлене дослідження усуне прогалину в українській юридичній науці, систематизуючи глобальні регуляторні підходи до лобіювання, визначаючи їхні сильні та слабкі сторони та використовуючи найкращі практики для реформування вітчизняного законодавства.

Ключові слова: лобізм; правове регулювання; ангლოსаксонська модель; континентальна модель; прозорість; реєстр лобістів; Україна.

Рекомендоване посилання:

Костюшко О. Компаративний аналіз моделей правового регулювання лобістської діяльності в закордонній практиці. *Наука і правоохорона*. 2025. Вип. 3 (69). С. 104–112. DOI: 10.33270/0525693.12

Вступ

Лобістська діяльність, тобто вплив на процес ухвалення державних рішень через представництво приватних інтересів, є невіддільною складовою сучасних демократичних політичних систем. Водночас відсутність належних «правил гри» для лобістів може призвести до непрозорого впливу на владу, конфлікту інтересів і корупційних ризиків. Останніми десятиліттями у світі вбачається зростання суспільної уваги до цієї проблематики, адже низка гучних скандалів, пов'язаних з «кумівством» між лобістами та політиками, спричинила «кризу довіри» в багатьох

демократичних державах. Громадськість наполегливо вимагає прозорості та підзвітності у сфері лобіювання, тож провідні країни запроваджують спеціальне законодавство. Зокрема, США і Канада протягом десятиліть удосконалюють регулювання лобістів, а європейські держави переходять від неформальних підходів до жорсткіших правил публічної прозорості.

Для України питання правового регулювання лобізму є вкрай актуальним. Група держав проти корупції (GRECO) рекомендувала запровадити чіткі правила взаємодії посадових осіб з лобістами та іншими третіми сторонами, які

прагнуть впливати на законотворчість. В умовах курсу на європейську інтеграцію Україна зобов'язана наближувати національне законодавство до міжнародних стандартів прозорості та доброчесності. Це зумовлює наукове та практичне завдання вивчити зарубіжний досвід регулювання лобізму, щоб використати найкращі напрацювання для реформування українського законодавства в цій сфері.

Метою цього дослідження є здійснення компаративного аналізу моделей правового регулювання лобістської діяльності в зарубіжній практиці та вироблення на цій основі пропозицій щодо вдосконалення законодавства України у сфері лобізму. Для досягнення зазначеної мети передбачено виконання таких завдань.

1. Проаналізувати концепції та підходи до правового регулювання лобіювання в зарубіжних країнах, окресливши класичні моделі (англосаксонську і континентальну) та їх історичний розвиток.

2. Порівняти ключові характеристики обраних моделей (коло суб'єктів і об'єктів регулювання, вимоги до реєстрації й розкриття інформації, наглядові органи, санкційні механізми тощо), визначивши їхні переваги й недоліки.

3. Визначити, які елементи зарубіжного досвіду регулювання лобізму є найдоцільнішими для впровадження в Україні, та обґрунтувати рекомендації щодо формування ефективної національної системи правового регулювання лобістської діяльності.

Матеріали та методи

Методологічну основу дослідження становить комплекс взаємопов'язаних наукових методів, що забезпечують всебічність і об'єктивність аналізу моделей правового регулювання лобістської діяльності. Діалектичний метод як загально-філософський підхід дав змогу дослідити феномен лобізму в його розвитку та взаємозв'язку з іншими елементами політико-правової системи, виявити суперечності між формальними нормами та реальними практиками лобіювання, а також окреслити тенденції конвергенції різних регуляторних моделей.

Порівняльно-правовий метод застосовано для зіставлення нормативних підходів до регулювання лобізму в різних правових системах, виявлення спільних і відмінних рис англосаксонської та континентальної моделей, аналізу ефективності різних регуляторних механізмів, порівняння національних законодавств США, Канади, Великої Британії, Франції, Німеччини та інших країн. Історико-правовий метод дав змогу відстежити генезис правового регулювання лобізму від перших спроб до сучасних європейських ініціатив, виявити фактори, що впливали на еволюцію регуляторних підходів, та проаналізувати трансформацію континентальної моделі під впливом міжнародних стандартів прозорості.

Системно-структурний метод застосовано для декомпозиції моделей регулювання на складові елементи (суб'єкти, об'єкти, процедури, санкції), аналізу взаємозв'язків між різними компонентами регуляторної системи; оцінки цілісності та внутрішньої узгодженості національних систем регулювання лобізму.

Поєднання зазначених методів забезпечило комплексність дослідження, уможливило вивчити предмет з різних методологічних позицій і сформулювати науково обґрунтовані висновки щодо оптимальної моделі правового регулювання лобістської діяльності для України.

На проблематиці лобіювання та його правового регулювання зосереджують увагу як зарубіжні, так і вітчизняні науковці. Зарубіжні дослідники вже напрацювали ґрунтовну базу порівняльних студій. Зокрема, у колективній монографії «Regulating Lobbying: A Global Comparison» (2019) Р. Чарі, Дж. Хоган та Г. Мерфі здійснили глобальний аналіз моделей лобістського законодавства різних країн. Вони визначили систему кількісних критеріїв оцінки прозорості й підзвітності, що дало змогу порівняти «жорсткість» регулювання в різних юрисдикціях. Інший підхід пропонують американські вчені К. Голман і В. Люнебург (2021), які порівняли північно-американську та європейську практики лобіювання. Вони з'ясували, що в США та Канаді питання прозорості лобізму постало давно й надто жорстко, а в багатьох європейських країнах перші регуляторні ініціативи зосереджувалися ймовірніше на забезпеченні доступу бізнесу до влади, а не на публічній прозорості. Лише згодом під тиском антикорупційних заходів і прикладу інституцій ЄС європейські підходи еволюціонували до посилення прозорості та підзвітності лобістської діяльності.

В українській правовій науці дослідження лобістської діяльності лише формується як окремий напрям, однак уже є помітні напрацювання. Серед вітчизняних учених слід вирізнити Д. Лубінця (2018), який провів порівняльний аналіз англосаксонської та континентальної моделей регулювання лобізму. Він зазначив, що ці дві класичні моделі історично сформувалися в різних правових системах і мають відмінні підходи до лобіювання, хоча нині вбачається їхнє поступове зближення під впливом глобальних стандартів прозорості. Питання лобіювання на наднаціональному рівні ЄС досліджувала також А. Трофименко, аналізуючи правові механізми прозорості в діяльності лобістів у структурах Європейського Союзу. Водночас слід констатувати, що окремі аспекти тематики ще недостатньо вивчені. Немає однастайності щодо оптимальної для України моделі регулювання лобізму з огляду на іноземний досвід, бракує цілісних робіт, які б прямо пов'язували порівняльний аналіз з рекомендаціями для українського законодавця. Зазначені недоліки визначають актуальність і

новизну висвітленого дослідження, що покликане усунути наявні прогалини та сприяти розвитку прозорого й збалансованого механізму взаємодії між владою і групами інтересів в Україні на основі найкращих світових практик.

Результати й обговорення

Лобіювання визначають як діяльність з просування специфічних інтересів шляхом спілкування з публічними посадовими особами з метою впливу на ухвалення державно-владних рішень. Тому, модель правового регулювання лобіювання – це концептуальна система правових норм і механізмів, що визначає, як саме здійснюється контроль і спрямування такої лобістської діяльності в певній правовій традиції чи країні. У сучасній науці виокремлюють принаймні дві класичні моделі регулювання лобізму: англосаксонську (американську) та континентальну (європейську) (Трофименко, & Lubinets, 2020). Історично склалися різні моделі лобіювання в правових системах, що відображають різні підходи до його ролі в демократичному процесі. Англосаксонська модель була сформована під впливом практики США і країн з подібною правовою культурою. Континентальна модель характерна для держав континентальної Європи. Попри основні відмінності, нині вбачається певне зближення цих підходів під впливом міжнародних стандартів прозорості та доброчесності.

Дослідження (Chari et al., 2019; Holman, & Luneburg, 2021; Lubinets, 2018) засвідчують, що моделі правового регулювання лобіювання класифікують за ступенем формалізації регулювання, охопленням суб'єктів, прозорістю процесів і механізмами контролю та відповідальності.

Ступінь формалізації регулювання – це критерій, який визначає рівень офіційності або неформальності регулювання лобістської діяльності. З одного боку спектра знаходиться саморегуляція, коли учасники лобістської діяльності добровільно встановлюють етичні кодекси або стандарти для себе, а з іншого – детальне законодавче регулювання, запроваджене державою через закони та підзаконні акти. Між ними існують комбіновані моделі, в яких законодавство встановлює основні вимоги, а детальні норми реалізуються через кодекси поведінки або інші акти саморегулювання. Наприклад, Рада Європи визначає «правове регулювання» лобіювання як статутне (законодавче) регулювання, систему саморегулювання або їх комбінацію¹. У своєму дослідженні П. Вимьотал (2015) пропонує класифікувати ступінь формалізації на добровільні моделі (м'яке право, рекомендації, етичні кодекси), обов'язкові

моделі (нормативно-правові акти із санкціями) та змішані варіанти.

Охоплення суб'єктів визначає, хто належить до об'єктів регулювання – як з боку лобістів, так і з боку посадових осіб, які є адресатами лобіювання. У різних моделях поняття «лобіст» може трактуватися вузько або широко. Вузьке охоплення обмежене професійними зовнішніми консультантами, які представляють інтереси клієнтів перед владою (Bitonti, & Mariotti, 2023). Широке охоплення поширюється на всіх осіб та організації, що здійснюють організований вплив на публічну політику, зокрема компанії, бізнес-асоціації, громадські організації, профспілки, адвокаційні групи тощо (Berry, & Wilcox, 2018). Міжнародні стандарти наполягають на широкому визначенні: Transparency International зазначає, що ефективне регулювання повинно охоплювати «усі організовані групи інтересів, що прагнуть впливати на рішення» (Kergueno, 2024, p. 4). Крім того, регулювання може стосуватися не лише лобістів, а й осіб, до яких здійснено звернення (депутатів, посадовців органів виконавчої влади тощо), встановлюючи для них обов'язки прозорості щодо контактів з лобістами. Наприклад, в деяких країнах ЄС закони зобов'язують чиновників публікувати інформацію про зустрічі з представниками інтересів².

Прозорість процесів означає рівень відкритості та підзвітності лобістської діяльності. Ключовим інструментом забезпечення прозорості є реєстри лобістів – офіційні бази даних, де суб'єкти лобіювання повинні розкривати інформацію про себе та свою діяльність. Така інформація зазвичай містить дані про лобіста, його клієнтів або інтереси, сфери, щодо яких здійснюється лобіювання, обсяги витрат на лобіювання тощо. Забезпечує прозорість також регулярне звітування про проведені зустрічі та контакти з посадовцями, публікація відповідних звітів. Стосовно цього Р. Чарі (2024) зазначає, що обов'язковий, публічний і зручний для користування реєстр є ознакою більш формалізованих моделей. Добровільні підходи можуть передбачати лише рекомендаційне розкриття інформації або взагалі її нерозкриття, що створює прогалини. Моделі варіюються від «мінімально прозорих» (без реєстрів або з обмеженою інформацією) до «повністю відкритих» (усі лобістські контакти зафіксовано й вони доступні громадськості в онлайн-базах даних).

Механізми контролю та відповідальності становлять наявність наглядових органів і санкцій за недотримання правил. У більш жорстоких моделях створюються спеціалізовані інституції для нагляду, які ведуть реєстр, контролюють своєчасність і достовірність

¹ Recommendation of the Committee of Ministers to member States on the legal regulation of lobbying activities in the context of public decision making : Concil of Europe, Committee of Minister on 22 March 2017. URL: <https://rm.coe.int/0900001680700a40>

² Law on lobbying activities : Lietuvos Respublikos Seimas 27 June 2000 No VIII-1749. URL: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.437743>

поданих даних, а також розслідують порушення. Такі органи можуть мати повноваження застосовувати санкції – від адміністративних штрафів і виключення з реєстру до кримінальної відповідальності за серйозні порушення. Міжнародні рекомендації акцентують, що закони про лобіювання повинні містити «ефективні, пропорційні та переконливі санкції» за невиконання вимог прозорості¹. У менш жорстких моделях контроль можуть здійснювати саморегулятивні об'єднання лобістів, однак його ефективність нижча через відсутність примусових важелів впливу (Holyoke, 2024). Таким чином, моделі варіюються від «самоконтролю» (відсутність зовнішнього нагляду, сподівання на добросовісність учасників) до «державного контролю» (чітка система перевірки та покарання порушників).

Зазначені вище критерії виявляються в різних комбінаціях у двох провідних моделях регулювання лобізму – англосаксонській та континентальній. Англосаксонська модель характеризується високим ступенем формалізації, широким охопленням суб'єктів, максимальним рівнем прозорості й потужними механізмами контролю. Континентальна модель, навпаки, тривалий час вирізнялася низьким рівнем нормативної визначеності, обмеженим охопленням і спиранням на неформальні механізми, хоча нині вона еволюціонує до посилення прозорості. Висвітлимо характеристики цих моделей докладніше.

Англосаксонська модель правового регулювання лобіювання виникла в США і була прийнята такими країнами, як Канада, Австралія, а частково – Великою Британією та Ірландією. Важливою характеристикою цієї моделі є визнання лобізму як легітимної складової демократичного процесу, що підлягає суворому правовому регулюванню задля забезпечення прозорості та підзвітності. Основою цього підходу слугує право громадян на подання петицій і звернень до органів влади (у США це гарантовано Першою поправкою до Конституції США²). Отже, англосаксонський підхід полягає не в забороні лобізму, а в забезпеченні його публічності та регулювання.

Пропонуємо визначити такі ключові риси англосаксонської моделі правового регулювання лобістської діяльності.

Наявність спеціального законодавства. У США з середини XX ст. діяв Федеральний закон

про реєстрацію лобістів (1946)³, який був замінений сучасним Законом про розкриття лобіювання (1995)⁴. У Канаді діє Федеральний закон про лобіювання (1988)⁵. Ці закони визначають поняття «лобіст» і «лобіювання», встановлюючи критерії для реєстрації осіб, що займаються лобіюванням (наприклад, поріг витрат або часу, присвяченого лобіюванню). Регулювання поширюється на професійних консультантів («лобістів за наймом»), працівників корпорацій чи організацій («внутрішніх лобістів»), а також організацій, які представляють інтереси. Наприклад, закон Канади⁶ передбачає реєстрацію зовнішніх консультантів і внутрішніх лобістів великих компаній чи неурядових організацій, якщо їхня діяльність відповідає критеріям лобіювання.

Обов'язкова реєстрація та звітування. Англосаксонська модель вимагає наявності обов'язкового публічного реєстру лобістів. У США кожен лобіст або лобістська фірма, що відповідає законодавчим критеріям, зобов'язані зареєструватися в Палаті представників і Сенаті та щоквартально подавати детальні звіти про свою діяльність⁷. Ці звіти містять інформацію про питання або законопроекти, які були предметом лобіювання, органи влади або посадових осіб, на яких було здійснено вплив, а також витрати, пов'язані з лобіюванням. У Канаді, крім початкової реєстрації, лобісти повинні щомісяця подавати повідомлення про всі контакти (зустрічі, телефонні розмови тощо) з визначеними високопосадовцями, і ця інформація доступна у відкритому доступі (комунікаційні звіти). Це забезпечує максимальну прозорість процесу, даючи змогу відстежувати, хто, коли і з якого приводу веде переговори.

Нагляд і санкції. Для адміністрування правил в англосаксонських юрисдикціях існують спеціальні органи контролю. У США контроль за дотриманням Закону про розкриття лобіювання здійснює, зокрема, Управління прокурора округу Колумбія (щодо притягнення до відповідальності за порушення), а технічне ведення реєстру – секретарі Палати та Сенату. Хоча критики зазначають, що в США санкції застосовують нечасто, закон передбачає штрафи до 200 тис. дол. США або навіть тюремне ув'язнення за

³ Federal Regulation of Lobbying Act : Congress U.S.A. from 02.08.1946, No. 2 USC Ch. 8A. URL: <https://www.gao.gov/assets/t-ggd-91-56.pdf>

⁴ Lobbying Disclosure Act : Congress U.S.A. from 19.12.1995, No. 2 U.S.C. ch. 26 §1601. URL: <https://www.congress.gov/bill/104th-congress/senate-bill/1060>

⁵ Lobbying Act : Parliament of Canada from 13.09.1988, ch. 44 (4th Supp.). URL: <https://laws-lois.justice.gc.ca/PDF/L-12.4.pdf>

⁶ Там само.

⁷ Lobbying Disclosure Act : Congress U.S.A. from 19.12.1995, No. 2 U.S.C. ch. 26 §1601. URL: <https://www.congress.gov/bill/104th-congress/senate-bill/1060>

¹ Recommendation of the Committee of Ministers to member States on the legal regulation of lobbying activities in the context of public decision making : Concil of Europe, Committee of Minister on 22 March 2017. URL: <https://rm.coe.int/0900001680700a40>

² The Bill of Rights: A Transcription. National Archives. America's Founding Documents. URL: <https://www.archives.gov/founding-docs/bill-of-rights-transcript>

умисне ухилення від реєстрації чи надання завідомо неправдивих даних. У Канаді діє незалежний Комісар з питань лобіювання, що має повноваження проводити розслідування порушень і передавати матеріали до поліції. Канадське законодавство передбачає штрафи до 50 тис. дол. США й тюремне ув'язнення до 2 років за грубі порушення, а також адміністративні заходи (наприклад, публічне винесення приписів, заборона займатися лобіюванням на певний час). Важливо, що крім юридичних санкцій, існує і репутаційна відповідальність. Оприлюднення факту порушення правил лобіювання може нашкодити кар'єрі лобіста чи посадовця. Загалом англосаксонська модель прагне забезпечити, щоб будь-яке лобіювання було прозорим і підконтрольним суспільству, з мінімізацією ризиків корупції.

Континентальна модель регулювання лобіювання характерна для більшості країн континентальної Європи. Тривалий час лобіювання мало негативний відтінок, асоціюючись із тиском або корупцією (Bitonti et al., 2025). Через це інституалізація лобізму здійснювалася повільно, і багато європейських країн не мали спеціальних законів про лобіювання. Натомість існували інші механізми представництва інтересів, такі як «корпоративістська» модель, де групи впливу офіційно залучені до підготовки рішень через ради та комітети (Chari, 2024).

Окреслимо такі загальні риси традиційної континентальної моделі правового регулювання лобізму.

Обмежене спеціальне законодавство або його відсутність. До 2000-х років багато країн Європи не мали окремого закону про лобістів. Регулювання здійснювалося через кодекси етики для парламентарів і чиновників, норми про конфлікт інтересів, антикорупційні закони тощо. У Німеччині існував «Реєстр об'єднань» при Бундестазі – список організацій, допущених до парламентських слухань, але всеохоплюючого закону про лобіювання не було (Speth, 2014). В Італії та Іспанії регулювання обмежувалося внутрішніми правилами парламенту щодо доступу відвідувачів¹. Частково відсутність законів компенсувалася активністю самих лобістів. У Брюсселі діяли асоціації лобістів, які встановлювали добровільні стандарти поведінки (Năstase, 2024). Ступінь формалізації в континентальній моделі був низьким, переважало «soft law» (м'яке право) або внутрішні регламенти.

¹ Indice del Regolamento della Camera dei Deputati : Parlamento della Repubblica Italiana from 07.08.2009. URL: https://www.camera.it/application/xmanager/projects/camera/file/conoscere_la_camera/regolamento_camera_07_agosto_2009.pdf?utm_source=chatgpt.com; Reglamento del Congreso de los Diputados : Cortes Generales from 10.02.1982. URL: https://www.congreso.es/webpublica/ficherosportal/reglam_congreso.pdf

Вужче охоплення та добровільність прозорості. Через відсутність спеціальних законів, обов'язкових реєстрів у багатьох країнах не існувало. Лише окремі інституції створювали добровільні списки лобістів. Наприклад, Європейський парламент і Єврокомісія з 1990-х років впроваджували поступово Добровільний реєстр представників інтересів (який 2011 року став Спільним прозорим реєстром ЄС) (Năstase, & Muurmans, 2020). Реєстрація в ньому довгий час була добровільною, і лобісти мали стимул реєструватися переважно для отримання перепусток до будівель ЄС. У національних парламентах більшості країн ЄС або не вимагали розкриття інформації про контакти з лобістами, або покладали це на розсуд депутатів. Як наслідок, громадськість часто не знала, які групи впливали на закони. Також убачалася нечіткість дефініцій: поняття «лобізм» не було визначено на законодавчому рівні, що ускладнювало регулювання.

Особливості регулювання через етику посадовців. У континентальній моделі посилену увагу було зосереджено на поведінці державних службовців, ніж на контролі над лобістами. Регулювання здійснювалося «з боку попиту», а не «пропозиції». Щоб запобігти зловживанням, були введені правила для міністрів, депутатів (декларації про конфлікт інтересів, обмеження на прийняття подарунків, «охолоджувальні» періоди перед переходом на роботу в приватний сектор тощо). Наприклад, у Франції діють стійкі норми щодо несумісності посад і заборони високопосадовцям займатися лобіюванням одразу після звільнення². Однак діяльність лобістів прямо не регулювалася, крім загальних норм щодо корупції. Такий підхід було частково обґрунтовано тим, що лобізм не вбачався як суспільно корисна діяльність, а як потенційна загроза, тому основним завданням було стримати його негативні прояви без надання офіційного статусу (Karr, 2007).

Результати проведеного дослідження засвідчують, що протягом останніх двох десятиліть континентальна модель зазнала значних змін під впливом міжнародних зобов'язань і прикладу успішних практик. Під впливом громадської думки й рекомендацій організацій, таких як ОЕСР і GRECO, багато європейських країн почали ухвалювати спеціальні закони про лобіювання. Наразі можна зазначити про «модернізовану» континентальну модель, яка наближається до англосаксонської за деякими параметрами. Наприклад, Франція 2016 року ухвалила Закон про прозорість публічного життя, який запровадив обов'язковий реєстр лобістів під наглядом Вищого органу з

² Loi relative à la transparence de la vie publique : Assemblée nationale from 11.10.2013 No. 2013-907. URL: <https://www.legifrance.gouv.fr/loda/id/JORFTEXT000028056315>

питань прозорості (HATVP)¹. Німеччина 2021 року запровадила федеральний реєстр лобістів, зобов'язавши реєструватися всі організації, що контактують з депутатами або урядовцями, і встановивши санкції за порушення². Ірландія, яка географічно близька до англосаксонського світу, але належить до ЄС, запровадила один з найсуворіших законів про лобіювання 2015 року³. Зазначений закон передбачає обов'язкову реєстрацію всіх контактів з широким колом посадовців. За даними досліджень нині близько третини країн ЄС мають чинне лобістське законодавство, тоді як решта все ще покладаються на часткове регулювання або саморегуляцію (Kergueno, 2024).

За результатами проведеного дослідження встановлено, що в межах континентальної Європи існують різні підходи: від повної відсутності спеціальних правил (наприклад, у Швеції та Фінляндії, де акцентується на загальній відкритості влади) до комплексних законів з реєстрами (Польща, Словенія, Австрія, Литва та інші країни прийняли відповідні акти).

Сьогодні вбачається фрагментація та пошук оптимальної моделі в країнах континентальної правової традиції. Європейський Союз також удосконалює свою систему на наднаціональному рівні. З 2021 року запроваджено оновлену Єдину прозору реєстрацію лобістів при ЄС, участь у якій фактично стала обов'язковою для осіб, що прагнуть взаємодіяти з високопосадовцями Єврокомісії, Європарламенту та Ради ЄС⁴. Це свідчить про поступове впровадження елементів англосаксонської моделі в європейські інституції. Водночас акцентовано на консультаціях із зацікавленими сторонами як на позитивному аспекті, а також на прагненні ЄС до «відкритого та структурованого діалогу з групами інтересів», який відображає прагнення легітимізувати лобіювання через підзвітність, а не лише карати за зловживання (Greenwood, 2019).

Порівняльний аналіз свідчить про те, що обидві моделі мають свої переваги та недоліки, які зумовлені історичними, політичними та правовими традиціями. Англосаксонська модель забезпечує високий рівень прозорості та підзвітності, однак її іноді критикують за

надмірний формалізм. Наприклад, реєстри та звіти можуть бути надто громіздкими, а лобісти часто знаходять лазівки (наприклад, «тіньове лобіювання», коли вплив здійснюється, але формально не підпадає під визначення, що дає змогу уникнути реєстрації).

Континентальна модель у своєму класичному вигляді тривалий час забезпечувала більшу гнучкість для неформального діалогу між владою, бізнесом і громадянським суспільством. Водночас вона страждала від непрозорості, що підривало довіру та підвищувало ризики прихованого впливу та корупції.

Міжнародні організації встановили стандарти для покращання характеристик обох моделей. Зокрема, Організація економічного співробітництва та розвитку (OECD) 2010 року ухвалила Рекомендацію про принципи прозорості та доброчесності в лобіюванні, яка закликає до широкого розуміння поняття лобіювання, впровадження публічних реєстрів та етичних кодексів для лобістів⁵. Рада Європи 2017 року рекомендувала своїм членам запровадити законодавче регулювання лобізму, яке не обмежує свободу участі в політичному житті, однак встановлює правила прозорості, охоплюючи відкриті реєстри, стандарти поведінки та санкції⁶.

Група держав проти корупції (GRECO) у своїх оцінках дедалі більше уваги зосереджує на лобіюванні як факторі, що впливає на корупційні ризики. У щорічному звіті GRECO за 2021 рік наголошено на необхідності забезпечення урядами прозорості та підзвітності лобістської діяльності для інформування громадськості про суб'єктів, які прагнуть вплинути на політичні рішення, і зменшення корупційних ризиків (Reynders, 2021). Це охоплює створення реєстрів, фіксацію контактів і тем обговорення між лобістами та посадовцями.

Сучасні тенденції свідчать про зближення моделей регулювання лобіювання в континентальній Європі та англосаксонських юрисдикціях. Європейські країни вводять жорсткіші закони та реєстри, а англосаксонські системи вдосконалюють свої закони для вирішення нових викликів. Ефективна система має забезпечувати прозорість і виконання правил, не перешкоджаючи законним методам впливу на політику. Прозоре та підзвітне лобіювання повинно бути каналом взаємодії між суспільством і державою, зменшуючи прихований вплив і зміцнюючи демократичні процеси.

¹ Loi relative à la transparence, à la lutte contre la corruption et à la modernisation de la vie économique : Assemblée nationale from 09.12.2016 No. 2016-1691. URL: <https://www.legifrance.gouv.fr/jorf/id/JORFTEXT000033558528>

² Lobbyregister für die Interessenvertretung gegenüber dem Deutschen Bundestag und der Bundesregierung. Lobbyregister des Deutschen Bundestages. URL: <https://www.lobbyregister.bundestag.de/startseite?lang=de>

³ Regulation of Lobbying Act : Oireachtas Eireann from 11.03.2015 No. 5. URL: <https://www.irishstatutebook.ie/eli/2015/act/5/enacted/en/html>

⁴ Transparency Register gets a new feature. European Union. Transparency Register. URL: https://transparency-register.europa.eu/index_en

⁵ Recommendation of the Council on Transparency and Integrity in Lobbying and Influence : OECD from 18.02.2010 No. OECD/LEGAL/0379. URL: <https://legalinstruments.oecd.org/en/instruments/OECD-LEGAL-0379>

⁶ Recommendation of the Committee of Ministers to member States on the legal regulation of lobbying activities in the context of public decision making : Concil of Europe, Committee of Minister on 22 March 2017. URL: <https://rm.coe.int/0900001680700a40>

Висновки

Проведений компаративний аналіз моделей правового регулювання лобістської діяльності дає змогу сформулювати такі висновки та рекомендації.

Щодо концепцій і підходів до правового регулювання лобіювання встановлено, що у світовій практиці сформувалися дві основні моделі – англосаксонська та континентальна. Англосаксонська модель, яка виникла в США та поширилася на Канаду, Австралію, частково Велику Британію та Ірландію, характеризується визнанням лобізму як легітимної складової демократичного процесу, що підлягає детальному законодавчому регулюванню. Континентальна модель, властива більшості європейських країн до початку 2000-х років, базувалася на неформальних механізмах, етичних кодексах і фрагментарному регулюванні через антикорупційне законодавство. Історичний аналіз засвідчив, що розвиток обох моделей відбувався під впливом політичних скандалів, громадського тиску та міжнародних стандартів, причому вбачається чітка тенденція до їх конвергенції.

Порівняльний аналіз ключових характеристик моделей виявив суттєві відмінності за чотирма критеріями: ступенем формалізації, охопленням суб'єктів, рівнем прозорості та механізмами контролю. Англосаксонська модель визначає переваги в забезпеченні публічної підзвітності через обов'язкові реєстри, детальну звітність і незалежний нагляд, однак страждає від надмірного формалізму та проблеми «тіньового лобіювання». Континентальна модель забезпечувала гнучкість взаємодії між владою та групами інтересів, однак створювала ризики непрозорого впливу та корупції. Під впливом рекомендацій ОЕСР, Ради Європи та GRECO, а також внутрішнього суспільного запиту, європейські країни активно запроваджують елементи англо-

саксонської моделі – обов'язкові реєстри (Франція, Німеччина, Ірландія), розширені вимоги до розкриття інформації та посилені санкції.

На основі аналізу найкращих світових практик для України рекомендуємо:

1. Завершити роботу щодо запровадження обов'язкового публічного реєстру лобістів з широким охопленням суб'єктів (професійні консультанти, представники бізнесу, громадських організацій, профспілок), детальною інформацією про клієнтів, предмет лобіювання, витрати та контакти з посадовцями. Реєстр має функціонувати в режимі онлайн з відкритим доступом.

2. Розробити етичні стандарти для лобістів і посадовців – кодекси поведінки, правила щодо конфлікту інтересів, «охладжувальні періоди» для переходу з державної служби в лобізм, обмеження на подарунки та гостинність.

3. Забезпечити інституційну підтримку законної лобістської діяльності через навчальні програми, консультації щодо правил, створення майданчиків для структурованого діалогу між владою та групами інтересів.

Подальші дослідження необхідно зосередити на розробленні механізмів запобігання «тіньовому» лобіюванню через треті сторони чи громадські кампанії та вивченню впливу регулювання лобізму на фактичні корупційні показники та рівень довіри громадськості до органів державної влади.

Впровадження запропонованих рекомендацій дасть змогу Україні створити сучасну систему регулювання лобізму, яка відповідатиме міжнародним стандартам, сприятиме прозорості прийняття державних рішень, зменшить корупційні ризики та підвищить довіру громадян до демократичних інститутів. Легалізація та регламентація лобістської діяльності перетворить її з тіньового інструменту впливу на цивілізований канал представництва інтересів, що є важливою складовою демократичного врядування та європейської інтеграції України.

References

- [1] Berry, J.M., & Wilcox, C. (2018). *The Interest Group Society* (6th ed.). Routledge.
- [2] Bitonti, A., & Mariotti, C. (2023). Beyond transparency: the principles of lobbying regulation and the perspective of professional lobbying consultancies. *Italian Political Science Review*, 53, 143-160. DOI: 10.1017/ipo.2022.16
- [3] Bitonti, A., Mugellini, G., Mariotti, C., Francoli, M., & Villeneuve, J.-P. (2025). Citizens and the public perception of lobbying: do regulation and trust in political institutions make a difference? *Interest Groups & Advocacy*. DOI: 10.1057/s41309-025-00237-x
- [4] Chari, R. (2024). New perspectives on lobbying regulation and reform: two generations of research. *Interest Groups & Advocacy*, 13, 381-395. DOI: 10.1057/S41309-024-00227-5
- [5] Chari, R. (et al.). (2019). *Regulating lobbying: A global comparison* (2nd ed.). Manchester University Press.
- [6] Greenwood, J. (2019). Interest Representation in the EU: An Open and Structured Dialogue?: Strategies, Dynamics and Trends. *Lobbying in the European Union* (pp. 21-31). Cham: Springer. DOI: 10.1007/978-3-319-98800-9_2
- [7] Holman, C., & Luneburg, W. (2021). Lobbying and transparency: A comparative analysis of regulatory reform. *Interest Groups & Advocacy*, 1, 75-104. DOI: 10.1057/IGA.2012.4
- [8] Holyoke, T.T. (2024). The case for associational self-regulation of lobbying in the United States. *Interest Groups & Advocacy*, 13, 478-497. DOI: 10.1057/s41309-024-00212-y
- [9] Karr, K. (2007). *Democracy and Lobbying in the European Union*. Frankfurt: Campus Verlag.

- [10] Kergueno, R. (2024). *Lobby Transparency Across the EU*. Transparency International EU. Retrieved from https://transparency.eu/wp-content/uploads/2024/02/Transparency-international-EU_briefing_Lobby-transparency-in-the-EU.pdf
- [11] Lubinets, D. (2018). Anglo-Saxon and Continental Models of Lobbying Regulation: Comparative Analysis. *Bulletin of Mariupol State University. Series "History. Political Science"*, 21, 190-196. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vmd_uj_2018_21_26
- [12] Năstase, A. (2024). A tale of two cities: regulating lobbying through public and private instruments in Brussels and Washington D.C. *Interest Groups & Advocacy*, 13, 498-526. DOI: 10.1057/s41309-024-00226-6
- [13] Năstase, A., & Muurmans, C. (2020). Regulating lobbying activities in the European Union: A voluntary club perspective. *Regulation & Governance*, 14, 238-255. DOI: 10.1111/rego.12200
- [14] Reynders, D. (Ed.). (2021). *Anti-corruption trends, challenges and good practices in Europe & the United States of America*. 21st General Activity Report. Council of Europe. Retrieved from <https://rm.coe.int/21st-general-activity-report-greco-2020/1680a2173c>
- [15] Speth, R. (2014). *Lobbying in Germany*. Berlin: Transparency International Deutschland e.V. Retrieved from https://www.transparency.de/fileadmin/Redaktion/Publikationen/2014/Lobbying_in_Germany_TransparencyDeutschland_2014_EN.pdf
- [16] Trofymenko, A., & Lubinets, D. (2020). Lobbying in the European Union: supranational level of legal regulation and functioning. *European political and law discourse*, 7, 45-52. Retrieved from <https://eppd13.cz/wp-content/uploads/2020/2020-7-1/09.pdf>
- [17] Vymětal, P. (2015). Comparison of Models of Lobbying Regulation in EU Countries. *Economic Policy in the European Union Member Countries: 13th International Scientific Conference* (pp. 750-760). Karolinka, Czech Republic: Technical University Ostrava. Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/298793857_Comparison_of_Models_of_Lobbying_Regulation_in_EU_Countries

Список використаних джерел

- [1] Berry J. M., Wilcox C. *The Interest Group Society*. 6th ed. Routledge, 2018. 268 c.
- [2] Bitonti A., Mariotti C. Beyond transparency: the principles of lobbying regulation and the perspective of professional lobbying consultancies. *Italian Political Science Review*. 2023. Issue 53. P. 143–160. DOI: 10.1017/ipo.2022.16
- [3] Bitonti A., Mugellini G., Mariotti C., Francoli M., Villeneuve J.-P. Citizens and the public perception of lobbying: do regulation and trust in political institutions make a difference? *Interest Groups & Advocacy*. 2025. DOI: 10.1057/s41309-025-00237-x
- [4] Chari R. New perspectives on lobbying regulation and reform: two generations of research. *Interest Groups & Advocacy*. 2024. Issue 13. P. 381–395. DOI: 10.1057/s41309-024-00227-5
- [5] *Regulating lobbying: A global comparison* / [R. Chari et al.]. 2nd ed. Manchester University Press, 2019. 256 p.
- [6] Greenwood J. Interest Representation in the EU: An Open and Structured Dialogue?: Strategies, Dynamics and Trends. *Lobbying in the European Union*. Cham : Springer, 2019. P. 21–31. DOI: 10.1007/978-3-319-98800-9_2
- [7] Holman C., Luneburg W. Lobbying and transparency: A comparative analysis of regulatory reform. *Interest Groups & Advocacy*. 2012. Issue 1. P. 75–104. DOI: 10.1057/IGA.2012.4
- [8] Holyoke T. T. The case for associational self-regulation of lobbying in the United States. *Interest Groups & Advocacy*. 2024. Issue 13. P. 478–497. DOI: 10.1057/s41309-024-00212-y
- [9] Karr K. *Democracy and Lobbying in the European Union*. Frankfurt : Campus Verlag, 2007. 208 p.
- [10] Kergueno R. *Lobby Transparency Across the EU*. Transparency International EU, 2024. 19 p. URL: https://transparency.eu/wp-content/uploads/2024/02/Transparency-international-EU_briefing_Lobby-transparency-in-the-EU.pdf
- [11] Лубінець Д. Англосаксонська та континентальна моделі регулювання лобізму: порівняльний аналіз. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія «Історія. Політологія»*. 2018. Вип. 21. С. 190–196. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vmd_uj_2018_21_26
- [12] Năstase A. A tale of two cities: regulating lobbying through public and private instruments in Brussels and Washington D.C. *Interest Groups & Advocacy*. 2024. Issue 13. P. 498–526. DOI: 10.1057/s41309-024-00226-6
- [13] Năstase A., Muurmans C. Regulating lobbying activities in the European Union: A voluntary club perspective. *Regulation & Governance*. 2020. Issue 14. P. 238–255. DOI: 10.1111/rego.12200
- [14] *Anti-corruption trends, challenges and good practices in Europe & the United States of America*. 21st General Activity Report / editor D. Reynders. Council of Europe, 2021. 53 p. URL: <https://rm.coe.int/21st-general-activity-report-greco-2020/1680a2173c>

-
- [15] Speth R. Lobbying in Germany. Berlin : Transparency International Deutschland e.V., 2014. 43 p. URL: https://www.transparency.de/fileadmin/Redaktion/Publikationen/2014/Lobbying_in_Germany_TransparencyDeutschland_2014_EN.pdf
- [16] Trofymenko A., Lubinets D. Lobbying in the European Union: supranational level of legal regulation and functioning. *European political and law discourse*. 2020. Issue 7. P. 45–52. URL: <https://eppd13.cz/wp-content/uploads/2020/2020-7-1/09.pdf>
- [17] Vymětal P. Comparison of Models of Lobbying Regulation in EU Countries. *Economic Policy in the European Union Member Countries*: 13th International Scientific Conference. Karolinka, Czech Republic : Technical University Ostrava, 2015. P. 750–760. URL: https://www.researchgate.net/publication/298793857_Comparison_of_Models_of_Lobbying_Regulation_in_EU_Countries
-

KOSTIUSHKO Oleg

PhD in Law, Senior Research Fellow, Senior Lecturer, Department of Economic and Legal disciplines of the National Academy of Internal Affairs

Kyiv, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-0669-8427>

COMPARATIVE ANALYSIS OF MODELS OF LEGAL REGULATION OF LOBBYING ACTIVITIES IN FOREIGN PRACTICE

Abstract. The article provides a comprehensive, comparative analysis of legislative lobbying activity regulation models in terms of their historical evolution, institutional design, and compliance with modern international standards. Using legal and historical legal methods, as well as functional and systemic approaches, the study identifies universal criteria for evaluating the effectiveness of lobbying legislation, including the degree of formalization of legal norms, breadth of subject coverage, level of procedural transparency, and reliability of oversight and sanctioning mechanisms. The Anglo-Saxon model demonstrates the highest level of openness, thanks to its mandatory lobbyist registries, quarterly or monthly activity reports, and independent supervisory bodies authorized to apply administrative and criminal sanctions. In contrast, the traditional continental model, which was characteristic of many European jurisdictions until the early 2000s, primarily relied on «soft law» instruments, such as codes of ethics, parliamentary rules of procedure, and fragmented anti-corruption laws. This led to narrow regulatory coverage and weak enforcement. However, the study reveals a noticeable trend toward convergence between these two models. Due to high-profile lobbying scandals, public demands for accountability, and regulatory pressure from international organizations, an increasing number of continental states are adopting strict legal solutions. France, Germany, and Ireland are cited as examples of countries that have recently introduced mandatory transparency registers, comprehensive disclosure obligations, and graduated sanction regimes. Based on this comparative analysis, the article proposes a conceptual plan to reform Ukrainian lobbying legislation. The implementation of these measures is expected to legitimize lobbying as a democratic channel for representing interests and strengthen public trust in state institutions. Thus, the article contributes to Ukrainian legal science by organizing global regulatory approaches to lobbying, identifying their strengths and weaknesses, and offering practical recommendations for reforming domestic legislation based on the best practices.

Keywords: lobbying regulation; Anglo-Saxon model; Continental model; transparency standards; Ukraine; comparative law; public integrity.

DOI: 10.33270/0525693.13
УДК 343.24.001

ВЛАСЕНКО Юлія

ад'юнкт кафедри кримінального права Національної академії внутрішніх справ
м. Київ, Україна
ORCID: <https://orcid.org/0009-0005-7993-4010>

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПРИЗНАЧЕННЯ ПОКАРАННЯ ЗА ВВЕДЕННЯ В ОМАНУ СУДУ АБО ІНШОГО УПОВНОВАЖЕНОГО ОРГАНУ

Анотація. У статті досліджено актуальні проблеми призначення покарання за кримінальне правопорушення, передбачене ст. 384 Кримінального кодексу України, – введення в оману суду або іншого уповноваженого органу. На основі аналізу 155 обвинувальних вироків судів першої інстанції за період 2019–2021 років визначено основні тенденції судової практики в цій сфері. Виявлено, що суди переважно застосовують пом'якшені покарання у вигляді звільнення від відбування покарання з випробуванням, що засвідчує загальну гуманізацію кримінальної юстиції та розширення ролі інституту пробації в Україні. Констатовано формальний підхід суддів до врахування загальних засад призначення покарання, що виявляється в недостатньому аналізі обставин справи й недооцінюванні превентивної функції покарання. Висвітлено різноманітність видів покарань, які застосовують у справах за ст. 384 КК України, – від обмеження волі та позбавлення волі до арешту й штрафів, з акцентом на тенденції призначення умовних покарань з іспитовим строком. Увагу зосереджено на впливі положень ст. 75 та 76 КК України, що регулюють звільнення від відбування покарання з випробуванням. Проаналізовано практику застосування інституту більш м'якого покарання відповідно до ст. 69 КК України, а також роль угод про визнання винуватості в спрощеному кримінальному провадженні. Акцентовано на необхідності вдосконалення правозастосовної практики шляхом детального врахування особистості винного, тяжкості й обставин кримінального правопорушення, що дасть змогу підвищити ефективність і справедливість кримінального покарання. Дослідження має значення для суддів, правоохоронців і науковців, які працюють над розвитком кримінального права та кримінального процесу, зокрема в частині протидії кримінальним правопорушенням проти правосуддя.

Ключові слова: введення в оману суду; кримінальна відповідальність; покарання; призначення покарання; судової практика; інститут пробації; звільнення від відбування покарання з випробуванням.

Рекомендоване посилання:

Власенко Ю. Актуальні проблеми призначення покарання за введення в оману суду або іншого уповноваженого органу. *Наука і правоохорона*. 2025. Вип. 3 (69). С. 113–123. DOI: 10.33270/0525693.13

Вступ

У сучасних умовах реформування кримінального законодавства України актуалізується необхідність перегляду підходів до реалізації функції покарання. Важливе значення це має в контексті кримінальних правопорушень проти правосуддя. До таких правопорушень належить введення в оману суду або іншого уповноваженого органу, відповідальність за яке передбачено в ст. 384 КК України.

Зазначене діяння посягає на суспільні відносини, що забезпечують належне функціонування механізмів отримання допустимих і достовірних доказів. Ідеться, зокрема, про досудове розслідування, виконавче провадження, судовий розгляд, діяльність Вищої ради

правосуддя, а також розслідування, що проводять тимчасові слідчі або спеціальні тимчасові слідчі комісії Верховної Ради України.

Кримінальне правопорушення, передбачене ст. 384 КК України, охоплює суспільно небезпечні форми викривлення фактичних обставин провадження. Серед них – надання завідомо неправдивих показань свідком чи потерпілим, подання завідомо неправдивих висновків експерта або спеціаліста, фальсифікація доказів, підробка звітів оцінювачів та умисне викривлення змісту перекладу перекладачем. Усі ці дії можуть бути вчинені на будь-якому етапі досудового розслідування або судового розгляду, а також у межах проваджень інших юрисдикційних органів. Їх наслідком є створення викривленої

процесуальній реальності, що перешкоджає встановленню об'єктивної істини у справі.

У цьому контексті призначення покарання за вчинення такого правопорушення має не лише кримінально-правове, а й суттєве соціальне значення. Воно спрямоване на забезпечення достовірності доказової інформації, яка є основою для законного та справедливого правосуддя.

Проблематику призначення покарання активно розробляли в наукових дослідженнях, зокрема А. С. Хильченко (2025) досліджувала зміст і складові принципу індивідуалізації як ключового принципу кримінального правозастосування, що вкрай важливо для адекватного реагування на правопорушення проти правосуддя. В. О. Навроцький (2023) у навчальному посібнику «Наскрізнi кримінально-правові поняття» детально розглядає питання принципів призначення покарання, акцентуючи на важливості індивідуалізації та пропорційності покарання. Є. О. Письменський та О. В. Смаглюк (2024) розглядають актуальні аспекти застосування пом'якшуючих обставин під час призначення покарання, що є важливим для формування справедливого й індивідуалізованого підходу до покарання за кримінальні правопорушення, зокрема в контексті злочинів проти правосуддя.

Досвід правозастосування дає підстави стверджувати, що суди нерідко ставляться до призначення покарання за ст. 384 КК України надто формально, обмежуючись мінімальними строками чи застосуванням ст. 75 КК України без належного аналізу обставин справи. Тож нагальною є потреба в дослідженні актуальних проблем призначення покарання за ст. 384 КК України, з огляду на судову практику та позиції науковців.

Лише такий комплексний підхід дасть змогу запропонувати обґрунтовані шляхи підвищення ефективності покарання як інструменту кримінальної відповідальності.

Матеріали та методи

Ключовим у правовому регулюванні порядку призначення покарання є загальні засади призначення покарання. Вони становлять цілісну систему загальних правил, якими в сукупності зобов'язаний керуватися суд у кожному випадку обрання виду й міри покарання особі, винній у вчиненні кримінального правопорушення (Marisyuk, 2020a).

Загальні засади призначення покарання передбачено в ст. 65 КК України. З огляду на важливість ролі передбачених цією нормою засад у практиці кримінального правосуддя, подальший аналіз зосереджується на їх реалізації під час призначення покарання за кримінальні правопорушення, передбачені ст. 384 КК України.

Базою для аналізу стали 155 обвинувальних вироків судів першої інстанції, які набрали

законної сили в період з 2019 до 2025 року, передбачені в Єдиному реєстрі судових рішень. Встановлено, що в переважній більшості випадків покарання призначали із застосуванням іспитового строку, навіть за наявності обтяжуючих обставин або множинності кримінальних правопорушень. Суди часто обмежувалися формальним посиленням на пом'якшуючі обставини, не розкриваючи їх зміст. Це засвідчує формалізм у підходах до реалізації загальних засад призначення покарання, що негативно позначається на ефективності кримінально-правового реагування, сприяє знеціненню інституту покарання та створює ризики віктимізації або перешкоджання правосуддю.

Аналіз практики доцільно розпочати з першої засади призначення покарання, закріпленої в ч. 1 ст. 65 КК України, відповідно до якої суд призначає покарання в межах, установлених у санкції статті (санкції частини статті) Особливої частини КК, що передбачає відповідальність за вчинене кримінальне правопорушення, за винятком випадків, передбачених ч. 2 ст. 53 КК України. Крім цього, суд має керуватися положеннями Загальної частини КК України, а також ураховувати ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, дані про особу винного, обставини, що пом'якшують або обтяжують покарання¹. У межах дослідження виявлено, що суди загалом дотримуються зазначених меж, проте підхід до вибору виду покарання нерідко свідчить про недооцінювання його превентивної функції. У понад 75 % випадків покарання за ст. 384 КК України призначали у вигляді позбавлення чи обмеження волі з одночасним звільненням від його відбування з випробуванням, переважно внаслідок укладення угоди про визнання винуватості. У решті випадків застосовували мінімальні строки, попри наявність обтяжуючих обставин.

Слід також зазначити, що санкції, передбачені частинами першою та другою ст. 384 КК України, охоплюють широкий перелік альтернативних покарань. Зокрема, частина перша встановлює відповідальність за введення в оману суду або іншого уповноваженого органу у вигляді виправних робіт, пробаційного нагляду чи обмеження волі на строк до двох років. Кваліфікований склад, передбачений частиною другою, передбачає жорсткіші санкції – від виправних робіт до позбавлення волі на строк від двох до п'яти років. Однак аналіз судової практики свідчить про тенденцію до призначення м'яких покарань навіть за наявності кваліфікуючих ознак. Отже, навіть формальне дотримання першої засади не гарантує ефективного і справедливого призначення покарання без належного аналізу особистості винного,

¹ Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>

характеру правопорушення та його наслідків, що засвідчує необхідність підвищення якості обґрунтувань у мотивувальних частинах вироків.

Проблематика реалізації загальних засад призначення покарання, зокрема в частині дотримання положень Загальної частини КК України, є предметом наукової дискусії. Зокрема, К. Марисюк (2020b) обґрунтовано акцентує на тому, що доцільність виокремлення засади призначення покарання відповідно до положень Загальної частини викликає сумніви, оскільки ці норми підлягають урахуванню не лише через їх закріплення в законі, а насамперед через їх правову природу й системну роль у структурі кримінального законодавства. Автор цілком аргументовано вказує на відсутність єдності щодо обсягу норм Загальної частини, які має бути обов'язково враховано під час призначення покарання, і засвідчує необхідність безпосереднього посилання на них у вирок у разі застосування в конкретному кримінальному провадженні.

Розглянемо практичний аспект реалізації загальних засад призначення покарання. У межах подальшого дослідження буде здійснено поетапний аналіз вироків судів першої інстанції за кожен календарний рік окремо, що дасть змогу виявити особливості застосування норм Загальної частини КК України в динаміці, простежити зміни в судовому підході до визначення виду та розміру покарання, а також оцінити рівень обґрунтованості мотивувальних частин судових рішень у справах, пов'язаних із введенням в оману суду або іншого уповноваженого органу.

2019 року судова практика за кримінальні правопорушення, передбачені ст. 384 КК України, засвідчує варіативність як у видах призначених покарань, так і в застосуванні інституту звільнення від їх відбування з випробуванням. Аналіз вироків дає підстави констатувати, що суди, вирішуючи питання про вид і міру покарання за введення в оману суду або іншого уповноваженого органу, переважно орієнтуються на м'які санкції, з огляду на характер і ступінь суспільної небезпечності вчинених діянь, особу винного, обставини, що пом'якшують покарання, а також на досягнення завдань кримінального покарання в контексті загальної та спеціальної превенції.

Переважає більшість вироків у справах про вчинення правопорушення, передбаченого ч. 1 або ч. 2 ст. 384 КК України, містять рішення про застосування обмеження волі або позбавлення волі як основного виду покарання. Однак ці покарання не реалізуються у вигляді фактичного їх відбування: суди системно застосовують положення ст. 75 КК України про звільнення засудженого від відбування покарання з випробуванням.

Передумовою застосування інституту звільнення від відбування покарання з випробуванням стають випадки, коли мету кримінального покарання може бути досягнуто без реального

відбування покарання; мету кримінального покарання досягнуто до закінчення строку відбування покарання як результат позитивної поведінки засудженого; досягнення мети кримінального покарання неможливе без об'єктивних обставин (Shkuta, 2023).

Колегія суддів Першої судової палати Касаційного кримінального суду під час розгляду справи 235/689/20 визначила такі особливості застосування інституту звільнення від відбування покарання з випробуванням: застосування інституту звільнення від відбування покарання з випробуванням можливе, коли в матеріалах справи є свідчення зниження суспільної небезпеки кримінального правопорушення та засудженого, що дає змогу досягти мети кримінального покарання без ізоляції останнього від суспільства. Зокрема, виявом щирого каяття засудженого буде влаштування на роботу та прагнення відшкодувати завдані потерпілому збитки, проте це не свідчитиме про можливість виправлення засудженого без ізоляції його від суспільства; інститут звільнення від відбування покарання з випробуванням може бути застосовано в тому випадку, якщо суд буде переконаний, що засуджена особа надалі не буде вчиняти кримінальні правопорушення; у випадку застосування інституту звільнення від відбування покарання з випробуванням суд повинен ураховувати не тільки ступінь тяжкості кримінального правопорушення, характеристику особи засудженого, а й інші істотні обставини справи, зокрема обтяжуючі та пом'якшуючі покарання обставини кримінального правопорушення (Syiploki, 2022).

Типовою є практика призначення іспитового строку тривалістю один рік, а також покладення на особу передбачених ст. 76 КК України обов'язків, зокрема щодо періодичної реєстрації в органі пробації, повідомлення про зміну місця проживання, роботи або навчання, а також обмеження виїзду за межі України.

Іспитовий строк дисциплінує засудженого, спонукаючи його надалі дотримуватися вимог закону. Важливу роль у цьому процесі відіграють органи пробації, на які покладено завдання здійснювати нагляд за поведінкою осіб, звільнених від відбування покарання з випробуванням. З такими особами проводять соціально-виховну роботу за індивідуальним планом, складеним з огляду на оцінку ризиків повторного вчинення кримінальних правопорушень (Levchenko, 2023).

Аналізовані вирoki демонструють усталене розуміння судами того, що введення в оману суду або іншого уповноваженого органу хоча й посягає на належне функціонування системи правосуддя, у більшості випадків не становить підвищеної суспільної небезпеки, що обґрунтовує застосування пробаційних інструментів. Зокрема, відповідно до судових рішень, реальне позбавлення волі в межах санкції ч. 2 ст. 384 КК України

застосовують лише у виключних випадках, і навіть тоді також супроводжується умовним звільненням. Така тенденція підтверджує гуманізацію кримінальної юстиції в Україні.

Цікавим аспектом є також упровадження судами положень ст. 69 КК України для призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом. Інститут призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом, є одним з дієвих засобів реалізації принципу індивідуалізації покарання. Застосування його норм за наявності підстав на це дає змогу суду в межах дискреційних повноважень призначити таке покарання, яке буде справедливо співвідноситися з тяжкістю та обставинами вчиненого кримінального правопорушення й особою винного (Konovalchuk, 2022).

У поодиноких випадках суди призначали штраф, попри диспозицію частини другої ст. 384 КК України, яка не передбачає такої санкції. Це засвідчує гнучке застосування норм загальної частини КК України, зокрема можливість відступу від санкції в бік пом'якшення, з огляду на фактичні обставини справи й поведінку обвинуваченого. Ця практика також засвідчує, що суди нерідко ухвалюють рішення на підставі угод між прокурором й обвинуваченим про визнання винуватості, передбачених ст. 468 КПК України, що підтверджує ефективність функціонування інституту спрощеного кримінального провадження¹. Погоджене сторонами покарання здебільшого також має умовний характер, а суми штрафів, призначених відповідно до угод, коливаються в межах від 510 до 5100 грн, що також може вказувати на намагання сторін мінімізувати наслідки для обвинуваченого, водночас досягаючи мети правосуддя.

Окремо привертає увагу факт виправдальних вироків, як, наприклад, у справі, розглянутій Сосницьким районним судом Чернігівської області. Це дає підстави стверджувати, що в певних випадках органи досудового розслідування не надають достатньої доказової бази для підтвердження умислу на введення в оману суду або іншого уповноваженого органу, що унеможливує доведення складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 384 КК України².

Тож аналіз судової практики за 2019 рік демонструє, що покарання за введення в оману суду або іншого уповноваженого органу суди застосовують помірковано, з тенденцією до умовного засудження. Це свідчить як про помірну суспільну небезпеку типових форм вчинення цього кримінального правопорушення, так і про

підвищення рівня довіри до механізмів пробації, здатних забезпечити виправлення особи без ізоляції від суспільства.

2020 року судова практика щодо кримінального правопорушення, передбаченого ст. 384 КК України, зберігала тенденцію до призначення покарань у вигляді обмеження або позбавлення волі з подальшим звільненням від їх реального відбування шляхом застосування ст. 75 КК України. У більшості випадків обвинувачені були звільнені з випробуванням, а суди покладали на них обов'язки, передбачені ст. 76 КК України, що відповідає завданням пробаційного нагляду й попередження повторної кримінальної протиправності.

Рахівський районний суд Закарпатської області 4 лютого 2020 року визнав особу винною за ч. 1 ст. 384 КК України та призначив покарання у вигляді обмеження волі строком на 1 рік і 6 місяців, однак звільнив її від відбування покарання з іспитовим строком один рік. Суд зобов'язав особу не виїжджати за межі України без дозволу органу пробації та повідомляти про зміну місця проживання або роботи³.

У справі, розглянутій Солом'янським районним судом м. Києва 5 лютого 2020 року, особу було засуджено за сукупністю кримінальних правопорушень, передбачених ч. 2 ст. 383 та ч. 2 ст. 384 КК України. Остаточне покарання у вигляді 3 років позбавлення волі також не підлягало реальному відбуванню – суд звільнив засуджену з випробуванням строком на 2 роки, поклавши на неї класичний набір обов'язків, характерних для пробаційного нагляду⁴.

У деяких випадках суди обирали більш м'які види покарання. Наприклад, Немирівський районний суд 5 серпня 2020 року застосував положення ст. 69 КК України та призначив покарання у вигляді штрафу в розмірі 510 грн, що є винятком із загальної тенденції до обмеження чи позбавлення волі навіть із подальшим звільненням⁵.

Загалом практика 2020 року дає підстави стверджувати, що, попри формальну суворість санкцій ст. 384 КК України, суди здебільшого орієнтувалися на гуманізацію покарання та застосування механізмів випробування, що відповідає загальній тенденції розвитку інституту пробації в Україні.

2021 року судова практика за кримінальними правопорушеннями, передбаченими ст. 384 КК України, характеризується збільшенням кількості

¹ Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>

² Вирок Сосницького районного суду Чернігівської області від 13 лют. 2019 р. Справа № 745/18/2019. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/79787314>

³ Вирок Рахівського районного суду Закарпатської області від 4 лют. 2020 р. Справа № 295/5/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/87347250>

⁴ Вирок Солом'янського районного суду м. Києва від 5 лют. 2020 р. Справа № 760/25768/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/87608851>

⁵ Вирок Немирівського районного суду Вінницької області від 5 серп. 2020 р. Справа № 135/184/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90939592>

вироки, що свідчить як про посилення уваги правоохоронних органів до фактів введення в оману суду або іншого уповноваженого органу, так і про підвищення рівня виявлення та документування таких суспільно небезпечних діянь. Судові рішення, ухвалені в цей період, демонструють широку географію правозастосування та значну варіативність видів призначених покарань.

Традиційною залишається тенденція до поміркованого підходу у виборі виду та міри покарання. У переважній більшості випадків судам властиве застосування санкцій у вигляді обмеження або позбавлення волі з подальшим звільненням засудженого від їх реального відбування шляхом застосування положень ст. 75 КК України. Призначали іспитовий строк тривалістю один або два роки, а на особу покладали обов'язки, передбачені ст. 76 КК України, зокрема періодична реєстрація в органах пробації, повідомлення про зміну місця проживання або роботи, а також обмеження виїзду за межі України. Наприклад, у вирокі Святошинського районного суду м. Києва від 13 жовтня 2021 року особу було засуджено до 1 року обмеження волі з іспитовим строком тривалістю 1 рік¹.

Однак, на відміну від попередніх років, 2021 року в судовій практиці вперше фіксують призначення покарання у вигляді арешту, що свідчить про пошук судами різноманітнішого, але водночас поміркованого інструментарію впливу на осіб, які вчинили кримінальні правопорушення у сфері правосуддя. Наприклад, Жашківський районний суд Черкаської області вирокіом від 25 жовтня 2021 року призначив покарання у вигляді арешту на 3 місяці, не замінюючи його умовним². На думку науковців, покарання у виді арешту з моменту започаткування в законодавстві суттєво змінилося й фактично втратило своє соціальне та правове призначення. Крім того, фінансування закладів ізолювання від суспільства осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, дає значне навантаження на державний бюджет. Тому система кримінальних покарань потребує змін і впровадження нових видів покарання (Telefanko, 2023).

Також привертає увагу окремий випадок призначення реального покарання у вигляді позбавлення волі без застосування ст. 75 КК України, що є винятковим явищем у межах наявної тенденції до умовного засудження. Зокрема, у справі, розглянутій Дніпровським районним судом м. Києва 23 вересня 2021 року, суд призначив покарання у вигляді 1 року і

6 місяців позбавлення волі без застосування пробації³.

2021 року продовжує бути поширеною практика розгляду справ на підставі угод про визнання винуватості. Кіровський районний суд м. Кропивницького 17 грудня 2021 року затвердив угоду та призначив покарання у вигляді 2 років позбавлення волі з іспитовим строком 1 рік⁴. Аналогічно Ленінський районний суд м. Полтави від 28 вересня 2021 року призначив 2 роки позбавлення волі умовно, з урахуванням угоди⁵.

Водночас в окремих вирокіах зафіксовано застосування положень ст. 69 КК України, коли суди, з огляду на пом'якшуючі обставини, призначали більш м'яке покарання, ніж передбачене санкцією відповідної частини ст. 384 КК України, включаючи штраф. Наприклад, Вінницький міський суд 18 листопада 2021 року призначив штраф у розмірі 850 грн, посиляючись на сукупність пом'якшуючих обставин⁶.

Тож аналіз судової практики за 2021 рік засвідчує не лише стабільність тенденції до гуманізації кримінального впливу у справах про введення в оману суду або іншого уповноваженого органу, а й поступове розширення санкцій, що застосовують суди. Уперше за останні роки фіксують появу арешту як покарання, а також, хоча й одинично, призначення реального позбавлення волі. Ці обставини вказують на диференціацію підходів до кваліфікації та покарання залежно від конкретних обставин справи й особистості винного. Водночас широке використання пробаційних інструментів свідчить про сталу орієнтацію судів на недопущення ізоляції особи від суспільства там, де це не є необхідним для досягнення завдань кримінального покарання.

2022 року судова практика щодо притягнення до кримінальної відповідальності за вчинення правопорушення, передбаченого ст. 384 КК України, засвідчила низку помітних трансформацій як у каральній політиці держави, так і в пріоритетах судової дискреції під час вибору виду та міри покарання. Визначальною ознакою аналізованого періоду є зменшення загальної кількості вирокіах, порівняно з попередніми роками, що, ймовірно, спричинено збройною агресією російської федерації проти України, початок якої в лютому 2022 року суттєво вплинув на

³ Вирок Дніпровського районного суду м. Києва від 23 верес. 2021 р. Справа № 325/5226/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/99818937>

⁴ Вирок Кіровського районного суду м. Кропивницького від 17 груд. 2021 р. Справа № 404/4922/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/102432847>

⁵ Вирок Ленінського районного суду м. Полтави від 28 верес. 2021 р. Справа № 552/6548/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/100143065>

⁶ Вирок Вінницького міського суду Вінницької області від 18 листоп. 2021 р. Справа № 127/19933/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/101759305>

¹ Вирок Святошинського районного суду м. Києва від 13 жовт. 2021 р. Справа № 759/12274/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/100446746>

² Вирок Жашківського районного суду Черкаської області від 25 жовт. 2021 р. Справа № 420/2464/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/100712381>

функціонування судової системи та кримінальної юстиції загалом. Воєнний стан, загроза безпеці судів, евакуація населення з окремих регіонів, зміщення акцентів у діяльності правоохоронних органів на забезпечення національної безпеки – усі ці обставини створили об'єктивні умови для зниження інтенсивності кримінального провадження у справах меншої суспільної небезпеки, зокрема у справах за фактом уведення в оману суду або іншого уповноваженого органу.

Водночас у межах чинного кримінального законодавства воєнний стан не лише впливає на функціонування судової системи, а й безпосередньо визначається як обставина, що обтяжує покарання. Відповідно до п. 11 ч. 1 ст. 67 КК України, до обставин, які обтяжують покарання, належить вчинення злочину з використанням умов воєнного або надзвичайного стану, інших надзвичайних подій. Це означає, що винна особа з метою полегшення вчинення кримінального правопорушення використовує найбільш несприятливий для суспільства час, тяжкі обставини й умови, у яких опинилося суспільство (Vartyletska, & Sharpar, 2021).

Саме цим зумовлено, що 2022 року вперше було зафіксовано тенденцію до призначення більш жорстких санкцій, зокрема у вигляді обмеження волі без звільнення від його відбування за ст. 75 КК України. Зокрема, вироком Конотопського міськрайонного суду Сумської області від 6 вересня 2022 року особу було засуджено за ч. 2 ст. 384 КК України до одного року обмеження волі без умовного звільнення, з частковим приєднанням невідбутої частини покарання за попереднім вироким (ч. 3 ст. 332 КК України), що в сукупності становило один рік і один місяць реального обмеження волі. Такий підхід до призначення покарання з позбавленням засудженого права на пробачення відображає посилення суворості в окремих справах, насамперед за умови множинності кримінальних правопорушень¹.

Паралельно простежується збереження інструментарію арешту як альтернативної форми позбавлення волі, зокрема щодо осіб, які вчинили кримінальне правопорушення вперше, але не продемонстрували щирого каяття або не визнали вину. Вироком Новоград-Волинського міськрайонного суду від 7 вересня 2022 року обвинуваченому призначено покарання у виді арешту строком на 5 місяців за ч. 1 ст. 384 КК України².

Переважає більшість вироків 2022 року залишилася орієнтованою на пом'якшувальний підхід до покарання з активним використанням інституту звільнення від його реального відбування. Судова практика демонструє також гнучкість у застосуванні угод про визнання винуватості, які дають змогу сторонам досягати компромісних рішень щодо виду й строку покарання. Зокрема, вироком Шепетівського міськрайонного суду Хмельницької області від 13 липня 2022 року узгоджене покарання у вигляді двох років позбавлення волі за ч. 2 ст. 384 КК України було замінено випробуванням з відповідними обов'язками, передбаченими ст. 76 КК України³.

Цікавим є вирок Городоцького районного суду. Суд визнав особу винною, однак звільнив її від покарання у зв'язку з неможливістю призначення жодного з видів покарання, передбачених санкцією зазначеної норми⁴. Однак засудження особи без призначення покарання не завжди супроводжується застосуванням до неї інших заходів кримінально-правового характеру. У таких випадках, слушно зазначає А. М. Яценко, може йтися про об'єктивну неможливість призначення жодного з видів покарання, передбачених санкцією відповідної статті, що зумовлено особливими характеристиками суб'єкта, якого притягують до кримінальної відповідальності. Таке засудження, на думку автора, становить особливу форму реалізації кримінальної відповідальності. Водночас науковець зауважує, що така ситуація може виникати і внаслідок звільнення особи від призначеного покарання та його відбування (або, як вважає доцільнішим зазначати автор, у зв'язку з відмовою від покарання) (Yashchenko, 2021).

У певній кількості справ суди застосовували ст. 49 КК України щодо звільнення особи від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності, що також вплинуло на зменшення частки призначення реального покарання. Зокрема, Шевченківський районний суд м. Києва 11 липня 2022 року звільнив особу від відбування призначеного покарання, попри наявність вироку за ч. 2 ст. 384 КК України⁵.

Цікавою та дискусійною є позиція деяких науковців щодо того, що непризначення покарання у зв'язку із закінченням строків давності не можна розглядати як заохочувальну кримінально-правову норму. Це так звані квазізаходи, тобто уявні заходи кримінально-

¹ Вирок Конотопського міськрайонного суду Сумської області від 6 верес. 2022 р. Справа № 585/1345/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106079530>

² Вирок Новоград-Волинського міськрайонного суду Житомирської області від 7 верес. 2022 р. Справа № 278/582/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106109926>

³ Вирок Шепетівського міськрайонного суду Хмельницької області від 13 лип. 2022 р. Справа № 688/804/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105248657>

⁴ Вирок Городоцького районного суду Львівської області від 18 жовт. 2022 р. Справа № 444/4645/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106820059>

⁵ Вирок Шевченківського районного суду м. Києва від 11 лип. 2022 р. Справа № 761/9333/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105238566>

правового характеру, які застосовують у випадках, коли немає ні підстав для застосування заохочувальних заходів, ані підстав або необхідності для застосування примусових заходів, тобто кримінально-правовий конфлікт вичерпано. У теорії кримінального права є різні теорії правової природи давності. І всі вони містять частину істини: якщо особа протягом певного проміжку часу після вчинення кримінального правопорушення не вчиняє кримінально протиправних діянь, це свідчить про зникнення або зниження її суспільної небезпечності, тож немає необхідності в застосуванні до неї примусового впливу держави (Nikiforova, 2022).

Тож 2022 рік став перехідним у практиці притягнення до відповідальності за введення в оману суду або іншого уповноваженого органу. З одного боку, зберігається пробаційна модель покарання, що відповідає гуманістичним засадам кримінальної політики; з іншого – уперше зафіксовані випадки застосування реального обмеження волі та продовження практики арештів свідчать про посилення індивідуалізації покарання та персоналізованої відповідальності за кримінальні правопорушення проти правосуддя.

2023 року судова практика щодо кримінальної відповідальності за ст. 384 КК України засвідчила суттєві зрушення, які свідчать про еволюцію каральної політики та пріоритетів правосуддя в умовах воєнного часу. Зокрема, уперше за період дослідження зафіксовано застосування покарання у вигляді реального позбавлення волі без звільнення від його відбування на підставі ст. 75 КК України. Такий крок свідчить про посилення персональної відповідальності засуджених, передусім у випадках рецидиву або значної суспільної небезпеки вчиненого кримінального правопорушення, що відображає тенденцію до жорсткішого реагування судових органів на протиправні дії, спрямовані на введення в оману суду або іншого уповноваженого органу. Зокрема, вироком Харківського районного суду Харківської області від 16 червня 2023 року обвинуваченого було засуджено за ч. 2 ст. 384 КК України до трьох років позбавлення волі без звільнення від відбування покарання¹.

Водночас арешт і надалі передбачено в системі кримінального покарання, його застосовують суди у випадках, коли засуджений уперше вчиняє правопорушення, проте не демонструє щирого каяття або співпраці зі слідством. Вироком Стрийського міськрайонного суду Львівської області від 7 лютого 2023 року засудженому було призначено покарання у вигляді одного місяця арешту за ч. 1 ст. 384 КК України². Не менш вагомим є і застосування

обмеження волі як виду покарання, що дає змогу більш гнучко індивідуалізувати покарання залежно від особистої характеристики засудженого й обставин вчиненого кримінального правопорушення.

Також поширеною є практика застосування інституту звільнення від відбування покарання з випробуванням, що зберігає свою актуальність у системі кримінальної юстиції, відображаючи прагнення до гуманізації покарань і стимулювання ресоціалізації засуджених. Вироком Зміївського міського суду Харківської області від 6 лютого 2023 року засудженому було призначено покарання у вигляді позбавлення волі строком на два роки з іспитовим строком на підставі ст. 75 КК України звільнено від відбування покарання³.

2023 рік став знаковим для практики застосування ст. 384 КК України, оскільки поєднав у собі тренди гуманізації кримінальної відповідальності через поширення пробаційних механізмів з водночас жорсткішим підходом, вираженим у застосуванні реального позбавлення волі без звільнення, а також у широкому використанні арешту й обмеження волі. Цей комплексний підхід забезпечує баланс між гарантуванням захисту суспільства, збереженням авторитету правосуддя та врахуванням індивідуальних особливостей засуджених, що є ознакою гнучкості національної кримінальної політики.

2024 року судова практика за ст. 384 КК України продовжила демонструвати стійку динаміку посилення індивідуалізації покарання та диференціації підходів до оцінювання ступеня суспільної небезпеки введення в оману суду або іншого уповноваженого органу. На цьому етапі спостерігається збереження основних трендів, що склалися в попередні роки, з одночасною появою нових акцентів, зокрема впровадженням нового виду покарання – пробаційного нагляду, який уперше стали застосовувати суди саме 2024 року.

28 березня 2024 року набрав чинності Закон України «Про внесення змін до Кримінального, Кримінального процесуального кодексів України та інших законодавчих актів України щодо удосконалення видів кримінальних покарань», яким було впроваджено новий вид покарання – пробаційний нагляд⁴. Покарання у виді пробаційного нагляду полягає в обмеженні прав і свобод засудженого, визначених законом та встановлених вироком суду, із застосуванням

¹ Вирок Ленінського районного суду м. Харків від 16 черв. 2023 р. Справа № 642/324/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111582399>

² Вирок Стрийського міськрайонного суду Львівської області від 7 лют. 2023 р. Справа № 447/1522/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108837582>

³ Вирок Зміївського районного суду Харківської області від 6 лют. 2023 р. Справа № 621/4242/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108805543>

⁴ Про внесення змін до Кримінального, Кримінального процесуального кодексів України та інших законодавчих актів України щодо удосконалення видів кримінальних покарань: Закон України від 23 серп. 2023 р. № 3342-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3342-20#n10>

наглядових і соціально-виховних заходів без ізоляції від суспільства¹.

Пробаційний нагляд передбачає встановлення певних обмежень у таких сферах, як вибір професії та освіти, місце перебування, проживання та пересування, спілкування, а також організація дозвілля (Orobets, 2023). Упровадження покарання у формі пробаційного нагляду є прогресивним нововведенням і важливим кроком до гуманізації системи кримінального правосуддя. Завдяки ефективному механізму контролю за поведінкою засуджених з боку органів пробації цей вид покарання може стати дієвою альтернативою обмеженню волі. Він дає змогу зменшити навантаження на пенітенціарні установи, оптимізувати їх утримання та зменшити бюджетні витрати, пов'язані з арештом, обмеженням або позбавленням волі. Пробаційний нагляд може призначати суд на термін від одного до п'яти років із запровадженням обов'язку носіння електронного засобу контролю. Такий підхід сприятиме зменшенню кількості засуджених у виправних центрах, розвантаженню слідчих ізоляторів й арештних домів, а також дасть змогу перепрофілювати частину таких установ, наприклад, для утримання військовополонених. Упровадження цього виду покарання відповідає сучасним вимогам і прагненню до гармонізації з практиками прогресивних держав (Telefanko, 2023).

Вироком Хмельницького районного суду Вінницької області від 14 серпня 2024 року засудженому призначено покарання у вигляді пробаційного нагляду строком на один рік із покладенням передбачених законодавством обов'язків². Аналогічна правова позиція простежується у вироку Малиновського районного суду м. Одеси від 20 вересня 2024 року, яким за ч. 1 ст. 384 КК України особі було призначено покарання у вигляді одного року пробаційного нагляду³.

Пробаційний нагляд як новий вид кримінального покарання має всі перспективи стати ефективною альтернативою покаранню у виді обмеження волі та сприяти розвитку засад людиноцентризму й відповідності міжнародним стандартам і рекомендаціям кримінально-виконавчої політики нашої держави (Barahtha, 2023).

Загалом 2024 року збереглася тенденція до застосування таких покарань, як обмеження волі, арешт і позбавлення волі умовно, а також уперше пробаційного нагляду.

Станом на 1 липня 2025 року проаналізовано всі вироки, внесені до ЄРДР у першому півріччі

2025 року, у кримінальних провадженнях за ст. 384 КК України. Результати аналізу свідчать про поступову еволюцію підходів національної юрисдикції до індивідуалізації кримінальної відповідальності, зокрема шляхом упровадження нових альтернативних видів покарань.

Стабільною є тенденція до розширення санкцій, які призначають за вчинення правопорушень зазначеної категорії. У межах санкції ч. 1 ст. 384 КК України продовжують застосовувати такі традиційні види покарання, як штрафи, виправні роботи, обмеження волі, а у випадку сукупності вироків – навіть позбавлення волі⁴.

Водночас увагу привертає значна кількість випадків застосування пробаційного нагляду як нової форми реалізації покарання, закріпленої в КК України. За перше півріччя 2025 року цей вид покарання призначали суди щонайменше у восьми справах, серед яких – вироки Вінницького міського суду від 2 квітня 2025 року⁵, Хустського районного суду від 10 квітня 2025 року⁶, Личаківського районного суду м. Львова від 30 червня 2025 року⁷ тощо.

Зазначені рішення засвідчують формування сталої практики застосування пробаційного нагляду. Його розглядають суди не лише як альтернативу ізоляції від суспільства, а й як дієвий механізм ресоціалізації особи без відриву її соціальних зв'язків, що цілком відповідає сучасним тенденціям гуманізації кримінального законодавства.

Водночас наявні приклади виправдувальних вироків, що підтверджує належний рівень реалізації принципу презумпції невинуватості у справах цієї категорії. Зокрема, у справі Хмельницького міськрайонного суду від 17 березня 2025 року особу було визнано невинуватою у вчиненні діяння, передбаченого ч. 1 ст. 384 КК України, у зв'язку з відсутністю події кримінального правопорушення⁸.

Узагальнення наявної судової практики свідчить про посилення ролі інституту пробації як альтернативи традиційним формам покарання та закріплення пробаційного нагляду як одного з ключових інструментів ресоціалізації особи, яка вчинила кримінальне правопорушення. Така динаміка є свідченням поступової модернізації

⁴ Вирок Амур-Нижньодніпровського районного суду м. Дніпра від 26 берез. 2025 р. Справа № 803/736/25. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/126186318>

⁵ Вирок Вінницького міського суду Вінницької області від 2 квіт. 2025 р. Справа № 149/2345/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/126337168>

⁶ Вирок Хустського районного суду Закарпатської області від 10 квіт. 2025 р. Справа № 309/1722/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/126507996>

⁷ Вирок Личаківського районного суду м. Львова від 30 черв. 2025 р. Справа № 463/4475/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/128490277>

⁸ Вирок Хмельницького міськрайонного суду Хмельницької області від 17 берез. 2025 р. Справа № 686/29496/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/125857998>

¹ Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>

² Вирок Хмельницького районного суду Вінницької області від 14 серп. 2024 р. Справа № 149/2345/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/120996534>

³ Вирок Малиновського районного суду м. Одеси від 20 верес. 2024 р. Справа № 521/4963/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/123798899>

національного кримінального судочинства в умовах актуалізації стандартів європейського кримінального права.

Результати й обговорення

Аналіз 155 обвинувальних вироків судів першої інстанції, що набрали законної сили в період з 2019 до 2025 року у справах про введення в оману суду або іншого уповноваженого органу, засвідчує наявність стійкої судової практики, у якій простежуються виразні тенденції до гуманізації покарання, розширення видів санкцій, а також індивідуалізації відповідальності.

Зокрема, у 2019–2020 роках домінувала практика призначення покарань у вигляді обмеження або позбавлення волі з одночасним застосуванням ст. 75 КК України, що дозволяло звільняти засудженого від реального відбування покарання з випробуванням. У типових випадках іспитовий строк становив один рік з покладенням стандартного переліку обов'язків (реєстрація в органах пробації, повідомлення про зміну місця проживання або роботи, обмеження виїзду за кордон). Такий підхід вказував на сприйняття судами ст. 384 КК України як правопорушення помірної суспільної небезпечності, за яке достатньо застосувати пробаційні заходи без реальної ізоляції особи.

2021 року поряд із традиційними формами покарання вперше зафіксовано призначення арешту як альтернативного виду санкції, а також призначення реального позбавлення волі без застосування ст. 75 КК України. Це свідчило про пошук більш диференційованого впливу. Крім того, фіксували широке застосування угод про визнання винуватості, що засвідчує усталеність інституту спрощеного провадження в практиці судів.

Події 2022 року, зокрема початок збройної агресії РФ проти України, об'єктивно вплинули на кількість судових рішень у справах за ст. 384 КК України. Утім навіть за умов воєнного стану суди продовжували практику умовного звільнення від покарання, хоча й з певним посиленням суворості під час кваліфікації діянь у разі множинності кримінальних правопорушень. Зокрема, зафіксовано випадки призначення реального обмеження волі без застосування пробації, що демонструє намагання збалансувати гуманістичні підходи з необхідністю посилення кримінального впливу.

2023 року відбулися суттєві зрушення в каральній політиці. Уперше за досліджуваний період призначено реальне позбавлення волі без випробування за ч. 2 ст. 384 КК України.

Новацією судової практики 2024 року стало вперше застосоване судами покарання у вигляді пробаційного нагляду. Такий вид санкції новий у національній правозастосовній практиці, його позитивно сприйняли суди як інструмент, що поєднує контроль і соціальну інтеграцію правопорушника.

У першому півріччі 2025 року ця тенденція до впровадження пробаційного нагляду продовжилася і набула системного характеру. У деяких справах продовжено практику ухвалення

виправдувальних вироків, що засвідчує належний рівень дотримання стандартів доказування та принципу презумпції невинуватості.

Отже, результати дослідження демонструють низку концептуальних зрушень у практиці призначення покарання за кримінальні правопорушення, передбачені ст. 384 КК України, що мають системний характер і відповідають гуманізації кримінальної політики держави:

- простежується тенденція до гуманізації каральної політики, що виявляється в переважному застосуванні заходів, не пов'язаних із реальним позбавленням волі, навіть у разі кваліфікованих складів кримінальних правопорушень, що узгоджується з принципами доцільності, пропорційності та мінімізації репресивного впливу, закріпленими в Загальній частині КК України;

- спостерігається стійка орієнтованість судів на застосування інститутів пробації, зокрема звільнення від відбування покарання з випробуванням (ст. 75 КК України) і пробаційного нагляду як нового виду покарання (ст. 59-1 КК України), що свідчить про ефективну інтеграцію пробаційного підходу в систему засобів кримінально-правового впливу;

- фіксується поступове розширення переліку санкцій, які реально застосовують суди, – від умовного засудження до реального позбавлення волі в разі наявності обтяжуючих обставин (ст. 67 КК України), рецидиву (ст. 34 КК України) чи вчинення правопорушення в умовах воєнного стану (п. 11 ч. 1 ст. 67 КК України);

- формується гнучкий і диференційований підхід до визначення виду та розміру покарання, що враховує характер і ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, дані про особу винного, обставини, що пом'якшують або обтяжують покарання (ст. 65 КК України);

- підтверджено ефективність застосування угод про визнання винуватості (глава 35 КПК України) як інструменту оптимізації кримінального провадження, що сприяє розвантаженню судової системи й досягненню компромісної форми правосуддя, з огляду на інтереси сторін кримінального процесу.

Висновки

Підтвердженням викладеного є результати емпіричного аналізу 155 обвинувальних вироків, постановлених судами першої інстанції в період з 2019 до 2025 року за фактами вчинення кримінальних правопорушень, передбачених ст. 384 КК України. Судова практика демонструє поступову трансформацію підходів до призначення покарання: від формального застосування санкцій до гнучкої та індивідуалізованої моделі реалізації кримінальної відповідальності.

Спостерігається стійка тенденція до переважного використання обмеження волі, умовного позбавлення волі та звільнення з випробуванням, що підтверджує зростання ролі пробаційних механізмів. З 2024 року фіксують упровадження пробаційного нагляду як нового виду основного покарання, що забезпечує не

лише контроль, а й підтримку процесу ресоціалізації правопорушників.

Загалом сучасна практика правозастосування за ст. 384 КК України демонструє сталу тенденцію до гуманізації, домінування реабілітаційної

парадигми відповідальності та посилення ролі альтернативних форм покарання, що відповідає міжнародним стандартам кримінальної юстиції та положенням чинного кримінального законодавства України.

References

- [1] Barakhtha, V.V. (2023). Concept of probation supervision and prospects for its implementation in Ukraine, 139-143. DOI: 10.36059/978-966-397-327-2-39
- [2] Khylychenko, A.S. (2025). Content and components of individualization as a principle of sentencing. *Current problems of state and law*, 105, 281-290. DOI: 10.32782/APDP.V105.2025.31
- [3] Konovalchuk, Ye.O. (2022). The institute of sentencing milder than provided by law: past, present, future. *Collection of scientific papers of the Kharkiv National Pedagogical University named after G.S. Skovoroda*, 35, 53-61. DOI: 10.34142/23121661.2022.35.08
- [4] Levchenko, Yu.O. (2023). Theoretical, legislative and practical aspects of release from serving a sentence with probation. *Law enforcement function of the state: theory and practice*, 6, 588-591. DOI: 10.24144/2788-6018.2023.06.103
- [5] Marysiuk, K. (2020a). On the issue of the concept of general principles of sentencing. *Scientific Bulletin of the Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs*, 3, 114-118. DOI: 10.31733/2078-3566-2020-3-114-118
- [6] Marysiuk, K.B. (2020b). Sentencing according to the provisions of the General Part of the Criminal Code of Ukraine. *Journal of the National University "Lviv Polytechnic". Series "Legal Sciences"*, 4(28), 251-259. DOI: 10.23939/law2020.28.251
- [7] Navrotskyi, V.O. (2023). *Cross-cutting criminal law concepts*. Kyiv: Yurinkom Inter.
- [8] Nikiforova, T.I. (2022). Release from criminal liability due to expiration of limitation periods. *Economics. Finances. Law*, 3, 14-18. DOI: 10.37634/EFP.2022.3.3
- [9] Orobets, K. (2023). Probation supervision - new type of punishment in Ukraine: analysis of legislative reform as a direction of criminal law policy from the axiological approach perspective. *Current issues in modern science*, 11(17), 653-662. DOI: 10.52058/2786-6300-2023-11(17)-653-662
- [10] Pysmenskyi, Ye.O., & Smahliuk, O.V. (2024). Consideration of mitigating circumstances in the qualification of criminal offenses and sentencing. *Academic visions*, 33. DOI: 10.5281/zenodo.13164789 <https://doi.org/10.5281/zenodo.13164789>
- [11] Shkuta, O.O. (2023). Criminal-law principles of the institute of release from serving a sentence with probation. *Legal Bulletin*, 31, 79-86. DOI: 10.32850/LB2414-4207.2023.31.11
- [12] Syiploki, M.V. (2022). Judicial practice of release from serving a sentence with probation for criminal offenses against security activities. *Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Series "Law"*, 69, 367-372. Retrieved from <http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/254888/251998>
- [13] Telefanko, B.M. (2023). Probation supervision as a new type of punishment and its impact on recidivism, 154-157. DOI: 10.36059/978-966-397-327-2-46
- [14] Vartyletska, I.A., & Sharmar, O.M. (2021). Features of qualification of criminal offenses committed under martial law and special period. *Bulletin of the Criminal Law Association of Ukraine*, 1(15), 191-206. DOI: 10.21564/2311-9640.2021.15.233611
- [15] Yashchenko, A.M. (2021). Conviction by court sentence without sentencing as a separate form of criminal responsibility. *Bulletin of the Criminological Association of Ukraine*, 1(24), 21-30. Retrieved from <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/39cbc1ec-f303-4e66-9007-7f625a21da29/content>

Список використаних джерел

- [1] Барахта В. В. Поняття пробаційного нагляду та перспективи його впровадження в Україні. 2023. С. 139–143. DOI: 10.36059/978-966-397-327-2-39
- [2] Хильченко А. С. Зміст та складові індивідуалізації як принципу призначення покарання. *Актуальні проблеми держави і права*. 2025. Вип. 105. С. 281–290. DOI: 10.32782/apdp.v105.2025.31
- [3] Коновальчик Є. О. Інститут призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом: минуле, сьогодення, майбутнє. *Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди*. 2022. Вип. 35. С. 53–61. DOI: 10.34142/23121661.2022.35.08
- [4] Левченко Ю. О. Теоретичні, законодавчі та практичні аспекти звільнення від відбування покарання з випробуванням. *Правоохоронна функція держави: теорія і практика*. 2023. Вип. 6. С. 588–591. DOI: 10.24144/2788-6018.2023.06.103
- [5] Марисюк К. До питання про поняття загальних засад призначення покарання. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2020. № 3. С. 114–118. DOI: 10.31733/2078-3566-2020-3-114-118
- [6] Марисюк К. Б. Призначення покарання відповідно до положень Загальної частини Кримінального кодексу України. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Юридичні науки»*. 2020. № 4 (28). С. 251–259. DOI: 10.23939/law2020.28.251
- [7] Навроцький В. О. Наскрізнi кримінально-правові поняття : навч. посіб. Київ : Юрінком Інтер, 2023. 376 с.

- [8] Нікіфорова Т. І. Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності. *Economics. Finances. Law*. 2022. № 3. С. 14–18. DOI: 10.37634/efr.2022.3.3
- [9] Оробець К. Пробаційний нагляд-новий вид покарання в Україні: аналіз законодавчої реформи як напрямку кримінально-правової політики з точки зору аксіологічного підходу. *Актуальні питання у сучасній науці*. 2023. № 11 (17). С. 653–662. DOI: 10.52058/2786-6300-2023-11(17)-653-662
- [10] Письменський Є. О., Смаглюк О. В. Врахування обставин, що пом'якшують покарання, при кваліфікації кримінальних правопорушень і призначенні покарання. *Академічні візії*. 2024. Вип. 33. DOI: 10.5281/zenodo.13164789
- [11] Шкута О. О. Кримінально-правові засади інституту звільнення від відбування покарання з випробуванням. *Юридичний бюлетень*. 2023. Вип. 31. С. 79–86. DOI: 10.32850/LB2414-4207.2023.31.11
- [12] Сийплікі М. В. Судова практика звільнення від відбуття покарання з випробуванням за кримінальні правопорушення, що посягають на охоронну діяльність. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2022. Вип. 69. С. 367–372. URL: <http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/254888/251998>
- [13] Телефанко Б. М. Пробаційний нагляд як новий вид покарання і вплив його на рецидивну протиправність. 2023. С. 154–157. DOI: 10.36059/978-966-397-327-2-46
- [14] Вартилицька І. А., Шармар О. М. Особливості кваліфікації кримінальних правопорушень, вчинених в умовах воєнного стану та особливого періоду. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2021. № 1 (15). С. 191–206. DOI: 10.21564/2311-9640.2021.15.233611
- [15] Яценко А. М. Засудження за вироком суду без призначення покарання як окрема форма реалізації кримінальної відповідальності. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2021. № 1 (24). С. 21–30. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/39cbc1ec-f303-4e66-9007-7f625a21da29/content>

VLASENKO Yuliia

Postgraduate Student of the Department of Criminal Law of the National Academy of Internal Affairs

Kyiv, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0009-0005-7993-4010>

CURRENT ISSUES IN SENTENCING FOR MISLEADING A COURT OR OTHER AUTHORISED BODY

Abstract. The article examines topical issues of sentencing for criminal offences under Article 384 of the Criminal Code of Ukraine – misleading a court or other authorised body. Based on an analysis of 155 convictions by courts of first instance for the period 2019–2021, the main trends in judicial practice in this area have been identified. It was found that courts predominantly apply lenient penalties in the form of probation, which indicates a general humanisation of criminal justice and an expansion of the role of the probation service in Ukraine. At the same time, the judges' formal approach to taking into account the general principles of sentencing has been noted, which manifests itself in insufficient analysis of the circumstances of the case and underestimation of the preventive function of punishment. The article highlights the variety of types of punishment applied in cases under Article 384 of the Criminal Code of Ukraine, ranging from restriction of liberty and imprisonment to arrest and fines, with an emphasis on the trend towards imposing suspended sentences with probation periods. Particular attention is paid to the impact of Articles 75 and 76 of the Criminal Code of Ukraine, which regulate exemption from serving a sentence with probation. The practice of applying a more lenient punishment in accordance with Article 69 of the Criminal Code of Ukraine is analysed, as well as the role of plea agreements in simplified criminal proceedings. The need to improve law enforcement practice by taking into account in greater detail the personality of the offender, the severity and circumstances of the criminal offence is emphasised, which will increase the effectiveness and fairness of criminal punishment. The study is important for judges, law enforcement officials and scholars working on the development of criminal law and criminal procedure, particularly in the area of combating criminal offences against justice.

Keywords: misleading the court; criminal liability; punishment; sentencing; judicial practice; probation; conditional release.

DOI: 10.33270/0525693.14
УДК 343.13:351.74(477)+343.1:061.2

ЖИВОТОВСЬКА Світлана

аспірант науково-дослідної лабораторії з проблем протидії злочинності навчально-наукового інституту поліцейської діяльності Національної академії внутрішніх справ м. Київ, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-6325-2974>

ПРОЦЕСУАЛЬНІ ПОВНОВАЖЕННЯ КЕРІВНИКА ПІДРОЗДІЛУ ДЕТЕКТИВІВ НАБУ У СПІВВІДНОШЕННІ ІЗ ФУНКЦІОНАЛЬНИМИ ПОВНОВАЖЕННЯМИ КЕРІВНИКІВ ІНШИХ ОРГАНІВ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ: ЄДНІСТЬ І ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ФУНКЦІЙ

Анотація. У статті здійснено комплексне дослідження кримінально-процесуального статусу та повноважень керівника підрозділу детективів Національного антикорупційного бюро України в системі органів досудового розслідування. Увагу зосереджено на положенні пункту 8 частини 1 статті 3 Кримінального процесуального кодексу України, відповідно до якого зазначену посадову особу визнають керівником органу досудового розслідування. Це нормативне закріплення формує підґрунтя для її процесуального статусу, зіставного з аналогічними посадами в структурах Національної поліції України, Державного бюро розслідувань і Служби безпеки України. У межах дослідження висвітлено відмітні риси процесуальних функцій керівника підрозділу детективів Національного антикорупційного бюро України, зокрема щодо призначення детектива або групи детективів, здійснення контролю за строками та якістю досудового розслідування, погодження окремих слідчих дій, координації з іншими учасниками кримінального провадження. Акцентовано на важливості чіткого розмежування адміністративних і процесуальних повноважень, що є необхідною умовою для запобігання конфліктам компетенції та забезпечення ефективного управління антикорупційним розслідуванням. Окремо проаналізовано проблемні аспекти застосування зазначених повноважень на практиці, пов'язані з відсутністю належного нормативного врегулювання на рівні підзаконних актів Національного антикорупційного бюро України, що ускладнює реалізацію положень Кримінального процесуального кодексу України. У статті обґрунтовано необхідність узгодження внутрішньої нормативної бази Національного антикорупційного бюро України з положеннями кримінального процесуального законодавства. На підставі порівняльного аналізу з іншими правоохоронними органами сформуовано висновки щодо єдності та диференціації процесуальних функцій, а також запропоновано напрями вдосконалення чинного законодавства. Результати дослідження може бути використано в правозастосовній практиці, нормотворчій діяльності й підготовці кадрів для антикорупційних органів.

Ключові слова: Національне антикорупційне бюро України; кримінальний процес; керівник підрозділу; повноваження; досудове розслідування; процесуальні функції; Кримінальний процесуальний кодекс України.

Рекомендоване посилання:

Животовська С. Процесуальні повноваження керівника підрозділу детективів НАБУ у співвідношенні із функціональними повноваженнями керівників інших органів досудового розслідування: єдність і диференціація процесуальних функцій. *Наука і правоохорона*. 2025. Вип. 3 (69). С. 124–129. DOI: 10.33270/0525693.14

Вступ

У сучасних умовах становлення правової держави та зміцнення інституційної спроможності антикорупційної системи України важливе значення має належне нормативне забезпечення діяльності органів досудового розслідування, зокрема таких спеціалізованих структур, як Національне антикорупційне бюро України

(НАБУ). Ефективність їх функціонування безпосередньо залежить не лише від процесуальної спроможності детективів, а й від якості організації досудового розслідування, за яке відповідають посадові особи керівної ланки.

Ключову роль у цьому процесі відіграє керівник підрозділу детективів НАБУ, який у межах своєї посади виконує низку управлінських, організаційних і фактичних процесуальних

функцій. Попри важливість цієї фігури в системі кримінальної юстиції, її правовий статус протягом тривалого проміжку часу залишався недостатньо визначеним у кримінальному процесуальному законодавстві.

Зміни до Кримінального процесуального кодексу України, закріплені в п. 8 ч. 1 ст. 3, надали керівнику підрозділу детективів НАБУ офіційний процесуальний статус – керівника органу досудового розслідування, що є принципово важливим для уніфікації підходів до організації досудового провадження в межах усієї системи правоохоронних органів. Утім на практиці досі спостерігається розрив між законодавчим формулюванням і реальними механізмами реалізації повноважень керівника підрозділу НАБУ, що створює потенційні ризики для ефективності, прозорості й законності кримінального провадження.

Актуальність обраної теми зумовлена необхідністю системного осмислення ролі та функцій керівника підрозділу детективів НАБУ, їх співвідношення з повноваженнями аналогічних посадових осіб у структурі інших органів досудового розслідування (Національна поліція України, Державне бюро розслідувань, Служба безпеки України), а також у контексті забезпечення балансу між адміністративним управлінням і процесуальною автономією детектива.

Попри посилення наукового інтересу до діяльності Національного антикорупційного бюро України, питання кримінально-процесуальних повноважень саме керівника підрозділу детективів НАБУ залишається недостатньо опрацьованим у юридичній літературі. У більшості досліджень цю проблематику розглядають фрагментарно, у контексті загального аналізу правового статусу детектива, організації антикорупційного розслідування чи структури органів досудового розслідування.

Матеріали та методи

Зокрема, аспекти взаємодії керівника підрозділу з детективами, прокурором й іншими учасниками кримінального провадження досліджували у своїх дисертаційних роботах В. Л. Жидков (2017; 2019) і Р. В. Войтюк (2019).

Частково розглядали питання організаційної та процесуальної специфіки діяльності детективів НАБУ у своїх статтях, доповідях і монографіях із проблем кримінальної та адміністративно-правової структури органу О. В. Гейко (2023), Є. В. Довжич (2016; 2019), І. С. Ковальчук (2019), П. Ю. Корнієць (2020), С. І. Корсун, Л. І. Якимішина (2020), В. П. Кушпін (2021), В. В. Панов (2019), С. В. Рокуль (2021), О. В. Салманов, С. Г. Лисенко (2016), А. Р. Яровий (2020).

Метою статті є з'ясування змісту й меж повноважень керівника підрозділу детективів НАБУ, а також визначення спільних і відмінних рис його статусу порівняно, з керівниками інших органів досудового розслідування.

Результати й обговорення

Питання правового статусу керівника підрозділу детективів НАБУ є однією з ключових проблем у контексті визначення меж процесуальної компетенції цього посадовця. З одного боку, діяльність НАБУ як спеціалізованого правоохоронного органу має низку організаційних і функціональних особливостей, які відрізняють його від інших органів досудового розслідування. Водночас саме кримінальне процесуальне законодавство вимагає єдності у визначенні суб'єктів досудового провадження, їхніх повноважень і відповідальності.

Найсуттєвішим зрушенням у законодавчому регулюванні статусу керівника підрозділу детективів НАБУ стало внесення до п. 8 ч. 1 ст. 3 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК) положення, згідно з яким до керівників органів досудового розслідування віднесено, зокрема:

«...керівника Головного підрозділу детективів, підрозділу детективів, відділу детективів, підрозділу внутрішнього контролю Національного антикорупційного бюро України, а також заступників зазначених посадових осіб, які діють у межах своїх повноважень...»¹.

Керівник підрозділу детективів НАБУ прямо визнаний КПК як процесуальна фігура – керівник органу досудового розслідування, на якого поширюються повноваження, закріплені в ст. 39 КПК. Це положення суттєво змінює доктрину та практику тлумачення його ролі в межах кримінального провадження, оскільки виходить за межі виключно адміністративно-управлінського функціоналу, закріпленого у внутрішніх актах НАБУ.

До прийняття зазначених змін у КПК керівник підрозділу детективів НАБУ мав переважно організаційний статус, що виявлявся в розподілі справ між детективами, забезпеченні координації їхніх дій, контролі за строками розслідування, участі в ухваленні управлінських рішень щодо службових перевірок або кадрових ротацій. Цей статус не дозволяв здійснювати пряму процесуальну діяльність, визначену КПК для керівника органу досудового розслідування.

Однак, попри це, внутрішні акти НАБУ залишаються фрагментарними і часто не відображають зазначеного процесуального статусу, що породжує дисонанс між нормами КПК і підзаконним регулюванням. Наприклад, Положення про організацію діяльності підрозділів детективів фактично дублює управлінські функції, не інтегруючи положення КПК, що надають керівнику процесуальні повноваження. Це створює ризики правової невизначеності, передусім у випадках

¹ Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>

конфлікту між позицією детектива та керівника підрозділу щодо тактики розслідування¹.

Привертає увагу питання відповідальності керівника підрозділу детективів НАБУ. Визнання його процесуальною особою передбачає, що він повинен нести відповідальність не лише дисциплінарну (як адміністратор), а й процесуальну, зокрема за неправомірне втручання в дії детектива, перевищення повноважень або неналежне виконання своїх обов'язків.

Тож нормативна природа статусу керівника підрозділу детективів НАБУ має змішаний характер: з одного боку, він є суб'єктом управлінської ієрархії в межах НАБУ, з іншого – набуває ознак процесуальної особи відповідно до кримінального процесуального закону. Цей дуалізм потребує доктринального осмислення та подальшого законодавчого й організаційного доопрацювання.

У межах кримінального провадження керівник підрозділу детективів НАБУ виконує складний і багатогранний комплекс повноважень, що поєднують як управлінські, так і процесуальні функції. Відповідно до положень п. 8 ч. 1 ст. 3 КПК, він є керівником органу досудового розслідування, а отже, набуває повноважень, визначених ст. 39 КПК.

Згідно з ч. 2 ст. 39 КПК України, керівник органу досудового розслідування:

- призначає слідчого (у випадку НАБУ – детектива) або групу слідчих і визначає старшого групи;
- у разі потреби замінює слідчого або виключає його зі складу групи;
- ознайомлюється з матеріалами кримінального провадження;
- надає письмові вказівки, які не суперечать вказівкам прокурора;
- усуває порушення закону, яких припустився слідчий;
- організовує взаємодію між органом досудового розслідування та іншими органами;
- може самостійно здійснювати досудове розслідування як слідчий².

¹ Інструкція про порядок розгляду звернень громадян, повідомлень, поданих в порядку законів України «Про запобігання корупції» та «Про Національне антикорупційне бюро України», заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення або необґрунтовані активи, депутатських запитів, звернень і вимог народних депутатів України, адвокатських запитів у Національному антикорупційному бюро України та його територіальних управліннях: наказ Національного антикорупційного бюро України від 29 груд. 2020 р. № 141. URL: <https://nabu.gov.ua/site/assets/files/28479/instrukciya.pdf>; Положення про Управління кримінального аналізу та фінансових розслідувань Національного антикорупційного бюро України: наказ Національного антикорупційного бюро України від 26 січ. 2024 р. № 17. URL: https://nabu.gov.ua/site/assets/files/28140/nakaz_62_22.pdf

Крім того, КПК не обмежує керівника підрозділу в праві ініціювати заходи щодо підвищення ефективності розслідування, зокрема за рахунок аналітичної підтримки, зміни складу групи або розподілу справ залежно від навантаження.

На практиці це означає, що керівник підрозділу детективів НАБУ безпосередньо впливає на: ефективність і якість проведення досудового розслідування; темп реалізації процесуальних дій; рівень координації між детективами, оперативними працівниками, аналітиками та процесуальними керівниками; дотримання строків розслідування та процесуальної дисципліни.

З огляду на специфіку НАБУ як органу, що розслідує особливо складні та суспільно значущі корупційні правопорушення, реалізація повноважень керівника підрозділу набуває стратегічного характеру. Він не лише адмініструє провадження, а й формує тактичні межі здійснення розслідування. Водночас це породжує ризики втручання в процесуальну автономію детектива, що неприпустимо згідно з принципом незалежності слідчого.

Практика НАБУ засвідчує, що керівники підрозділів детективів часто беруть участь у погодженні проєктів процесуальних документів (наприклад, повідомлень про підозру, клопотань про проведення обшуку або затримання, погодження клопотань про проведення НСРД). Водночас КПК чітко не регламентує такої участі, і якщо її здійснюють поза межами формального повноваження, потенційно її можна вважати втручанням у процесуальну діяльність, що є порушенням закону.

Проблемним є також питання відповідальності керівника в разі прийняття рішень або впливу на процесуальні дії, які призводять до порушень прав учасників провадження чи ухвалення незаконних рішень. В умовах правової невизначеності складно встановити, чиї саме дії мають процесуальне значення – детектива чи керівника підрозділу.

Ще одним аспектом реалізації повноважень є взаємодія з прокурором як процесуальним керівником. Згідно з КПК, прокурор має вищий рівень процесуального контролю, однак у реальних умовах саме керівник підрозділу забезпечує тактичне й кадрове управління, що часто впливає на динаміку погодження або реалізації певних слідчих дій. Відсутність чіткої межі між процесуальним керівництвом й управлінською координацією створює правовий дисбаланс.

З огляду на викладене вище, можна стверджувати, що реалізація повноважень керівника підрозділу детективів НАБУ в межах

² Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>

кримінального провадження відбувається в правовому полі, яке знаходиться на етапі становлення, що потребує уточнення КПК у частині деталізації повноважень; гармонізації внутрішніх нормативних актів НАБУ з положеннями процесуального закону; закріплення чітких механізмів контролю за межами повноважень посадової особи.

КПК закріплює єдині засади здійснення досудового розслідування, незалежно від відомчої належності органу, який його проводить. Водночас специфіка організаційної структури, функціонального призначення та обсягу повноважень різних органів досудового розслідування, зокрема НАБУ, Національної поліції України, Державного бюро розслідувань (ДБР) та Служби безпеки України (СБУ), зумовлює наявність як спільних, так і відмінних рис у діяльності їхніх керівних посадових осіб.

Відповідно до ст. 39 КПК, керівник органу досудового розслідування наділений низкою процесуальних повноважень, що дають змогу здійснювати управління та контроль за ефективністю розслідування. Водночас в органах досудового розслідування ці повноваження реалізують з огляду на відомчі інструкції та структуру підрозділів.

У Національній поліції керівниками органів досудового розслідування є начальники слідчих відділів, управлінь, відділень (як передбачено в п. 8 ч. 1 ст. 3 КПК). Їхні повноваження регламентує також Інструкція про організацію діяльності підрозділів досудового розслідування Національної поліції України (наказ МВС від 6 липня 2017 року № 570), де чітко визначено їхню функцію як організаторів, контролерів і координаторів слідчої роботи¹.

Керівники таких підрозділів мають право: формувати групи слідчих; надавати письмові вказівки; ініціювати службові перевірки; погоджувати подовження строків; звітувати перед вищими інстанціями щодо якості розслідування.

Водночас через централізовану вертикаль управління в Нацполіції спостерігається переважання адміністративного елементу над процесуальною автономією слідчих, що ускладнює дотримання принципу незалежності під час прийняття рішень слідчими.

У структурі ДБР функції органів досудового розслідування виконують територіальні управління та їхні слідчі підрозділи. Керівниками є директори територіальних управлінь, їхні заступники, а також керівники слідчих управлінь і відділів. Вони наділені повноваженнями, схожими на передбачені ст. 39 КПК.

Особливість ДБР полягає в ширшій функціональній автономності слідчих, порівняно з Нацполіцією. Утім роль керівника підрозділу ДБР також суттєва: він впливає на формування груп, кадрове забезпечення, загальну стратегію розслідування. Так само, як і в поліції, реалізація повноважень часто поєднує процесуальні й адміністративні функції, але рівень централізації нижчий, що сприяє більшій гнучкості в управлінні.

СБУ є органом зі спеціальним статусом, що здійснює досудове розслідування переважно у справах, пов'язаних із державною безпекою. Керівниками органів досудового розслідування тут є начальники слідчих управлінь, їхні заступники та керівники відділів. Повноваження цих осіб у кримінальному процесі також ґрунтуються на ст. 39 КПК України.

На відміну від інших органів, у СБУ увагу зосереджують на координації з оперативними підрозділами, з огляду на специфіку об'єктів розслідування (шпигунство, тероризм тощо). Тому керівники слідчих підрозділів СБУ часто є стратегічними модераторами, що впливають на сценарій розслідування.

У НАБУ керівник підрозділу здійснює управління не звичайними слідчими, як це відбувається в поліції чи ДБР, а детективами, які поєднують у своїй діяльності як слідчі, так й оперативно-розшукові функції. Це створює унікальну модель процесуального суб'єкта, що потребує особливої форми управління.

До 2020-х років у правовій науці побутувала думка, що керівник підрозділу детективів є виключно адміністративною фігурою, однак внесення його до складу керівників органів досудового розслідування в КПК (п. 8 ч. 1 ст. 3) фактично зрівняло його статус із керівниками в поліції, ДБР, СБУ. Проте на практиці це положення реалізують не цілком через брак чітких інструкцій у внутрішніх документах НАБУ.

Єдність виявляється в тому, що всі керівники органів досудового розслідування наділені повноваженнями згідно з КПК (зокрема ст. 39), і всі діють під наглядом процесуального керівника – прокурора.

Диференціація виявляється у: ступені процесуальної автономності підлеглих осіб; ступені централізації управлінських функцій; поєднанні функцій слідчого й оперативного працівника (як у випадку НАБУ); специфіці підслідності та галузевому навантаженні.

Отже, порівняльний аналіз демонструє, що хоча нормативна основа для всіх керівників органів досудового розслідування уніфікована в межах КПК, практична реалізація цих повноважень варіюється залежно від функціональної специфіки відповідного органу. У цьому контексті НАБУ залишається унікальним прикладом поєднання процесуальної гнучкості та стратегічної антикорупційної спрямованості, що потребує

¹ Про затвердження Інструкції з організації діяльності підрозділів досудового розслідування Національної поліції України : наказ МВС України від 6 лип. 2017 р. № 570. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0919-17#Text>

подальшого вдосконалення як законодавчої, так й організаційної моделі.

Узагальнюючи, слід констатувати, що подальше вдосконалення правового регулювання та практики реалізації повноважень керівника підрозділу детективів НАБУ сприятиме підвищенню

якості досудового розслідування, дотриманню принципів законності, змагальності та процесуальної незалежності, а також зміцненню інституційної спроможності антикорупційної юстиції України.

References

- [1] Dovzhych, Ye.V. (2016). Characteristics of the activity of a detective of the National Anti-Corruption Bureau of Ukraine. *Scientific Bulletin of Uzhgorod National University*, 41(4), 116-119. Retrieved from <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2020/12/No.41-4.pdf>
- [2] Dovzhych, Ye.V. (2019). Legal foundations of the activities of a detective of the National Anti-Corruption Bureau of Ukraine. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kharkiv. Retrieved from https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/16835/1/Dovzych_2019.pdf
- [3] Heiko, O.V. (2023). Legal guarantees as an element of the legal status of a detective of the National Anti-Corruption Bureau of Ukraine. *Law and Society*, 4, 310-315. DOI: 10.32842/2078-3736/2023.4.45
- [4] Korniets, P.Yu. (2020). Current problems of systematization of subjects of prevention and counteraction of corruption in the National Anti-Corruption Bureau of Ukraine. *Scientific Bulletin of Public and Private Law*, 6(1), 170-178. DOI: 10.32844/2618-1258.2020.6-1.30
- [5] Korsun, S.I., & Yakymyshyna, L.I. (2020). Professional description of the activities of a detective of the National Anti-Corruption Bureau of Ukraine. *Glabitus*, 14, 244-249. DOI: 10.32843/2663-5208.2020.14.41
- [6] Kovalchuk, I.S. (2019). Peculiarities of the legal status of the National Anti-Corruption Bureau of Ukraine. *Law and Society*, 3, 15-19. DOI: 10.32842/2078-3736-2019-3-1-3
- [7] Kushpit, V.P. (2021). Guarantees of activity and responsibility of a detective of the National Anti-Corruption Bureau of Ukraine. *Pravo.ua*, 1, 92-100. Retrieved from https://pravo.unesco-socio.in.ua/wp-content/uploads/2021/09/92_-Kushpit.pdf
- [8] Panov, V.V. (2019). The concept and legal nature of disciplinary liability of detectives of the National Anti-Corruption Bureau of Ukraine. *Scientific Notes*, 6(2), 79-83. Retrieved from https://cusu.edu.ua/images/nauk_zapiski/pravo/6_spec_II_2019/79-83.pdf
- [9] Rokun, S.V. (2021). Activities of detectives of the National Anti-Corruption Bureau of Ukraine in identifying, disclosing and investigating the facts of legalization (laundering) of property obtained by crime. *Candidate's thesis*. Dnipro.
- [10] Salmanov, O.V., & Lysenko, S.H. (2016). Principles of the activity of NABU detectives during the period of reforming the anti-corruption system of Ukraine. *Scientific Bulletin of Public and Private Law*, 4, 127-133. Retrieved from <https://dspace.univd.edu.ua/items/20815baf-e9f9-4fb2-af49-e61fbcab2499>
- [11] Voitiuk, R.V. (2017). Criminal Procedure Activities of a Detective of the National Anti-Corruption Bureau of Ukraine: Issues of Theory and Practice. *Legal Journal of the National Academy of Internal Affairs*, 1(13), 108-118. Retrieved from <https://lawjournal.com.ua/uk/author/r-v-voytyuk>
- [12] Voitiuk, R.V. (2019). NABU Detective as a Subject of Criminal Procedure Legal Relations. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kyiv.
- [13] Yarovyi, A.R. (2020). *Investigator (NABU detective) and employees of operational units of law enforcement agencies as subjects of conducting NSRD*. Retrieved from <https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/424d1312-29ee-4594-984b-fd018dc2fcc5/content>
- [14] Zhydkov, V.L. (2019). Criminal Procedure Activities of a Detective of the National Anti-Corruption Bureau of Ukraine. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kyiv.

Список використаних джерел

- [1] Довжич Є. В. Ознаки діяльності детектива Національного антикорупційного бюро України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2016. Вип. 41. Т. 4. С. 116–119. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2020/12/No.41-4.pdf>
- [2] Довжич Є. В. Правові основи діяльності детектива Національного антикорупційного бюро України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2019. 20 с. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/16835/1/Dovzych_2019.pdf
- [3] Гейко О. В. Юридичні гарантії як елемент правового статусу детектива Національного антикорупційного бюро України. *Право і суспільство*. 2023. № 4. С. 310–315. DOI: 10.32842/2078-3736/2023.4.45
- [4] Корнієць П. Ю. Актуальні проблеми систематизації суб'єктів запобігання і протидії корупції в Національному антикорупційному бюро України. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2020. Вип. 6. Т. 1. С. 170–178. DOI: 10.32844/2618-1258.2020.6-1.30
- [5] Корсун С. І., Якимішина Л. І. Професіографічний опис діяльності детектива Національного антикорупційного бюро України. *Глабітус*. 2020. Вип. 14. С. 244–249. DOI: 10.32843/2663-5208.2020.14.41

- [6] Ковальчук І. С. Особливості правового статусу Національного антикорупційного бюро України. *Право і суспільство*. 2019. № 3. С. 15–19. DOI: 10.32842/2078-3736-2019-3-1-3
- [7] Кушпін В. П. Гарантії діяльності та відповідальності детектива Національного антикорупційного бюро України. *Право.ua*. 2021. № 1. С. 92–100. URL: https://pravo.unesco-socio.in.ua/wp-content/uploads/2021/09/92-_Kushpit.pdf
- [8] Панов В. В. Поняття та правова природа дисциплінарної відповідальності детективів Національного антикорупційного бюро України. *Наукові записки*. 2019. Вип. 6. Т. 2. С. 79–83. URL: https://cusu.edu.ua/images/nauk_zapiski/pravo/6_spec_II_2019/79-83.pdf
- [9] Рокуль С. В. Діяльність детективів Національного антикорупційного бюро України щодо виявлення, розкриття і розслідування фактів легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом : дис. ... д-ра філософії : 081 «Право». Дніпро, 2021. 267 с.
- [10] Салманов О. В., Лисенко С. Г. Засади діяльності детективів НАБУ в період реформування антикорупційної системи України. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2016. № 4. С. 127–133. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/items/20815baf-e9f9-4fb2-af49-e61fbcab2499>
- [11] Войтюк Р. В. Кримінальна процесуальна діяльність детектива Національного антикорупційного бюро України: питання теорії та практики. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2017. № 1 (13). С. 108–118. URL: <https://lawjournal.com.ua/uk/author/r-v-voytyuk>
- [12] Войтюк Р. В. Детектив НАБУ як суб'єкт кримінально-процесуальних правовідносин : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2019. 21 с.
- [13] Яровий А. Р. Слідчий (детектив НАБУ) та співробітники оперативних підрозділів правоохоронних органів як суб'єкти проведення НСРД. 2020. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/424d1312-29ee-4594-984b-fd018dc2fcc5/content>
- [14] Жидков В. Л. Кримінально-процесуальна діяльність детектива Національного антикорупційного бюро України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2019. 23 с.

ZHYVOTOVSKA Svitlana

Postgraduate Student of the Research Laboratory on Crime Prevention Problems of the Educational and Scientific Institute of Police Activity of the National Academy of Internal Affairs

Kyiv, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-6325-2974>

PROCEDURAL POWERS OF THE HEAD OF THE NABU DETECTIVE UNIT IN COMPARISON WITH FUNCTIONAL POWERS OF OTHER PRE-TRIAL INVESTIGATION AUTHORITIES: UNITY AND DIFFERENTIATION OF PROCEDURAL FUNCTIONS

Abstract. *The article presents a comprehensive study of the criminal procedural status and powers of the head of the detective unit of the National Anti-Corruption Bureau of Ukraine (NABU) within the system of pre-trial investigation bodies. Particular attention is paid to the provisions of paragraph 8, part 1, article 3 of the Criminal Procedure Code of Ukraine, which explicitly recognizes this official as the head of a pre-trial investigation body. This legislative provision provides a foundation for defining their procedural status, comparable to similar positions within the structures of the National Police of Ukraine, the State Bureau of Investigation, and the Security Service of Ukraine. The study highlights the specific features of the procedural functions of the head of the NABU detective unit, including the appointment of a detective or group of detectives, oversight of deadlines and the quality of pre-trial investigation, approval of certain investigative actions, and coordination with other participants in criminal proceedings. The author emphasizes the importance of clearly distinguishing between administrative and procedural powers, which is a necessary condition for preventing conflicts of competence and ensuring effective management of anti-corruption investigations. The article also analyzes problematic aspects of applying these powers in practice, particularly the lack of proper regulatory mechanisms at the level of NABU's internal acts, which complicates the implementation of the provisions of the Criminal Procedure Code. The article substantiates the need to align NABU's internal regulatory framework with the norms of criminal procedural legislation. Based on a comparative analysis with other law enforcement bodies, conclusions are drawn regarding the unity and differentiation of procedural functions, and proposals are made to improve current legislation. The research results may be useful for legal practice, law-making activity, and the training of personnel for anti-corruption institutions.*

Keywords: National Anti-Corruption Bureau of Ukraine; criminal procedure; head of unit; powers; pre-trial investigation; procedural functions; Criminal Procedure Code of Ukraine.

DOI: 10.33270/0525693.15
УДК 341.322.5

ЖОВТЮК Олександр

начальник відділу міжнародного співробітництва Національної академії внутрішніх справ

м. Київ, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5734-8356>

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ РОЗСЛІДУВАННЯ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ

Анотація. У статті розглянуто питання кримінально-правового та криміналістичного змісту розслідування суспільно небезпечного діяння, передбаченого ст. 438 Кримінального кодексу України «Воєнні злочини». На основі бланкетної диспозиції зазначеної вище статті КК України встановлено, що з метою повного й об'єктивного аналізу складу кримінального правопорушення необхідно проводити співвідношення вчиненого суспільно небезпечного діяння з ознаками, які передбачені нормами міжнародного гуманітарного права у межах вчинення різних форм порушення законів та звичаїв війни. Визначено, що правильність кримінально-правової кваліфікації, а отже, й оцінка дій особи, яку обвинувачують у вчиненні цього кримінального правопорушення, і подальше притягнення зазначеної особи до кримінальної відповідальності, невід'ємно пов'язана з аналізом положень міжнародного гуманітарного права, міжнародних договорів, конвенцій тощо, які мають урегулювати тлумачення воєнних злочинів. Статтю присвячено проблемам, що постають перед правоохоронними органами під час розслідування правопорушень, передбачених ст. 438 КК України. Встановлено, що актуальною проблемою, яка заважає ефективному розслідуванню воєнних злочинів, є активні бойові дії в місцях вчинення злочинів. Зазначено необхідність підвищення кваліфікації (отримання криміналістичних знань) уповноважених компетентних осіб (спеціалістів), за допомогою яких буде забезпечено ефективне розслідування кримінального провадження за фактами воєнних злочинів. Акцентовано, що права людини, зокрема ті, які належать до сфери національної безпеки, підлягають захисту й охороні незалежно від дії особливих правових режимів.

Ключові слова: права людини; міжнародний злочин; кримінальне провадження; криміналістичні знання; воєнний стан; воєнні злочини.

Рекомендоване посилання:

Жовтюк О. Актуальні проблеми розслідування воєнних злочинів. *Наука і правоохорона*. 2025. Вип. 3 (69). С. 130–138. DOI: 10.33270/0525693.15

Вступ

В умовах воєнного стану в Україні рівень злочинності зростає, а отже, порушення основоположних прав і свобод людини та громадянина набуває широких масштабів. Одним із головних завдань нашої держави є відсіч збройної агресії РФ та поновлення порушених прав і свобод українських громадян, а також забезпечення принципу невідворотності відповідальності винних осіб у вчиненні воєнних злочинів в Україні. За цих обставин постає необхідність криміналістичного забезпечення розслідування такого типу злочинів (ст. 438 КК України) для того, щоб задіяти всі національні та міжнародні правові механізми задля притягнення до кримінальної відповідальності винних, доведення невідворотності покарання воєнних злочинців, а також відновлення верховенства права та справедливості. Розслідування воєнних злочинів – складний і трудомісткий процес, що вимагає від органів досудового розслідування, прокуратури, суду,

експертних установ й інших кваліфікованих фахівців координування зусиль і ресурсів, щоб протистояти правовим, геополітичним й інформаційно-комунікаційним викликам. Під час розслідування воєнних злочинів слід дотримуватися вимог кримінального процесуального законодавства, а також стандартів розслідування кримінальних правопорушень. Зокрема, стандарти розслідування охоплюють: визначення обсягу та змісту обставин, які підлягають доказуванню; окреслення особливостей отримання (збирання) інформації про можливі випадки вчинення кримінальних правопорушень, початку досудового розслідування, визначення та проведення невідкладних слідчих (розшукових) дій; алгоритмізацію дій працівників органу досудового розслідування та інших органів і підрозділів на кожному з етапів розслідування злочинів; аргументацію для процесуальних рішень; визначення процесуальних інструментів отримання та фіксації доказової бази тощо.

З огляду на те, що документування воєнних злочинів і пов'язаних з війною кримінальних правопорушень здійснюють у межах їх досудового розслідування, важливими є питання про виокремлення особливостей початку досудового розслідування окремих кримінальних правопорушень; повідомлення про підозру; прийняття процесуальних рішень, зокрема щодо застосування заходів забезпечення кримінального провадження, зупинення та закінчення досудового розслідування; здійснення спеціального досудового розслідування воєнних злочинів і пов'язаних з війною кримінальних правопорушень; міжнародного співробітництва під час розслідування кримінальних правопорушень. Насамперед розслідування воєнних злочинів залежить від нормативно-правової регламентації як на національному, так і на міжнародному рівні; властивостей кримінально-правової та криміналістичної характеристик; резонансності досліджуваних складів кримінальних правопорушень; меж доказування в цій категорії кримінальних проваджень; здійснення досудового розслідування в умовах дії правового режиму воєнного стану.

Питання стратегії і тактики досудового розслідування порушення законів та звичаїв війни досліджували такі науковці: О. В. Батюк, С. О. Дмитрів (2021), О. М. Дуфенюк (2022a; 2022b); питання техніко-криміналістичного забезпечення воєнних злочинів – Р. Л. Степанюк (2022). В. В. Негребетський (2023) акцентував на ролі криміналістів і судових експертів у документуванні воєнних злочинів, що пов'язано з роллю судової медицини й експертизи у фіксації слідів злочинів, їх аналізі та формуванні юридичних, судових, а також експертних висновків свідків. На думку Р. В. Алієва (2024), актуальною є необхідність внести доповнення до ст. 71 КПК України щодо обов'язковості залучення спеціаліста під час досудового розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства й міжнародного правопорядку з метою надання допомоги з питань, які потребують спеціальних знань щодо зброї (зокрема артилерійської та ракетної зброї) та встановлення всіх обставин вчинення кримінального правопорушення.

Метою статті є дослідження аспектів розслідування воєнних злочинів, їх кримінально-правової та криміналістичної характеристики як кримінального правопорушення проти миру, безпеки людства й міжнародного правопорядку, передусім на основі аналізу наукових праць, законодавства України та практики застосування положень міжнародного гуманітарного права.

Матеріали та методи

Для дослідження порушеної проблематики, крім філософських методів, використано такі методи наукового пізнання: формально-логічний, аналізу й синтезу, індукції та дедукції. Завдяки методам аналізу й синтезу розглянуто нормативно-правові акти міжнародного гуманітарного

права. Основними напрямками міжнародного гуманітарного права є «право Гааги», норми якого забороняють або обмежують застосування конкретних методів і засобів ведення війни, а також «право Женеві» щодо захисту жертв збройних конфліктів, зокрема поранених, військовополонених, цивільного населення. «Право Женеві» охоплює чотири Женевські конвенції про захист жертв війни і три додаткові протоколи до них, зокрема це: Женевська конвенція про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях від 12 серпня 1949 року¹; Женевська конвенція про поліпшення долі поранених, хворих й осіб, що зазнали корабельної аварії, зі складу збройних сил на морі від 12 серпня 1949 року²; Женевська конвенція про поводження з військовополоненими від 12 серпня 1949 року³; Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 року⁴; Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів, від 8 червня 1977 року⁵; Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв збройних конфліктів неміжнародного характеру, від 8 червня 1977 року⁶; Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується прийняття додаткової відмітної емблеми, від 8 грудня 2005 року⁷. Також пріоритетним міжнародним документом, який охоплює найбільшу кількість норм міжнародного гуманітарного права щодо правил ведення війни, є Римський статут Міжнародного кримінального суду від 17 липня 1998 року. Україна не ратифікувала цей документ, проте надала згоду

¹ Конвенція про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях : міжнар. док. від 12 серп. 1949 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_151#Text

² Конвенція про поліпшення долі поранених, хворих і осіб, які потерпіли корабельну аварію, зі складу збройних сил на морі : міжнар. док. від 12 серп. 1949 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_152#Text

³ Женевська конвенція про поводження з військовополоненими : міжнар. док. від 12 серп. 1949 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#Text

⁴ Конвенція про захист цивільного населення під час війни : міжнар. док. від 12 серп. 1949 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text

⁵ Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року щодо захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I) : міжнар. док. від 8 черв. 1977 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text

⁶ Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року щодо захисту жертв збройних конфліктів неміжнародного характеру (Протокол II) : міжнар. док. від 8 черв. 1977 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_200#Text

⁷ Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року щодо прийняття додаткового розпізнавального емблеми (Протокол III) : міжнар. док. від 8 груд. 2005 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g74#Text

на юрисдикцію Міжнародного кримінального суду «ad hoc» (на конкретний випадок) відповідно до п. 3 ст. 12 Римського статуту¹. За допомогою формально-логічного методу визначено особливості криміналістичного забезпечення досудового розслідування воєнних злочинів, зосереджено увагу на криміналістичній методиці розслідування. Завдяки методу індукції та дедукції вдалося дослідити розслідування воєнних злочинів з огляду на міжнародний досвід, зокрема правових положень міжнародного гуманітарного права.

Результати й обговорення

Нині система конституційного механізму, охорони та захисту прав і свобод людини й громадянина функціонує відповідно до умов воєнного стану. Актуальності набувають питання втручання держави у сферу приватних інтересів громадян, обґрунтованості дискреційних повноважень органів державної влади й обмеження прав і свобод людини в особливий період воєнного стану. Також слід зазначити, що закріплення переліку прав людини, які не можуть бути обмежені навіть під час воєнного стану, є конституційною гарантією прав людини і громадянина. У сучасних реаліях повномасштабного вторгнення РФ на територію України головним завданням нашої держави є відсіч збройної агресії та поновлення порушених прав і свобод людини, а також забезпечення засади невідворотності відповідальності винних осіб у вчиненні міжнародних злочинів. Докази та доказування – основа будь-якого процесу, і від того, як якісно та повно під час досудового розслідування буде зібрано доказову базу, залежать ефективність розгляду кримінального провадження в суді та швидкість досягнення мети правосуддя (Varpiarchuk et al., 2018).

У реаліях сьогодення простежується необхідність здійснення нових наукових досліджень в умовах прагнення до європейських стандартів у сфері боротьби зі злочинністю крізь призму забезпечення захисту прав і свобод людини. Серед них одним з найактуальніших напрямів є підвищення ефективності розслідування воєнних злочинів, з огляду на міжнародні стандарти. Прагнення успішно реформувати судочинство та досудове розслідування, імплементувати прийняті міжнародною спільнотою принципи діяльності слідчих, детективів, прокурорів, суддів, судових експертів вимагають дотримання міжнародних стандартів функціонування певного правового інституту, розуміння обов'язків, які держава має взяти на себе та гарантувати суспільству їх ефективне виконання (Horyniuk, 2020). Також важливим є врахування критеріїв ефективності розслідування, наприклад: незалежність і неупередженість, відповідність повноважень,

ретельність, оперативність, залучення потерпілого, громадський контроль тощо (Bohaichuk et al., 2017). Нагальною стає потреба в процесі розслідування воєнних злочинів дотримуватися загальновизнаних міжнародних стандартів. Повага до цих стандартів, дотримання принципів у галузі забезпечення прав людини й норм міжнародних документів, приведення відповідно до вимог національного законодавства є необхідною умовою повноправного членства України в Європейському Союзі та запорукою успішної побудови правової держави на основі покращення системи процесуальних гарантій, а також ефективного забезпечення прав людини й громадянина в кримінальному процесі.

Кримінально-процесуальна наука та криміналістична наука акцентують на необхідності узгодження кримінально-процесуальної діяльності, а також криміналістичних інструментів, методів і прийомів, які використовують під час розслідування кримінальних правопорушень, з міжнародними та європейськими стандартами (Chornous, & Dulskyi, 2024).

Прагнення до євроінтеграції та проведення широкого спектру реформ у політичній, соціально-економічній та правовій сферах обумовлюють не лише вдосконалення положень чинних законодавчих актів, а й створення нових, що відповідають загальновизнаним світовим стандартам і формуються на принципах охорони й захисту прав людини та громадянина. Потребує перезавантаження та оновлення криміналістична наука, що розвивається в умовах прагнення до європейських стандартів у сфері протидії злочинності в контексті забезпечення захисту прав і свобод людини (Shevchuk, 2023a). Крім цього, щоб забезпечити повне й неупереджене розслідування воєнних злочинів, слід визначити їх кримінально-правову природу, удосконалити кримінальне законодавство завдяки внесенню відповідних змін у положення КК України. Завдяки поєднанню кримінальних і криміналістичних знань вдасться сформулювати методику подальшого етапу розслідування, досягти істинного результату, встановити винних, забезпечити правосуддя відповідно до ефективного міжнародного досвіду (Vasiuta, 2023).

Також є необхідність криміналістичного забезпечення розслідування воєнних злочинів, щоб задіяти всі доступні національні й міжнародні правові механізми для притягнення до кримінальної відповідальності всіх винних у вчиненні злочинів, доведення невідворотності покарання злочинців, а також відшкодування шкоди (Shevchuk, 2022). З практичної позиції органи досудового розслідування змушені балансувати між швидкістю та повнотою розслідування, оскільки для обох показників бракує ресурсів і доказової інформації, їх правильного документування. Слід зазначити, що для судового розгляду порушення законів і звичаїв війни, зокрема, як для

¹ Римський статут Міжнародного кримінального суду: міжнар. док. від 17 лип. 1998 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text

судів України, так і будь-якого міжнародного суду, основоположним буде встановлення причиново-наслідкового зв'язку між винними діями країни-агресора й наслідками, які були спричинені протиправними діями. З огляду на ці особливості, украї необхідно є робота з доказовою базою, зокрема збирання, документування та розслідування воєнних злочинів і військових кримінальних правопорушень, відповідно до міжнародних стандартів доказування.

Розслідування воєнних злочинів в Україні має певну специфіку, зумовлену розвитком цифрових технологій, зокрема: 1) можливостями користувачів смартфонів, інших засобів із функціями фото- та відеофіксації документувати воєнні злочини, транслювати події онлайн, поширювати без кордонів інформацію через різні медіа, охоплюючи широке коло користувачів; 2) можливостями моніторингу, стеження за об'єктами, встановлення їх геолокації, обробки даних за допомогою засобів кримінального аналізу й кіберрозвідки; 3) цифровізацією криміналістичної, судово-експертної діяльності, що підвищує якість, точність і швидкість збирання доказів; 4) трансформацією моделі кримінального провадження від паперової до електронної форми (Dufeniuk, 2022a). Крім того, у процесі розслідування воєнних злочинів зосередимо увагу на джерелах криміналістично значущої інформації, до якої віднесено особистісні джерела: показання свідків, потерпілих, підозрюваних (полонених) щодо обставин події; речові джерела: місця руйнувань, залишена техніка, речі, зброя, боєприпаси, трупи з ознаками насильницької смерті; сліди біологічного походження, що вказують на ознаки катувань, зґвалтувань; матеріали та речовини, що засвідчують факти застосування забороненої зброї чи забруднення екосистеми небезпечними речовинами тощо; цифрові джерела: матеріали фото-, відеофіксації подій, дані електронних, комп'ютерних і телекомунікаційних мереж; документальні джерела: протоколи, накази, розпорядження, плани проведення військових операцій, особисті документи комбатантів тощо (Dufeniuk, 2022b). З огляду на зазначені вище джерела, акцентуємо на цифрових джерелах, адже вони пов'язані з цифровою інформацією та цифровими слідами. Формується своєрідна слідова картина. У цифрових слідах, попри форму зберігання інформації, що постійно змінюється, залишається незмінним одне – цифрове кодування цієї інформації, що отримало доволі широке застосування, замінивши аналоговий сигнал (Shevchuk, 2023b).

Під час досудового розслідування воєнних злочинів постають проблеми кваліфікації та розмежування із суміжними складами кримінальних правопорушень. Поряд із кваліфікацією за ст. 438 КК України «Порушення законів та звичаїв війни», може бути кваліфіковано за такими складами злочинів: «Катування» (ст. 127 КК

України); «Примушування давати показання» (ст. 373); «Умисне тяжке тілесне ушкодження» (ст. 121 КК України); «Умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження» (ст. 122 КК України); «Умисне легке тілесне ушкодження» (ст. 125 КК України); «Побої і мордування» (ст. 126 КК України); «Погроза вбивством» (ст. 129 КК України) тощо¹. Ключовим під час розмежування цих злочинів із воєнними є обстановка вчинення. Злочини, передбачені ст. 438 КК України, вчиняють лише в умовах збройного конфлікту (за національним законодавством – в умовах воєнного стану). Вчинення інших злочинів (катування, тілесні ушкодження, побої, мордування тощо) не характеризується окремою обстановкою. У випадку конкуренції ст. 438 КК України з іншими статтями Особливої частини КК України, які передбачають кримінальну відповідальність за вчинення загальнокримінальних злочинів, застосуванню підлягає ст. 438 КК України як спеціальна норма, адже вона вказує на додаткові – контекстуальні ознаки. За відсутності доведення контекстуальних елементів (наприклад, зв'язку діяння зі збройним конфліктом) воно має бути кваліфіковане як загальнокримінальне (Pashkovskyi et al., 2023).

О. О. Хан й О. В. Маник (2023) акцентують на створенні підвидових методик відповідно до кожної форми суспільно небезпечного діяння, що охоплено складом злочину «порушення законів і звичаїв війни». Зокрема, науковці здійснили таку класифікацію мікрометодик: методика розслідування застосування засобів ведення війни, заборонених міжнародним правом; методика розслідування жорстокого поводження з військовополоненими або цивільним населенням; методика розслідування вигнання цивільного населення для примусових робіт; методика розслідування примусової мобілізації на окупованих територіях; методика розслідування масового насильницького вивезення людей; методика розслідування мінування населених пунктів чи окремих цивільних об'єктів; методика розслідування розграбування національних цінностей на окупованій території тощо.

Схожу думку висвітлює А. В. Шульженко (2022) щодо формування методики розслідування. У процесі доказування використовують різні категорії спеціальних знань, що впливає як на процес доказування, так і на формування методики розслідування. Постає потреба у створенні методики розслідування злочинів цієї категорії окремо за фактами зґвалтування, вивезення культурних цінностей та покарання без судового рішення, про що свідчать відмінності в об'єктивній стороні й специфіка наслідків.

¹ Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>

Безпосереднім об'єктом злочину, передбаченого ст. 438 КК України¹, є регламентовані міжнародним правом правила й обов'язки ведення війни. Під час кваліфікації дій особи як вчинення воєнних злочинів у кожному конкретному випадку постає потреба звернення до міжнародного гуманітарного права з обов'язковим покликанням на норми і правила конвенцій, додаткові протоколи до них чи норми звичаєвих правил, адже вони висвітлюють зміст об'єктивної сторони злочину, передбаченого зазначеною статтею.

Також у ст. 438 КК України² окреслено підстави кримінальної відповідальності за воєнні злочини, які заборонені нормами як національного, так і міжнародного права. Воєнні злочини, до яких передусім належать злочини проти людяності та злочин агресії, є різновидами міжнародних злочинів. Зокрема, порушення законів і звичаїв війни є воєнним та водночас міжнародним злочином (Vozniuk, & Zhuk, 2022). Слід зазначити, що обов'язковою ознакою більшості виявів порушення законів і звичаїв війни є наявність спеціальних потерпілих. Потерпілими від злочину, передбаченого ч. 1 ст. 438 КК України³, можуть бути виключно особи, які перебувають під захистом міжнародного гуманітарного права, зокрема: жертви збройних конфліктів (поранені та хворі, військовополонені або інші особи, свобода яких обмежена у зв'язку зі збройним конфліктом, особи, які потерпіли корабельну аварію/аварію літального апарата, цивільні особи, які знаходяться в районі воєнних дій та на окупованій території); медичний і духовний персонал; парламентарі й особи, які їх супроводжують; персонал цивільної оборони; персонал, який відповідає за захист та охорону культурних цінностей; персонал, який бере участь у гуманітарних акціях (пп. 19, 45 підрозділу 2 розділу І Інструкції)⁴.

Крім спеціальних потерпілих, обов'язковою ознакою окремих виявів воєнних злочинів є наявність предметів цих злочинів. Диспозицією основного складу визначено один вид предмета – національні цінності (щодо розграбування національних цінностей на окупованій території). Види інших предметів воєнних деліктів можна встановити на підставі тлумачення положень ст. 438 КК України й відповідних норм міжнародного гуманітарного права. Наприклад, до них можна віднести чуже майно, будівлі й споруди, об'єкти рослинного і тваринного світу тощо.

В. П. Базов (2009) у своїй праці зазначає, що предметом порушення законів і звичаїв війни є речі цивільного призначення, з певними властивостями яких пов'язують наявність у діях особи ознак складу злочину. Натомість воєнні об'єкти не можуть бути предметом цього злочину. У науці національними цінностями пропонують вважати соціальні, матеріальні й духовні блага, що задовольняють потреби та інтереси людей, а також сприяють прогресивному розвитку особи, суспільства і держави (Hai-Nyzhnyk, & Chuprii, 2014); об'єкти цивільного призначення (нерухоме та рухоме майно), зокрема національне майно, яке є матеріальним носієм культурних цінностей: пам'ятки архітектури, історії та мистецтва, археологічні пам'ятки, рукописи, архіви, колекції, музеї, бібліотеки (Azarov et al., 2018); усі предмети зовнішнього світу, що мають будь-яку цінність (наукову, екологічну, економічну, культурну, історичну) держави або знаходяться у власності фізичних чи юридичних осіб (крім іноземних юридичних осіб), а також у власності наявних у державі суспільних або релігійних організацій (Myronova, 2008).

У правозастосовній практиці виникають проблемні питання щодо форми виявлення об'єктивної сторони воєнних злочинів, ознак суб'єктивної сторони, відмежування від інших складів злочинів. У міжнародному гуманітарному праві особливим є ставлення до воєнних злочинів з погляду доведення винуватості особи, що завжди пов'язане зі встановленням контекстуального аспекту (Melnychuk, A.I., & Melnychuk, S.M., 2022).

Крім зазначеного вище, зауважимо про техніко-криміналістичне забезпечення розслідування воєнних злочинів, що обумовлено особливостями їх розслідування, наприклад: особливостями слідової картини злочинів; суб'єктами техніко-криміналістичного забезпечення (слідчими, працівниками оперативних підрозділів, експертами); особливістю техніко-криміналістичних ситуацій. На ситуації впливають такі чинники: неможливість затримати винних осіб, які перебувають на території країни-агресора, неможливість здійснити слідчі (розшукові) дії на окупованих територіях, небезпека проводити слідчі (розшукові) дії на територіях, де тривають активні бойові дії. З-поміж ситуацій розслідування, які наявні на початковому етапі розслідування та зумовлюють подальші техніко-криміналістичні ситуації, виокремлюють: порушення законів і звичаїв війни на окупованій території; порушення законів і звичаїв війни на підконтрольній Україні території. Також серед типових техніко-криміналістичних ситуацій виокремлюють науково-технічні засоби й методи збирання доказів: на окупованій території; на території, підконтрольній Україні (Sokurenko, 2023).

Під час розслідування воєнних злочинів постають проблеми, пов'язані з множинністю

¹ Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>

² Там само.

³ Там само.

⁴ Про затвердження Інструкції щодо порядку впровадження норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України : наказ Міністерства оборони України від 23 берез. 2017 р. № 164. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0704-17#Text>

елементів об'єктивної сторони та кваліфікацією потерпілих. Аспекти в межах проблемних питань досліджують за допомогою різних видів судових експертиз. До останніх слід віднести психологічну та її різновиди, судово-медичну, трасологічну, вибухотехнічну, товарознавчу, мистецтвознавчу, екологічну. Також постають складнощі з неможливістю своєчасного призначення судових експертиз, у зв'язку з перебуванням у полоні, неможливістю розшуку безвісти зниклих осіб, неможливістю дослідження оригіналів цінностей, перебування під окупацією тощо.

Під час підготовки до розслідування воєнних злочинів слідчим необхідно вирішити низку питань. Зокрема, щоб мати доступ до необхідних документів й архівів, провести ситуативні різновиди огляду, зокрема географічно віддалених місць злочину (місць масових поховань), мати можливість виконати необхідні допити, призначити відповідні судові експертизи тощо. До організаційних елементів розслідування воєнних злочинів можна віднести: визначення моделі організації розслідування; окреслення дотичних до слідства принципів інформаційно-аналітичної роботи, контролю, обліку, звітності; уніфікацію створення слідчо-оперативних груп; забезпечення порядку залучення необхідних учасників кримінального провадження (перекладачів, спеціалістів, свідків тощо); використання спеціальних знань у «польових» умовах і забезпечення проведення експертних досліджень, діяльності експертних установ; прогнозування, оцінка та локалізація несприятливих чинників, пов'язаних із кваліфікацією тощо (Kohutych, 2023). Слід урахувати, що однією з проблем використання технологій штучного інтелекту під час досудового розслідування є порушення прав людини (щодо захисту конфіденційності особистих даних і втручання в приватне життя). Тому важливо не перебільшувати потенціал і переваги штучного інтелекту, а слід зважати на його окремі недоліки. Убачаємо, що використання штучного інтелекту в судочинстві та правоохоронній діяльності припустиме за умови обов'язкового дотримання принципів кримінального провадження, передусім верховенства права, основних прав людини, поваги до її честі та гідності, рівності перед законом і судом, пропорційності, змагальності сторін, прозорості, неупередженості та справедливості тощо. Тож застосування штучного інтелекту може бути корисним для ефективного розслідування воєнних злочинів, злочинів проти людяності та геноциду й допомогти встановити винних і притягти їх до відповідальності за вчинені

злочини. Проте, крім зазначеного, використання таких технологій у розслідуванні цієї категорії злочинів містить певні виклики й обмеження. Одним із найбільших викликів є ситуація, коли може бути складно отримати достовірну інформацію через високий ступінь конфліктності й непередбачуваність ситуації на місці, зокрема в умовах дії воєнного стану. Також високим є ризик використання штучного інтелекту для переслідування політичних опонентів або некоректного відображення даних через певні алгоритмічні ситуації.

Висновки

Отже, воєнні злочини слід розглядати як злочини, які характеризуються подвійною протиправністю, заборонені нормами як національного, так і міжнародного кримінального права. Виклад норм має бланкетний характер з відсиланням до міжнародного гуманітарного права. Доведення винуватості особи пов'язано зі встановленням контекстуального аспекту, який вважають найскладнішим. Контекст повинен бути пов'язаний з воєнним конфліктом, а інкриміноване кримінальне правопорушення має бути в контекстуальному, причиновому й логічному зв'язку з вчиненими діями, попри те, в чому це діяння виявляється. Під час застосування положень національного кримінального та кримінального процесуального законодавства правоохоронним органам слід орієнтуватися на практику міжнародних кримінальних судів, доктрину, авторитетні коментарі міжнародного гуманітарного права й положення міжнародних договорів. Упровадження й запозичення передового міжнародного досвіду та міжнародних стандартів під час розслідування воєнних злочинів, використання криміналістичних знань збирання доказової інформації, залучення іноземних фахівців має пріоритетну складову в системі правоохоронної діяльності та має значущість для забезпечення прав людини. Правовий комплекс міжнародного гуманітарного права детермінує правову межу, на основі якої здійснюють юридичну оцінку поведінки сторін збройного конфлікту, відбувається віднесення їх дій до найтяжчої групи міжнародних правопорушень – воєнних злочинів. Правоохоронна система України має активно впроваджувати міжнародні стандарти для проведення розслідування кримінальних правопорушень, що безпосередньо чи опосередковано пов'язані з проведенням активних бойових дій.

References

- [1] Aliiev, R.V. (2024). Participation of a specialist in criminal proceedings for violations of the laws and customs of war. *The legal paradigm of the restoration of Ukraine: problems and prospects: materials of the XIV International Scientific and Practical Conference* (pp. 41-43). Kyiv: National aviation

- University. Retrieved from <https://archer.chnu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/9657/9.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- [2] Azarov, D.S., Hryshchuk, V.K., & Savchenko, A.V. (et al.). (2018). *Scientific and practical commentary to the Criminal Code of Ukraine*. Kyiv: Yurinkom Inter.
 - [3] Batiuk, O.V., & Dmytriv, S.O. (2021). On the question of organizing the investigation of war crimes. *Socio-legal studies*, 3(13), 77-87. Retrieved from <https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/3976/1/11.pdf>
 - [4] Bazov, V.P. (2009). Criminal liability for violation of the laws and customs of war (analysis of the composition of the crime). *Extended abstract of candidate's thesis*. Kharkiv.
 - [5] Bohaichuk, K.L., Hladkova, Ye.O., & Malinovska, T.M. (et al.). (2017). *Principles of effective investigation in accordance with the practice of the European Court of Human Rights*. Kharkiv: KhNUVS.
 - [6] Chornous, Yu., & Dul'skyi, O. (2024). International and European standards of forensic support for criminal proceedings. *Legal Journal of the National Academy of Internal Affairs*, 14(1), 9-19. DOI: 10.56215/NAIA-CHASOPIS/1.2024.09
 - [7] Dufeniuk, O.M. (2022a). Investigation of War Crimes in Ukraine: Challenges, Standards, Innovations. *Baltic Journal of Legal and Social Sciences*, 1, 46-56. DOI: 10.30525/2592-8813-2022-1-6
 - [8] Dufeniuk, O.M. (2022b). Investigation of war crimes: logistical, forensic and forensic aspects. *Legal scientific electronic journal*, 4, 369-374. DOI: 10.32782/2524-0374/2022-4/88
 - [9] Hai-Nyzhnyk, P.P., & Chuprii, L.V. (2014). National interests, values and goals as structural factors of national security policy. *Gileya*, 84(5), 465-471.
 - [10] Horpyniuk, O.P. (2020). *Application of the Standards of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms in Criminal Proceedings in Ukraine*. Lviv: LvDUVS. Retrieved from <https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/3258/1/%D0%B3%D0%BE%D1%80%D0%BF%D0%B8%D0%BD%D1%8E%D0%BA%20%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D0%B2%D0%B5%D0%BD%D1%86%D1%96%D1%8F.pdf>
 - [11] Khan, O.O., & Manyk, O.V. (2023). Fundamentals of the Methodology for Investigating Violations of the Laws and Customs of War. *Bulletin of the Kharkiv National University of Internal Affairs*, 101/2, 1, 301-309. DOI: 10.32631/v.2023.2.27
 - [12] Kohutych, I.I. (2023). Certain aspects of preparation for the investigation of violations of the laws and customs of war. *Criminology and forensic examination*, 68, 95-108. DOI: 10.33994/kndise.2023.68.10
 - [13] Melnychuk, A.I., & Melnychuk, S.M. (2022). Violations of the laws and customs of war: theoretical and practical aspects. *Pravo.ua*, 2, 71-76. DOI: 10.32782/LAW.UA.2022.2.9
 - [14] Myronova, V.O. (2008). Criminal liability for violations of the laws and customs of war. *Extended abstract of candidate's thesis*. Dnipropetrovsk.
 - [15] Nehrebetskyi, V.V. (2023). The ability to document violations of the laws and customs of war as a necessary component of the standards of higher legal education in Ukraine, 201-223. DOI: 10.30525/978-9934-26-315-6-11
 - [16] Pashkovskiy, M.I., Krapyvin, Ye.O., & Yavorska, V.V. (et al.). (2023). *Standards for the Investigation of War Crimes. General Part*. Kyiv. Retrieved from https://justgroup.com.ua/wp-content/uploads/2023/05/standart-rozsliduvannya_zagalna-chastyna.pdf
 - [17] Shevchuk, V.M. (2022). Tasks of forensics in martial law. *Legal challenges of the present: legislative response to geopolitical and historical problems: materials of the III International Scientific-Practical Online Conference* (pp. 221-223). Chernivtsi: Chernivtsi. National University named after Yu. Fedkovych.
 - [18] Shevchuk, V.M. (2023a). Forensic science in wartime and European integration in the context of ensuring the protection of human rights and freedoms. *Theory and practice of law enforcement in modern conditions of state-building: materials of the All-Ukrainian scientific-practical conference* (pp. 313-320). Ivano-Frankivsk: RVV Royal University of Kyiv.
 - [19] Shevchuk, V.M. (2023b). Problems of using digital information in the investigation of violations of the laws and customs of war. *Current aspects of forensic and psychological support of law enforcement activities: materials of the All-Ukrainian scientific-practical conference* (pp. 225-230). Odesa: ODUVS.
 - [20] Shulzhenko, A.V. (2022). Problems of proving the objective side in crimes of violation of the laws and customs of war. *Bulletin of the Luhansk State University of Internal Affairs named after E.O. Didorenko*, 2, 261-270. DOI: 10.33766/2524-0323.98.261-270
 - [21] Sokurenko, V.V. (2023). Technical and forensic investigation of violations of the laws and customs of war. *Theory and practice of forensic examination and forensics*, 2(31), 11-24. DOI: 10.32353/khrife.2.2023.02
 - [22] Stepaniuk, R.L. (2022). Certain issues of technical and forensic support for the investigation of war crimes. *Modern trends in the development of forensics and criminal proceedings in martial law: theses*

- add (pp. 368-371). Kharkiv. Retrieved from <https://dspace.univd.edu.ua/xmlui/handle/123456789/15094>
- [23] Vapniarchuk, V.V., Trofymenko, V.M., Shylo, O.H., & Maryniv, V.I. (2018). Standards of evidence in criminal proceedings. *Quarterly*, 7(37), 2473-2482.
- [24] Vasiuta, Yu.V. (2023). Certain aspects of the investigation of war crimes: legislation, doctrine, practice. *Current problems of criminal law: materials of the XII All-Ukrainian scientific-theoretical conference, dedicated to the memory of prof. P.P. Mykhailenko* (pp. 277-280). Kyiv: National Academy of Internal Affairs. Retrieved from <https://elar.naiu.kiev.ua/handle/123456789/27798>
- [25] Vozniuk, A.A., & Zhuk, I.V. (2022). Violations of the laws and customs of war: direct objects, subjects and victims of the crime. *General provisions of "jus in bello". Bulletin of the Luhansk State University of Internal Affairs named after E.O. Didorenko*, 4(100), 57-74. DOI: 10.33766/2524-0323.100.57-74

Список використаних джерел

- [1] Алієв Р. В. Участь спеціаліста у кримінальному провадженні за фактами порушення законів та звичаїв війни. *Правова парадигма відновлення України: проблеми та перспективи* : матеріали XIV Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 23 лют. 2024 р.). Київ : Нац. авіац. ун-т, 2024. С. 41–43. URL: <https://arher.chnu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/9657/9.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- [2] Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / [Д. С. Азаров, В. К. Грищук, А. В. Савченко та ін.]. Київ : Юрінком Інтер, 2018. 1104 с.
- [3] Батюк О. В., Дмитрів С. О. До питання організації розслідування воєнних злочинів. *Соціально-правові студії*. 2021. Вип. 3 (13). С. 77–87. URL: <https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/3976/1/11.pdf>
- [4] Базов В. П. Кримінальна відповідальність за порушення законів та звичаїв війни (аналіз складу злочину) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2009. 22 с.
- [5] Принципи ефективного розслідування відповідно до практики Європейського суду з прав людини : наук.-метод. рек. / [К. Л. Богайчук, Є. О. Гладкова, Т. М. Маліновська та ін.]. Харків : ХНУВС, 2017. 81 с.
- [6] Чорноус Ю., Дульський О. Міжнародні та європейські стандарти криміналістичного забезпечення кримінального провадження. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2024. Т. 14. № 1. С. 9–19. DOI: 10.56215/NAIA-CHASOPIS/1.2024.09
- [7] Дуфенюк О. М. Розслідування воєнних злочинів в Україні: виклики, стандарти, інновації. *Baltic Journal of Legal and Social Sciences*. 2022. № 1. С. 46–56. DOI: 10.30525/2592-8813-2022-1-6
- [8] Дуфенюк О. М. Розслідування воєнних злочинів: логістичні, судово-медичні та криміналістичні аспекти. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. Вип. 4. С. 369–374. DOI: 10.32782/2524-0374/2022-4/88
- [9] Гай-Нижник П. П., Чупрій Л. В. Національні інтереси, цінності та цілі як структурні чинники політики національної безпеки. *Гілея*. 2014. № 84 (5). С. 465–471.
- [10] Горпинюк О. П. Застосування стандартів Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод у кримінальному провадженні в Україні : навч.-метод. посіб. Львів : ЛьвДУВС, 2020. 224 с. URL: <https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/3258/1/%D0%B3%D0%BE%D1%80%D0%BF%D0%B8%D0%BD%D1%8E%D0%BA%20%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D0%B2%D0%B5%D0%BD%D1%86%D1%96%D1%8F.pdf>
- [11] Хан О. О., Маник О. В. Основи методики розслідування порушень законів та звичаїв війни. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2023. № 101/2. Ч. 1. С. 301–309. DOI: 10.32631/v.2023.2.27
- [12] Когутич І. І. Окремі аспекти підготовки до розслідування порушень законів та звичаїв війни. *Криміналістика і судова експертиза*. 2023. Вип. 68. С. 95–108. DOI: 10.33994/kndise.2023.68.10
- [13] Мельничук А. І., Мельничук С. М. Порушення законів та звичаїв війни: теоретичні й практичні аспекти. *Право. ua*. 2022. № 2. С. 71–76. DOI: 10.32782/LAW.UA.2022.2.9
- [14] Миронова В. О. Кримінальна відповідальність за порушення законів і звичаїв війни : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Дніпропетровськ, 2008. 21 с.
- [15] Негребецький В. В. Здатність документувати порушення законів і звичаїв війни як необхідна складова стандартів вищої юридичної освіти в Україні. 2023. С. 201–223. DOI: 10.30525/978-9934-26-315-6-11
- [16] Стандарти розслідування воєнних злочинів. Загальна частина / [М. І. Пашковський, Є. О. Крапивін, В. В. Яворська та ін.]. Київ, 2023. 112 с. URL: https://justgroup.com.ua/wp-content/uploads/2023/05/standart-rozsliduvannya_zagalna-chastyna.pdf
- [17] Шевчук В. М. Завдання криміналістики в умовах воєнного стану. *Юридичні виклики сучасності: законодавча відповідь на геополітичні та історичні проблеми* : матеріали III Міжнар. наук.-практ. онлайн конф. (Чернівці, 6 груд. 2022 року). Чернівці : Чернівець. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2022. С. 221–223.
- [18] Шевчук В. М. Криміналістика в умовах війни та євроінтеграції у контексті забезпечення захисту прав і свобод людини. *Теорія і практика правозастосування в сучасних умовах державотворення* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. Івано-Франківськ : РВВ Ун-ту ім. Короля Данила, 2023. С. 313–320.

-
- [19] Шевчук В. М. Проблеми використання цифрової інформації у розслідуванні порушень законів і звичаїв війни. *Актуальні аспекти криміналістичного та психологічного забезпечення правоохоронної діяльності* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. Одеса : ОДУВС, 2023. С. 225–230.
- [20] Шульженко А. В. Проблеми доказування об'єктивної сторони у злочинах порушення законів і звичаїв війни. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2022. № 2. С. 261–270. DOI: 10.33766/2524-0323.98.261-270
- [21] Сокурено В. В. Техніко-криміналістичне дослідження порушень законів і звичаїв війни. *Теорія і практика судової експертизи та криміналістики*. 2023. Вип. 2 (31). С. 11–24. DOI: 10.32353/khrife.2.2023.02
- [22] Степанюк Р. Л. Окремі питання техніко-криміналістичного забезпечення розслідування воєнних злочинів. *Сучасні тенденції розвитку криміналістики та кримінального процесу в умовах воєнного стану* : тези доп. Харків, 2022. С. 368–371. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/xmlui/handle/123456789/15094>
- [23] Вапнярчук В. В., Трофименко В. М., Шило О. Г., Маринів В. І. Стандарти доказів у кримінальному процесі. *Quarterly*. 2018. № 7 (37). С. 2473–2482.
- [24] Васюта Ю. В. Окремі аспекти розслідування воєнних злочинів: законодавство, доктрина, практика. *Актуальні проблеми кримінального права* : матеріали XII Всеукр. наук.-теорет. конф., присвяч. пам'яті проф. П. П. Михайленка. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2023. С. 277–280. URL: <https://elar.naiu.kiev.ua/handle/123456789/27798>
- [25] Вознюк А. А., Жук І. В. Порушення законів і звичаїв війни: прямі об'єкти, предмети та потерпілі від злочину. Загальні положення "jus in bello". *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2022. № 4 (100). С. 57–74. DOI: 10.33766/2524-0323.100.57-74
-

ZHOVTIUK Oleksandr

Head of the International Cooperation Unit of the National Academy of Internal Affairs
Kyiv, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5734-8356>

INTERNATIONAL STANDARDS FOR THE INVESTIGATION OF WAR CRIMES

Abstract. *The article addresses the criminal-legal and forensic content of investigating a socially dangerous act stipulated in Article 438 of the Criminal Code of Ukraine "War Crimes." Based on the blanket provision of the above-mentioned article of the CC of Ukraine, it is established that, for a comprehensive and objective analysis of the elements of a criminal offense, it is necessary to correlate the committed socially dangerous act with the characteristics provided by the norms of international humanitarian law within the framework of various forms of violations of the laws and customs of war. It is determined that the correctness of the criminal-legal qualification, and consequently the evaluation of the actions of the person accused of committing the mentioned criminal offense, and the subsequent prosecution of the said person, is inextricably linked to the analysis of international humanitarian law provisions, international treaties, conventions, etc., which are designed to regulate the interpretation of war crimes. The article is devoted to the problems faced by law enforcement agencies during the investigation of offenses stipulated in Article 438 of the CC of Ukraine. It is established that an urgent problem impeding effective investigation of war crimes is the active hostilities in the locations where the crimes are committed. The need to improve the qualifications (acquisition of forensic knowledge) of authorized competent persons (specialists), who will ensure effective investigation of criminal proceedings related to violations of the laws and customs of war, is emphasized. It is also stressed that human rights, in particular those related to national security, are subject to protection and safeguarding regardless of the operation of special legal regimes.*

Keywords: *human rights; international crime; criminal proceedings; forensic knowledge; martial law; war crimes.*

DOI: 10.33270/0525693.16
УДК 342.98

ЛОГВИНЕНКО Максим

ад'юнкт Національної академії внутрішніх справ
м. Київ, Україна
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8309-9012>

НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОСОБИСТОЇ БЕЗПЕКИ ПРАЦІВНИКІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ

Анотація. В умовах сьогодення правоохоронна система України, попри складну геополітичну ситуацію, є одним із головних інститутів забезпечення охорони прав і свобод людини, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки та порядку. Правоохоронні органи як частина сектору безпеки й оборони ефективно реагують на нові виклики, пов'язані зі зміною політичних, соціальних та економічних умов життя і діяльності населення, забезпечуючи повноцінне функціонування держави. Проте належне виконання поліцейських функцій, відповідно до міжнародних стандартів, тісно переплітається з новими випадками поранень, різного роду травмувань, а також загибелі особового складу правоохоронного органу. Озброєність й агресивність кримінальних елементів, нелегальне розповсюдження незареєстрованої вогнепальної зброї та вибухонебезпечних пристроїв, психологічне перенавантаження цивільного населення, активна протидія диверсійно-розвідувальним групам країни-агресора, виконання поліцейських функцій на деокупованих і прилеглих до них територіях суттєво впливають на стан забезпечення особистої безпеки працівників Національної поліції України. З'ясовано, що окреслена негативна тенденція тісно пов'язана з недосконалістю та невідповідністю нормативно-правових засад, які є основою поліцейської діяльності, сучасним реаліям сьогодення. Зумовлені цим обмеження призводять до виникнення екстремальних ситуацій за участю правоохоронців. Констатовано, що актуальність дослідження нормативно-правових засад забезпечення особистої безпеки працівників Національної поліції України зумовлена потребою осучаснення законодавчого підґрунтя та реалізацією невід'ємного права на життя і здоров'я правоохоронців, за умов дотримання балансу державних інтересів, що є необхідною складовою повноцінного функціонування громадянського суспільства.

Ключові слова: нормативно-правові засади; особиста безпека; законодавство; напад на поліцейського; травма; поранення; екстремальна ситуація.

Рекомендоване посилання:

Логвиненко М. Нормативно-правові засади забезпечення особистої безпеки працівників Національної поліції України. *Наука і правоохорона*. 2025. Вип. 3 (69). С. 139–146. DOI: 10.33270/0525693.16

Вступ

Належне забезпечення охорони прав і свобод людини, протидія злочинності, підтримання публічної безпеки та порядку є невід'ємною частиною виконання поліцейських функцій, які тісно переплітаються з новими випадками травмувань, поранень, подеколи навіть летальними випадками серед особового складу правоохоронних органів. Повномасштабне вторгнення країни-агресора на територію нашої держави, жорстокість й озброєність кримінальних елементів, виконання нестандартних завдань, які інколи не відображено в нормативно-правових актах, спрямованих на збереження життя та здоров'я правоохоронців, загальна недосконалість нормативно-правових приписів, що є основою поліцейської діяльності, неналежний рівень теоретичних і практичних засад підготовки працівників Національної поліції України, їх

екіпірування є факторами, що сприяють розвитку негативної тенденції щодо забезпечення безпеки визначених суб'єктів. Окремою категорією є порушення психологічної рівноваги серед цивільного населення, що породжує нові випадки агресії проти поліцейських. Аргументи на підтвердження цього відображено в науковому доробку вчених американського університету штату Пенсильванія D. B. Yanich & J. C. Gibbs (2024), за результатами якого визначено позитивну динаміку за останні кілька десятиліть щодо навмисних нападів на поліцейського. Унаслідок таких протистоянь стає цілком зрозуміло, що поліцейським не гарантовано безпечне виконання поліцейських функцій. Результати таких протистоянь оприлюднено в дослідженні B. Beck (2024), у якому проаналізовано резонансні вбивства поліцейських у різних містах США.

Матеріали та методи

З-поміж останніх наукових досліджень українських учених, присвячених нормативно-правовим засадам забезпечення особистої безпеки працівників Національної поліції України, слід виокремити праці таких авторів, як: В. Б. Авер'янов, О. Ф. Андрійко, О. М. Бандурка, В. В. Богуславський, В. В. Бондаренко, О. В. Джафарова, О. Ю. Дрозд, А. Т. Комзюк, О. Г. Комісаров, О. В. Кузьменко, С. О. Кузнichenko, В. П. Ліпкан, Є. О. Легеза, М. І. Логвиненко, О. І. Миколенко, О. М. Музичук, О. В. Негодченко, О. Ю. Синявська, С. О. Шатрава, Д. В. Швець, Т. В. Шевченко та ін.

Попри ґрунтовні напрацювання, актуальною залишається необхідність удосконалення нормативно-правових засад, спрямованих на збереження життя та здоров'я правоохоронців, що є основою поліцейської діяльності. Адже безпечні елементи протидії новим загрозам, які постають перед працівниками Національної поліції України в умовах сьогодення, потребують відповідного відображення в нормативно-правових приписах. Зазначене й засвідчує актуальність цієї статті, метою якої є детальний аналіз нормативно-правових засад забезпечення особистої безпеки працівників Національної поліції України.

Результати й обговорення

Правоохоронна система України є одним із головних інститутів забезпечення норм права, що є правилами поведінки, які регулюють відносини між людьми та їх об'єднаннями. Призначення норм (зокрема правових) – упорядкування суспільних зв'язків, що є необхідною умовою колективного існування людей (Tsvik et al., 2009, p. 226).

Унаслідок впливу норм права на свідомість людей відбувається правове регулювання, а через них – на їх поведінку, одноманітність і повторюваність, відповідність вимогам права, що становить зміст правового регулювання (Tsvik et al., 2009, p. 149).

У юридичній літературі правове регулювання розглядають як одне з центральних і всеохопних правових явищ. Воно має на меті впорядкування та вдосконалення суспільних відносин, без чого в суспільстві неможливі правопорядок і законність, нормальний ритм життя та спокій громадян (Bilozorov, 2017, p. 254).

Доречно в цьому контексті процитувати інше визначення, за яким правове регулювання – це цілеспрямований вплив норм адміністративного права на суспільні відносини з метою забезпечення за допомогою адміністративно-правових засобів прав, свобод і публічних законних інтересів фізичних та юридичних осіб, нормального функціонування громадянського суспільства й держави (Zahumennyyk, Musiienko, & Protsenko, 2010, p. 88).

Залежно від особливостей конкретних форм (джерел) права, у яких їх викладено, а також від наявності спеціальних вказівок з цих питань

правові норми, юридичні правила поведінки людей загального характеру, які передбачають дозволені й обов'язкові форми їх відносин у правовій сфері, можуть набирати чинності з моменту їх ухвалення; одразу після їх офіційного оприлюднення; через певний строк після цього; з визначеної дати; через певний строк після їхнього узгодження уповноваженими суб'єктами (Tsvik et al., 2009, p. 221).

Специфіка адміністративно-правового регулювання діяльності поліції, зазначає Д. М. Ластович (2016), полягає в тому, що, з одного боку, вона відбувається в особливих внутрішньоорганізаційних умовах (комплектування особового складу, проходження служби, атестування, застосування працівниками спеціальних засобів, службові відрядження), а з іншого – спрямовується на забезпечення як постійних або тимчасових (ситуаційних), так і загальнодержавних та регіональних явищ чи процесів (Lastovych, 2016, p. 57).

З огляду на особливості та характер правовідносин, що виникають під час виконання завдань поліції, правовим регулюванням забезпечення особистої безпеки поліцейських слід вважати здійснюваний за допомогою правових засобів (правозабезпечення та правозастосування) результативний, нормативно-організаційний вплив на суспільні відносини з метою захисту життя, фізичного та психічного здоров'я зазначених суб'єктів (Shevchenko, O., & Shevchenko, T., 2022, p. 282).

Важливим для дослідження окресленої проблематики також є твердження М. І. Логвиненка й Т. В. Стрюкової (2017): учені визначають адміністративне регулювання гарантування особистої безпеки працівників Національної поліції як здійснюваний за допомогою норм адміністративного права вплив на суспільні відносини, що виникають у зв'язку з організацією гарантування особистої безпеки поліцейського за допомогою адміністративно-правових засобів, з метою забезпечення нормального функціонування Національної поліції як правоохоронного органу (Lohvynenko, & Striukova, 2017, p. 107).

Поділяючи зазначену вище позицію, вважаємо слушним твердження Т. В. Галайденко (2011), що ефективність системи нормативного регулювання особистої безпеки учасників кримінального процесу забезпечується комплексністю, тобто сукупністю як загальних, так і спеціальних (відомчих) нормативних актів (Halaidenko, 2011, p. 93). У загальних актах висвітлено засади та принципи забезпечення безпеки, а в спеціальних і відомчих – конкретні заходи, методи, що сприяють найбільшому ефекту захищеності конкретному правоохоронному суб'єкту (Ivanets, 2018, p. 92).

З огляду на викладене вище, слід зауважити, що правове регулювання забезпечення особистої безпеки працівників Національної поліції України забезпечено низкою нормативно-правових актів

різної юридичної сили, до них належать: Конституція України, європейські договори України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, закони України, акти Президента України, акти Кабінету Міністрів України, акти Міністерства внутрішніх справ України та Національної поліції тощо.

Центральне місце серед усіх нормативно-правових актів України, які регламентують правове регулювання забезпечення особистої безпеки працівників Національної поліції України, посідає Конституція України, яка є Основним Законом держави¹.

Аналізуючи її положення, зауважимо, що, на відміну від ст. 126, яка визначає, що «незалежність і недоторканність судді гарантуються Конституцією і законами України»², в Основному Законі не міститься спеціальної норми, яка чітко регламентує забезпечення особистої безпеки працівників Національної поліції України. Водночас М. І. Логвиненко і Т. В. Стрюкова акцентують, що Конституція України забезпечує кожному громадянину право на життя і захист його як державою, так й особисто громадянином, та наводять приклад, що в ст. 27 Конституції України зазначено: «Кожна людина має невід'ємне право на життя. Ніхто не може бути свавільно позбавлений життя. Обов'язок держави – захищати життя людини. Кожен має право захищати своє життя і здоров'я, життя й здоров'я інших людей від протиправних посягань»³. На думку вчених, закріплення цього положення в Основному Законі є основоположним принципом гарантування особистої безпеки поліцейських, членів їхніх сімей та інших осіб, тому що під час виконання покладених на поліцейського обов'язків він, навіть в умовах захисту життя інших осіб, має рівне право на захист власного життя, здоров'я тощо (Lohvynenko, & Striukova, 2017, p. 107).

На нашу думку, важливу роль у питанні забезпечення особистої безпеки правоохоронців також відіграє ст. 3 Основного Закону, у якій визначено, що «людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю»⁴.

Детальний аналіз Основного Закону в контексті правового регулювання забезпечення особистої безпеки працівників Національної поліції дає підстави виокремити ст. 9, у якій закріплено, що «чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України»⁵.

На міжнародному рівні прийнято низку важливих нормативно-правових актів, що були

ратифіковані Україною, які безпосередньо або опосередковано стосуються сфери поліцейської безпеки.

До цього масиву належать: Загальна декларація прав людини, прийнята Резолюцією 217A (III) Генеральної асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року⁶, Міжнародний пакт про громадянські та політичні права, ратифікований 19 жовтня 1973 року⁷, Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (Європейська конвенція з прав людини 1950 року), ратифікована Законом України від 17 липня 1997 року № 475/97-ВР⁸, Резолюція Парламентської Асамблеї Ради Європи № 690 (1979) «Про Декларацію про поліцію» від 1979 року⁹, Рекомендації Рес (2001) 10 Комітету міністрів державам – учасникам Ради Європи «Про Європейський кодекс поліцейської етики» від 2001 року¹⁰.

Аналіз положень окреслених документів дає змогу констатувати, що аналогічно до Основного Закону право на життя та особисту недоторканність – це невід'ємне право кожної людини, охоронюване законом. Працівники поліції мають такі самі права, як і інші громадяни, однак, з огляду на особливий характер роботи в поліції, а саме ненормований робочий час (принцип безперервності), виконання завдань із підвищеним рівнем небезпеки для життя і здоров'я тощо мають бути забезпечені спеціальними заходами з охорони здоров'я та безпеки.

Окремо необхідно акцентувати на тому, що за допомогою міжнародних договорів налагоджується міжнародне співробітництво в різних сферах діяльності поліції: боротьби зі злочинністю та підвищення фахового рівня поліцейських за кордоном, розвитку міжнародних відносин з поліцейськими відомствами провідних зарубіжних країн в країн Європейського Союзу, активізації взаємодії між поліцією України та Європейського Союзу щодо проведення спільних заходів на міждержавному рівні (Товруна, 2024, p. 223-224). Поліцейських можуть направляти до

⁶ Загальна декларація прав людини : міжнар. док. від 10 груд. 1948 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text

⁷ Міжнародний пакт про громадянські і політичні права : міжнар. док. від 19 жовт. 1973 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text

⁸ Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини) : міжнар. док. від 4 листоп. 1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

⁹ Про Декларацію про поліцію : резолюція Парламентської Асамблеї Ради Європи від 8 трав. 1979 р. № 690 (1979). URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/card/994_803

¹⁰ Про Європейський кодекс поліцейської етики: Рекомендація Рес (2001) 10 Комітету Міністрів державам-учасникам Ради Європи. Статус поліції: міжнародні стандарти і зарубіжне законодавство / за заг. ред. О. А. Банчука. Київ : Москаленко О. М., 2013. 588 с.

¹ Конституція України : Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/go/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>

² Там само.

³ Там само.

⁴ Там само.

⁵ Там само.

міжнародних організацій, іноземних держав як представників поліції з метою забезпечення координації співробітництва з питань, що належать до повноважень поліції (Lastovych, 2016, р. 55).

На рівні законів України, які визначають аспекти забезпечення особистої безпеки правоохоронців загалом і працівників поліції зокрема, слід виокремити такі: Кодекс законів про працю України¹, Кодекс України про адміністративні правопорушення², Кримінальний кодекс України³, закони України «Про національну безпеку України»⁴, «Про Національну поліцію»⁵, «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів»⁶, «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування»⁷ тощо.

На нашу думку, серед визначеного переліку нормативно-правових актів у контексті правового регулювання забезпечення особистої безпеки працівників Національної поліції увагу привертає Закон України «Про Національну поліцію».

Детальний аналіз цього Закону засвідчує, що ст. 44 «Застосування фізичної сили», ст. 45 «Застосування спеціальних засобів», ст. 46 «Застосування вогнепальної зброї», ст. 46.1 розділу V «Поліцейські заходи» безпосередньо вказують на умови, у разі виникнення яких працівник поліції має право на забезпечення особистої безпеки⁸.

Доводиться констатувати, що недосконале трактування законодавцем своєї позиції щодо деяких пунктів визначених статей ставить під сумнів можливість безпечно виконання покладених на працівника поліції обов'язків.

Прикладом такої невизначеності щодо особистої безпеки поліцейського є ст. 45

«Застосування спеціальних засобів». Зокрема, п. 1 цієї статті запропоновано в такій редакції: «Поліцейський для забезпечення публічної безпеки і порядку застосовує спеціальні засоби, визначені цим Законом»⁹.

Доречно в цьому контексті зазначити, що спеціальні засоби як поліцейські заходи примусу – це сукупність пристроїв, приладів і предметів, спеціально виготовлених, конструктивно призначених і технічно придатних для захисту людей від ураження різними предметами (зокрема від зброї), тимчасового (відворотного) ураження людини (правопорушника, супротивника), пригнічення чи обмеження волі людини (психологічної чи фізичної) шляхом здійснення впливу на неї чи предмети, що її оточують, з чітким регулюванням підстав і правил застосування таких засобів і службових тварин¹⁰.

Така позиція законодавця взагалі не містить згадування про можливість поліцейського застосовувати спеціальні засоби для забезпечення власної безпеки, а в разі правильного її трактування порушує питання: чи можливе застосування поліцейським спеціальних засобів, визначених цим Законом, для забезпечення особистої безпеки?

Водночас ми не можемо оминати увагою норму ст. 34 «Поверхнева перевірка» Закону України «Про Національну поліцію» розділу V «Поліцейські заходи», оскільки вона безпосередньо стосується предмета дослідження.

Детальний аналіз цієї норми засвідчує, що законодавець не визначає проведення поверхневої перевірки як спосіб забезпечення особистої безпеки поліцейського.

На наше глибоке переконання, нормативно-правова досконалість зазначеної статті є важливою складовою забезпечення особистої безпеки саме практичних працівників поліції, здебільшого працівників кримінального блоку, патрульних поліцейських, поліцейських спеціальних підрозділів тощо, до обов'язків яких належить затримання правопорушників, злочинців, підозрілих осіб, проведення спеціальних операцій тощо.

Змістовну позицію щодо проведення поверхневої перевірки обстоюють Ю. Р. Йосипів і М. Д. Курляк (2022), зауважуючи, що не лише етап прямого затримання має вагоме значення для працівника поліції. З міркувань особистої безпеки важливо зосереджувати увагу й на огляді таких осіб після затримання. Легковажність у цьому питанні може призвести до повторного нападу (Yosypiv, & Kurliak, 2022, р. 98).

Свою чергою Т. М. Біденчук і Д. Г. Казначеев (2019) визначають як одну з причин, що призводять до випадків, які закінчилися трагічно, байдужість проведення превентивних заходів, а саме недостатній рівень проведення поверхневої

¹ Кодекс законів про працю України : Закон України від 2 трав. 2025 р. № 322-08. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text>

² Кодекс України про адміністративні правопорушення : Закон України від 14 черв. 2025 р. № 80731-X. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text>

³ Кримінальний кодекс України : Закон України від 7 черв. 2025 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>

⁴ Про національну безпеку України : Закон України від 9 серп. 2024 р. № 2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>

⁵ Про Національну поліцію : Закон України від 7 жовт. 2015 р. № 580-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text>

⁶ Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів : Закон України від 1 січ. 2024 р. № 3781-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3781-12#Text>

⁷ Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування : Закон України від 8 трав. 2025 р. № 1105-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1105-14#Text>

⁸ Про Національну поліцію : Закон України від 7 жовт. 2015 р. № 580-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text>

⁹ Там само.

¹⁰ Там само.

перевірки, як приклад зазначають невиявлення в правопорушника холодної чи вогнепальної зброї (Bidenchuk, & Kaznacheiev, 2019, p. 305).

Цілком обґрунтованою видається позиція В. О. Іванцова (2018). Науковець зазначає, що необхідним є доповнення положення, відповідно до якого можна провести поверхневу перевірку особи з вилученням предметів, які можуть завдати шкоди здоров'ю або життю поліцейського та інших осіб (Ivanets, 2018, p. 119).

Досліджуючи групу нормативно-правових актів національного рівня, слід зазначити також про: Указ Президента України від 14 березня 2016 року № 92/2016 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 4 березня 2016 року «Про Концепцію розвитку сектору безпеки і оборони України»»¹, постанову Кабінету Міністрів України від 17 квітня 2019 року № 337 «Про затвердження Порядку розслідування та обліку нещасних випадків, професійних захворювань та аварій на виробництві»² тощо.

Окрема особлива група нормативно-правових актів, які регламентують питання забезпечення особистої безпеки працівників поліції, має відомче регулювання. До них належать: наказ МВС України від 27 грудня 2002 року № 1346 «Про затвердження Порядку розслідування та обліку нещасних випадків, професійних захворювань та аварій, що сталися в органах і підрозділах системи МВС України»³, наказ МВС України від 1 лютого 2016 року № 70 «Про затвердження Інструкції із заходів безпеки при поводженні зі зброєю»⁴, наказ МВС України від 26 січня 2016 року № 50 «Про затвердження Положення про організацію службової підготовки працівників Національної поліції України»⁵.

¹ Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 4 березня 2016 року «Про Концепцію розвитку сектору безпеки і оборони України»: Указ Президента України від 14 берез. 2016 р. № 92/2016. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/92/2016#n12>

² Про затвердження Порядку розслідування та обліку нещасних випадків, професійних захворювань та аварій на виробництві: постанова Кабінету Міністрів України від 1 січ. 2025 р. № 337-2019-п. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/337-2019-%D0%BF#Text>

³ Про затвердження Порядку розслідування та обліку нещасних випадків, професійних захворювань та аварій, що сталися в органах і підрозділах системи МВС України: наказ МВС України від 5 верес. 2023 р. № з0083-03. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0083-03#Text>

⁴ Про затвердження Інструкції із заходів безпеки при поводженні зі зброєю: наказ МВС України від 1 лют. 2016 р. № 70. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0250-16#Text>

⁵ Про затвердження Положення про організацію службової підготовки працівників Національної поліції України: наказ МВС України від 16 серп. 2022 р. № з0260-16. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0260-16#Text>

На нашу думку, пріоритетне значення щодо регулювання правовідносин у сфері забезпечення особистої безпеки поліцейських також має положення «Про організацію службової підготовки працівників Національної поліції України», затверджене наказом Міністерства внутрішніх справ України від 26 січня 2016 року № 50.

Аналіз положення п. 5 розділу 1 основними завданнями службової підготовки визначає: 1) підвищення рівня знань, умінь, навичок і професійних рис поліцейських з метою забезпечення їх здатності до виконання завдань з охорони прав і свобод людини, протидії злочинності, підтримання публічного (громадського) порядку та безпеки; 2) вивчення нормативно-правових актів, які регламентують діяльність Національної поліції України; 3) удосконалення керівним складом органів (підрозділів) поліції, закладів, установ поліції навичок управління поліцейськими⁶.

У зв'язку із зазначеним, забезпечення особистої безпеки поліцейського, на думку законодавця, не належить до основних завдань службової підготовки працівників Національної поліції України.

Збільшення кількості випадків порушень з боку представників закону нормативно-правових актів (законів, постанов, наказів, інструкцій тощо), які регламентують діяльність Національної поліції України, недбале або необережне поводження зі зброєю, прорахунки під час проведення спеціальних операцій, а також низький соціальний рівень призводять до зростання показників загибелі, поранення, травмування, каліцтва, психічного розладу, а також самогубства серед особового складу правоохоронного органу.

Помилки, спричинені неправомірним застосуванням вогнепальної зброї, недостатнім рівнем управління поліцейськими силами й засобами, прорахунки в тактиці під час типових й екстремальних ситуацій, проведенні поліцейських операцій, зауважує Б. В. Ліщук (2016), призводять до загибелі й травмування правоохоронців (Lishchuk, 2016, p. 207). Однак у більшості випадків поліцейські гинуть й отримують поранення тому, що самі порушують основні правила забезпечення особистої безпеки (Pokaichuk, Polyvaniuk, & Bilichenko, 2021, p. 338).

Висновки

Нормативно-правові засади забезпечення особистої безпеки працівників Національної поліції України формують упорядковану структуру нормативно-правових приписів, метою якої є реалізація невід'ємного права на життя та здоров'я правоохоронців, за умов дотримання

⁶ Про затвердження Інструкції із заходів безпеки при поводженні зі зброєю: наказ МВС України від 1 лют. 2016 р. № 70. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0250-16#Text>

балансу державних інтересів, що є необхідною складовою повноцінного функціонування громадянського суспільства.

Однак у сучасних реаліях недосконале трактування законодавцем положень щодо забезпечення безпеки працівників Національної поліції України ставить під сумнів можливість безпечного виконання поліцейських функцій. Результати дослідження засвідчують, що деякі основоположні нормативно-правові приписи

взагалі не містять згадування про необхідність збереження життя та здоров'я правоохоронців. Також невизначеними залишаються можливості щодо забезпечення їх власної безпеки.

Доопрацювання чинного законодавства в контексті висвітленої проблеми сприятиме зменшенню випадків травмувань, поранень і загибелі серед визначених суб'єктів право-відносин.

References

- [1] Beck, B., Antonelli, J., & LaScala-Gruenewald, A. (2024). Neck-restraint bans, law enforcement officer unions, and police killings. *Criminology & Public Policy*, 23(3), 663-688. DOI: 10.1111/1745-9133.12658
- [2] Bidenchuk, T.M., & Kaznacheiev, D.H. (2019). Problems of ensuring the personal safety of police officers in the context of reforming the system of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine. *Training of police officers in the context of reforming the system of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine* (pp. 304-306). Kharkiv. Retrieved from https://univd.edu.ua/general/publishing/konf/31_05_2019/pdf/81.pdf
- [3] Bilozorov, Ye.V., Vlasenko, V.P., Horova, O.B. (et al.). (2017). *The theory of power and law*. S.D. Husariev, O.D. Tykhomyrov (Eds.). Kyiv: NAVS; Osvita Ukrainy.
- [4] Halaidenko, T.V. (2011). Legal basis for the security of courts. *Bulletin of the Supreme Court for the sake of justice*, 1(5), 93-108.
- [5] Ivanets, M. (2018). Legal security of special security officers of the prosecutor's office as an element of personnel policy. *Current problems of legal science*, 1, 91-95.
- [6] Ivantsov, V.O. (2018). Superficial check as a preventive police measure: current problems of law enforcement. *Legal and institutional mechanisms for ensuring the development of Ukraine in the context of European integration: materials of the International Scientific and Practical Conference* (Vol. 2), (pp. 115-119). H.O. Ulianov (Eds.). Odesa: Helvetica.
- [7] Lastovych, D.M. (2016). Administrative and legal ambushes of the assignment of police services in Ukraine. *Candidate's thesis*. Kharkiv.
- [8] Lishchuk, B.V. (2016). Personal security as an important component in the official activities of police officers. *Scientific Bulletin of the Lviv State University of Internal Affairs*, 4, 204-211.
- [9] Lohvynenko, M.I., & Striukova, T.V. (2017). Administrative and legal regulation of ensuring the special security of police officers of the National Police of Ukraine. *Law and matrimony*, 6(2), 106-110.
- [10] Pokaichuk, V.Ya., Polyvaniuk, V.D., & Bilichenko, V.V. (2021). Concepts and general information on personal security in the units of the National Police of Ukraine. *Police activity in Ukraine and European countries: modern standards and unification options* (pp. 320-341). Riga, Latvia: Baltija Publishing. Retrieved from <http://baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/view/190/5222/10983-1>
- [11] Shevchenko, O., & Shevchenko, T. (2022). Legal regulation of special security of police officers. *Knowledge, Education, Law, Management*, 8(52), 280-287. DOI: 10.51647/kelm.2022.8.44
- [12] Tovpyha, L.M. (2024). The role and significance of international treaties and legal acts in the mechanism of legal regulation of policing. *Impact of martial law in Ukraine on the further development of jurisprudence* (pp. 216-235). Riga, Latvia: Baltija Publishing. DOI: 10.30525/978-9934-26-440-5-13
- [13] Tsvik, M.V., Petryshyn, O.V., & Avramenko, L.V. (et al.). (2009). *The legal theory of power and law*. M.V. Tsvik, O.V. Petryshyn (Eds.). Kharkiv: Pravo.
- [14] Yanich, D.B., & Gibbs, J.C. (2024). Police perception of their assault victimization risk and advice to cope with the risk. *Policing: A Journal of Policy and Practice*, 18. DOI: 10.1093/policing/pae025
- [15] Yosypiv, M.D., & Kurliak, Yu.R. (2022). Tactics of actions of National Police officers when detaining a person who was caught committing a serious or especially serious crime and who is trying to escape. *State policy on combating human trafficking and illegal migration in times of war or emergency: materials of the International Scientific and Practical Conference* (pp. 96-99). Lviv: Lviv State Internal Affairs Department.
- [16] Zahumennyk, V.I., Musiienko, V.V., & Protsenko, V.V. (2010). *Administrative law of Ukraine: main categories and concepts*. O.Kh. Yuldasheva (Eds.). Kyiv: Polihrafist.

Список використаних джерел

- [1] Beck B., Antonelli J., LaScala-Gruenewald A. Neck-restraint bans, law enforcement officer unions, and police killings. *Criminology & Public Policy*. 2024. Vol. 23. Issue 3. P. 663–688. DOI: 10.1111/1745-9133.12658
- [2] Біденчук Т. М., Казначеев Д. Г. Проблеми забезпечення особистої безпеки поліцейських в умовах реформування системи МВС України. *Підготовка поліцейських в умовах реформування системи МВС України*. Харків, 2019. С. 304–306. URL: https://univd.edu.ua/general/publishing/konf/31_05_2019/pdf/81.pdf
- [3] Теорія держави та права : навч. посіб. / [Є. В. Білозьоров, В. П. Власенко, О. Б. Горова та ін.] ; за заг. ред. С. Д. Гусарева, О. Д. Тихомирова. Київ : НАВС; Освіта України, 2017. 320 с.
- [4] Галайденко Т. В. Правові основи забезпечення безпеки суддів. *Вісник Вищої ради юстиції*. 2011. № 1 (5). 2011. С. 93–108.
- [5] Іванець М. Правове забезпечення особистої безпеки працівників органів прокуратури як елемент кадрової політики. *Актуальні проблеми правознавства*. 2018. № 1. С. 91–95.
- [6] Іванцов В. О. Поверхнева перевірка як превентивний поліцейський захід: актуальні проблеми правореалізації. *Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку України в умовах європейської інтеграції* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 18 трав. 2018 р.) : у 2 т. / відп. ред. Г. О. Ульянова. Одеса : Гельветика, 2018. Т. 2. С. 115–119.
- [7] Ластович Д. М. Адміністративно-правові засади надання поліцейських послуг в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Харків, 2016. 224 с.
- [8] Ліщук Б. В. Особиста безпека як важлива складова в службовій діяльності поліцейських. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2016. № 4. С. 204–211.
- [9] Логвиненко М. І., Стрюкова Т. В. Адміністративно-правове регулювання забезпечення особистої безпеки працівників Національної поліції України. *Право і суспільство*. 2017. № 6 (2). С. 106–110.
- [10] Покайчук В. Я., Поливанюк В. Д., Біліченко В. В. Поняття та загальні відомості особистої безпеки в підрозділах Національної поліції України. *Police activity in Ukraine and European countries: modern standards and unification options* : collective monograph. Riga, Latvia : Baltija Publishing, 2021. P. 320–341. URL: <http://baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/view/190/5222/10983-1>
- [11] Шевченко О., Шевченко Т. Правове регулювання забезпечення особистої безпеки поліцейського. *Knowledge, Education, Law, Management*. 2022. № 8 (52). С. 280–287. DOI: 10.51647/kelm.2022.8.44
- [12] Товпуха Л. М. The role and significance of international treaties and legal acts in the mechanism of legal regulation of policing. *Impact of martial law in Ukraine on the further development of jurisprudence*. Riga, Latvia : Baltija Publishing, 2024. P. 216–235. DOI: 10.30525/978-9934-26-440-5-13
- [13] Загальна теорія держави і права : підруч. для студ. юрид. ВНЗ / [М. В. Цвік, О. В. Петришин, Л. В. Авраменко та ін.] ; за ред. М. В. Цвіка, О. В. Петришина. Харків : Право, 2009. 584 с.
- [14] Yanich D. B., Gibbs J. C. Police perception of their assault victimization risk and advice to cope with the risk. *Policing: A Journal of Policy and Practice*. 2024. No. 18. DOI: 10.1093/police/paae025
- [15] Йосипів М. Д., Курляк Ю. Р. Тактика дій працівників Національної поліції при затриманні особи, яку застали під час вчинення тяжкого або особливого тяжкого злочину і яка намагається втекти. *Державна політика щодо протидії торгівлі людьми і незаконній міграції в умовах воєнного або надзвичайного стану* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Львів, 3 черв. 2022 р.). Львів : ЛьвДУВС, 2022. С. 96–99. URL: <https://surl.li/fcbdsf>
- [16] Загуменник В. І., Мусієнко В. В., Проценко В. В. Адміністративне право України: основні категорії та поняття : навч. посіб. / за заг. ред. О. Х. Юлдашева. Київ : Поліграфіст, 2010. 512 с.

LOHVYNNENKO Maksym

Postgraduate Student of the National Academy of Internal Affairs

Kyiv, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8309-9012>

REGULATORY AND LEGAL BASIS FOR ENSURING THE PERSONAL SAFETY OF EMPLOYEES OF THE NATIONAL POLICE OF UKRAINE

Abstract. *In today's conditions, despite the complex geopolitical situation, Ukraine's law enforcement system is one of the main institutions ensuring the protection of human rights and freedoms, combating crime, and maintaining public safety and order. As part of the security and defence sector, law enforcement agencies respond effectively to new challenges associated with changes in the political, social and economic conditions of life and activity of the population, ensuring the full functioning of the state. However, the proper performance of police functions, in accordance with international standards, is closely intertwined with new cases of injuries, various types of trauma, and the death of law enforcement personnel. The armament and aggressiveness of criminal elements, the illegal distribution of unregistered firearms and explosive devices, the psychological overload of the civilian population, active counteraction to sabotage and reconnaissance groups of the aggressor country, and the performance of police functions in de-occupied and adjacent territories significantly affect the personal safety of employees of the National Police of Ukraine. It has been established that this negative trend is closely linked to the imperfection and inadequacy of the regulatory and legal framework underlying police activities in relation to modern realities. The resulting limitations lead to extreme situations involving law enforcement officers. It has been established that the relevance of researching the regulatory and legal framework for ensuring the personal safety of employees of the National Police of Ukraine is due to the need to modernise the legislative basis and implement the inalienable right to life and health of law enforcement officers, while maintaining a balance of state interests, which is a necessary component of the full functioning of civil society. Keywords: regulatory framework; personal safety; legislation; assault on a police officer; injury; wound; extreme situation.*

Keywords: *regulatory framework; personal safety; legislation; assault on a police officer; injury; wound; extreme situation.*

DOI: 10.33270/0525693.17
УДК 343.9:351.745.7:343.35

ЛУЦАК Сергій

здобувач Національної академії внутрішніх справ

м. Київ, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-7237-2216>

СПОСОБИ ВЧИНЕННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ У СФЕРІ СЛУЖБОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПРАЦІВНИКАМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ

Анотація. У статті досліджено способи вчинення кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності працівниками Національної поліції України. На підставі аналізу положень кримінального та кримінального процесуального законодавства, наукових джерел, а також матеріалів кримінальних проваджень встановлено найпоширеніші моделі службової злочинності та визначено їх структурні елементи. Увагу зосереджено на особливостях реалізації злочинних намірів, зумовлених специфічним службовим статусом поліцейських, доступом до оперативної інформації та матеріально-технічних ресурсів. Виокремлено основні способи протиправної поведінки: зловживання владою або службовим становищем, одержання неправомірної вигоди, фальсифікація документів, перевищення повноважень із застосуванням насильства, незаконне привласнення майна, несанкціоноване використання спеціальних засобів і службової інформації. Висвітлено поширені тактики приховування службових кримінальних правопорушень, зокрема маскування чи знищення інформації, створення неправдивого алібі, вплив на свідків, інсценування обставин, що перешкоджають розслідуванню. Констатовано, що поєднання кількох способів у межах одного кримінального епізоду суттєво ускладнює їх виявлення і потребує комплексного оперативно-розшукового супроводу. Сформульовано висновок про високий рівень адаптивності правопорушників до умов службової діяльності, наявність внутрішніх механізмів приховування злочинів і необхідність удосконалення антикорупційних та превентивних заходів у Національній поліції, передусім в умовах збройного конфлікту та воєнного стану.

Ключові слова: сфера службової діяльності; службова злочинність; поліцейський; Національна поліція України; спосіб; протидія.

Рекомендоване посилання:

Луцак С. Способи вчинення кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності працівниками Національної поліції України. *Наука і правоохорона*. 2025. Вип. 3 (69). С. 147–154. DOI: 10.33270/0525693.17

Вступ

Однією з ключових передумов підвищення ефективності функціонування правоохоронної системи України, зокрема Національної поліції, у сфері протидії кримінальним правопорушенням є системне та всебічне вдосконалення професійної діяльності її персоналу. Упродовж періоду становлення інституту правоохоронних органів суспільство традиційно висуває до їх представників підвищені вимоги, що охоплюють не лише наявність належної фахової освіти, професійної компетентності та культури комунікації, а й високий рівень морально-етичних рис, доброчесності, прозорості в службових діях і безумовну орієнтованість на захист прав і свобод людини та громадянина.

В умовах сучасних соціально-правових викликів значущою є проблема забезпечення та підтримання громадської довіри до органів поліції.

Ця довіра безпосередньо ґрунтується на оцінці суспільством не лише досягнутих результатів діяльності правоохоронних органів, а й законності, пропорційності та етичності методів, якими ці результати здобувають. Отже, рівень задоволеності населення діяльністю поліцейських є вагомим індикатором стану правоохоронної системи загалом й ефективності її реформування зокрема.

На цьому тлі гостро постає проблема протиправної поведінки окремих працівників поліції в межах виконання ними службових повноважень. Вчинення кримінальних правопорушень представниками правоохоронних органів не лише завдає безпосередньої шкоди інтересам служби, а й суттєво підриває авторитет держави, провокує зростання правового нігілізму, знижує рівень правосвідомості населення та формує зневіру щодо можливості досягнення справедливості правовими засобами.

З огляду на це, актуальності набуває комплексне наукове дослідження кримінальних правопорушень, що вчиняють працівники Національної поліції у сфері службової діяльності. Таке дослідження має бути спрямоване на формування сучасних теоретико-методологічних підходів до їх вивчення, удосконалення нормативно-правових засад запобігання та протидії зазначеним діям, а також на оптимізацію організаційно-управлінських механізмів у системі Національної поліції України.

Метою цієї статті є виокремлення, систематизація та аналіз типових способів вчинення кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності працівниками Національної поліції України, з огляду на положення чинного законодавства України, наукові підходи, а також матеріали слідчої та судової практики, що сприятиме розробленню напрямів протидії таким кримінально протиправним діям.

Завдання статті: визначити та класифікувати найпоширеніші способи вчинення кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності працівниками Національної поліції; проаналізувати слідчу й судову практику розслідування таких кримінальних правопорушень, виокремивши їх характерні риси і тенденції; дослідити тактику приховування службових кримінальних правопорушень, встановити їх вплив на ефективність розроблення напрямів протидії.

Матеріали та методи

У процесі дослідження застосовано комплекс взаємопов'язаних загальнонаукових і спеціальних методів пізнання, що забезпечили системний та всебічний аналіз способів вчинення кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності працівниками Національної поліції України. *Нормативно-правовий метод* використано для дослідження положень Кримінального кодексу України, Кримінального процесуального кодексу України, Закону України «Про Національну поліцію» та інших нормативно-правових актів, які визначають правовий статус поліцейських, регламентують службові повноваження та встановлюють кримінальну відповідальність за злочини у сфері службової діяльності. *Системно-структурний аналіз* застосовано для виокремлення основних груп способів вчинення та приховування кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності, визначення їх структурних елементів, взаємозв'язків і закономірностей вияву. *Емпіричний метод* (аналіз слідчої та судової практики) реалізовано шляхом вивчення 90 вироків судів України, оприлюднених у відкритому доступі, за ст. 364, 365, 366, 367, 368 Кримінального кодексу України, що стосуються службової діяльності працівників Національної поліції та винесені впродовж 2020–2025 років. Метод *моделювання* використано для відтворення типових схем злочинних дій, послідовності етапів їх реалізації та способів приховування доказів; *контент-аналізу* –

для дослідження матеріалів кримінальних проважень, судових рішень і публікацій у медіа з метою виокремлення характерних ознак, тенденцій вчинення кримінальних правопорушень поліцейськими. *Статистичний метод* використано для систематизації кількісних показників і виявлення особливостей способів вчинення службових злочинів в умовах збройного конфлікту та воєнного стану.

Використання зазначених методів у комплексі дало змогу отримати достовірні емпіричні дані, забезпечити глибоке теоретичне узагальнення та сформувані обґрунтовані висновки щодо криміналістичної характеристики способів вчинення кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності працівниками Національної поліції.

Результати й обговорення

Сучасна суспільно-політична ситуація, а також трансформаційні процеси у сфері державного управління безпеки вимагають від працівників поліції не лише професійної обізнаності, а й здатності до постійного самовдосконалення, адаптивності, проактивної поведінки та вміння ефективно функціонувати в умовах стресу та високого ризику. У цьому контексті важливе значення має рівень внутрішньої професійної задоволеності поліцейських результатами своєї діяльності, адже саме він є чинником, що безпосередньо впливає на їхню мотивацію до підвищення кваліфікації, розвиток лідерських рис, ініціативності й творчого підходу до виконання службових обов'язків (Bardachov, 2019, p. 216).

В умовах воєнного стану, стрімких соціальних змін і зростання суспільного запиту на справедливість та безпеку актуальності набуває впровадження ефективних управлінських рішень та організаційних механізмів, здатних забезпечити стабільну, якісну й підзвітну діяльність поліції. Визначальним критерієм професіоналізму працівника поліції слід вважати не лише рівень спеціальних знань і навичок, а передусім – наявність високих морально-вольових рис. Ідеться про глибоку повагу до законодавства, неухильне дотримання правових норм, а також орієнтованість службової поведінки на захист прав, свобод і законних інтересів громадян як основоположного обов'язку поліцейського.

Кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності, зазначає В. Є. Боднар (2014), мають складний механізм реалізації. Основна складність пов'язана з «розтягнутістю» дій та наслідків, тобто причинно-наслідкового зв'язку. Усі кримінально протиправні дії в цій сфері заздалегідь планують, вони становлять певний ланцюг взаємопов'язаних дій, що надає можливість визначити певну систему дій злочинців й обумовлює своєю чергою необхідність створення оперативно-розшукових методик виявлення та документування кримінальних правопорушень, що вчиняють у службовій діяльності (Bodnar, 2014).

У Кримінальному кодексі (КК) України передбачено спеціальний розділ XVII – «Кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг», норми якого встановлюють кримінально-правову відповідальність, зокрема за зловживання владою або службовим становищем, перевищення службових повноважень, службову недбалість, службове підроблення та інші протиправні діяння службових осіб¹. Загальним родовим об'єктом зазначених кримінальних правопорушень є суспільні відносини у сфері публічного управління, забезпечення належного функціонування державних і комунальних органів й установ. Їх вчинення завдає шкоди інтересам державної служби, порушує принцип законності, знижує ефективність управлінської діяльності та підриває суспільну довіру до органів влади (Dudorov, 2010, p. 850).

Специфічною ознакою кримінальних правопорушень, вчинюваних працівниками Національної поліції, є їх органічний зв'язок із виконанням службових обов'язків і реалізацією наданих владних повноважень. Поліцейська діяльність за своєю сутністю передбачає охорону публічного порядку, забезпечення публічної безпеки, захист прав і свобод людини та громадянина, а також запобігання і протидію злочинності. У зв'язку з цим протиправні діяння, обумовлені використанням службового становища, можуть бути як у процесі безпосереднього виконання службових завдань (наприклад, під час затримання особи чи проведення процесуальних дій), так і поза межами службової діяльності, якщо службовий статус, авторитет чи пов'язані з ним ресурси було використано з метою досягнення злочинного результату (Martynenko, 2017, p. 121).

Відповідно до чинного кримінального законодавства, об'єктивна сторона складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 364 КК України (зловживання владою або службовим становищем), охоплює три обов'язкові елементи: а) дії чи бездіяльність, що суперечать інтересам служби; б) заподіяння істотної шкоди охоронюваному законом правам, свободам чи інтересам фізичних або юридичних осіб, державним чи громадським інтересам; в) наявність причинного зв'язку між протиправною поведінкою та настанням шкідливих наслідків².

Відсутність принаймні однієї з перелічених ознак виключає можливість притягнення особи до кримінальної відповідальності за цією статтею (Lutviak, 2022, p. 379). Тому під час кваліфікації таких діянь принципового значення набуває повне та всебічне встановлення всіх об'єктивних елементів складу кримінального правопорушення.

Специфіка правового регулювання діяльності працівників Національної поліції полягає в тому, що значний обсяг їхніх повноважень визначається не лише законами, а й численними підзаконними нормативно-правовими актами, здебільшого відомчого характеру, які можуть часто змінюватися, дублювати окремі положення або містити правові колізії. Така регуляторна невизначеність створює сприятливі умови для зловживання владою чи службовим становищем, що в низці випадків поєднується з іншими кримінальними правопорушеннями (Ihnatov, 2013, p. 83).

Службові зловживання, вчинювані поліцейськими, часто мають комплексний характер, поєднуючи кілька протиправних діянь, близьких за правовою природою. Однією з поширених форм є службове підроблення документів, яке використовують з метою вдавання успішної діяльності, формального забезпечення показників ефективності чи фальсифікації звітності (Busol, 2015).

Серед найбільш суспільно небезпечних правопорушень цієї категорії слід виокремити перевищення влади або службових повноважень, передбачене ст. 365 КК України. Цей склад охоплює умисні дії, що явно виходять за межі наданих службових повноважень і призводять до істотної шкоди правам і свободам громадян, а також державним, громадським чи корпоративним інтересам. Найчастіше такі діяння супроводжуються застосуванням фізичного насильства, катуванням, безпідставним затриманням, проведенням незаконного обшуку й іншими порушеннями прав людини (Azarov et al., 2018).

Залежно від характеру виконуваних службових функцій перевищення влади або службових повноважень може виявлятися у двох основних формах: перевищення прав, наданих представнику влади, зокрема під час здійснення заходів публічного впливу або застосування примусу; порушення встановлених законом вимог під час виконання адміністративно-господарських чи організаційно-розпорядчих функцій (Dubas, 2023, p. 115-117).

Реалізація службових повноважень працівниками Національної поліції вирізняється специфічними організаційно-правовими особливостями, які безпосередньо впливають на ризики зловживань й ефективність механізмів їх виявлення та припинення. Зокрема, відсутність чітко визначеного й вичерпного переліку повноважень керівників територіальних підрозділів поліції створює «вакуумні зони» нормативного регулювання. Це не лише ускладнює правозастосовну діяльність, а й значно перешкоджає органам внутрішньої безпеки у своєчасному виявленні, належному документуванні та подальшому доведенні фактів зловживання службовим становищем. Додатковим чинником, що підвищує вразливість організаційної структури поліції до корупційних ризиків, є особливості кадрової політики в окремих підрозділах. Зокрема, практику призначення на керівні посади

¹ Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>

² Там само.

молодих або недостатньо підготовлених працівників нерідко використовує керівництво для реалізації власних протиправних інтересів. Виконання підлеглими наказів без належної правової оцінки їх змісту й наслідків сприяє втягненню таких працівників у незаконні схеми, що значно ускладнює процес кримінально-правового реагування та притягнення винних осіб до відповідальності (Dovban, 2020, p. 118).

Дослідження основних способів (типових схем, технологій) вчинення кримінальних правопорушень потребує попереднього з'ясування сутності поняття «спосіб вчинення злочину» та визначення його структури. Кожне кримінальне правопорушення характеризується індивідуальним, притаманним лише йому, комплексом дій та прийомів, що у своїй сукупності відображають механізм протиправної діяльності. Вивчення способу вчинення кримінального правопорушення має принципове значення, оскільки, відповідно до ч. 1 ст. 91 Кримінального процесуального кодексу України, ця обставина прямо віднесена законодавцем до переліку тих, що підлягають обов'язковому доказуванню в кримінальному провадженні. Аналіз зазначеного елемента криміналістичної характеристики дає змогу глибше висвітлити природу протиправного діяння, виявити закономірності злочинної поведінки, визначити роль і функції кожного співучасника, спрогнозувати їх можливі подальші дії, а також оптимізувати планування та проведення досудового розслідування¹.

Значущим є вивчення способів підготовки, вчинення та приховування кримінальних правопорушень, оскільки їх дослідження дає змогу своєчасно ідентифікувати характерні ознаки протиправної діяльності, розробити ефективні тактичні прийоми її виявлення та створити передумови для оперативно-розшукового перекриття злочинної діяльності.

У сучасній українській криміналістичній науці триває активне осмислення змісту поняття «спосіб вчинення кримінального правопорушення» як комплексу причиново та функціонально взаємопов'язаних дій суб'єкта. Зокрема, М. В. Салтевський (2005) визначав його як сукупність довлієвих (а частково і мимовільних) цілеспрямованих дій, що знаходяться в причиново-наслідковому та функціональному зв'язку (Saltevskyi, 2005, p. 421). С. М. Зав'ялов (2005) розглядає спосіб як комплекс взаємопов'язаних дій або бездіяльності, що реалізуються в певній послідовності з використанням різних знарядь і засобів для досягнення злочинного результату (Zavialov, 2005, p. 7). На думку С. С. Чернявського (2002), спосіб вчинення злочину є системою дій, прийомів і механізмів, що застосовують на всіх етапах

злочинної діяльності – від підготовки та реалізації до приховування. Така система має як об'єктивну, так і суб'єктивну детермінацію, формуючись під впливом зовнішніх умов і внутрішніх мотивів особи. Кожен етап залишає значущі сліди, які можуть бути використані для встановлення істини в кримінальному провадженні (Cherniavskyi, 2002, p. 55-56).

А. Ф. Волобуєв (2019) акцентує, що спосіб злочину є системою дій суб'єкта, зумовленою його особистісними характеристиками, властивостями предмета посягання та зовнішніми обставинами, а детермінантами його формування є мета і мотив. Злочини, вчинені шляхом бездіяльності, характеризуються способом, що полягає в невиконанні обов'язкових дій, передбачених законом чи службовими інструкціями (Volobuev, 2019, p. 18). Вивчення способу вчинення кримінального правопорушення, слушно зазначає І. В. Гора (2012), надає важливу інформацію про особу виконавця, застосовані засоби, порядок дій, що має вирішальне значення для виявлення злочину та формування тактики його розслідування (Hoga, 2012, p. 38).

Узагальнюючи такі підходи, спосіб вчинення кримінального правопорушення доцільно визначати як послідовний ланцюг поведінки суб'єкта (Maliuk, 2020), який охоплює три взаємопов'язані етапи: підготовку, безпосереднє вчинення та приховування кримінального правопорушення. Така багатокомпонентна структура має як криміналістичне, так й оперативно-розшукове значення, оскільки її аналіз дає змогу уникнути термінологічних суперечностей, зосередитися на змістовному дослідженні механізму злочинної діяльності й забезпечити наукову основу для діяльності підрозділів внутрішньої безпеки.

Аналіз матеріалів кримінальних проваджень щодо службових кримінальних правопорушень, учинених працівниками Національної поліції України, дає підстави виокремити низку найпоширеніших способів (варіантів поведінки), що становлять об'єкт уваги. Використання зазначених способів зумовлене специфічним службовим статусом поліцейських, обсягом їхніх владних повноважень, а також доступом до службової інформації та матеріально-технічних ресурсів.

1. Зловживання службовим становищем (28 %) – найпоширеніший спосіб, який полягає в умисному використанні владних повноважень у супереч інтересам служби з метою отримання неправомірної вигоди для себе або третіх осіб. Реалізується через прийняття незаконних рішень, перевищення компетенції, протиправне втручання в діяльність інших суб'єктів. У сукупності вони становлять понад дві третини всіх зафіксованих випадків. Особливу суспільну небезпеку становить інтеграція кількох способів у межах одного кримінального епізоду, зокрема поєднання вимагання неправомірної вигоди із фальсифікуванням доказів або перевищенням

¹ Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>

службових повноважень. Такі випадки потребують комплексного аналізу мотивів, поведінкових моделей та функціональної спроможності потенційного правопорушника. *Приклад*: поліцейський, діючи всупереч інтересам служби, використав службові повноваження для сприяння наданню неправомірної вигоди третій особі. Суд кваліфікував дії за ч. 2 ст. 364 КК України¹.

2. Одержання неправомірної вигоди (25 %) – охоплює вимагання, одержання або посередництво в одержанні неправомірної вигоди за виконання чи невиконання дій з використанням службового становища. Типовими виявами є «покривання» правопорушень, пришвидшення адміністративних чи процесуальних процедур, створення умов для уникнення відповідальності.

3. Фальсифікація службових документів (15 %) – полягає в службовому підробленні, внесенні завідомо неправдивих відомостей у протоколи, рапорти, постанови й інші офіційні документи. Здебільшого спрямована на формальне обґрунтування незаконних дій, приховування фактів протиправної поведінки або фальсифікацію результатів службових перевірок.

4. Незаконне притягнення до відповідальності та перевищення службових повноважень із застосуванням насильства чи погроз (12 %) – охоплює незаконне затримання, застосування фізичного або психологічного тиску, перевищення меж допустимого примусу. Супроводжується порушенням процесуальних прав громадян з метою отримання зізнання у вчиненні правопорушення або створення штучних показників ефективності.

5. Розтрата або привласнення майна, використання матеріальних ресурсів поліції з особистою метою (8 %) – охоплює незаконне використання технічних засобів, автотранспорту, службової зброї, пального й іншого майна для власних потреб або з метою отримання вигоди. Значна частина таких діянь має латентний характер і виявляється лише під час службових перевірок чи оперативно-розшукових заходів.

6. Приховування або ігнорування відомостей про вчинені кримінальні правопорушення (7 %) – реалізується шляхом бездіяльності, навмисного виключення інформації зі звітності, службового фальсифікування даних з метою підтримання «позитивної статистики», а також унаслідок кругової поруки чи корупційних домовленостей із зацікавленими особами.

7. Незаконне використання спеціальних засобів, службової інформації та оперативних ресурсів (5 %) – охоплює незаконне стеження, прослуховування, витік інформації з баз даних,

використання оперативних відомостей у власних інтересах або їх передачу третім особам.

Матеріали кримінальних проваджень, відкритих за фактами кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності, вчинених працівниками Національної поліції, надали можливість виокремити й інші способи протиправної поведінки, що мають системний характер і відображають типові моделі службової злочинності: приховування від обліку заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення – 33 % випадків; підроблення матеріалів адміністративних або кримінальних проваджень – 29 %; фальсифікація службових чи процесуальних документів (щодо затримання осіб, проведення оглядів, вилучення речей і документів) – 19 %; несанкціоновані дії з інформацією, що оброблюється в автоматизованих інформаційних системах і комп'ютерних мережах, – 11 %; незаконне привласнення чи розпорядження тимчасово вилученим майном, речовими доказами, добровільно зданою зброєю або грошовими коштами – 8 %.

Встановлення та класифікація цих способів має не лише криміналістичне значення для побудови типових моделей злочинної поведінки, а й прикладне значення для розроблення цільових заходів протидії.

Вивчення способів приховування кримінальних правопорушень, учинених працівниками патрульної поліції, дало змогу встановити використання таких тактик: маскування інформації та/або її носіїв – 54 % випадків; знищення інформації та/або її носіїв – 46 %; приховування інформації без її знищення – 43 %; внесення до службових або процесуальних документів завідомо недостовірних відомостей – 36 %; створення неправдивого алібі – 24 %; неправомірний вплив на свідків, співучасників або потерпілих – 22 %; інсценування проблем зі здоров'ям або зникнення фігурантів – 15 %. Узагальнення наведених способів свідчить про високий рівень адаптивності правопорушників до специфіки службової діяльності, активне використання наданих повноважень і ресурсів зі злочинною метою, а також про наявність внутрішніх механізмів приховування протиправних діянь. Це суттєво ускладнює своєчасне виявлення службових злочинів і зумовлює необхідність активного оперативно-розшукового супроводу із застосуванням спеціальних методів виявлення, фіксації та документування доказів.

Підсумовуючи результати дослідження, слід зауважити, що кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності, вчинювані працівниками Національної поліції, становлять особливо небезпечний різновид внутрішньосистемної злочинності, який підриває авторитет держави, знижує рівень довіри громадян до правоохоронної системи й ускладнює реалізацію завдань публічної безпеки. Окрему загрозу становить вплив збройного конфлікту на рівень корупційних

¹ Вирок Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду України від 11 серп. 2023 р. Справа № 991/7639/21. URL: https://iplex.com.ua/doc.php?id=5&red=100003ba6744868c1a3ffe03db975248a6d263&rgnum=112777606&utm_source=chatgpt.com

ризиків у поліцейському середовищі. Війна призвела до зниження рівня контролю, посилення латентності злочинності, розширення повноважень без належного нормативного регулювання, що в окремих випадках створює сприятливі умови для зловживань і вимагає запровадження додаткових антикорупційних запобіжників.

Висновки

Корупція залишається одним із ключових факторів, що детермінує протиправну поведінку у сфері службової діяльності працівників Національної поліції. На підставі аналізу матеріалів кримінальних проваджень встановлено найпоширеніші способи протиправної поведінки, що мають системний характер і відображають типові моделі службової злочинності.

Серед основних способів вчинення таких кримінальних правопорушень домінують: підроблення матеріалів адміністративних або кримінальних проваджень – 29 %; фальсифікація службових чи процесуальних документів (щодо затримання осіб, проведення оглядів, вилучення речей і документів, виконання інших процесуальних дій) – 19 %; приховування від обліку заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення – 18 %; несанкціоновані дії з інформацією, що обробляється в автоматизованих інформаційних системах чи комп'ютерних мережах, – 11 %; незаконне привласнення чи розпорядження тимчасово вилученим майном, речовими доказами, добровільно зданою зброєю або грошовими коштами – 8 %.

Окрему категорію становлять кримінальні правопорушення, пов'язані з одержанням неправомірної вигоди, що зберігають стабільно високий рівень поширеності. У 81 % досліджених кримінальних проваджень предметом неправомірної вигоди були грошові кошти, з яких 61 % становили долари США, 34 % – національна валюта (гривня), 5 % – валюта країн ЄС.

Вивчення способів приховування службових злочинів надало можливість встановити використання таких тактик: маскування інформації та/або її носіїв – 59 %; знищення інформації та/або її носіїв – 45 %; приховування інформації без її знищення – 43 %; внесення до службових або процесуальних документів завідомо недостовірних відомостей – 34 %; створення неправдивого алібі – 25 %; неправомірний вплив на свідків, співучасників або потерпілих – 22 %; інсценування проблем зі здоров'ям або зникнення фігурантів – 15 %.

Отримані результати засвідчують високий рівень адаптивності правопорушників до умов службової діяльності, активне використання владних повноважень і ресурсів зі злочинною метою, а також наявність внутрішніх механізмів приховування, що суттєво ускладнює виявлення та документування таких діянь. Це зумовлює необхідність удосконалення оперативно-розшукових заходів, упровадження сучасних технологій фіксації доказів і посилення превентивних антикорупційних механізмів у діяльності Національної поліції України.

References

- [1] Azarov, D.S., Hryshchuk, V.K., & Savchenko, A.V. (et al.). (2018). *Scientific and Practical Commentary on the Criminal Code of Ukraine*. O.M. Dzhezha, A.V. Savchenko, V.V. Cherniei (Eds.) (2nd ed.). Kyiv: Yurinkom Inter.
- [2] Bardachov, V.V. (2019). Crimes in the Sphere of Official Activity Committed by Patrol Police Officers as an Object of Criminological Research. *Scientific Bulletin of Public and Private Law*, 5, 216-222. DOI: 10.32844/2618-1258.2019.5-1.38
- [3] Bodnar, V.Ye. (2014). Counteraction to Crimes in the Sphere of Official Activity in the Internal Affairs Bodies: Historical and Legal Aspect. *Scientific Bulletin of the National Academy of Internal Affairs*, 3, 120-132.
- [4] Busol, O.Yu. (2015). Combating Corruption Crime in Ukraine in the Context of the Modern Anti-Corruption Strategy. *Doctoral thesis*. Kyiv.
- [5] Cherniavskiy, S.S. (2002). Methodology for Investigating Crimes in the Field of Bank Lending. *Candidate's thesis*. Kyiv.
- [6] Dovban, I.M. (2020). *Conceptual Principles of Preventing Crimes Committed by Civil Servants in Ukraine*. Kyiv: Kandyba T.P.
- [7] Dubas, V.M. (2023). Criminal Law Means of Combating Corruption Criminal Offenses in Ukraine. *Candidate's thesis*. Lviv.
- [8] Dudorov, O.O. (2010). *Selected Works on Criminal Law*. Luhansk: RVV LDUVS im. E.O. Didorenka.
- [9] Hora, I.V. (2012). The Concept of the Method of Committing a Crime and Its Definition in Detection and Investigation. *Law and life*, 9, 32-35.
- [10] Ihnatov, O.M. (2013). *Countering General Criminal Violent Crime in Ukraine*. Kharkiv: Dysa Plus
- [11] Lytviak, A.O. (2022). Classification of Criminal Offenses Committed by Law Enforcement Officers. *Scientific Bulletin of the Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs*, 3, 377-385.
- [12] Maliuk, V.V. (2020). Forms of Operationally Significant Behavior of Persons Committing Criminal Offenses as Part of Criminal Communities. *Legal science*, 1(103), 33-39. DOI: 10.32844/2222-5374-2020-103-1.05

- [13] Martynenko, V.O. (2017). Peculiarities of Criminal Liability for Abuse of Power or Official Position Committed by Civil Servants. *Scientific Bulletin of the National Academy of Internal Affairs*, 3(104), 118-132.
- [14] Salteviskyi, M.V. (2005). *Criminalistics (in Modern Presentation)*. Kyiv: Kondor.
- [15] Volobuiev, A.F. (2019). *The Mechanism of Crime and Its Connection with the Conceptual Provisions of Criminalistics*. Kryvyi Rih: R.A. Kozlov.
- [16] Zaviaalov, S.M. (2005). The Method of Committing a Crime: Certain Problems of Study and Use in Combating Crime. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kyiv.

Список використаних джерел

- [1] Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / [Д. С. Азаров, В. К. Гришук, А. В. Савченко та ін.] ; за заг. ред. О. М. Джужі, А. В. Савченка, В. В. Чернея. 2-ге вид. Київ : Юрінком Інтер, 2018. 1104 с.
- [2] Бардачов В. В. Злочини у сфері службової діяльності, що вчиняють працівники патрульної поліції як об'єкт кримінологічного дослідження. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2019. Вип. 5. С. 216–222. DOI: 10.32844/2618-1258.2019.5-1.38
- [3] Боднар В. Є. Протидія злочинам у сфері службової діяльності в органах внутрішніх справ: історично-правовий аспект. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2014. № 3. С. 120–132.
- [4] Бусол О. Ю. Протидія корупційній злочинності в Україні у контексті сучасної антикорупційної стратегії : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2015. 479 с.
- [5] Чернявський С. С. Методика розслідування злочинів у сфері банківського кредитування : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2002. 240 с.
- [6] Довбань І. М. Концептуальні засади запобігання злочинам, що вчиняються державними службовцями в Україні : монографія. Київ : Кандиба Т. П., 2020. 424 с.
- [7] Дубас В. М. Кримінально-правові засоби протидії корупційним кримінальним правопорушенням в Україні : дис. ... д-ра філософії : 081 «Право». Львів, 2023. 319 с.
- [8] Дудоров О. О. Вибрані праці з кримінального права. Луганськ : РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2010. С. 849–852.
- [9] Гора І. В. Поняття способу вчинення злочину та його визначення в розкритті та розслідуванні. *Закон і життя*. 2012. № 9. С. 32–35.
- [10] Ігнатів О. М. Протидія загальнокримінальній насильницькій злочинності в Україні : монографія. Харків : Діа Плюс, 2013. 650 с.
- [11] Литвяк А. О. Класифікація кримінальних правопорушень, що вчиняються працівниками правоохоронних органів. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2022. № 3. С. 377–385. DOI: 10.31733/2078-3566-2022-3-377-385
- [12] Малюк В. В. Форми оперативно значимої поведінки осіб, які вчиняють кримінальні правопорушення у складі злочинних спільнот. *Юридична наука*. 2020. № 1 (103). С. 33–39. DOI: 10.32844/2222-5374-2020-103-1.05
- [13] Мартиненко В. О. Особливості кримінальної відповідальності за зловживання владою або службовим становищем, що вчиняють державні службовці. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2017. № 3 (104). С. 118–132.
- [14] Салтевський М. В. Криміналістика (у сучасному викладі) : підручник. Київ : Кондор, 2005. 588 с.
- [15] Волобуєв А. Ф. Механізм злочину та його зв'язок з концептуальними положеннями криміналістики : монографія. Кривий Ріг : Р. А. Козлов, 2019. 122 с.
- [16] Зав'ялов С. М. Спосіб вчинення злочину: окремі проблеми вивчення та використання у боротьбі зі злочинністю : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2005. 21 с.

LUTSAK Serhii

Researcher of the National Academy of Internal Affairs

Kyiv, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-7237-2216>

WAYS OF COMMITTING CRIMINAL OFFENSES IN THE FIELD OF OFFICIAL ACTIVITIES BY EMPLOYEES OF THE NATIONAL POLICE OF UKRAINE

Abstract. *The article examines the ways in which criminal offenses are committed in the field of official activity by employees of the National Police of Ukraine. Based on the analysis of the provisions of criminal and criminal procedural legislation, scientific sources, as well as materials of criminal proceedings, the most common models of official crime are established and their structural elements are determined. Special attention is paid to the peculiarities of the implementation of criminal intentions, due to the specific official status of police officers, access to operational information and material and technical resources. The main methods of illegal behavior are highlighted: abuse of power or official position, obtaining illegal benefits, falsification of documents, abuse of authority with the use of violence, illegal appropriation of property, unauthorized use of special means and official information. Common tactics of concealing official criminal offenses are described, in particular, masking or destroying information, creating a false alibi, influencing witnesses, and staging circumstances that hinder the investigation. It is shown that the combination of several methods within one criminal episode significantly complicates their detection and requires comprehensive operational and investigative support. The conclusion is made about the high level of adaptability of offenders to the conditions of official activity, the existence of internal mechanisms for concealing crimes and the need to improve anti-corruption and preventive measures in the National Police, especially in conditions of armed conflict and martial law.*

Keywords: *sphere of official activity; official crime; police officer; National Police of Ukraine; method; counteraction.*

DOI: 10.33270/0525693.18
УДК 343.3/.7

МЕЛЕХОВЕЦЬ Євгенія

аспірант кафедри кримінального права Національної академії внутрішніх справ
м. Київ, Україна
ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-9398-7915>

**ЕТАПИ СТАНОВЛЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО КРИМІНАЛЬНУ
ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПЕРЕДАЧУ АБО ЗБИРАННЯ ВІДОМОСТЕЙ,
ЩО СТАНОВЛЯТЬ СЛУЖБОВУ ІНФОРМАЦІЮ, ЗІБРАНУ В ПРОЦЕСІ
ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ, КОНТРРОЗВІДУВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ,
У СФЕРІ ОБОРОНИ КРАЇНИ**

Анотація. Статтю присвячено дослідженню історичного розвитку законодавства про кримінальну відповідальність за передачу або збирання відомостей, що становлять службову інформацію, зібрану в процесі оперативно-розшукової, контррозвідувальної діяльності, у сфері оборони країни, а також суміжних з нею інститутів (кримінальної відповідальності за розголошення державної, військової, інших видів таємниць). Зокрема, в межах дослідження проаналізовано становлення перших норм про кримінальну відповідальність за розголошення державних і військових таємниць у Київській Русі, Великому Князівстві Литовському, Речі Посполитій. Констатовано, що перша норма про кримінальну відповідальність за розголошення державної таємниці як окремий склад кримінального правопорушення містилася в Литовському статуті 1588 року, до цього звичаєвим правом карався факт зносин з ворогом, без конкретизації переданих йому відомостей. Наступним проаналізованим у статті етапом розвитку законодавства про кримінальну відповідальність за поширення таємних відомостей є етап перебування українських земель під владою спочатку Московського царства, а далі – Російської та Австро-Угорської імперій, який характеризується поступовою систематизацією норм про охорону державної таємниці, за одночасної відсутності охорони службової інформації як окремого інституту. Констатовано, що визначення службової інформації як окремого предмета кримінально-правової охорони має місце лише з середини XIX століття. Посилену увагу зосереджено також на систематизації кримінально-правового захисту таємної інформації в період УРСР. Зазначено, що в окреслений період було прийнято низку норм, які є близькими за структурою та змістом до нині чинних, водночас окрема кримінально-правова охорона службової інформації відсутня аж до 1984 року. Проаналізовано трансформації диспозиції статті про кримінальну відповідальність за охорону службової інформації з моменту її появи в Кримінального кодексу УРСР 1960 року до поточної редакції ст. 330 Кримінального кодексу України. На основі проведеного дослідження автор запропонувала власну періодизацію становлення законодавства про кримінальну відповідальність за передачу або збирання відомостей, що становлять службову інформацію, зібрану в процесі оперативно-розшукової, контррозвідувальної діяльності, у сфері оборони країни.

Ключові слова: службова інформація; відомості, що становлять державну таємницю; злочини проти держави; інформація з обмеженим доступом; військова таємниця; кримінальна відповідальність за розголошення інформації; етапи розвитку законодавства.

Рекомендоване посилання:

Мелеховець Є. Етапи становлення законодавства про кримінальну відповідальність за передачу або збирання відомостей, що становлять службову інформацію, зібрану в процесі оперативно-розшукової, контррозвідувальної діяльності, у сфері оборони країни. *Наука і правоохорона*. 2025. Вип. 3 (69). С. 155–163. DOI: 10.33270/0525693.18

Вступ

Грунтовне дослідження будь-якої галузі права, і кримінальне право не є винятком, неможливо здійснити, не з'ясувавши закономірності його становлення та розвитку протягом різних історичних періодів. Визначення кримінальної відповідальності за передачу або збирання

відомостей, що становлять службову інформацію, зібрану в процесі оперативно-розшукової, контррозвідувальної діяльності, у сфері оборони країни, є так само актуальним, оскільки національна практика кримінально-правової охорони інформації з обмеженим доступом, хоч і перебуває в процесі євроінтеграційних реформ, у багатьох

аспектах базується на системі захисту секретної інформації, яку було створено за часів УРСР (Oliinyuk, 2020, р. 168), а та, своєю чергою, частково перейняла норми щодо кримінально-правової охорони таємної та службової інформації в імперський період.

Попри те, що досліджуваний склад кримінального правопорушення є відносно «молодим» порівняно з посяганнями на життя та здоров'я, честь і гідність, власність тощо, історія захисту інформації, чутливої для держави, від посягань сторонніх осіб є досить тривалою. У цьому контексті слушною є думка Т. Ю. Вислоцької (2017), яка зазначила, що захист державно-значущої інформації (державної таємниці, іншої інформації з обмеженим доступом, яка стосується інтересів держави) виникає одночасно з появою держави (Vyslotska, 2017, р. 35). Тож безперечно, що в усіх без винятку державних утвореннях, які існували на українських теренах у будь-який історичний період, вживалися певні заходи з охорони такої інформації за допомогою апарату державного примусу.

Ми поділяємо тезу про те, що найбільша шкода інтересам держави у сфері захисту державної таємниці завдається під час війни (Servetskyi, & Lebid, 2018, р. 104), що посилює актуальність удосконалення правових механізмів захисту державної таємниці та інших видів інформації з обмеженим доступом. А отже, для кращого розуміння причин недоліків у поточному регулюванні кримінальної відповідальності за передачу або збирання відомостей, що становлять службову інформацію, зібрану в процесі оперативно-розшукової, контррозвідувальної діяльності, у сфері оборони країни, необхідно здійснити історичний аналіз етапів його становлення на сучасній території України.

Матеріали та методи

Питання історичного розвитку законодавства про кримінальну відповідальність за передачу або збирання відомостей, що становлять службову інформацію, зібрану в процесі оперативно-розшукової, контррозвідувальної діяльності, у сфері оборони країни, є малодослідженим. Окремі аспекти зазначеного питання, а також історичні аспекти суміжних інститутів – кримінальної відповідальності за розголошення державної таємниці, таємниць приватного життя, кримінальної відповідальності за злочини проти держави тощо досліджено в працях таких науковців, як О. Є. Архипов (2011), М. В. Бармак (2016), О. І. Безклубий (2013), Т. Ю. Вислоцька (2017), О. Володавська (2015), І. С. Жевелева (2021), М. І. Карпенко (2011), М. І. Колос (2015), В. І. Олійник (2023), В. В. Сергійчук (2020), В. М. Чередник (2012), О. О. Шабліста (2012), О. В. Шамсутдінов (2002), М. Ю. Шупяна (2012) тощо.

Методи дослідження обрано відповідно до мети та предмета дослідження. Зокрема, за допомогою історичного методу виявлено

передумови та причини зародження та розвитку законодавства про кримінальну відповідальність за поширення службової таємниці на різних етапах. Системний метод уможливив проаналізувати місце інституту кримінально-правової охорони службових таємниць в особливій частині кримінального права в різні періоди. Метод порівняння було використано для зіставлення особливостей правового регулювання кримінально-правової охорони різних видів таємниць.

Результати й обговорення

Ступінь сформованості системи захисту такої інформації, зокрема й за допомогою кримінально-правових норм, на різних історичних етапах суттєво відрізнявся. Наприклад, у «Руській правді» – першому збереженому кодифікованому джерелі права Київської Русі не містилося норм, які б встановлювали відповідальність за збирання й поширення таємних відомостей (Vyslotska, 2017, р. 35). Однак низка пов'язаних з веденням війни питань, таких як організація воєнних походів, розроблення стратегій і тактик нападу, організація та дислокація війська під час походу та подальшого правління на завойованих землях були відомостями, які потребували секретності та нерозголошення (Serhiichuk, 2020, р. 32). Як зазначають О. Є. Архипов та О. Є. Муратов (2011), факт існування таємних відомостей історично пов'язаний з існуванням ворога. Тому, будь-які відносини з ворогом каралися, незалежно від змісту повідомлень, які йому передавалися (Arkhipov, & Muratov, 2011, р. 36).

Так само не збереглися згадки про конкретні норми, які встановлювали б відповідальність за розповсюдження таємних відомостей, у джерелах права пізніших періодів – Галицько-Волинській державі, Великому князівстві Литовському (у період до унії з Польщею та утворення Речі Посполитої) тощо. У XV ст., коли більша частина українських земель була включена до складу Великого князівства Литовського, на її територію поширюється дія Литовських статутів (1529, 1566 та 1588), і лише в останньому з них – Литовському статуті 1588 року – уперше було вміщено спеціальну статтю, яка передбачала відповідальність за розголошення державної таємниці. Зокрема, у розділі 1 артикулу 3 Литовського статуту 1588 року, в якому йшлося про злочини проти престолу, смертна кара передбачалася в тому числі за листування з ворогом і повідомлення йому відомостей, які могли б завдати шкоди державі (Vyslotska, 2017, р. 35–36). Отже, саме Литовський статут 1588 року можна вважати першим джерелом права, чинним на території України, в якому було закріплено кримінальну відповідальність за розголошення державної таємниці.

Безперечно, що в той період інформація з обмеженим доступом ще не класифікувалася на таємну та службову. Проте слід зазначити, що, крім захисту державної таємниці, у Литовських

статутах також уперше встановлюються норми, спрямовані на правовий захист особистої таємниці та таємниці сімейного життя (Bezklubyi, 2013, р. 77). Однак на той час цей інститут був відомий лише цивільному, а не кримінальному праву; крім того, права на таку таємницю визнавалися лише за представниками привілейованих і середніх верств населення (Oliinyuk, 2023, р. 149–150).

З утворенням Запорізької Січі та успіхом визвольної боротьби під проводом Богдана Хмельницького на частині території України утворилася держава Війська Запорізького – Гетьманщина, яка втім не сформувала власних кодифікованих джерел права та користувалася передусім звичаєвими нормами, а також нормами чужого права – згаданими вище Литовськими Статутами, а після Переяславської Ради – нормами права Московського царства.

Стосовно останньої, то з середини XVII ст. у Московській державі включно з підконтрольними їй на той момент українськими землями на охороні державної таємниці починають зосереджувати посилену увагу. У Соборному уложенні 1649 року встановлюють покарання й за розголошення державної (передусім військової) таємниці. Зокрема, слід виокремити ст. 2, в якій подібно до положень Литовських статутів передбачалася смертна кара за державну зраду, однією з форм якої було розголошення ворогу державних таємниць, а також ст. 20, яка більш конкретно стосувалася саме військової таємниці (Vyslotska, 2017, р. 37–38).

Відомим джерелом права періоду перебування Гетьманщини під контролем Москви було й «Права, за якими судиться малоросійський народ» (1743), глава 3 яких стосувалася притягнення до кримінальної відповідальності осіб, які вчинили протиправні дії проти государя. До таких було віднесено й шпигунські дії та державну зраду, відповідальність за які передбачалася ст. 2, 4, 5 та 7 «Прав...» (Vyslobokov, 1997, р. 102). Тобто в розумінні «Прав...» розповсюдження державної та військової таємниць було складовою посягання передусім на монаршу владу, систему монаршого управління та обороноздатність держави, однією з форм зради інтересів держави й монарха, економічного та військового сприяння ворогові в протиправних діях (Kolos, 2015, р. 32).

Отже, протягом XVII–XVIII ст. на українських землях під контролем Московської держави, а пізніше – Російської імперії кримінально-правова охорона інформації з обмеженим доступом, як і раніше, стосувалася покарання за розголошення державної та військової таємниць, а також іншої інформації, розповсюдження якої могло нашкодити безпосередньо монарху та його абсолютній владі. Причому ступінь таємності інформації не було диференційовано, а тому про окреме правове регулювання відповідальності за

розповсюдження службової інформації, таємниці слідства тощо в цей період ще не йдеться.

З ліквідацією залишків автономії Гетьманщини та Запорізької Січі з кінця XVIII до початку XX ст. українські землі перебували в складі двох імперій – Російської та Австрійської (Австро-Угорської). Із середини XIX ст. розвиток законодавства про кримінальну відповідальність за розголошення як державної, так і інших видів таємниць суттєво прискорився. Саме в цей період секретні відомості починають диференціювати за ступенем їх чутливості для держави, що стає прообразом сучасного поділу на державну таємницю та службову інформацію.

У Російській імперії на початку 1840-х років було прийнято низку кодифікованих законів, які стосувалися кримінальної відповідальності за злочини проти держави, включаючи розголошення таємних відомостей: Звід законів Російської імперії (1840–1842), Уложення про покарання кримінальні та виправні (далі – Уложення 1845 року) тощо.

Зокрема, в Уложенні 1845 року було вміщено окремий розділ «Про злочини державні», в якому визначалися діяння, пов'язані з розголошенням державної таємниці, які Уложення відносило до державної зради: повідомлення російським підданим «державних таємниць іноземному уряду»; зловживання довірою дипломатичним або іншим чиновником «з наміром завдати явної шкоди для батьківщини» тощо (Serhiichuk, 2020, р. 51). Водночас в окремих статтях Уложення 1845 року передбачалася кримінальна відповідальність за порушення саме службової таємниці. Зазначені статті стосувалися службової недбалості або зловживань з боку чиновників та встановлювали заборону розголошення різних секретних відомостей, збереження яких у таємниці належало до кола обов'язків винного. Поняття, які вживалися Уложенням 1845 року на позначення державної чи службової таємниць, були несистематизованими: «справи, що підлягали таємниці»; «папери, позначені написом «таємно» (ст. 468); «секретні відомості щодо виробництва виробів, машин, медичних та інших речовин» (ст. 467); «державні таємниці» (ст. 470) тощо (Oliinyuk, 2023, р. 166–167). Ще одним видом таємниці, який захищало Уложення 1845 року, є промислова інформація, що підлягала захисту відповідно до ст. 454.

Як зазначає В. І. Олійник (2023), Уложення 1845 року вже дає змогу зазначати про певне розмежування таємних і службових відомостей, зокрема, якщо під державною таємницею розуміли відомості, які мали відношення до оборони країни, її зовнішньої безпеки, то під «іншими таємницями» – різноманітні службові секрети, розголошення яких призводило в основному до майнових збитків (Oliinyuk, 2023, р. 166–167). Водночас у зазначений період ще не існувало чіткого розмежування між службовою інформацією

цією та, наприклад, комерційною таємницею чи таємницею слідства.

Наступним етапом розвитку кримінального права на підконтрольних Російській імперії територіях України стало прийняття 1903 року Кримінального уложення, яке суттєво видозмінило зокрема й кримінально-правову охорону державної та службової таємниць. Стосовно останньої, то кримінальна відповідальність за розголошення службової таємниці передбачалася в ст. 653 Кримінального уложення 1903 року в разі, «якщо оголошене могло заподіяти істотну шкоду для порядку управління або для казенного, суспільного або приватного інтересу» (Vyslotska, 2017, р. 47).

Важливим аспектом було також посилення та диференціація відповідальності як за розголошення державної таємниці, так і поширення службової інформації. Загалом у Кримінальному уложенні 1903 року заходи кримінально-правової репресії за розголошення службової таємниці були посилені порівняно з Уложенням 1845 року, і санкція відповідної статті передбачала покарання у вигляді ув'язнення. Причому кваліфікація діянь, які посягали на таємницю, залежала також від статусу суб'єкта – якщо особа була службовцем, то вона отримувала більш тяжке покарання (Vyslotska, 2017, р. 48). Отже, Кримінальне уложення 1903 року стало значним кроком уперед у розвитку кримінально-правової охорони державної та службової таємниць на території Російської імперії, хоч і з частковою умовністю, адже, попри свою прогресивність, зазначений акт так і не встиг набрати чинності на всій території імперії.

На частину західноукраїнських земель, зокрема Галичини та Буковини, які потрапили наприкінці XVIII ст. до складу Австро-Угорської імперії, у другій половині XIX ст. поширив свою дію Австрійський Кримінальний кодекс 1852 року. У 1855 році його було доповнено військовим кримінальним кодексом, який посилив відповідальність військовослужбовців за державні злочини (Shupiana, 2012, р. 98).

Слід зазначити, що Австрійський Кримінальний кодекс був доволі передовим актом, зокрема, встановлював розмежування адміністративних проступків і злочинів (діяння, спрямовані на розголошення державної таємниці, належали до останніх). Загалом же австрійському кримінальному праву XIX ст. були відомі такі інститути захисту інформації з обмеженим доступом, як державна, військова, сімейна таємниця та таємниця листування (Vyslotska, 2017, р. 48); службова таємниця Австрійським кримінальним кодексом не виокремлювалася.

У період визвольних змагань 1917–1921 років проголошені українські держави не встигли прийняти жодного законодавчого акта, що запроваджував би нові або ж удосконалював успадковані від імперського законодавства кримінально-правові норми, спрямовані на захист державної

таємниці чи інших видів інформації з обмеженим доступом; відсутнє було й саме нормативне визначення відомостей, що становлять державну таємницю. Як зазначає В. І. Олійник (2023), українські державні установи в період визвольних змагань 1917–21 років усвідомлювали важливість державної таємниці та докладали відповідних зусиль щодо її збереження, однак у тогочасній ситуації в їхній діяльності переважали адміністративно-правові та оперативні заходи, а нечисленні постанови чи інструкції мали статус підзаконних нормативно-правових актів (Oliiuk, 2023, р. 187–188).

Після захоплення влади в Україні більшовиками вони розпочали власну роботу над формуванням системи кримінально-правового захисту таємної інформації. На початкових етапах становлення більшовицького режиму «розголошення секретних відомостей і документів» було визначено як одне з контрреволюційних діянь (Shamsutdinov, 2002), крім того, 1921 року Декретом РНК було затверджено Перелік відомостей, що становлять таємницю і не підлягають поширенню. Такі відомості ділилися на дві групи: військового (які фактично відповідали змісту державної таємниці) і економічного характеру. Як зазначає М. В. Бармак (2016), цей нормативний акт став частково базою для сучасного звіту відомостей, що становлять державну таємницю як акта, в якому зведено переліки відомостей, що згідно з рішеннями державних експертів з питань таємниць становлять державну таємницю у визначених сферах (Barmak, 2016, р. 233), перелік яких нині значно розширено та адаптовано до реалій демократичного суспільства й ринкової економіки.

Першим кодифікованим актом, що систематизував норми кримінального права на території УСРР, став затверджений 23 серпня 1922 року Кримінальний кодекс УСРР, у якому кримінальна відповідальність була передбачена за розголошення державної, військової таємниць і економічних відомостей, що не є за своїм змістом спеціально охоронюваною державною таємницею, однак не підлягають розголошенню у зв'язку з прямою заборонаю закону чи розпорядженням керівників відомств, установ і підприємств (Volodavska, 2015, р. 66–67).

Водночас Кримінальний кодекс УСРР 1922 року не містив нормативного визначення державної таємниці (Shablysta, 2012, р. 218). Легальна дефініція поняття державної таємниці була сформульована пізніше окремим актом – ухвалою ЦВК РНК від 14 серпня 1925 року «Про шпигунство, а також про збирання і передачу економічних відомостей, що не підлягають оголошенню», у якій було зазначено, що державною таємницею, яка спеціально охороняється, вважаються відомості, наведені в особливому переліку, який було затверджено РНК СРСР 27 квітня 1927 року (Vyslotska, 2017, р. 51).

Швидко було оновлено й основний акт про кримінальну відповідальність – 1927 року був прийнятий КК УРСР, де в розділі IX Особливої частини передбачалася відповідальність згідно зі ст. 31 за військові злочини, серед яких виокремлювалися військові злочини, пов'язані з розголошенням військової таємниці (Karpenko, 2011, р. 62). У КК УРСР 1927 року також було вміщено норми щодо кримінальної відповідальності за розголошення таємниці попереднього слідства, дізнання чи ревізійного обстеження (Volodavska, 2015, р. 67).

Отже, станом на кінець 20-х років XX ст. законодавство про кримінальну відповідальність у частині відповідальності за розповсюдження державної таємниці та інших видів інформації з обмеженим доступом доволі швидко де-факто відновило логіку імперського законодавства про кримінальну відповідальність – було розмежовано державну таємницю та інші види інформації з обмеженим доступом та встановлено для них диференційовану відповідальність. Водночас у частині правового регулювання кримінальної відповідальності за поширення службових таємниць законодавство періоду 20-х років XX ст. частково стало кроком назад порівняно з відповідними нормами Кримінального уложення 1903 року, оскільки відомості, що становили службову інформацію, не було чітко відокремлено від економічних та інших подібних таємниць.

Крім того, визначення державної таємниці, яке давало змогу відмежувати від неї інші види інформації з обмеженим доступом, зокрема й службову інформацію, також було недостатньо конкретним і залишало значний простір для дискреційного тлумачення репресивних органів. Як зазначає О. О. Шабліста (2012), аж до 1960-х років визначення державної таємниці або відомостей військового характеру, які вміщено в поняття «державна таємниця», були недостатньо повними, неконкретизованими та не розкривали зміст державної таємниці, зокрема, містили такі оцінювальні характеристики відомостей, як «важливі для держави», «такі, що мають важливе значення» тощо (Shablysta, 2012, р. 219).

Наступною віхою в розвитку законодавства про кримінальну відповідальність за поширення державної таємниці та службової інформації став кінець 50-х – початок 60-х років XX ст., що було пов'язано з необхідністю захистити ширше коло відомостей, чутливих для держави, в умовах «холодної війни» та перегону озброєнь. Зокрема, 28 грудня 1958 року було прийнято спеціальні закони СРСР «Про кримінальну відповідальність за державні злочини» та «Про кримінальну відповідальність за військові злочини», які ввели кваліфіковані види розголошення державної таємниці та втрати документів, що містять державну таємницю (Cherednyk, 2012, р. 110), тобто встановили диференційовану відповідальність за розголошення державної таємниці

залежно від того, чи не спричинило воно тяжкі наслідки (Vyslotska, 2017, р. 52).

Норми зазначених загальносоюзних законів без будь-яких змін увійшли до КК УРСР 1960 року: зокрема, розголошення державної таємниці (ст. 67 КК УРСР), втрата документів, що містять державну таємницю (ст. 68 КК УРСР), розголошення військової таємниці або втрата документів, що містять військову таємницю (ст. 56, 57 та 253 КК УРСР). Водночас КК УРСР 1960 року не містив у своїй первинній редакції жодного окремого складу злочину, який передбачав би кримінально-правовий захист службових секретів. Окрім державної таємниці в КК УРСР 1960 року кримінально-правовими засобами охоронялася «інформація, яка є власністю держави» (поняття, яке в подальшому вживали деякий час навіть у КК України), а також інформація фізичних чи юридичних осіб (Oliinyuk, 2020, р. 171).

У 1984 році КК УРСР 1960 року було доповнено ст. 68¹ «Передача іноземним організаціям відомостей, що становлять службову таємницю», яка встановлювала кримінальну відповідальність за «передачу або збирання з метою передачі іноземним організаціям або їх представникам економічних, науково-технічних чи інших відомостей, що становлять службову таємницю, особою, якій ці відомості були довірені по службі чи роботі або стали відомі іншим шляхом»¹. Як убачаємо, більшість елементів складу кримінального правопорушення, передбаченого зазначеною статтею, мали формулювання, близьке до нинішньої ст. 330 КК України – зокрема, суб'єкт, об'єктивна та суб'єктивна сторона зазначеного правопорушення. Водночас об'єктом посягання було визначено «економічні, науково-технічні чи інші відомості, що становлять службову таємницю», що є ширшим колом відомостей, ніж передбачено в чинній редакції ст. 330 КК України.

Зі здобуттям Україною незалежності система правової охорони, зокрема й нормами кримінального права, різних видів інформації з обмеженим доступом, поступово змінюється. Першим кроком стало прийняття 1992 року Кабінетом Міністрів України рішення «Про захист таємної та службової інформації»², яке стало підґрунтям для регулювання державної таємниці, та прийняття Верховною Радою України Закону України «Про інформацію» від 2 жовтня 1992 року № 2657-XII, що став основним нормативно-правовим актом щодо обігу та захисту інформації з обмеженим доступом та передбачив диференціацію інфор-

¹ Про внесення змін і доповнень до Кримінального і Кримінально-процесуального кодексів Української РСР: указ Президії Верховної Ради УРСР від 29 лют. 1984 р. № 6591-X. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/6591-10#Text>

² Про захист таємної та службової інформації: протокольне рішення Кабінету Міністрів України від 13 квіт. 1992 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-17#Text>

мації з обмеженим доступом на конфіденційну, таємну та службову (Oliinyk, 2023, p. 226–227).

Подальшим етапом у правовому регулюванні кримінально-правового захисту службової інформації стало прийняття 21 січня 1994 року Закону України «Про державну таємницю», який врегулював суспільні відносини, пов'язані з віднесенням інформації до державної таємниці, її засекречуванням та охороною на державному рівні (Zhevelieva, 2021, p. 15), і надав змогу чітко відмежувати від державної таємниці інші види інформації з обмеженим доступом, зокрема й службову інформацію, охоронювану відповідно до чинної на той момент ст. 68¹ КК УРСР.

2001 року було прийнято чинний КК України, ст. 330 якого в первинній редакції мала назву «Передача або збирання відомостей, що становлять конфіденційну інформацію, яка є власністю держави» та передбачала відповідальність за передачу або збирання з метою передачі іноземним підприємствам, установам, організаціям або їх представникам *економічних, науково-технічних або інших відомостей, що становлять конфіденційну інформацію, яка є власністю держави*, особою, якій ці відомості були довірені або стали відомі у зв'язку з виконанням службових обов'язків, за відсутності ознак державної зради або шпигунства¹. Зазначена редакція досліджуваної статті діяла з 2001 до 2011 року та відрізнялася від чинної лише в частині об'єкта (предмета) посягання, оперуючи поняттям «конфіденційна інформація, яка є власністю держави».

З прийняттям 2011 року Закону України «Про доступ до публічної інформації» та нової редакції Закону України «Про інформацію» зрештою було подолано проблему відсутності в Україні закону, який би чітко визначив види інформації з обмеженим доступом та критерії віднесення її до такої (оскільки, як зауважувалося в пояснювальній записці до проекту Закону «Про доступ до публічної інформації», чинний на той момент Закон України «Про інформацію» фактично не розмежовував публічну інформацію від приватної, визначаючи конфіденційну інформацію як таку, що може належати органам влади – а отже, може поширюватися за їх бажанням і за передбачених ними умов)².

Унаслідок цього до ст. 330 КК України ще двічі було внесено зміни: 2011 року назву статті та її диспозицію поняття «конфіденційна інформація, яка є власністю держави» замінено поняттям «конфіденційна інформація, яка знаходиться у володінні держави»; 2014 року з прийняттям Закону України «Про внесення змін до деяких

законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Закону України «Про інформацію» та Закону України «Про доступ до публічної інформації» від 27 березня 2014 року № 1170-VII³ ст. 330 КК України відповідно до передбаченої в зазначених двох законах нової класифікації інформації з обмеженим доступом викладено в її чинній редакції, в якій «конфіденційну інформацію, яка знаходиться у володінні держави» замінено на «службову інформацію, зібрану у процесі оперативно-розшукової, контррозвідальної діяльності, у сфері оборони країни».

Майбутній розвиток норм про кримінальну відповідальність за посягання на встановлений режим обігу службової інформації та інших видів інформації з обмеженим доступом також має бути зумовлений євроінтеграційними викликами, зокрема, потребою в апроксимації (наближення кримінально-правових заборон до європейських кримінально-правових приписів з огляду на правову ідеологію та режими кримінально-правового регулювання певної країни) (Tuliakov, 2023, p. 326), позаяк наразі характерною тенденцією розвитку національного кримінального законодавства держав-членів ЄС є гармонізація підходів щодо визначення змісту правопорушень і відповідальності за їхнє вчинення (Anakina, & Chornozub, 2022, p. 165).

Висновки

Підбиваючи підсумки проведеного історичного аналізу становлення кримінальної відповідальності за передачу або збирання відомостей, що становлять службову інформацію, зібрану в процесі оперативно-розшукової, контррозвідальної діяльності, у сфері оборони країни на території України, пропонуємо таку його періодизація:

1. Етап зародження кримінально-правового захисту таємної інформації, який тривав від зародження державності на українських землях до прийняття Литовського статуту 1588 року, який вперше містив норму про кримінальну відповідальність за розповсюдження державної таємниці.

2. Етап фрагментарного кримінально-правового захисту таємної інформації (від прийняття Литовського статуту 1588 року до середини XIX ст.), в якому з'являються перші норми про кримінальну відповідальність за розголошення державної таємниці (Литовський статут 1588 року, Соборне уложення 1649 року, Права, за якими судиться малоросійський народ 1743 року), проте зазначені норми є ще несистематизованими, а

¹ Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26.

² Пояснювальна записка до проекту Закону про доступ до публічної інформації (реєстр. № 2763 від 11.07.2008). URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=2763&skl=7

³ Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Закону України «Про інформацію» та Закону України «Про доступ до публічної інформації» : Закон України від 27 берез. 2014 р. № 1170-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1170-18#Text>

інститут охорони службової інформації повністю відсутній.

3. Етап розвитку та диференціації кримінально-правового захисту таємної інформації (з прийняття Уложення 1845 року до розпаду Російської імперії та приходу до влади більшовиків), який характеризується, зокрема, розмежуванням відповідальності за розповсюдження державної таємниці та поширення службової інформації, диференціацією відповідальності залежно від характеристики суб'єкта тощо.

4. Етап систематизації кримінально-правового захисту таємної інформації (з прийняття першого радянського КК 1922 року до 1984 року), в який радянське законодавство про кримінальну відповідальність розвивається з огляду на

потреби репресивного апарату, приймаються нормативні дефініції державної таємниці та Переліки відомостей, що становлять державну таємницю, які є близькими за структурою та змістом до нині чинних, водночас окрема кримінально-правова охорона службової інформації відсутня.

5. Етап формування сучасної системи кримінально-правового захисту службової інформації (з доповнення КК УРСР 1960 року ст. 68¹ у 1984 році до набрання чинності поточною редакцією ст. 330 КК України в 2014 році), в який кожна наступна зміна редакції КК не змінює структуру складу відповідного кримінального правопорушення, а лише наближає диспозицію відповідної статті КК до її сучасної редакції.

References

- [1] Anakina, T.M., & Chornozub, L.V. (2022). Harmonization of the criminal law of the member states of the European Union. *Current problems of domestic jurisprudence*, 1, 160-165. DOI: 10.32782/392259
- [2] Arkhypov, O.Ye., & Muratov, O.Ye. (2011). *Criteria for determining possible harm to the national security of Ukraine in the event of disclosure of information protected by the state*. Kyiv: NVV NA SB of Ukraine.
- [3] Barmak, M.V. (2016). *Formation of the Russian imperial system of civil service in the Ukrainian lands (XVIII-XX centuries)*. Ternopil: Aston.
- [4] Bezklubyi, O.I. (2013). The essence and composition of personal non-property relations under the Statutes of the Grand Duchy of Lithuania. *Bulletin of the Taras Shevchenko National University of Kyiv. Series "Legal Sciences"*, 2(96), 74-77.
- [5] Cherednyk, V.M. (2012). Legislative process of formation of criminal liability for disclosure of information of a military nature constituting a state secret. *Legal Science*, 1, 107-114.
- [6] Karpenko, M.I. (2011). Legal regulation of military crimes in Ukraine: prospects for legislative improvement. *Bulletin of the Ministry of Justice of Ukraine*, 2, 61-65.
- [7] Kolos, M.I. (2015). Criminalization of treason to the state and the monarch in "Rights by which the Little Russian people are tried". *Legal Bulletin*, 1(34), 30-35.
- [8] Oliinyk, V.I. (2020). The system of criminal-legal protection of state secrets during the "Red Terror". *Legal Science*, 10(112), 167-176. DOI: 10.32844/2222-5374-2020-112-10.21
- [9] Oliinyk, V.I. (2023). Criminal-legal, criminological and criminal-executive support for the protection of state secrets in Ukraine. *Candidate's thesis*. Kyiv.
- [10] Serhiichuk, V.V. (2020). Disclosure of state secrets: criminal-legal and criminological characteristics. *Candidate's thesis*. Kyiv-Zaporizhzhia.
- [11] Servetskyi, I.V., & Lebid, S.V. (2018). Espionage: concept and composition of the crime. *Bulletin of the Criminal Law Association of Ukraine*, 2(11), 103-115. DOI: 10.21564/2311-9640.2018.11.161197
- [12] Shablysta, O.O. (2012). Origins and current state of criminal-legal protection of state secrets. *Law and Society*, 3, 217-220.
- [13] Shamsutdinov, O.V. (2002). Responsibility for the disclosure of state secrets under the criminal legislation of Ukraine. *Candidate's thesis*. Kyiv.
- [14] Shupiana, M.Yu. (2012). Codification of criminal law in the Austrian Empire in the XVIII–XIX centuries. *Journal of the Kyiv University of Law*, 1, 95-100.
- [15] Tuliakov, V.O. (2023). Approximation of the criminal law of Ukraine in the context of the legislative work of the EU: prospects and methods. *Bulletin of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine*, 30(3), 323-335. DOI: 10.31359/1993-0909-2023-30-3-323
- [16] Volodavska, O.S. (2015). Criminal and legal characteristics of the subject of the crime provided for by Article 330 of the Criminal Code of Ukraine, under the current criminal legislation. *Bulletin of the Criminological Association of Ukraine*, 2(10), 65-74.
- [17] Vyslobokov, K.A. (Ed.). (1997). *Rights by which the Little Russian people are tried*. Kyiv: Koretsky Institute of State and Law of the National Academy of Sciences of Ukraine.
- [18] Vyslotska, T.Yu. (2017). Criminal-legal protection of secrets in Ukraine. *Candidate's thesis*. Lviv.
- [19] Zhevelieva, I.S. (2021). Genesis of the activities of state security bodies in relation to the protection of information with limited access in Ukraine. *Legal Scientific Electronic Journal*, 5, 12-16. DOI: 10.32782/2524-0374/2021-5/1

Список використаних джерел

- [1] Анакіна Т. М., Чорнозуб Л. В. Гармонізація кримінального права держав-членів Європейського Союзу. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2022. № 1. С. 160–165. DOI: 10.32782/392259
- [2] Архипов О. Є., Муратов О. Є. Критерії визначення можливої шкоди національній безпеці України у разі розголошення інформації, що охороняється державою : монографія. Київ : НВВ НА СБ України, 2011. 195 с.
- [3] Бармак М. В. Формування російської імперської системи державної служби на українських землях (XVIII–XX ст.) : монографія. Тернопіль : Астон, 2016. 392 с.
- [4] Безклубий О. І. Сутність і склад особистих немайнових відносин за Статутами Великого князівства Литовського. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія «Юридичні науки»*. 2013. № 2 (96). С. 74–77.
- [5] Чередник В. М. Законодавчий процес формування кримінальної відповідальності за розголошення відомостей військового характеру, що становлять державну таємницю. *Юридична наука*. 2012. № 1. С. 107–114.
- [6] Карпенко М. І. Правове регулювання військових злочинів в Україні: перспективи законодавчого вдосконалення. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2011. № 2. С. 61–65.
- [7] Колос М. І. Криміналізація зради держави і монарха у «Правах за якими судиться малоросійський народ». *Юридичний вісник*. 2015. № 1 (34). С. 30–35.
- [8] Олійник В. І. Система кримінально-правового захисту державної таємниці у період «Червоного Терору». *Юридична наука*. 2020. № 10 (112). С. 167–176. DOI: 10.32844/2222-5374-2020-112-10.21
- [9] Олійник В. І. Кримінально-правове, кримінологічне та кримінально-виконавче забезпечення охорони державної таємниці в Україні : дис. ... док. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2023. 529 с.
- [10] Сергійчук В. В. Розголошення державної таємниці: кримінально-правова та кримінологічна характеристика : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ–Запоріжжя, 2020. 257 с.
- [11] Сервецький І. В., Лебідь С. В. Шпигунство: поняття та склад злочину. *Вісник асоціації кримінального права України*. 2018. Т. 2. № 11. С. 103–115. DOI: 10.21564/2311-9640.2018.11.161197
- [12] Шаблиста О. О. Витоки та сучасний стан кримінально-правової охорони державної таємниці. *Право і суспільство*. 2012. № 3. С. 217–220.
- [13] Шамсутдінов О. В. Відповідальність за розголошення державної таємниці за кримінальним законодавством України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2002. 245 с.
- [14] Шупяна М. Ю. Кодифікація кримінального права в Австрійській імперії у XVIII–XIX ст. *Часопис Київського університету права*. 2012. № 1. С. 95–100.
- [15] Туляков В. О. Апроксимація кримінального права України у контексті законодавчої роботи ЄС: перспективи та методи *Вісник Національної академії правових наук України*. 2023. Т. 30. № 3. С. 323–335. DOI: 10.31359/1993-0909-2023-30-3-323
- [16] Володавська О. С. Кримінально-правова характеристика предмета злочину, передбаченого статтею 330 Кримінального кодексу України, за чинним кримінальним законодавством. *Вісник кримінологічної асоціації України*. 2015. № 2 (10). С. 65–74.
- [17] Права за якими судиться малоросійський народ 1743 року / упоряд. К. А. Вислоблоков. Київ : Ін-т держави і права ім. Корещького НАН України, 1997. 547 с.
- [18] Вислоцька Т. Ю. Кримінально-правова охорона таємниці в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Львів, 2017. 275 с.
- [19] Жевельєва І. С. Генезис діяльності органів державної безпеки щодо захисту інформації з обмеженим доступом в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 5. С. 12–16. DOI: 10.32782/2524-0374/2021-5/1

MELEKHOVETS Yevheniia

Postgraduate Student of the Department of Criminal Law of the National Academy of Internal Affairs

Kyiv, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-9398-7915>

STAGES OF THE DEVELOPMENT OF LEGISLATION ON CRIMINAL LIABILITY FOR THE TRANSFER OR COLLECTION OF OFFICIAL INFORMATION COLLECTED IN THE PROCESS OF OPERATIONAL-SEARCH, COUNTERINTELLIGENCE ACTIVITIES, IN THE FIELD OF NATIONAL DEFENSE

Abstract. *The article is devoted to the study of the historical development of legislation on criminal liability for the transfer or collection of information constituting official information collected in the process of operational-detective, counterintelligence activities, in the field of national defense, as well as related institutions (criminal liability for disclosure of state, military, and other types of secrets). In particular, the study analyzed the formation of the first norms on criminal liability for the disclosure of state and military secrets in Kievan Rus, the Grand Duchy of Lithuania, and the Polish-Lithuanian Commonwealth. It has been established that the first provision on criminal liability for disclosure of state secrets as a separate element of a criminal offense was contained in the Lithuanian Statute of 1588; before that, customary law punished the very fact of communication with an enemy, without specifying the information transmitted to him. The next stage of development of legislation on criminal liability for the dissemination of secret information analyzed in the article is the stage when Ukrainian lands were under the rule of the Moscow Kingdom, and later - of the Russian and Austro-Hungarian Empires, which is characterized by the gradual systematization of norms on the protection of state secrets, while at the same time the absence of protection of official information as a separate institution. It is stated that the allocation of official information as a separate subject of criminal law protection has taken place only since the middle of the 19th century. Considerable attention is also paid to the systematization of criminal law protecting secret information during the Ukrainian SSR. It is noted that during this period, some norms were adopted that are close in structure and content to those currently in force, while there was no separate criminal law protection of official information until 1984. The transformations of the disposition of the article on criminal liability for the protection of official information from the moment of its appearance in the Criminal Code of the Ukrainian SSR in 1960 to the current version of Article 330 of the Criminal Code of Ukraine are analyzed. Based on the research conducted, the author proposes her periodization of the formation of legislation on criminal liability for the transfer or collection of official information collected in the process of operational-search, counterintelligence activities in the field of national defense.*

Keywords: *official information; information constituting a state secret; crimes against the state; information with restricted access; military secret; criminal liability for disclosure of information; stages of development of legislation.*

DOI: 10.33270/0525693.19

УДК 343.985.7:343.34:343.14

REVA Ivan

Postgraduate Student of the Research Laboratory on Crime Prevention Problems of the Educational and Scientific Institute of Police Activity of the National Academy of Internal Affairs

Kyiv, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0009-0000-6239-9721>

PROBLEMS OF PRE-TRIAL INVESTIGATION OF VIOLATIONS OF FIRE OR TECHNOGENIC SAFETY REQUIREMENTS ESTABLISHED BY LAW

Abstract. *The article outlines problematic issues in the pre-trial investigation of violations of fire and technogenic (man-made) safety requirements established by law. Based on the results of studying investigative and judicial practice in investigating such violations, consistent trends and their causes have been identified, with a focus on the repetitive nature regarding some of them. The paper summarizes the causes of fires and technogenic accidents. Risk factors for fires and technogenic emergencies have been identified. Types of technogenic threats have been highlighted, and the stages of emergencies have been characterized. It is noted that the main structural element of a violation of fire or technogenic safety requirements is the actions or inaction of the person responsible for their compliance. Another important aspect is the cause-and-effect relationship between such violations and the circumstances that contributed to the occurrence of a fire or technogenic hazard. Understanding the cause-and-effect relationships that lead to the occurrence of an emergency in specific conditions will help the investigator in constructing investigative versions, identify key circumstances and events that need to be established, as well as determine the main direction of the investigation, collect and verify the necessary evidence, compile a list of persons who should be identified and questioned, and determine the list of necessary expert examinations. The main technogenic hazardous facilities located on the territory of Ukraine are considered. The factors of danger that may arise in the event of a violation of man-made safety for each man-made hazardous facility are identified. The statistical data of the Office of the Prosecutor General on the indicators of criminal violations under Article 270 of the Criminal Code of Ukraine and the results of their pre-trial investigation during the period of martial law are analyzed. A study of judgments under Article 270 of the Criminal Code of Ukraine in the Unified State Register of Court Decisions made it possible to determine the possibility of staging violations of fire safety requirements. The factors that complicate the pre-trial investigation of such criminal offenses were identified, and the objective and subjective factors that hinder the investigation of violations of fire or man-made safety requirements established by law were classified.*

Keywords: *criminal proceedings; fire and technogenic (man-made) safety rules; judicial statistics; typification; systematization; risk factors.*

Рекомендоване посилання:

Reva I. Problems of Pre-Trial Investigation of Violations of Fire or Technogenic Safety Requirements Established by Law. *Наука і правоохорона*. 2025. Вип. 3 (69). С. 164–171. DOI: 10.33270/0525693.19

Introduction

In modern conditions, among the problems of state building, the issue of ensuring the safety of the individual from threats of a social, natural and man-made nature is of great importance. One of the components of national security is the protection of the individual, property, society and the state from fires and technogenic hazards. To ensure fire and technogenic safety in Ukraine, a single state system of civil protection of the population has been created and is functioning effectively. However, fires and technogenic hazards continue to pose a threat to public safety, causing deaths, significant material

damage and environmental losses (Kitseliuk, 2017, p. 15).

The analysis of empirical data, in particular, sentences under Art. 270 of the Criminal Code of Ukraine, contained in the Unified State Register of Court Decisions, has shown that violations of legislative requirements for fire or technogenic safety are committed both in urban and rural areas. In villages, such violations are often associated with improper operation of solid fuel stoves. In particular, this concerns the use of flammable substances for ignition, untimely or complete ignoring of pipeline cleaning, as well as making constructive changes to

the structure of stoves. At the same time, the possibility of staging fire safety violations should not be ruled out. For this, criminals use methods that simulate non-criminal arson in order to hide traces of intentional crimes, hoping that the fire will destroy all evidence (Kitseliuk, 2017, p. 43).

Materials and methods

Some issues related to counteracting violations of fire safety requirements established by law were addressed in the research conducted by M. V. Bezuglova, V. D. Bezvesilny, Y. O. Bondarenko, M. S. Brainin, M. M. Bukaev, B. M. Gamalyuk, O. S. Grigorian, V. S. Davydenko, A. A. Derevianko, O. F. Diachenko, A. P. Egorov, A. Zubair, S. I. Zernov, G. M. Kazakov, V. M. Kitseliuk, V. V. Kolesnikov, S. D. Lekhman, B. V. Megorsky, A. V. Mishin, O. V. Pyrogov, I. O. Popov, S. G. Stepanenko, O. V. Taran, E. M. Tkachenko, M. L. Tsymbal, I. D. Chesko, and others.

Only in 2021, the Verkhovna Rada of Ukraine adopted draft law No. 1366-IX of March 30, 2021, which expanded the liability for violations of not only fire safety rules but also technogenic safety rules in Article 270 of the Criminal Code of Ukraine¹. It can be argued that scientific research on violations of fire and industrial safety requirements has not yet been sufficiently developed in the scientific sphere. They have been the subject of research by such scholars as M. V. Bezuglova, O. O. Zhitnyi, O. O. Kovalenko, A. V. Plotnikov, S. S. Serdiuk, D. S. Shiyan, O. Y. Shiyan, A. M. Yashchenko, and others.

As a result of the armed aggression of the Russian Federation, which caused changes in the dynamics of crime in general, as well as violations of the requirements for fire and technogenic safety established by law, the issue of identifying factors that complicate the investigation of such criminal offenses remains insufficiently studied and does not lose its relevance.

The purpose of the article is to identify and summarize the problems of pre-trial investigation regarding violations of fire or technogenic safety requirements established by law, based on the available empirical base, official statistical data, as well as the results of research by scientists on this topic.

Results and Discussion

During the conduct of military operations by the Russian Federation on the territory of Ukraine, technogenic objects become potentially the most dangerous, since provoking a man-made hazard can lead to a man-made disaster with serious consequences not only for humans but also for the environment, or to a complete failure or destruction of technical equipment. Armed conflicts accompanied by massive shelling and explosions

create conditions for the occurrence and spread of fires (Otrosh et al., 2022).

The study of investigative and judicial practice of pre-trial investigation of violations of established requirements for compliance with fire and man-made safety makes it possible to establish certain stable trends and the reasons for their occurrence, and the recurring nature of some of them is traced. The causes of man-made accidents can be the following factors:

natural (abnormal temperature, floods, earthquakes, abnormal temperature, fires, etc.);

anthropogenic – factors that arise as a result of human activity (production defects in structures, violations of technological processes, failure to comply with the rules for the operation and maintenance of vehicles, equipment, machines and mechanisms). In most cases, threats of a technogenic nature are a consequence of human activity, which may be accompanied by violations of safety standards and technological processes (Zubair, 2023).

In the modern period, almost every sphere of economy and science actively uses radioactive substances, as well as sources of ionizing radiation. The use of nuclear materials involves their transportation, storage and processing, which in turn increases the risks of radioactive contamination of the environment. These factors can negatively affect human health, wildlife and vegetation. In the event of a violation of control or management of the processes of a nuclear chain reaction, there is a possibility of thermal and nuclear explosions.

Radiation hazard factors include environmental pollution, danger to all living things that have found themselves in a contaminated area (death of people, animals, destruction of crops, etc.), in addition, as a result of a possible atomic explosion - the occurrence of severe destruction over a large area (Farrakhov, & Lysychenko, 2022).

Radioactive contamination of the environment occurs when the level of radioactivity in soil, water or air exceeds established norms. Such a situation is classified as an emergency, which requires operational actions by specialized services to protect the population, as well as decontamination measures for the area and objects located there (Chalyi et al., 2020, p. 340).

During war, the risk of chemical accidents at infrastructure facilities increases significantly, which can have catastrophic consequences for the population. In wartime, the issue of countering chemical threats becomes particularly urgent, since objects of increased chemical danger are located on the territory of the state. Potential risks become even more serious because chemically hazardous enterprises, warehouses and equipment can be attacked or accidentally damaged as a result of hostilities. The main dangerous consequences of chemical accidents are environmental pollution, a threat to the life of all living things in the contaminated territory, as well as possible large-

¹ Criminal Code of Ukraine: Law of Ukraine of April 5, 2001 № 2341-III. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>

scale destruction. Enemy artillery strikes, missile attacks, air strikes or the activities of sabotage groups can cause damage to technological facilities, which can lead to a mass release of toxic substances and cause chemical damage among people (Chyrkina-Kharlamova, 2025). Identified chemical safety threats, as well as measures to minimize them, are entered into the Chemical Safety Threats Register¹. During explosions, several destructive factors are simultaneously affected, which significantly increase the risk of danger at critical infrastructure facilities. One of these factors is a shock wave that propagates at great speed. The shock wave can damage building structures, causing cracks and collapses (Rashkevych, 2023). Explosions generate fragments and debris that fly over a considerable distance and can damage equipment and fire protection systems. Debris can also block escape routes and exits, creating a danger to people (Maiboroda et al., 2023).

Risk factors in the event of a spill or release of chemically hazardous substances cause environmental pollution and danger to all living things in the affected area. This can lead to the death of people and animals, as well as the destruction of crops. In addition, a chemical explosion is possible, which can cause destruction over a large area.

All emergencies go through four stages in their development: origin, initiation, climax and extinction.

At the stage of origin of an emergency, the prerequisites for its further development are formed. During this period, adverse natural processes are activated, technological difficulties and errors associated with design or production defects accumulate. Equipment malfunctions and shortcomings in the activities of engineering and technical personnel arise. Among the reasons, one can also single out significant volumes of storage and processing of materials that have hazardous properties, such as fire hazard, flammability, instability, corrosion (causticity), high reactivity, toxicity, dust structure, inertness, toxicity and other characteristics. In addition, extreme conditions of production processes play an important role. These are high and low temperatures, high pressure, vacuum, cyclic fluctuations of temperature and pressure, water hammer, etc. (Senchykhin, Dendarenko, & Paramonova, 2025).

At the stage of initiating an emergency, technological disturbances occur, caused by the process parameters (pressure, temperature, concentration, reaction rate, substance consumption, etc.) exceeding critical values. Such deviations can lead to equipment malfunctions. Additionally, problems with the functioning of support systems, such as power supply, water

supply, cooling, heat exchange or ventilation systems, are detected. The main influence on the occurrence of accidents is the human factor - more than 60% of them are associated with errors at the design, construction, operation or maintenance stages.

At the climax stage of an emergency, significant amounts of energy and mass are released. Even a minor event that serves as its beginning can trigger a chain mechanism of accidents with a multiple increase in intensity and scale, resembling a domino effect (Sokolov, 2022).

At this stage, it is extremely important to predict the possible course of the accident. This will allow effective protective measures to be taken, to avoid or minimize human losses, and to reduce the damage caused.

The stage of extinction of an emergency lasts from the moment the source of danger is neutralized until the complete elimination of the consequences of the accident, which can last for years or decades, as in the case of the Chernobyl disaster. During war, the number of such emergencies increases rapidly, which is associated with the destruction of critical infrastructure facilities by combat operations, which causes significant damage to the environment, affecting the planet's climate, causing significant emissions of carbon dioxide and other greenhouse gases into the atmosphere (Senchykhin, 2024; Khashev, 2024; Klerk et al., 2022).

Understanding the cause-and-effect relationships that lead to the nascence of an emergency situation in specific conditions will help to significantly reduce the risk of its recurrence in the future, as well as increase the level of safety in such circumstances (Oliinychuk, 2021). It will provide the investigator with the opportunity to build investigative versions, determine which circumstances and events need to be clarified, determine the direction of the investigation (what evidence should be collected and verified, which persons need to be interrogated, what examinations need to be assigned) (Shmereho, 2020).

Ensuring the safety of life in an emergency is a set of measures that includes organizational, engineering and technical solutions and the use of special means aimed at protecting human life and health regardless of the field of activity (Kasianenko, & Senchykhin, 2025).

An analysis of judicial practice regarding the investigation of violations of fire and technogenic safety requirements indicates their diversity and gives grounds to identify stable trends and the systemic nature of some cases. Risks in the field of fire and technogenic safety arise due to non-compliance with the rules and requirements established by law, which concern not only officials, heads of enterprises, institutions and organizations – both state and private. Responsibility is also placed on specially appointed persons, employees and civil servants. In addition, compliance with these

¹ Procedure for monitoring threats to chemical safety and identifying their sources: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 891 dated August 6, 2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/891-2024-%D0%BF#Text>

rules in everyday life by citizens whose actions are not related to professional or official activities remains important.

According to the results of the study of investigative and judicial practice of investigating such criminal offenses, certain stable trends and reasons for their occurrence have been identified, attention is focused on the repeatability of some of them.

The practice of investigating violations in the field of fire or technogenic safety shows that determining the reliable causes of such events is often an extremely difficult task. This is due to the fact that the trace picture usually undergoes significant changes or disappears completely due to the destructive effect of high temperatures and the scale of damage. In various situations, fire is able to completely destroy most of the material evidence that could recreate the details of the initial crime. The investigation process is often accompanied by a change in the qualification of the crime, for example, from intentional to negligent or, conversely, depending on the analysis of the circumstances. Attention is drawn to the risk of staging violations of fire or technogenic safety standards, since criminals often use deceptive methods to achieve their own goals. Their main goal is to feign accidental fires or destruction, which serves as an effective way to hide intentional actions. In such cases, criminals hope that significant damage to buildings or complete destruction of material evidence due to fire will make it impossible to establish the true circumstances of the event. To properly qualify offenses in the field of fire and technogenic safety, as well as to distinguish them from intentional crimes accompanied by destruction or fires, the investigator must have deep knowledge and a thorough understanding of the specifics of such events. The absence of these competencies makes it impossible to achieve an effective analysis of the circumstances and establish the objective truth in the process of investigating such cases. The structural element of a violation of fire or technogenic safety requirements is the actions or inaction of the person responsible for their compliance. An important role is played by the causal relationship with the circumstances that contributed to the occurrence of a fire or technogenic hazard. Therefore, a violation of requirements in this area can be systematized in the form of two interrelated elements:

1. Failure to comply or fail to fulfill the necessary measures and requirements by the person responsible for ensuring fire and technogenic safety.

2. Violation of fire and technogenic safety norms and requirements.

In the event of a fire and/or a technogenic hazard that caused significant material damage, harm to health or resulted in fatal consequences (Kitseliuk, 2015, p. 90), the Criminal Procedure

Code provides a complete list of circumstances that are subject to proof, which is common to all categories of crimes (Part 1, Article 91 of the Criminal Procedure Code)¹.

The circumstances that are subject to clarification *in proceedings on fires and/or technogenic hazards* are determined depending on the nature of the event. In particular, in proceedings on arson and technogenic hazards, it is necessary to clarify:

- 1) the method of commission and the means used;
- 2) objects;
- 3) the guilty person;
- 4) accomplices;
- 5) the motives and purpose of the crime;
- 6) the commission of any other crime;
- 7) the consequences;
- 8) material damage;
- 9) the reasons and conditions that contributed to the commission of this crime (Boiarov, & Shaldyrvan, 2009).

In proceedings on *violations of the requirements of fire and technogenic safety* established by law, the circumstances to be clarified are as follows:

- 1) which requirements of fire and technogenic safety were violated (not complied with), in which actions this was evident;
- 2) the reasons for the violation;
- 3) the causal relationship between the actions and the occurrence of the fire and technogenic hazard;
- 4) the guilty person;
- 5) the consequences (inflicting significant material damage, harm to human health, etc.);
- 6) the reasons and conditions that contributed to the occurrence of the fire.

At the initial stage of the investigation of technogenic disasters, a conflict immediately arises between the actions of the investigator and representatives of the authorities (local or state) or heads of the industry where the event occurred. The main contradiction is the need to quickly restore the normal functioning of the system. For example, this may concern the restoration of traffic or the elimination of the consequences of an accident on a pipeline. Only after these measures, sometimes with significant changes in the situation, does the investigation have the opportunity to record the situation at the scene of the incident and perform urgent investigative actions. After such events, interested persons often take measures to protect themselves from accusations of involvement in the consequences of the accident. This creates additional obstacles on the part of the structures whose representatives are members of special commissions to investigate the causes of the accident and eliminate its consequences. One of the

¹ Criminal Procedure Code of Ukraine: Law of Ukraine of April 13, 2012 No 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/4651-17>

features of such investigations is the existence of a parallel official investigation, which actually precedes the pre-trial investigation. This *official investigation includes an inspection of the accident site, collection and seizure of evidence, interviewing witnesses and victims, as well as the appointment and conduct of departmental examinations* (Chyrkina-Kharlamova, 2025).

The investigation of such violations in practice is faced with difficulties associated with complex factors. The main obstacles include the following circumstances:

loss of material evidence of the crime due to the action of natural factors, such as large volumes of water, debris from buildings, or the impact of high temperatures;

intentional actions of persons who are not interested in objectively establishing the truth;

possible staging of arsons in order to conceal other intentional crimes;

the blanket nature of the legal norms that establish criminal liability;

the need to apply a multi-component system of specialized knowledge of different natures;

insufficient specialization of investigators in this area and the imperfection of methodological tools and recommendations (Kitseliuk, 2017).

According to the statistical data of the Prosecutor General's Office and the judiciary of Ukraine (Judicial statistics...) for the period of the martial law legal regime, the following indicators of violations of legislative requirements regarding fire and technogenic safety were established (table).

Table

Data on quantitative indicators of criminal offenses under Article 270 of the Criminal Code of Ukraine and the results of their pre-trial investigation

Year	Criminal offenses recorded in the reporting period	Criminal offenses in proceedings for which persons were served with suspicion	Criminal offenses for which proceedings were sent to court (clauses 2, 3 of Article 283 of the Criminal Procedure Code Ukraine) with an indictment	Criminal offenses for which proceedings were closed	Criminal offenses for which a decision was not made at the end of the reporting period (on termination or suspension)
2022	408	3	1	963	407
2023	337	0	0	1003	337
2024	424	2	2	989	422
January–May 2025	283	3	1	1	415

Analyzing the information presented in the table, we can conclude that almost every year there is a coincidence of the number of recorded violations for the requirements regarding fire or technogenic safety established by law, which caused a fire or accident, with the number of corresponding criminal offenses, in which a decision has not been made at the end of the reporting period (on termination or suspension). There is a clear plateau of coincidence of such indicators from year to year: 2022 – 99.7%, 2023 – 100%, 2024 – 99.5%; January–March 2025 – 68.2%. According to the data from the table, the difference between the total number of recorded criminal offenses, compared to those in which the proceedings were sent to court, is noteworthy. In particular, 2022 – 0.2%, 2023 – 0%, 2024 – 0.5%; January–May 2025 – 1% (Judicial statistics...). The percentage at which the proceedings are sent to court remains extremely low.

This phenomenon is due to both objective and subjective factors. Among the objective factors, the following should be distinguished:

– during the investigation of such criminal offenses, the risk of their incorrect reclassification is high;

– the investigation is complicated by the problem of determining the real causes of fires or man-made accidents, since fires or flooding destroy most of the evidence, and the initial forensic picture suffers significant damage;

– the possibility of disguising such crimes as accidental fires or accidents in order to hide intentional unlawful actions, counting on the fact that fire, water or large-scale destruction will destroy all evidence.

Subjective factors include:

– the presence of gaps in the current system of registration of such criminal offenses;

– lack of specialists in the field of investigation of violations of legislative requirements on fire and technogenic safety, especially if the said violations led to a fire or accident;

– limited level of professional training of investigative bodies in the field of investigation of these types of criminal offenses.

Therefore, the organization of a pre-trial investigation of criminal violations of fire and technogenic safety includes making organizational decisions, ensuring the effective work of the

investigative and operational group, establishing regular information exchange, monitoring the progress of the investigation, analyzing its results, as well as material, scientific and technical, personnel and other resource support (Chornous, & Lisitskyi, 2022). The pre-trial investigation is also accompanied by means of forensic tactics, which are tactical techniques, forensic recommendations, tactical combinations, and tactical operations. The tactics of investigative (search) actions are also distinguished, which include a set of the above-mentioned means (Dulskyi, 2022, p. 71). This activity is a dynamic system that, under the leadership of the investigator, involves the joint participation of other competent subjects. Each of them performs the assigned tasks in accordance with the provisions of the Code of Criminal Procedure of Ukraine, laws and subordinate regulatory legal acts.

Current problems that arise during the investigation of criminal offenses related to fire or technogenic safety require increased attention and careful analysis. Despite the constant development of the regulatory framework, law enforcement practice in this area often faces difficulties associated with fixing causal relationships, assessing the evidence base and establishing the responsibility of the guilty parties. The main challenges include the issue of proper documentation of the circumstances of the crime, the correct formulation of expert opinions, as well as ensuring cooperation between various bodies involved in the investigation process. In some cases, problems are created by insufficient technical equipment of investigators or limited access to specialized knowledge in the field of fire and technogenic safety.

Conclusions

According to the results of the study, the state of violations of fire and technogenic safety requirements established by law shows that, despite the relatively stable annual number of criminal offenses investigated, the investigation is complicated, as evidenced by the coincidence of the number of recorded violations of fire and industrial safety requirements established by law, which caused a fire or accident, with the number of corresponding criminal offenses in which no decision (on termination or suspension) had been made by the end of the reporting period. The complexity of investigating such criminal offenses is also related to the difference between the total number of recorded criminal offenses and the number of cases referred to court.

Based on the results of studying the outlined range of issues, the problematic aspects of investigating violations of fire or technogenic safety requirements established by law were highlighted. In particular, this concerns the evidence pattern, which is significantly damaged by the initial violation of such safety. It has been established that it is extremely difficult to distinguish the real causes of fire and technogenic hazards, since fires, floods, and a large amount of debris destroy most of the traces of the crime. Therefore, such criminal offenses may be disguised as non-criminal events or staged arson to conceal other intentional crimes. An important factor in investigating violations of fire or man-made safety requirements established by law is the need to use a comprehensive approach that involves the application of special knowledge, the availability of relevant specialization among investigators, and the provision of a high-quality methodological basis on this issue.

References

- [1] Boiarov, V.I., & Shaldyryan, P.V. (2009). Technogenic disasters: features of investigation. *Bulletin of Zaporizhzhia National University*, 1, 185-191.
- [2] Chalyi, D.O., Tarnavskiy, A.B., Sukach, R.Yu., & Veselivskiy, R.B. (2020). *Technogenic safety of nuclear power plants* (part 2). Lviv: Kameniar.
- [3] Chornous, Yu.M., & Lisitskyi, A.V. (2022). Peculiarities of organizing the investigation of criminal offenses committed by arson. *Scientific Bulletin of the International Humanitarian University*, 59, 74-79. DOI: 10.32841/2307-1745.2022.59.14
- [4] Chyrkina-Kharlamova, M.A. (2025). Monitoring of threats to chemical safety in modern conditions. *Problems of emergency situations: materials of the International scientific-practical conference* (pp. 328-329). Cherkasy: National University of Civil Defense of Ukraine. Retrieved from http://repositsc.nuczu.edu.ua/bitstream/123456789/24987/1/PES_2025_%D0%A1.278-279.pdf
- [5] Dulskyi, O.L. (2022). Genesis of scientific research into the problems of collecting evidence by the parties to criminal proceedings: criminal procedural and forensic aspects. *Scientific Bulletin of the International Humanitarian University*, 59, 66-73. DOI: 10.32841/2307-1745.2022.59.13
- [6] Farrakhov, O.V., & Lysychnenko, O.H. (2022). Impact factors of radioactive and chemical pollution of the atmosphere. analysis of existing methods of population protection. *Grail of science*, 17, 171-180. DOI: 10.36074/grail-of-science.22.07.2022.030
- [7] Judicial statistics. Annual report. Site "Judicial power of Ukraine". Retrieved from https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/

- [8] Kasianenko, M.O., & Senchykhin, Yu.M. (2025). Safety features of emergency rescue and repair and restoration work during emergencies. *Prevention of emergencies, response and elimination of their consequences: materials of the round table (webinar)* (pp. 50-51). Cherkasy: National Institute of Civil Defense of Ukraine. Retrieved from http://repositsc.nuczu.edu.ua/bitstream/123456789/24842/1/%D0%A2%D0%B5%D0%B7%D0%B8%20%D0%9A%D1%80%D1%83%D0%B3%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D0%BE%20%D1%81%D1%82%D0%BE%D0%BB%D1%83%2028.02.2025_%D0%9A%D0%B0%D1%81%D1%8F%D0%BD%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE.pdf
- [9] Khashev, V.H. (2024). Problematic issues of qualification of cases of destruction or damage to forest areas and other objects of the plant world committed by the Russian military in Ukraine. *Scientific Bulletin of the Uzhgorod National University. Series "Law"*, 83(3), 156-162. DOI: 10.24144/2307-3322.2024.83.3.24
- [10] Kitseliuk, V.M. (2015). The method of committing violations of fire safety requirements established by law as an element of forensic characteristics. *Scientific Bulletin of Kherson State University. Series "Legal Sciences"*, 3-2, 4, 88-92.
- [11] Kitseliuk, V.M. (2017). Investigation of violations of fire safety requirements established by law. *Candidate's thesis*. Kyiv.
- [12] Klerk, L., Shmurak, A., Hasan-Zade, O., Shlapak, M., Tomliak, K., & Kourtuis, A. (2022). *The impact of the Russian war in Ukraine on the climate: an interim assessment of greenhouse gas emissions as of November 1*. Retrieved from <https://ecoaction.org.ua/wp-content/uploads/2023/02/pvlyv-ros-viyny-na-klimat-promizh-otsinka-parn-haziv.pdf>
- [13] Maiboroda, R.I., Otrosh, Yu.A., Rashkevych, N.V., & Melezhyk, R.S. (2023). Research on the evacuation of low-mobility population groups from residential high-rise buildings in case of fire. *Municipal Utilities*, 4(178), 219-231. DOI: 10.33042/2522-1809-2023-4-178-219-231
- [14] Oliinychuk, R. (2021). Peculiarities of the investigation of the destruction or damage of objects of the plant world. *Current problems of jurisprudence*, 2(26), 171-175. DOI: 10.35774/app2021.02.171
- [15] Otrosh, Yu.A., Kovalov, A.I., Purdenko, R.R., Rashkevych, N.V., & Maiboroda, R.I. (2022). Fire resistance of fire-protected reinforced concrete structures to increase the level of fire safety. *Problems of emergency situations*, 2(36), 102-122. Retrieved from <http://repositsc.nuczu.edu.ua/handle/123456789/17038>
- [16] Rashkevych, N.V. (2023). Analysis of the current state of emergency prevention in the territories of Ukraine that have suffered missile and artillery damage. *Municipal utilities*, 4(178), 232-251. DOI: 10.33042/2522-1809-2023-4-178-232-251
- [17] Senchykhin, Yu.M. (2024). Features of responding to emergencies at civilian infrastructure facilities during wartime. *International and national security: theoretical and applied aspects: materials of the VIII International Scientific-Practical Conference* (part 2), (pp. 455-459). Dnipro: Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs. Retrieved from <http://repositsc.nuczu.edu.ua/handle/123456789/20053>
- [18] Senchykhin, Yu.M., Dendarenko, Yu.Yu., & Paramonova, K.O. (2025). Stages of emergency situations. *Problems of emergency situations: International scientific and practical conference* (pp. 278-279). Cherkasy: National University of Civil Defense of Ukraine.
- [19] Shmehro, O.Yu. (2020). Using special knowledge when conducting fire-technical examinations and expert studies. *Forensic science and forensic examination*, 65, 432-441. DOI: 10.33994/kndise.2020.65.42
- [20] Sokolov, D.L. (2022). Methods of using fire-technical equipment for extinguishing fires during peat burning. *Problems of technogenic and ecological safety in the field of civil defense: materials of the All-Ukrainian scientific and practical conference* (pp. 143-146). Cherkasy: National University of Civil Defense of Ukraine. Retrieved from <http://repositsc.nuczu.edu.ua/handle/123456789/21024>
- [21] Zubair, A. (2023). Genesis of man-made disasters. *Legal scientific electronic journal*, 6, 724-729. DOI: 10.32782/2524-0374/2023-6/171

РЕВА Іван

аспірант науково-дослідної лабораторії з проблем протидії злочинності навчально-наукового інституту поліцейської діяльності Національної академії внутрішніх справ м. Київ, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0009-0000-6239-9721>

**ПРОБЛЕМИ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ПОРУШЕННЯ
ВСТАНОВЛЕНИХ ЗАКОНОДАВСТВОМ ВИМОГ ПОЖЕЖНОЇ
АБО ТЕХНОГЕННОЇ БЕЗПЕКИ**

Анотація. У статті окреслено проблемні питання досудового розслідування порушення встановлених законодавством вимог пожежної або техногенної безпеки. За результатами вивчення слідчої та судової практики розслідування такого порушення виявлено сталі тенденції та причини їх виникнення, увагу зосереджено на повторюваному характері деяких із них. У роботі узагальнено причини виникнення пожеж і техногенних аварій. Встановлено фактори ризиків виникнення пожеж і надзвичайних ситуацій техногенного характеру. Виокремлено види загроз техногенного характеру, схарактеризовано стадії надзвичайних ситуацій. Зауважено, що основним структурним елементом порушення вимог пожежної або техногенної безпеки є дії чи бездіяльність особи, відповідальної за їх дотримання. Важливим аспектом є також причиново-наслідковий зв'язок між такими порушеннями й обставинами, які сприяли виникненню пожежі або техногенної небезпеки. Розуміння причиново-наслідкових зв'язків, які призводять до виникнення надзвичайної ситуації в конкретних умовах, допоможе слідчому в побудові слідчих версій, окресленні ключових обставин і подій, які потребують встановлення, а також у визначенні основного напрямку розслідування, збиранні та перевірці необхідних доказів, формуванні списку осіб, яких доцільно встановити й допитати, визначенні переліку необхідних експертиз. Розглянуто основні техногенно небезпечні об'єкти, які знаходяться на території України. Встановлено чинники небезпек, які можуть виникнути в разі порушення техногенної безпеки щодо кожного техногенно небезпечного об'єкта. Проаналізовано статистичні дані Офісу Генерального прокурора щодо показників кримінальних порушень за ст. 270 Кримінального кодексу України та результати їх досудового розслідування за період дії правового режиму воєнного стану. Вивчення вироків за ст. 270 Кримінального кодексу України в Єдиному державному реєстрі судових рішень дало змогу визначити можливість інсценування порушень вимог пожежної безпеки. З'ясовано чинники, які ускладнюють досудове розслідування таких кримінальних правопорушень, класифіковано об'єктивні та суб'єктивні фактори, які перешкоджають розслідуванню порушення встановлених законодавством вимог пожежної або техногенної безпеки.

Ключові слова: кримінальне провадження; вимоги пожежної та техногенної безпеки; судова статистика; типізація; систематизація; фактори небезпеки.

DOI: 10.33270/0525693.20
УДК 342.727

ТИМОЩУК Сергій

аспірант науково-дослідної лабораторії з проблем протидії злочинності навчально-наукового інституту поліцейської діяльності Національної академії внутрішніх справ м. Київ, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0009-0002-9796-5871>

ВТРУЧАННЯ В ПРИВАТНЕ СПІЛКУВАННЯ: ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ

Анотація. Статтю присвячено комплексному аналізу проблемних аспектів правового регулювання втручання в приватне спілкування в контексті забезпечення права особи на приватне життя в Україні. З огляду на міжнародно-правові стандарти, зокрема Загальну декларацію прав людини, Міжнародний пакт про громадянські і політичні права та Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод висвітлено питання правомірності, меж і гарантій втручання в комунікаційну сферу особи. Акцентовано на практиці Європейського суду з прав людини, яка визначає чіткі критерії допустимості втручання держави в особисте спілкування, охоплюючи вимоги до законності, передбачуваності, обґрунтованості та пропорційності втручання. Зосереджено увагу на нормативному регулюванні негласних слідчих (розшукових) дій, пов'язаних з втручанням у приватне спілкування, в Кримінальному процесуальному кодексі України, зокрема в нормах ст. 14, 258 та інших положеннях глави 21. З'ясовано суперечності між положеннями Конституції України та кримінального процесуального закону, які можуть спричинити правову невизначеність і зловживання. Обґрунтовано необхідність модернізації ст. 31 Конституції України відповідно до сучасних правових викликів. Висвітлено питання забезпечення конфіденційності спілкування адвоката та священнослужителя з клієнтом, проаналізовано практику ЄСПЛ у справах «Кастравет проти Молдови», «Мішо проти Франції», «Алтай проти Туреччини» тощо. Автор пропонує конкретні шляхи вдосконалення законодавства, зокрема шляхом уточнення ч. 5 ст. 258 Кримінального процесуального кодексу України та доповнення її положеннями, які унеможливлювали б використання інформації, здобутої з порушенням правової конфіденційності. Також обґрунтовано доцільність запровадження можливості втручання в приватне спілкування за добровільною згодою особи за наявності загрози її життю чи безпеці. Сформульовано низку пропозицій щодо гармонізації національного законодавства з міжнародними стандартами у сфері захисту права на приватне життя, а також удосконалення процесуальних гарантій, що мають стати ефективним бар'єром проти необґрунтованого втручання у сферу особистого спілкування.

Ключові слова: право на приватне життя; приватне спілкування; негласні слідчі дії; адвокатська таємниця; Європейський суд з прав людини; кримінальне провадження; процесуальні гарантії; втручання; конфіденційність; міжнародні стандарти.

Рекомендоване посилання:

Тимошук С. Втручання в приватне спілкування: проблемні питання та шляхи їх вирішення. *Наука і правоохорона*. 2025. Вип. 3 (69). С. 172–179. DOI: 10.33270/0525693.20

Вступ

Нині право на приватне спілкування набуває особливої актуальності як важливий елемент особистої свободи та гідності людини. Розвиток цифрових технологій, зокрема телекомунікаційних засобів, електронної пошти, мобільного зв'язку, месенджерів і соціальних мереж, значно розширив можливості обміну інформацією, водночас зумовивши нові виклики для забезпечення конфіденційності особистого життя. Втручання в приватне спілкування як з боку державних органів, так і недержавних суб'єктів здебільшого стає

загрозою не лише для фундаментальних прав людини, а й демократичних засад правопорядку загалом.

Українське законодавство передбачає низку процесуальних гарантій недоторканності приватного спілкування, серед яких норми Конституції України¹, КПК України², Закону України «Про

¹ Конституція України : Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-вр>

оперативно-розшукову діяльність»¹ тощо. Однак на практиці постають проблеми, пов'язані з неоднозначністю правозастосування, недостатнім судовим контролем, зловживанням інструментами негласного втручання та недостатнім рівнем цифрової безпеки користувачів. Особливої гостроти вони набувають в умовах воєнного стану, коли баланс між національною безпекою та правами людини стає складнішим у реалізації. У зв'язку з цим постає потреба в ґрунтовному дослідженні окремих проблемних аспектів втручання в приватне спілкування, зокрема в кримінальному провадженні, виявленні прогалин у правовому регулюванні та правозастосуванні, а також у формулюванні пропозицій щодо вдосконалення нормативної бази та забезпечення ефективних гарантій прав людини.

Матеріали та методи

Теоретичні та прикладні аспекти проведення негласних слідчих (розшукових) дій (НСРД) активно досліджуються у вітчизняній кримінальній процесуальній науці. Серед перших комплексно висвітлили питання правової природи НСРД, їх змісту, правового регулювання та меж допустимого втручання у права особи такі науковці, як М. В. Багрій, О. В. Капліна, О. В. Керевич, М. П. Климчук, Є. Д. Лук'янчиков, В. В. Луцик, М. А. Погорельський, О. І. Полюхович, Д. Б. Сергеева, С. Р. Тагієв, О. Ю. Татаров, С. С. Чернявський та ін. Водночас актуальність проблематики суттєво посилилася в умовах воєнного стану, коли зростає частота застосування особливих режимів досудового розслідування, а також потреба в невідкладному отриманні доказів для документування тяжких і особливо тяжких кримінальних правопорушень, зокрема шляхом втручання в приватне спілкування. Тому, попри наявність значного наукового доробку, потребує подальшого поглиблення аналіз окремих аспектів втручання в приватне спілкування в умовах сучасних викликів, зокрема воєнного стану, технологічної еволюції засобів комунікації та запровадження нових форматів оперативно-розшукової діяльності. Системне дослідження зазначених питань сприятиме вдосконаленню кримінального процесуального законодавства України відповідно до міжнародно-правових стандартів.

Посилену увагу зосереджено на законодавчих актах України, судовій практиці України та Європейського суду з прав людини, що визначають стандарти допустимого втручання в право на повагу до приватного життя. Методологічну основу дослідження становили загальнонаукові методи – аналіз, синтез, індукція,

дедукція, системний підхід, а також спеціально-юридичні методи: формально-юридичний, порівняльно-правовий, структурно-функціональний і метод правової герменевтики. Їх застосування дало змогу забезпечити цілісне сприйняття проблеми, виявити прогалини нормативного регулювання та сформулювати пропозиції щодо вдосконалення кримінального процесуального законодавства України відповідно до міжнародно-правових стандартів захисту прав людини в умовах сучасних викликів, зокрема, збройного конфлікту, технологічного прогресу та трансформації оперативно-розшукової діяльності.

Результати й обговорення

Право на приватне життя, що є основоположним і невіддільним правом особи в цивілізованому правовому суспільстві, та можливість його захисту вперше на міжнародному рівні закріплено фундаментальним правовим актом – Загальною декларацією прав людини². Подальший розвиток загальних засад права на приватність окреслено в іншому універсальному міжнародно-правовому акті – Міжнародному пакті про громадянські і політичні права, за приписами якого втручання в право на приватність допускається лише в чітко регламентованих законом випадках з безумовним дотриманням процесуальної процедури³. На європейському рівні фундаментальним правовим актом, яким забезпечується право на приватність, стала Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, яка закріплює чіткі й вичерпні умови та мету, лише за наявності яких допускається втручання держави в приватність особи⁴.

Зазначені міжнародно-правові акти встановлюють загальні гарантії права на приватність. Тлумачення застосованих правових понять і окреслення сфери суспільних відносин, на яку поширюються передбачені ними гарантії, визначення підстав, чітких меж та обсягу втручання в приватне спілкування здійснено Європейським Судом з прав людини (ЄСПЛ) у прецедентній практиці. Зокрема, ЄСПЛ у своєму рішенні у справі «Класс та інші проти Німеччини» від 06.09.1978 окреслив телефонні розмови поняттями «приватне життя» та «кореспонденція» в контексті п. 1 ст. 8 Конвенції⁵. У рішенні від

² Загальна декларація прав людини : міжнар. док. від 10 груд. 1948 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text

³ Міжнародний пакт про громадянські і політичні права : міжнар. док. від 16 груд. 1966 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text

⁴ Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : міжнар. док. від 4 листоп. 1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

⁵ Справа «Класс та інші проти Німеччини» : рішення Європейського Суду з прав людини від 6 верес. 1978 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_093#Text

¹ Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>

² Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України від 18 лют. 1992 р. № 2135-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12#Text>

24.04.2018 у справі «Benedik проти Словенії» від 24.04.2018 ЄСПЛ дійшов висновку, що дією ст. 8 Конвенції охоплюється інформація, пов'язана з конкретними динамічними IP-адресами абонента¹. Водночас ще 24.11.2011 Суд Європейського Союзу (CJEU) у справі Scarlet Extended SA, на яку посиляється ЄСПЛ у розгляді справи «Benedik проти Словенії», зазначив, що IP-адреси користувачів є захищеними персональними даними, оскільки вони дають змогу точно ідентифікувати цих користувачів². У справі «Kruslin проти Франції» ЄСПЛ зосередив увагу на дослідженні поняття «згідно із законом» у контексті зазначеного вище припису та в рішенні від 24.04.1990 дійшов висновку, що воно вимагає, щоб пов'язаний із втручанням у приватність захід мав певну підставу в національному законодавстві, а також стосується якості відповідного законодавства та доступності відповідній особі, яка, крім того, повинна бути здатна передбачити його наслідки для себе, а саме законодавство повинно відповідати принципу верховенства права³.

Європейським судом з прав людини сформовано мінімальні критерії до змістовно-правового наповнення законодавчих актів задля уникнення зловживань з боку держави, до яких належать: визначення категорії осіб, стосовно яких допускається втручання в приватне спілкування за рішенням суду, та переліку кримінальних правопорушень, проведення досудового розслідування у яких може стати правовою підставою для прийняття такого рішення; встановлення обмежень на тривалість втручання в приватне спілкування; чітка процедура фіксування отриманої під час втручання в приватне спілкування інформації в процесуальному документі; заходи для забезпечення отримання судом повного обсягу записів розмов, без виправлень та ушкоджень; обставини, за яких відповідні записи можуть або повинні бути знищені та чітку процесуальну процедуру їх знищення, зокрема в разі виправдання особи судом. Тобто на міжнародному рівні сформувалися ключові вимоги, яких необхідно дотримуватися в разі втручання в приватне життя для дотримання приписів як ст. 8 Конвенції, так і інших міжнародно-правових актів (Voitovych, 2023).

Задеклароване Конституцією України право особи на приватність, зокрема в частині

забезпечення приватності спілкування, передбачено в кримінальному процесуальному законодавстві України. Гарантії, що визначені в ст. 31 Основного Закону стосовно забезпечення приватності спілкування особи, закріплено в низці норм КПК України 2012 року. У ст. 14 КПК України констатовано, що під час кримінального провадження кожному гарантується таємниця спілкування. Втручання в нього допускається лише на підставі судового рішення в передбачених КПК України випадках з метою виявлення та запобігання тяжкому чи особливо тяжкому злочину, встановлення його обставин, особи, яка вчинила злочин, якщо в інший спосіб досягти цієї мети неможливо⁴. Такі потужні запобіжники для забезпечення права особи на приватне життя зумовлені й тією обставиною, що з прийняттям 2012 року КПК України в окремій його главі 21 передбачено новий у вітчизняному кримінальному процесуальному законодавстві правовий інститут «Негласні слідчі (розшукові) дії», яким правоохоронним органам надано значний обсяг процесуальних повноважень за певних обставин вчиняти дії, пов'язані з втручанням у приватне спілкування (Babikov, 2023; Kolesnyuk, 2021). Із загального масиву негласних слідчих (розшукових) дій законодавець виокремив ті, що пов'язані з втручанням у приватне спілкування, надавши визначення поняттю «втручання у приватне спілкування». Відповідно до ч. 4 ст. 258 КПК України «втручанням у приватне спілкування є доступ до змісту спілкування за умов, якщо учасники спілкування мають достатні підстави вважати, що спілкування є приватним». За цією нормою до різновидів негласних слідчих (розшукових) дій, пов'язаних із втручанням у приватне спілкування, законодавець відносить: 1) аудіо-, відеоконтроль особи; 2) арешт, огляд і виїмка кореспонденції; 3) зняття інформації з електронних комунікаційних мереж; 4) зняття інформації з електронних інформаційних систем⁵.

Кримінальним процесуальним законом визначено низку запобіжників від зловживань у разі втручання в приватне спілкування, якими є: виключний характер проведення НСРД, у разі неможливості отримання відомостей про кримінальне правопорушення та особу, яка його вчинила, в інший спосіб; можливість проведення НСРД лише в кримінальному провадженні щодо тяжких або особливо тяжких злочинів та за ухвалою слідчого судді (крім випадків, передбачених ч. 2 ст. 264 КПК України); право прокурора заборонити проведення або припинити подальше проведення НСРД; обов'язкове зазначення в рішенні про дозвіл на проведення НСРД строку її проведення; унормований порядок продовження строку проведення НСРД; чітке коло суб'єктів

¹ Справа «Benedik проти Словенії»: рішення Європейського Суду з прав людини від 24 квіт. 2018 р. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-182455%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-182455%22]})

² Справа C-70/10 «Scarlet Extended SA»: рішення Європейського Суду від 24 листоп. 2011 р. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A62010CJ0070>

³ Справа «Kruslin проти Франції»: рішення Європейського Суду з прав людини від 24 квіт. 1990 р. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-57626%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-57626%22]})

⁴ Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>

⁵ Там само.

проведення НСРД; встановлений порядок фіксації ходу й результатів НСРД та повідомлення осіб, стосовно яких проводилося НСРД; визначення заходів щодо захисту інформації, отриманої в результаті НСРД, зокрема тієї, яка не використовується в кримінальному провадженні; регламентування використання результатів НСРД в доказуванні та з іншою, визначеною кримінальним процесуальним законом, метою; заборона втручання в приватне спілкування захисника, священнослужителя з підозрюваним, обвинуваченим, засудженим, виправданим (Smahliuk, 2022; Khomenko, 2023).

Водночас з прийняттям 2012 року КПК України між деякими його приписами, а саме: ст. 14, положеннями глави 21, яка регламентує підстави та порядок втручання в приватне спілкування у межах кримінального провадження, та вимогами ст. 31 Конституції України виникла певна колізія, яка потребує невідкладного правового врегулювання як для усунення підґрунтя для можливих зловживань під час санкціонованого втручання в приватне спілкування, так і забезпечення принципу верховенства права на цьому напрямі (Rusinov, 2023). Відповідно до зазначених приписів кримінального процесуального закону НСРД, пов'язані з втручанням у приватне спілкування (за винятком ч. 2 ст. 264 КПК України), проводять виключно в кримінальному провадженні щодо тяжких або особливо тяжких злочинів. Водночас положення ст. 31 Основного Закону такого застереження не містять, констатуючи про можливість такого втручання з метою запобігти саме злочину, тобто фактично дозволяючи його в кримінальних провадженнях щодо кримінальних правопорушень, які не є тяжкими та особливо тяжкими.

Причиною цих розбіжностей є насамперед застарілість правових норм ст. 31 Конституції України, які частково відображають у собі якісно-сутнісну трансформацію кримінального процесуального закону з 1996 року, забезпечення права на приватність у кримінальному провадженні та гарантії його захисту, зважаючи на практику цивілізованих правових систем. З іншого боку, причинами такої ситуації стали інертність, непослідовність і безсистемність вітчизняного законотворчого процесу (Zhuravel, & Kovalenko, 2022).

З огляду на зазначене ми повністю поділяємо наукову позицію П. М. Мітрухова, який дійшов обґрунтованого висновку про необхідність приведення цієї правової норми Основного Закону у відповідність до вимог сьогодення (Mitrukhnov, 2019). Отже, пропонуємо викласти її в такій редакції, яка б стала базисною для певних норм кримінального процесуального закону, навіть у разі їх модернізації в майбутньому, зокрема: «Кожному гарантується таємниця листування, телефонних розмов, телеграфної кореспонденції та інших форм спілкування. Втручання в таємницю спілкування допускається лише у

визначених законом випадках на підставі вмотивованого рішення слідчого судді».

Недосконалою, суперечливою й такою, що потребує невідкладної модернізації відповідно до міжнародно-правових стандартів, є правова норма кримінального процесуального закону, що визначає додаткові гарантії від санкціонованого втручання в приватне спілкування захисника та священнослужителя з підозрюваним, обвинуваченим, засудженим, виправданим (Babikov et al., 2024), а саме – ч. 5 ст. 258 КПК України.

Редакція статті не виключає можливості санкціонованого втручання в приватне спілкування захисника з іншими особами, крім визначених цією нормою, зокрема, з якими він може контактувати, надаючи правову допомогу підозрюваному, обвинуваченому, засудженому, виправданому, а саме: з їх близькими родичами та членами сім'ї, обговорюючи будь-які питання здійснення захисту (Holovko, & Prorochenko, 2019). Актуальним і «чуттєвим» це питання вбачається в кримінальних провадженнях, у яких здійснюється спеціальне досудове розслідування (in absentia) (Chernysh, & Pastukh, 2021). Таких самих гарантії бракує й під час спілкування адвоката з цивільними відповідачем і позивачем, інтереси яких він представляє в кримінальному провадженні, особою, стосовно якої розглядається питання про видачу (екстрадицію), тощо.

Положення ч. 5 ст. 258 КПК України не узгоджуються з вимогами Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», які забезпечують адвокату значно більші гарантії, ані ж ті, що визначено цією нормою КПК України. Зокрема, п. 4, 9 ст. 23 нормативного акта передбачено заборону проведення огляду, розголошення, витребування чи вилучення документів, пов'язаних зі здійсненням саме адвокатської діяльності, та втручання в приватне спілкування адвоката з клієнтом¹.

Прецедентна практика ЄСПЛ (рішення у справах «Кастравет проти Молдови» від 13.03.2007², «Мішо проти Франції» від 06.12.2013³, «Алтай проти Туреччини» від 09.04.2019⁴ та ін.) не встановлює наявності гарантій у адвоката від втручання в приватне спілкування з клієнтом залежно від процесуального статусу особи, форми й виду надання правової допомоги та галузі права, у якій вона надається. Головне завдання під час вирішення справ такої категорії –

¹ Про адвокатуру та адвокатську діяльність : Закон України від 5 лип. 2012 р. № 5076-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17#Text>

² Справа «Кастравет проти Молдови» : рішення Європейського Суду з прав людини від 13 берез. 2007 р. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/rus/22itemid%22:%22001-79767%22%22%22>

³ Справа «Мішо проти Франції» : рішення Європейського Суду з прав людини від 6 груд. 2012 р. URL: <https://surl.li/jhxdm>

⁴ Справа «Алтай проти Туреччини» : рішення Європейського Суду з прав людини від 7 верес. 2019 р. URL: <https://surl.li/tyksme>

з'ясування тієї обставини, чи забезпечено конфіденційність у спілкуванні між адвокатом і клієнтом. Попри визначені гарантії, право на приватність адвоката не є абсолютним і у виняткових випадках може бути обмежене, зокрема для запобігання особливо тяжким резонансним злочинам. Адже неможливо до невинуватеного втручання в приватне спілкування адвоката з клієнтом віднести ситуацію, коли останні обговорюють, наприклад, деталі вчинення терористичного акту чи вбивства свідка, який надав викривальні показання стосовно клієнта в кримінальному провадженні. Саме на цих критеріях ґрунтується ЄСПЛ у своїй прецедентній практиці (Yarovy, 2020; Kolesnyk, 2021).

З метою гармонізації чинних правових норм кримінального процесуального закону щодо забезпечення гарантій адвоката на приватне спілкування з клієнтом та приведення їх у відповідність до стандартів цивілізованого правового суспільства пропонуємо поширити дію ч. 5 ст. 258 КПК України на адвокатів у кримінальному провадженні, незалежно від їх процесуального статусу, та інших осіб, з якими останні спілкуються, саме у зв'язку зі здійсненням адвокатської діяльності. Недосконалим є й положення ч. 5 ст. 258 КПК України в частині заборони втручання в приватне спілкування священнослужителя з підозрюваним, обвинуваченим, засудженим та виправданим. Зазначена правова норма частково корелюється з релевантними за своєю сутністю правовими нормами інших нормативних актів, зокрема, Конституції України, КПК України та міжнародно-правових актів щодо меж її застосування.

З огляду на це та для забезпечення відповідності правових приписів ч. 5 ст. 258 КПК України визначеним стандартам «верховенства права» вони підлягають уточненню та конкретизації в частині поширення гарантій приватності на спілкування кожної особи зі священнослужителем, що пов'язане з відправленням релігійних культів, ритуальних обрядів, проведенням іншої релігійної діяльності. Під час НСРД, дозвіл на проведення якої отримано у встановленому законом порядку та забезпечено функцію судового контролю за дотриманням прав і свобод, або ж після її завершення може бути встановлено факт втручання в приватне спілкування особи з адвокатом чи священником, про можливість якого не міг передбачити слідчий чи прокурор на час отримання такого дозволу та початку проведення НСРД. Тому ми поділяємо наукову позицію В. А. Колесника (2014), що в такій ситуації «...проведення негласної слідчої (розшукової) дії слід вважати законним, але отримані відомості, що розкривають зміст приватного спілкування підозрюваного із захисником чи священнослужителем, не можуть бути використані в кримінальному провадженні та підлягають негайному знищенню...» (Kolesnyk, 2014), й пропонуємо ч. 5 ст. 258 КПК України викласти в такій редакції: *«Втручання в приватне*

спілкування адвоката під час здійснення ним адвокатської діяльності або священнослужителя у зв'язку з відправленням релігійних культів і ритуальних обрядів, що передбачені для відповідної релігії, – заборонено». Крім того, необхідно доповнити статтю 258 КПК України частиною 6 такого змісту: *«Відомості про приватне спілкування адвоката чи священнослужителя за умов, що визначені у частині 5 цієї статті, які стали відомі під час проведення негласної слідчої (розшукової) дії або після її завершення, не можуть бути використанні в кримінальному провадженні та підлягають негайному знищенню. Про знищення таких відомостей складається протокол, який долучається до матеріалів кримінального провадження»*.

Потребує законодавчого врегулювання процесуальна процедура втручання в приватне спілкування за згодою особи, коли вона свідомо, добровільно та тимчасово відмовляється від такої приватності на користь забезпечення та захисту інших своїх фундаментальних прав і гарантій.

Досить поширеними в слідчій практиці є випадки, коли для виконання завдань кримінального провадження постає нагальна потреба в невідкладному проведенні НСРД стосовно особи, пов'язаної з втручанням у її приватне спілкування, що дасть реальну можливість оперативно протидіяти злочинним проявам, викрити осіб, які вчиняють або ж вчинили кримінальне правопорушення, якісно задокументувати доказову базу та запобігти порушенню фундаментальних прав і свобод такої особи чи поновити їх (Dakhno, 2022). Сама особа, стосовно якої заплановано проведення НСРД, не лише не заперечує проти такого втручання, а навпаки, свідомо дозволяє його насамперед для захисту своїх фундаментальних прав і свобод від протиправного посягання. Крім того, інколи правоохоронні органи надто обмежені в часі, щоб належним чином задокументувати окремі кримінальні правопорушення, зокрема, пов'язані з вимаганням та отриманням неправомірної вигоди, коли між висуненням вимоги щодо отримання неправомірної вигоди (яка, до речі, може надійти через електронні комунікаційні мережі та інформаційні системи), визначення часу, місця, способу її передачі та самою передачею неправомірної вигоди проходить нетривалий проміжок часу, який унеможливорює отримання в установленому кримінальним процесуальним законом порядку дозволу на проведення низки необхідних НСРД, а саме: аудіо-, відеоконтролю особи, зняття інформації з електронних комунікаційних мереж і зняття інформації з електронних інформаційних систем. Водночас отримані в цей проміжок часу комунікативні відомості, зокрема щодо змісту, тональності розмови та навіть жестикуляції співрозмовників (наприклад, особи, у якої вимагають неправомірну вигоду з особою, яка вимагає неправомірну вигоду, чи її пособником тощо), можуть мати не

лише вирішальне значення для кваліфікації дій як таких, що мають протиправний характер, а й становити фундамент майбутньої доказової бази в кримінальному провадженні. Такою самою є ситуація в кримінальних провадженнях щодо низки інших кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності, а також пов'язаних з погрозою застосування насильства, вимаганням, торгівлею людьми, обігом наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів тощо.

Як слушно зазначив дослідник М. Л. Грібов (2018), «...проведення стосовно потерпілих (або осіб, стосовно життя, здоров'я або майна яких за інформацією, внесеною до ЄРДР, готують учинення злочину) НСРД за їхньою згодою є ефективним засобом не лише збирання доказів, а й своєчасного припинення протиправних дій, забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві». На наше переконання, це стосується як інших видів кримінальних правопорушень, зокрема у сфері службової діяльності, так і інших учасників кримінального провадження, насамперед заявника та викривача.

Висновки

Підсумовуючи зазначене, наголосимо на необхідності змін положень глави 21 КПК України в частині можливості проведення НСРД стосовно особи за її згодою. У цьому аспекті пропонуємо ст. 14 КПК України, як таку, що визначає одну з основних засад кримінального провадження – «таємниця спілкування», доповнити ч. 2¹ такого

змісту: «У разі реальної загрози вчинення стосовно особи, члена сім'ї цієї особи чи близького родича тяжкого або особливо тяжкого кримінального правопорушення допускається втручання в таємницю спілкування такої особи за її добровільною письмовою згодою або письмовою заявою на підставі вмотивованого рішення слідчого, погодженого з прокурором, або прокурора»; ст. 258 КПК України доповнити ч. 2¹ такого змісту: «У разі реальної загрози вчинення стосовно особи, члена сім'ї цієї особи чи близького родича тяжкого або особливо тяжкого кримінального правопорушення, передбачені ст. 260, 261, 263, 264 цього Кодексу негласні слідчі (розшукові) дії можуть проводитися стосовно такої особи за її добровільною письмовою згодою або письмовою заявою на підставі вмотивованого рішення слідчого, погодженого з прокурором, або прокурора. Перед прийняттям такого рішення прокурор зобов'язаний пересвідчитися в добровільності волевиявлення особи, усвідомленні нею характеру та меж втручання в приватне спілкування. У випадку, коли підстави для таких негласних слідчих (розшукових) дій перестали існувати, їх подальше проведення негайно припиняється, про що складається протокол, який долучається до матеріалів кримінального провадження».

З положеннями ч. 2¹ ст. 14 та 2¹ ст. 258 КПК України необхідно кореспондувати положення інших статей глави 21 КПК України, зокрема ст. 246, 251, 260, 261, 263, 264 КПК України.

References

- [1] Babikov, O., Svintsytskyi, A., Nazarov, V., Kosilova, O., & Bozhyk, V. (2024). Rights and freedoms during covert investigations: Balance between security and personal freedoms. *International Journal of Police Science & Management*, 27(1), 43-55. DOI: 10.1177/14613557241259865
- [2] Babikov, O.P. (2023). The concept of covert investigative (search) actions and their system under the Criminal Procedure Code of Ukraine of 2012. *Legal Bulletin*, 5, 155-161. DOI: 10.32782/yuv.v5.2023.5
- [3] Chernysh, R.F., & Pastukh, Yu.S. (2021). The use of materials of covert investigative (search) actions: some practical aspects. *Legal Scientific Electronic Journal*, 1, 299-301. DOI: 10.32782/2524-0374/2021-1/73
- [4] Dakhno, O.Yu. (2022). The procedure for classifying, declassifying and destroying material media for conducting covert investigative (search) actions: a national aspect. *Legal Scientific Electronic Journal*, 2, 156-160. DOI: 10.32782/2524-0374/2022-2/34
- [5] Holovko, M.B., & Prorochenko, V.V. (2019). Peculiarities of the relationship between operational-search measures and covert investigative (search) actions. *Legal Scientific Electronic Journal*, 5, 290-293. DOI: 10.32782/2524-0374/2019-5/69
- [6] Hribov, M.L. (2018). Conducting covert investigative (search) actions against a person with his consent. *Scientific Bulletin of the National Academy of Internal Affairs*, 1, 87-95.
- [7] Khomenko, I.V. (2023). Legal support for conducting covert investigative (search) actions under the conditions of a special regime of pre-trial investigation. *Kyiv Law Journal*, 4, 194-202. DOI: 10.32782/klj/2022.4.29
- [8] Kolesnyk, V.A. (2014). Interference in private communication and ensuring the rights of the individual during secret investigative (search) actions. *Bulletin of the Academy of Advocacy of Ukraine*, 11(3), 37-44.
- [9] Kolesnyk, V.A. (2021). Guarantees of observance of the rights of the individual when conducting covert investigative (search) actions. *Scientific Bulletin of the Uzhhorod National University. Series "Law"*, 63, 293-297. DOI: 0.24144/2307-3322.2021.63.51
- [10] Mitrukhov, P.M. (2019). Solving certain legislative problems in the activities of the National Police of Ukraine. *Modern European policing and its possibilities of use in the activities of the National Police of Ukraine: collection of abstracts of the participants of the International Scientific and Practical Conference* (pp. 167-168). Kharkiv: KhNUVS.

- [11] Rusinov, Ye.O. (2023). Guarantees of the legality of evidence collection by investigative units of the security agencies of Ukraine when conducting covert investigative (search) actions in criminal proceedings. *Bulletin of the Criminological Association of Ukraine*, 3(30), 550-560. DOI: 10.32631/vca.2023.3.53
- [12] Smahliuk, S.V. (2022). Legal regulation of procedural activities for conducting covert investigative (search) actions and using their results in criminal proceedings. *Our Law*, 4, 211-218. DOI: 10.32782/NP.2022.4.36
- [13] Voitovych, I.S. (2023). Procedural grounds for conducting investigative (search) actions. *Analytical and comparative jurisprudence*, 2, 330-334. DOI: 10.24144/2788-6018.2023.02.57
- [14] Yaroviy, A.R. (2020). Legal regulation of secret investigative (search) actions. *Legal scientific electronic journal*, 1, 257-261. DOI: 10.32782/2524-0374/2020-1/62
- [15] Zhuravel, V.A., & Kovalenko, A.V. (2022). Research of evidence in criminal proceedings as a component of the evidentiary process. *Bulletin of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine*, 29(2), 313-328. DOI: 10.31359/1993-0909-2022-29-2-313

Список використаних джерел

- [1] Babikov O., Svintsytskyi A., Nazarov V., Kosilova O., Bozhyk V. Rights and freedoms during covert investigations: Balance between security and personal freedoms. *International Journal of Police Science & Management*. 2024. No. 27 (1). P. 43–55. DOI: 10.1177/14613557241259865
- [2] Бабіков О. П. Поняття негласних слідчих (розшукових) дій та їх система за Кримінальним процесуальним кодексом України 2012 року. *Юридичний вісник*. 2023. № 5. С. 155–161. DOI: 10.32782/yuv.v5.2023.5
- [3] Черниш Р. Ф., Пастух Ю. С. Використання матеріалів негласних слідчих (розшукових) дій: окремі практичні аспекти. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 1. С. 299–301. DOI: 10.32782/2524-0374/2021-1/73
- [4] Дахно О. Ю. Порядок засекречування, розсекречування та знищення матеріальних носіїв інформації щодо проведення негласних слідчих (розшукових) дій: національний аспект. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 2. С. 156–160. DOI: 10.32782/2524-0374/2022-2/34
- [5] Головка М. Б., Пророченко В. В. Особливості співвідношення оперативно-розшукових заходів та негласних слідчих (розшукових) дій. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2019. № 5. С. 290–293. DOI: 10.32782/2524-0374/2019-5/69
- [6] Грібов М. Л. Проведення негласних слідчих (розшукових) дій щодо особи за її згодою. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2018. № 1. С. 87–95.
- [7] Хоменко І. В. Правове забезпечення проведення негласних слідчих (розшукових) дій в умовах особливого режиму досудового розслідування. *Київський часопис права*. 2023. № 4. С. 194–202. DOI: 10.32782/kij/2022.4.29
- [8] Колесник В. А. Втручання в приватне спілкування і забезпечення прав особи під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій. *Вісник Академії адвокатури України*. 2014. Т. 11. № 3. С. 37–44.
- [9] Колесник В. А. Гарантії дотримання прав особи при проведенні негласних слідчих (розшукових) дій. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2021. Вип. 63. С. 293–297. DOI: 10.24144/2307-3322.2021.63.51
- [10] Мітрухов П. М. Вирішення окремих законодавчих проблем у діяльності Національної поліції України. *Сучасна європейська поліцейстика та можливості її використання в діяльності Національної поліції України* : зб. тез доп. учасників Міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 11 квіт. 2019 р.). Харків : ХНУВС, 2019. С. 167–168.
- [11] Русінов Є. О. Гарантії законності збирання доказів слідчими підрозділами органів безпеки України при проведенні негласних слідчих (розшукових) дій у кримінальному провадженні. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2023. № 3 (30). С. 550–560. DOI: 10.32631/vca.2023.3.53
- [12] Смаглюк С. В. Правове регулювання процесуальної діяльності з проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні. *Наше право*. 2022. № 4. С. 211–218. DOI: 10.32782/NP.2022.4.36
- [13] Войтович І. С. Процесуальні підстави проведення слідчих (розшукових) дій. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 2. С. 330–334. DOI: 10.24144/2788-6018.2023.02.57
- [14] Яровий А. Р. Правове регулювання проведення негласних слідчих (розшукових) дій. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 1. С. 257–261. DOI: 10.32782/2524-0374/2020-1/62
- [15] Журавель В. А., Коваленко А. В. Дослідження доказів у кримінальному провадженні як складова процесу доказування. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2022. Т. 29. № 2. С. 313–328. DOI: 10.31359/1993-0909-2022-29-2-313

TYMOSHCHUK Serhii

Postgraduate Student of the Research Laboratory on Crime Prevention of the Educational and Scientific Institute of Police Activity of the National Academy of Internal Affairs

Kyiv, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0009-0002-9796-5871>

INTERFERENCE IN PRIVATE COMMUNICATIONS: PROBLEM ISSUES AND WAYS TO SOLUTION THEM

Abstract. *The article is devoted to a comprehensive analysis of the problematic aspects of the legal regulation of interference in private communications in the context of ensuring the right of an individual to privacy in Ukraine. Taking into account international legal standards, in particular the Universal Declaration of Human Rights, the International Covenant on Civil and Political Rights and the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, the author considers the issue of legality, limits and guarantees of interference in the sphere of communication of an individual. Emphasis is placed on the practice of the European Court of Human Rights, which defines clear criteria for the admissibility of state interference in personal communication, including requirements for legality, foreseeability, reasonableness and proportionality of the interference. Attention is paid to the regulatory regulation of covert investigative (search) actions related to interference in private communication in the Criminal Procedure Code of Ukraine, in particular to the norms of Articles 14, 258 and other provisions of Chapter 21. Contradictions between the provisions of the Constitution of Ukraine and the Criminal Procedure Law, which may cause legal uncertainty and abuse, are clarified. The need to modernize Article 31 of the Constitution of Ukraine in accordance with modern legal challenges is substantiated. Particular attention is paid to the issues of ensuring the confidentiality of communication between a lawyer and a clergyman with a client, the practice of the ECHR in the cases of "Kastravet v. Moldova", "Michaud v. France", "Altay v. Turkey", etc. is analyzed. The author suggests specific ways to improve the legislation, in particular by clarifying Part 5 Art. 258 of the Criminal Procedure Code and its addition with provisions that would make it impossible to use information obtained in violation of legal confidentiality. The feasibility of introducing the possibility of interference in private communication with the voluntary consent of a person in the presence of a threat to his life or safety is also substantiated. As a result, a number of proposals have been formulated to harmonize national legislation with international standards in the field of protection of the right to privacy, as well as to improve procedural guarantees that should become an effective barrier against unjustified interference in the sphere of personal communication.*

Keywords: *right to privacy; private communication; secret investigative actions; lawyer-client privilege; European Court of Human Rights; criminal proceedings; procedural guarantees; interference; confidentiality; international standards.*

DOI: 10.33270/0525693.21
УДК 343.214

ТКАЧУК Юрій

здобувач кафедри кримінального права Національної академії внутрішніх справ
м. Київ, Україна
ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-1502-6198>

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ КЛАСИФІКАЦІЇ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИХ САНКЦІЙ ЗА СТУПЕНЕМ ВИЗНАЧЕННЯ ЇХ МЕЖ

Анотація. Статтю присвячено аналізу теоретичних засад класифікації кримінально-правових санкцій за ступенем визначення їх меж. Виокремлено види санкцій залежно від визначення їх меж, висвітлено наукові дискусії щодо їх диференціації. Констатовано наявність в чинному кримінальному законодавстві відносно визначених та абсолютно визначених санкцій. З'ясовано сутність відносно визначених санкцій, якими є санкції, що передбачають покарання одного виду, встановлюючи нижчу та вищу або лише вищу його межу. Встановлено, що в чинному Кримінальному кодексі України, так само як і в положеннях проекту нового Кримінального кодексу, відносно визначеними санкціями є всі санкції Особливої частини. Доведено повне відображення відносно визначеними санкціями змістової та функціональної специфіки покарання. Досліджено, що відносно визначені санкції сприяють індивідуалізації покарання з урахуванням ступеня тяжкості вчиненого діяння, особи винного, обставин, що пом'якшують або обтяжують покарання, із встановленням мінімальних і максимальних меж призначеного покарання. Схарактеризовано абсолютно визначені санкції, що містять вказівку на чітко окреслений розмір включеного до нього виду покарання, зазначають конкретний захід державного впливу, встановлюючи єдиний вид покарання. Обґрунтовано слушність негативного ставлення вчених до абсолютно визначених санкцій лише у випадку існування безальтернативних абсолютно визначених санкцій. Зазначено, що за наявності альтернативних абсолютно визначених санкцій можливість вибору покарання суд має. Акцентовано на наявності абсолютно визначених санкцій у ч. 2 ст. 111, ч. 8 ст. 111¹, ч. 2 ст. 113, ч. 6 ст. 152, ч. 6 ст. 153 Кримінального кодексу України. Засвідчено, що практика застосування абсолютно визначених санкцій у випадку їх конструювання як альтернативних не викликає заперечень та є цілком виправданою з огляду на ступінь тяжкості вчинених діянь, надаючи можливість суду реалізовувати принцип диференціації кримінальної відповідальності та покарання. Сформульовано висновок, що визначеність змісту кримінально-правової санкції припускає наявність її максимальної та мінімальної меж, дотримання яких є необхідною вимогою принципу законності та конкретного ступеня формальної визначеності.

Ключові слова: кримінальна відповідальність; кримінальне правопорушення; кримінально-правова санкція; класифікація; покарання; відносно визначені санкції; абсолютно визначені санкції.

Рекомендоване посилання:

Ткачук Ю. Теоретичні засади класифікації кримінально-правових санкцій за ступенем визначення їх меж. *Наука і правоохорона*. 2025. Вип. 3 (69). С. 180–185. DOI: 10.33270/0525693.21

Вступ

У сучасних умовах сьогодення Україна робить суттєві кроки на шляху до модернізації системи чинних кримінально-правових санкцій. До кримінального законодавства внесено значну кількість змін і доповнень, що набрали чинності. Окрім того, триває робота над розробленням проекту нового Кримінального кодексу України (далі – КК України).

Водночас політична та економічна ситуація в державі є непростотою і характеризується браком узгодженого державного політичного життя. Умовою нормального функціонування держави є

можливість забезпечення протидії різноманітним загрозам і спрямованість на реалізацію національних інтересів України (Cherniei et al., 2023). Стабільність громадянського суспільства є базисом для досягнення гармонії між законодавчою, виконавчою та судовою гілками влади, функціонування громадських і приватних організацій, вільного розвитку особи та задоволення її найголовніших потреб (Babanina, 2019).

Низку питань, що стосуються запровадження ефективних заходів кримінально-правового впливу, досі не вирішено, причому сучасний етап соціально-економічних відносин засвідчує потребу

в переході правової системи України на якісно новий рівень. Слід констатувати доцільність розвитку кримінально-правової регламентації порядку призначення та виконання покарань шляхом проголошення обґрунтованих кримінально-правових санкцій для захисту інтересів громадянського суспільства через створення умов для виправлення і ресоціалізації засуджених, запобігання вчиненню нових кримінальних правопорушень як засудженими, так і іншими особами.

Метою цієї статті є комплексний аналіз теоретичних засад класифікації кримінально-правових санкцій за ступенем визначення їх меж, а також окреслення шляхів удосконалення норм вітчизняного законодавства в цьому напрямі. Завдання роботи полягає в пошуку неузгодженостей серед зазначеної термінології, дефініції науково обґрунтованих рекомендацій стосовно вдосконалення норм чинного КК України, напрацюванні пропозицій, які б допомагали усуненню виявлених колізій. Отримані результати сприятимуть формулюванню рекомендацій стосовно практичного застосування зазначених норм (Tumanians et al., 2023).

Матеріали та методи

Проблему визначення та класифікації кримінально-правових санкцій досліджує значна кількість учених. Зокрема, Ю. В. Філей (2006) здійснив критичний аналіз сучасних концепцій щодо визначення їх сутності та класифікації й засвідчив потребу в зміні низки санкцій, виявивши, що здебільшого суди призначають покарання за кримінальні правопорушення проти власності на мінімальний строк, встановлений у санкції статті; А. А. Музика та О. П. Горох (2010) дослідили проблеми призначення покарання за кримінальні правопорушення у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів (ст. 305–320, 322, 324 КК України¹), вивчивши систему та види покарань, питання виправлення засуджених і запобігання вчиненню ними нових протиправних діянь, призначення покарання за кримінальні правопорушення у сфері обігу наркотиків з урахуванням ступеня їх тяжкості, особи винного, обставин, які пом'якшують або обтяжують покарання. Учені запропонували методологічний підхід до аналізу засад і принципів формування санкцій, який передбачає використання сучасного методологічного контексту правової науки, аналіз обґрунтування санкцій норм Загальної та Особливої частин КК України з виокремленням базових проблемних аспектів та шляхів усунення недоліків у цій сфері; О. О. Книженко (2011) до теоретичних засад встановлення санкцій у кримінальному праві віднесла вчення про санкції у праві, принципи

кримінального права, мету заходів кримінально-правового впливу, диференціацію та індивідуалізацію відповідальності у кримінальному праві, юридичну конструкцію як засіб юридичної техніки, класифікацію санкцій у кримінальному праві та здійснила авторську класифікацію санкцій залежно від підстав застосування та репресивного впливу й поділила їх на покарання, звільнення від покарання та його відбування, звільнення від кримінальної відповідальності, примусові заходи виховного та медичного характеру, примусове лікування. За правовими наслідками, яких зазнає особа в результаті вчинення суспільно небезпечного діяння, автор виокремила негативні (обмеження) та позитивні (заохочення) санкції. За розумінням санкцій як частини кримінально-правової норми вчена визначила санкції, передбачені як у нормах Загальної, так і Особливої частин КК України (за місцем описання змісту санкції); одиничні, альтернативні, прості та кумулятивні санкції (за характером структури); абсолютно й відносно визначені санкції (за ступенем визначеності).

Однак, попри суттєве наукове та практичне значення напрацювань зазначених науковців, багато питань щодо дефініції та диференціації кримінально-правових санкцій у вітчизняному законодавстві є дискусійними, що свідчить про надзвичайну актуальність окресленої проблематики.

Для проведення наукового дослідження теоретичних засад класифікації кримінально-правових санкцій за ступенем визначення їх меж доцільною вбачаємо пропозицію про використання в цій праці сукупності загальнонаукових і спеціальних загальноприйнятих методів пізнання. Отже, слід констатувати, що в дослідженні застосовано такі методи, як діалектичний, компаративістський, догматичний, системний, індукції, дедукції, морфологічного аналізу та синтезу. Зазначена методологічна база сприяла достатній науковій обґрунтованості дослідження.

Результати й обговорення

У кримінальному законодавстві за ступенем визначення меж кримінально-правових санкцій виокремлено такі їх види: абсолютно визначені, відносно визначені, альтернативні, відсильні (Burdin, 2004, Hutorova, 2003, Sotula, 2015); неконкретизовані, абсолютно визначені, відносно визначені, безпосередньо визначені, опосередковано визначені (відсильні), альтернативні, безальтернативні (одиничні), прості та кумулятивні (складні або сумарні) (Lisniak, 2014).

У нашій роботі ми зосередимо увагу на двох загальноприйнятих видах санкцій цього критерію класифікації – відносно визначених та абсолютно визначених санкціях.

Отже, відносно визначена санкція – це санкція, в якій кожне з покарань має нижчу та (або) вищу межу розміру покарання. Тому, відносно визначеними санкціями є санкції, які

¹ Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2341-14>

встановлюють нижчу та вищу або лише вищу межу покарання стосовно особи, що вчинила кримінальне покарання. Відносно визначена санкція передбачає можливість застосування лише одного виду основного покарання в певних межах, вказуючи або не вказуючи його вищу межу (Syiploki, & Nytko, 2022). Вважаємо, що в нормах чинного КК України відносно визначеними є всі санкції Особливої частини КК України (Filei, 2006), так само як і в положеннях проекту нового КК України. Для обґрунтування цієї позиції слід зазначити, що й альтернативні, й безальтернативні кримінально-правові санкції мають обов'язково визначені законом межі (і нижчу, і вищу – від трьох до чотирьох років, що вбачається в положеннях і чинного КК України, і проекту нового КК України) або лише вищу межу (до п'яти років позбавлення волі, що наявно лише в положеннях чинного КК України) (Tkachuk, 2025).

Загальноприйнятим положенням є також і той факт, що відносно визначені санкції містять вказівки на розміри покарання, обумовлені динамічною залежністю змісту санкції від ступеня суспільної небезпеки діяння та особи винного. Отже, безперечно, що відносно визначені санкції сприяють найбільш повному й точному висвітленню всієї змістової та функціональної специфіки покарання (Boichuk, 2020).

У теорії кримінального права виокремлено два види відносно визначених санкцій:

а) які передбачають нижчу та вищу межі покарання (наприклад, незаконне введення будь-яким способом наркотичних речовин або їх аналогів в організм іншої особи проти її волі (ч. 1 ст. 314 КК України¹) карається позбавленням волі на строк від двох до п'яти років). У цьому разі суд має право обирати конкретний вид і розмір покарання в цих межах з огляду на особливості кожного кримінального правопорушення та особи винного (Sotula, 2015);

б) передбачають лише вищу межу покарання. Тому, якщо текстуально нижчу межу не вказано, її встановлюють на підставі відповідної норми Загальної частини КК України. Наприклад, за ухилення від призову на строкову військову службу (ст. 335 КК України) передбачено покарання у виді обмеження волі на строк до 3 років. Це означає, що для визначення нижчої межі цього виду покарання слід звернутися до ч. 2 ст. 61 КК України (обмеження волі), в якій встановлено мінімальний розмір цього покарання – один рік². Тобто, у подібних випадках нижчу межу покарання визначають мінімально можливим розміром (межею) цього покарання, передбаченим Загальною частиною КК України (Sotula, 2015).

Однак, на відміну від абсолютно визначених, відносно визначені санкції не передбачають чіткої фіксації та встановлення одного конкретного розміру покарання, надаючи суду можливість індивідуалізувати його залежно від особливостей вчиненого кримінального правопорушення та особи винного. Наприклад, санкція ч. 4 ст. 197¹ КК України хоча і є відносно визначеною, проте є безальтернативною, тобто такою, що передбачає лише один вид покарання – позбавлення волі на строк від одного до трьох років. Безперечно, у КК є такі кримінально-правові норми, санкція в яких має бути безальтернативною і передбачати лише позбавлення волі як єдиний можливий вид основного покарання (наприклад, ст. 115, 348, 442 КК України). Тобто, позбавлення волі як єдино можливий вид покарання повинно міститися лише в санкціях норм, що передбачають відповідальність за вчинення тяжких та особливо тяжких злочинів, які посягають на найвищу соціальну цінність – життя людини³.

Як доведено в наукових дослідженнях, аналіз відносно визначених санкцій за вчинення умисних вбивств у положеннях чинного КК України свідчить про негативну тенденцію у визначенні розриву між нижчою та вищою межами покарання, що передбачає суддівський розсуд під час визначення міри такого покарання, який іноді становить десять років (Sotula, 2015). Відповідно до санкцій норм, які передбачають покарання за кримінальні правопорушення, наслідком яких є смерть особи, за ч. 1 ст. 115 КК України можна отримати менше покарання (від семи років), ніж за замах на вбивство журналіста (ст. 348¹ КК – від дев'яти років) або захисника чи представника особи у зв'язку з діяльністю, пов'язаною з наданням правової допомоги (ст. 400 КК – від восьми років) (Sotula, 2015).

Безперечно, позитивним моментам наявності в нормах КК України відносно визначених санкцій є можливість індивідуалізації покарання з урахуванням ступеня тяжкості вчиненого діяння, особи винного та обставин, що пом'якшують або обтяжують покарання. Крім цього, законодавець встановлює мінімальні та максимальні межі покарання. Отже, шляхом встановлення в КК України відносно визначених санкцій законодавець дає можливість суду, зважаючи на конкретні обставини кримінального провадження, призначити покарання, яке необхідне та достатнє для виправлення особи та запобігання вчиненню нею чи іншими особами нових кримінальних правопорушень (Korabel, 2020).

Іншим видом кримінально-правових санкцій, які є предметом нашого дослідження, є абсолютно визначені санкції, тобто ті, що містять вказівку на єдиний розмір включеного до санкції виду покарання. Тобто, абсолютно визначені

¹ Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2341-14>

² Там само.

³ Там само.

санкції окреслюють конкретний захід державного впливу, що повинен бути застосований у випадку порушення цієї норми, вони встановлюють один вид покарання, вказуючи його точний розмір (Boichuk, 2020). Відмінність абсолютно визначених санкцій від інших видів кримінально-правових санкцій полягає в тому, що законодавець вирішує питання безпосередньо про вид і розмір покарання за вчинення будь-якого кримінального правопорушення, передбаченого диспозицією певної статті, незалежно від його індивідуальних особливостей. Тому практика застосування абсолютно визначених санкцій не викликала значних складнощів і покарання визначалося фактично під час кваліфікації суспільно небезпечного посягання. Донині в чинному кримінальному законодавстві абсолютно визначені санкції не застосовувалися (Sotula, 2015).

Однак в умовах сьогодення, відповідно до змін, внесених до норм КК України Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо впровадження Єдиного реєстру осіб, засуджених за злочини проти статеві свободи та статеві недоторканості малолітньої особи, та посилення відповідальності за злочини, вчинені проти статеві свободи та статеві недоторканості малолітньої особи» від 19 грудня 2019 року № 409-IX¹ та Законом України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за злочини проти основ національної безпеки України в умовах дії режиму воєнного стану» від 3 березня 2022 року № 2113-IX² [9], цей вид санкцій передбачено в ч. 2 ст. 111, ч. 8 ст. 111¹, ч. 2 ст. 113, ч. 6 ст. 152, ч. 6 ст. 153 КК України.

Переважає більшість учених-криміналістів повсякчас не схвалювала застосування абсолютно визначених санкцій, оскільки це позбавляло суд можливості індивідуалізувати покарання. Однак таке твердження, на нашу думку, є істинним лише в разі наявності безальтернативних абсолютно визначених санкцій, коли можливість вибору покарання, хоча й досить обмежена, у суду є. Наприклад, у разі поєднання позбавлення волі строком 15 років і довічного позбавлення волі (що передбачено в ч. 2 ст. 111,

ч. 8 ст. 111¹, ч. 2 ст. 113, ч. 6 ст. 152, ч. 6 ст. 153 КК України³) принцип індивідуалізації покарання під час призначення не буде порушено, оскільки можливість вибору виду покарання в суду все ж таки наявна. Тому, практика застосування абсолютно визначених санкцій у разі їх конструювання як альтернативних не викликає заперечень, є цілком виправданою з огляду на ступінь тяжкості вчинених діянь і можливості суду реалізовувати принцип диференціації кримінальної відповідальності та покарання (Tkachuk, 2025).

Отже, думка про те, що абсолютно визначеними є санкції, які містять покарання у вигляді довічного позбавлення волі та позбавлення спеціального, військового або військового звання, класного чину й державних нагород, є слушною, адже окреслені покарання не допускають визначення їх термінів під час призначення судом (Sotula, 2015).

Окрім того, зазначимо й ще про один специфічний вид санкцій, які відсутні в нормах чинного КК України, – абсолютно невизначені санкції (Filei, 2006). Залежно від ступеня конкретизації обсягу відповідальності в теорії кримінального права виокремлюють абсолютно невизначені санкції, у яких не вказано ані виду, ані розміру покарання. Це такий вид кримінально-правових санкцій, що узаконює свавілля судді, є однією з найнедосконалих частин норми, завдяки яким могла існувати середньовічна система кримінального права, сповнена жорстокості. Більшість сучасних кримінально-правових систем уже відмовилася від використання абсолютно невизначених санкцій як таких, що не мають права на існування (Cherkashyn, & Filei, 2023).

Висновки

У положеннях чинного КК України всі санкції норм є відносно визначеними, оскільки містять покарання з визначеними нижніми та вищими або лише вищими межами. Таким чином, визначеність змісту кримінально-правової санкції припускає як наявність максимальної та мінімальної меж, дотримання яких є необхідною вимогою принципу законності в правозастосовчій діяльності, так і конкретний ступінь формальної визначеності.

Вважаємо недоцільним у досліджуваних критеріях класифікації (ступінь визначеності меж кримінально-правових санкцій) поєднувати два види кримінально-правових санкцій: альтернативні та відносно визначені. Адже це види санкцій, які слід виокремлювати за різними критеріями – відносно визначені санкції класифікуються за критерієм ступеня визначеності меж санкцій, а альтернативні – за особливостями конструкції кримінально-правових санкцій. Тому, пропонуємо класифікувати кримінально-правові санкції за

¹ Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо впровадження Єдиного реєстру осіб, засуджених за злочини проти статеві свободи та статеві недоторканості малолітньої особи, та посилення відповідальності за злочини, вчинені проти статеві свободи та статеві недоторканості малолітньої особи : Закон України від 19 груд. 2019 р. № 409-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/409-20#Text>

² Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за злочини проти основ національної безпеки України в умовах дії режиму воєнного стану : Закон України від 3 берез. 2022 р. № 2113-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2113-20#Text>

³ Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2341-14>

ступенем визначеності їх меж на такі види:
1) відносно визначені санкції (усі санкції КК України); 2) абсолютно визначені санкції (які в альтернативі з позбавлення волі строком на

15 років містять довічне позбавлення волі);
3) абсолютно невизначені санкції (у КК України відсутні).

References

- [1] Babanina, V. (2019). Structure of Mechanism of Implementation of Criminal Legislation. *Scientific Journal of the National Academy of Internal Affairs*, 24(2), 81-86. DOI: 10.33270/01191112.81
- [2] Boichuk, V.Yu. (2020). Sanctions for the transfer or collection of information constituting official information collected in the process of operational-search, counterintelligence activities, in the field of national defense. *Scientific Bulletin of Public and Private Law*, 6(1), 210-216. DOI: 10.32844/2618-1258.2020.6-1.37
- [3] Burdin, V.M. (2004). Sanctions of individual articles of the Special Part of the Criminal Code of Ukraine require changes. *Life and Law*, 4, 44-51.
- [4] Cherkashyn, I.I., & Filei, Yu.V. (2023). Criminal sanctions for misappropriation, embezzlement of property or taking possession of it through abuse of official position. *Law and Security*, 2, 34-42. DOI: 10.32631/pb.2023.2.03
- [5] Cherniei, V., Cherniavsky, S., Babanina, V., Tykhonova, O., & Hudkova, H. (2023). Características de la responsabilidad por revelación del secreto bancario en Europa y Estados Unidos. *Jurídicas CUC*, 19(1), 311-338. DOI: 10.17981/juridcuc.19.1.2023.11
- [6] Filei, Yu. (2006). Criminal-legal sanctions and their application for crimes against property. Extended abstract of candidate's thesis. Lviv.
- [7] Hutorova, N.O. (2003). Crimes against state finances: a mechanism for constructing criminal-legal sanctions. *Bulletin of the National University of Internal Affairs*, 23, 11-14.
- [8] Knyzhenko, O.O. (2011). *Sanctions in criminal law*. Kharkiv: NikaNova.
- [9] Korabel, M. (2020). Legal analysis of the formation of sanctions of criminal law norms. *Entrepreneurship, economy and law*, 2, 287-291. DOI: 10.32849/2663-5313/2020.2.48
- [10] Lisniak, V.V. (2014). Sanctions of norms provided for in Article 320 of the Criminal Code of Ukraine. *Science and law enforcement*, 4, 210-215.
- [11] Muzyka, A.A., & Horokh, O.P. (2010). *Punishment for illegal trafficking in narcotic drugs*. Khmelnytskyi: Khmelnytskyi University of Management and law.
- [12] Sotula, O.S. (2015). Sanctions for crimes against life: conditionality, structure, types. *Scientific Bulletin of Uzhgorod National University. Series "Law"*, 35(2.3), 106-108.
- [13] Syiploki, M.V., & Nytko, Ya.M. (2022). Sanctions in the system of criminal-legal means of protection of security activities. *Scientific Bulletin of Uzhgorod National University. Series "Law"*, 69, 412-417. DOI: 10.24144/2307-3322.2021.69.69
- [14] Tkachuk, Yu.O. (2025). Sanctions in the draft of the new Criminal Code of Ukraine. *International and national security: theoretical and applied aspects: materials of the 9th International Scientific-Practical Conference* (Vol. 1), (pp. 582-583). Dnipro: Dnipro State University of Internal Affairs.
- [15] Tumanians, A., Hetman, H., Babanina, V., & Dovbush, R. (2023). Features of Ensuring the Right to Liberty and Personal Integrity In Criminal Proceedings Under the Conditions of Martial Law: Precedent Practice of the European Court of Human Rights and Ukrainian Realities. *Access to Justice in Eastern Europe*, 2(19), 153-171. DOI: 10.33327/AJEE-18-6.2-n000226

Список використаних джерел

- [1] Babanina V. Structure of Mechanism of Implementation of Criminal Legislation. *Scientific Journal of the National Academy of Internal Affairs*. 2019. No. 24 (2). P. 81–86. DOI: 10.33270/01191112.81
- [2] Бойчук В. Ю. Санкції за передачу або збирання відомостей, що становлять службову інформацію, зібрану у процесі оперативно-розшукової, контррозвідувальної діяльності, у сфері оборони країни. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2020. Вип. 6 (1). С. 210–216. DOI: 10.32844/2618-1258.2020.6-1.37
- [3] Бурдін В. М. Санкції окремих статей Особливої частини КК України потребують змін. *Життя і право*. 2004. № 4. С. 44–51.
- [4] Черкашин І. І., Філей Ю. В. Кримінально-правові санкції за привласнення, розтрату майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем. *Право і безпека*. 2023. № 2. С. 34–42. DOI: 10.32631/pb.2023.2.03
- [5] Cherniei V., Cherniavsky S., Babanina V., Tykhonova O., Hudkova H. Características de la responsabilidad por revelación del secreto bancario en Europa y Estados Unidos. *Jurídicas CUC*. 2023. No. 19 (1). P. 311–338. DOI: 10.17981/juridcuc.19.1.2023.11
- [6] Філей Ю. Кримінально-правові санкції та їх застосування за злочини проти власності : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Львів, 2006. 20 с.

- [7] Гуторова Н. О. Злочини проти державних фінансів: механізм побудови кримінально-правових санкцій. *Вісник Національного університету внутрішніх справ*. 2003. Вип. 23. С. 11–14.
- [8] Книженко О. О. Санкції у кримінальному праві : монографія. Харків : НікаНова, 2011. 336 с.
- [9] Корабель М. Правовий аналіз формування санкцій кримінально-правової норми. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 2. С. 287–291. DOI: 10.32849/2663-5313/2020.2.48
- [10] Лісняк В. В. Санкції норм, передбачених ст. 320 Кримінального кодексу України. *Наука і правоохорона*. 2014. № 4. С. 210–215.
- [11] Музика А. А., Горох О. П. Покарання за незаконний обіг наркотичних засобів : монографія. Хмельницький : Хмельн. ун-т упр. та права, 2010. 256 с.
- [12] Сотула О. С. Санкції за злочини проти життя: обумовленість, структура, види. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2015. Вип. 35 (2.3). С. 106–108.
- [13] Сийпловіч М. В., Нитка Я. М. Санкції в системі кримінально-правових засобів захисту охоронної діяльності. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2022. Вип. 69. С. 412–417. DOI: 10.24144/2307-3322.2021.69.69
- [14] Ткачук Ю. О. Санкції в проекті нового Кримінального кодексу України. *Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти* : матеріали IX Міжнар. наук.-практ. конф. (Дніпро, 21 берез. 2025 р.) : у 2 ч. Дніпро : Дніпр. держ. ун-т внутр. справ, 2025. Ч. I. С. 582–583.
- [15] Tumanians A., Hetman H., Babanina V., Dovbush R. Features of Ensuring the Right to Liberty and Personal Integrity In Criminal Proceedings Under the Conditions of Martial Law: Precedent Practice of the European Court of Human Rights and Ukrainian Realities. *Access to Justice in Eastern Europe*. 2023. No. 2 (19). P. 153–171. DOI: 10.33327/AJEE-18-6.2-n000226

TKACHUK Yurii

Resuarcher of the Department of Criminal Law of the National Academy of Internal Affairs
Kyiv, Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-1502-6198>

THEORETICAL PRINCIPLES OF CLASSIFICATION OF CRIMINAL SANCTIONS BY THE DEGREE OF DEFINITION OF THEIR BOUNDARIES

Abstract. The article is devoted to the analysis of the theoretical foundations of the classification of criminal sanctions according to the degree of determination of their limits. The types of sanctions are identified depending on the definition of their boundaries, scientific discussions on their differentiation are characterized. The existence of relatively-defined and absolutely-defined sanctions in the current criminal legislation is stated. The essence of relatively defined sanctions has been clarified, which are sanctions that provide for punishment of one type, setting a lower and higher or only higher limit. It is noted that in the current Criminal Code of Ukraine, as well as in the provisions of the draft new Criminal Code, all sanctions of the Special Part are relatively defined sanctions. The full reflection of the substantive and functional specifics of the punishment by the relatively determined sanctions has been proven. It is determined that relatively defined sanctions contribute to the individualization of the punishment, taking into account the severity of the committed act, the person of the perpetrator, the circumstances that mitigate or aggravate the punishment, with the establishment of minimum and maximum limits of the imposed punishment. Absolutely defined sanctions are characterized, containing an indication of a clearly defined amount of the type of punishment included in it, indicate a specific measure of state influence, establishing a single type of punishment. The suitability of scientists' negative attitude to absolutely defined sanctions has been determined only in the case of the existence of non-alternative absolutely defined sanctions. It is noted that in the presence of alternative absolutely defined sanctions, the court has the possibility of choosing a punishment. The existence of absolutely defined sanctions in Part 2 of Article 111, Part 8 of Article 111-1, Part 2 of Article 113, Part 6 of Article 152, Part 6 of Article 153 of the current Criminal Code of Ukraine is stated. It is proved that the practice of applying absolutely defined sanctions in the case of their construction as alternatives does not cause objections and is quite justified in view of the severity of the committed acts, allowing the court to implement the principle of differentiation of criminal liability and punishment. It is concluded that the certainty of the content of a criminal law sanction presupposes the existence of its maximum and minimum limit, compliance with which is a necessary requirement of the principle of legality and a specific degree of formal certainty.

Keywords: criminal liability; criminal offense; criminal law sanction; classification; punishment; relatively defined sanctions; absolutely defined sanctions.

DOI: 10.33270/0525693.22
УДК 351.75

ХОМЕНКО Анастасія

аспірант кафедри кримінального права Національної академії внутрішніх справ
м. Київ, Україна
ORCID: <https://orcid.org/0009-0006-2082-7832>

ОСОБЛИВОСТІ ОБ'ЄКТИВНОЇ СТОРОНИ НЕЗАКОННОГО ПОВОДЖЕННЯ ЗІ ЗБРОЄЮ, БОЙОВИМИ ПРИПАСАМИ АБО ВИБУХОВИМИ РЕЧОВИНАМИ

Анотація. У статті досліджено актуальні проблеми об'єктивної сторони кримінального правопорушення, передбаченого ст. 263 Кримінального кодексу України, незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами. На основі аналізу чинного законодавства, наукових позицій та судової практики визначено зміст форм діяння, які охоплені об'єктивною стороною складу кримінального правопорушення: незаконне носіння, зберігання, придбання, передача, збут, виготовлення та ремонт. Акцентовано на проблематиці визначення правової природи дій, які охоплені поняттям незаконного поводження зі зброєю. З'ясовано, що несформованість понятійного апарату та брак спеціального закону про обіг зброї ускладнюють правозастосування і кваліфікацію діянь. Увагу зосереджено на проблематиці розмежування понять носіння і зберігання, а також визначення меж поняття «без передбаченого законом дозволу». Аналіз судових рішень засвідчує, що суди мають різні підходи до визначення фактичного контролю за предметами правопорушення, зокрема у випадках зберігання зброї в житлі чи переміщення її в транспортних засобах. Розглянуто вплив воєнного стану на правову оцінку діянь, оскільки в низці випадків суди визнають дії особи такими, що не є кримінально протиправними. Сформульовано висновок, що об'єктивну сторону слід оцінювати не лише формально, а й з огляду на конкретні обставини справи, зокрема наявність фактичного контролю за предметом. Аргументовано необхідність законодавчої конкретизації ознак об'єктивної сторони правопорушення для досягнення єдності правозастосування та запобігання помилковій кваліфікації діянь шляхом прийняття спеціального закону про зброю, який уніфікує підходи до кваліфікації таких правопорушень і сприятиме правовій визначеності та єдності судової практики.

Ключові слова: незаконне поводження зі зброєю; об'єктивна сторона; кримінальне правопорушення; бойові припаси; вибухові речовини; кримінальна відповідальність; судова практика.

Рекомендоване посилання:

Хоменко А. Особливості об'єктивної сторони незаконного поводження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами. *Наука і правоохорона*. 2025. Вип. 3 (69). С. 186–193. DOI: 10.33270/0525693.22

Вступ

У сучасних умовах забезпечення публічної безпеки та правопорядку питання кримінальної відповідальності за незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами стає дедалі актуальнішим. З огляду на загострення воєнної ситуації, поширення зброї серед цивільного населення спричиняє активізацію обігу незаконної зброї та збільшення кількості кримінальних правопорушень, передбачених КК України.

Особливе місце в системі кримінально-правового забезпечення публічної безпеки, передусім в умовах збройної агресії проти України, посідає проблема незаконного обігу зброї, бойових припасів, вибухових речовин і

вибухових пристроїв. З огляду на фактор підвищеної небезпеки зазначених предметів, їх обіг поза межами контролю держави створює потенційну загрозу для окремих громадян і суспільства загалом. Саме тому доцільно зосередити увагу на кримінально-правовій кваліфікації відповідних діянь, а саме визначенні об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 263 КК України.

Зміст об'єктивної сторони ст. 263 КК України полягає в незаконному носінні, зберіганні, придбанні, передачі або збуті вогнепальної зброї, бойових припасів, вибухових речовин або вибухових пристроїв і незаконному носінні, виготовленні, ремонті або збуті кинджалів,

фінських ножів, кастетів чи іншої холодної зброї¹. Головною проблемою під час кваліфікації діянь, пов'язаних зі зброєю, є недостатня розробленість понятійного апарату. Значна частина термінів так і залишається неоднозначною з погляду як їх правового тлумачення, так і практичного застосування. Саме брак чіткого й системного нормативно-правового акта, який містив би відповідну термінологію, спричиняє складнощі в правозастосовній діяльності, що своєю чергою може призвести до неправильної кваліфікації діяння.

Проблематика незаконного поводження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами стає вкрай важливою в умовах воєнного стану, зокрема йдеться про аналіз елементів складу кримінального правопорушення, насамперед – об'єктивної сторони. Кримінально-правова норма є ключовим елементом для правильної правової кваліфікації протиправного діяння. Об'єктивна сторона кримінального правопорушення охоплює зовнішній вияв протиправного діяння, зокрема конкретні дії або бездіяльність особи, як результат – настають певні суспільно небезпечні наслідки або виникає загроза їх настання.

У кримінально-правовій літературі питання об'єктивної сторони кримінального правопорушення досліджували такі науковці, як Д. О. Балобанова, В. В. Вербановський, І. Б. Газдайка-Василишин, В. В. Голубош, Д. О. Новіков, В. П. Савенко, С. Д. Шапченко та ін.

Матеріали та методи

У процесі дослідження об'єктивної сторони незаконного поводження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами використано комплекс загальнонаукових і спеціально-юридичних методів, що надали можливість забезпечити всебічність й обґрунтованість отриманих результатів. Основним серед них став формально-юридичний метод, який дав змогу здійснити аналіз змісту ст. 263 КК України, розглянути законодавчу конструкцію складу кримінального правопорушення, визначити ознаки об'єктивної сторони.

Порівняльно-правовий метод використано для зіставлення чинних норм кримінального законодавства з положеннями судової практики, постанов Пленуму Верховного Суду України та позицій науковців з метою виявлення можливих розбіжностей у тлумаченні й застосуванні понять, що охоплені об'єктивною стороною правопорушення. Системно-структурний метод сприяв з'ясуванню місця кримінально-правової норми ст. 263 КК України в системі кримінально-правових норм, її взаємозв'язку із суміжними складами

кримінальних правопорушень, зокрема ст. 262, 263-1, 264 КК України. Логіко-юридичний метод допоміг послідовно обґрунтувати правові висновки, що ґрунтуються на аналізі нормативного матеріалу, практики його застосування, а також теоретичних джерел.

Результати й обговорення

Об'єктивна сторона кримінального правопорушення не має законодавчого закріплення, саме тому цей термін передбачає необмежену кількість тлумачень науковців. Зокрема, Д. О. Балобанова та І. Б. Газдайка-Василишин (2025) стверджують, що це є сукупністю ознак кримінального правопорушення, які визначені кримінальним законом і відображають зовнішній вияв посягання. Д. О. Новіков і В. П. Савенко (2022) зазначають, що об'єктивна сторона складу кримінального правопорушення є сукупністю ознак, закріплених у чинному КК України, що відображає зовнішню форму суспільно небезпечного діяння, спрямованого на посягання на об'єкти кримінально-правової охорони.

В. П. Тихий (2017) у своїй роботі зазначає, що об'єктивна сторона кримінальних правопорушень, які посягають на громадську безпеку, полягає в суспільно небезпечному, протиправному діянні, у формі дії або бездіяльності, яке порушує стан громадської безпеки та створює загрозу життю і здоров'ю невизначеного кола осіб, а також здатне завдати істотної шкоди окремим громадянам, суспільству або державі. У переважній більшості випадків такі кримінальні правопорушення мають формальний склад і характеризуються вчиненням активної дії. Водночас деякі з них мають матеріальний склад і можуть бути вчинені шляхом як дії, так і бездіяльності.

Норми ст. 263 КК України, зазначають А. М. Удод і В. В. Драний (2025), мають формальний склад, а тому кримінальна відповідальність настає за створення небезпеки без вимоги настання конкретних наслідків, що своєю чергою зумовлює можливість кваліфікації діянь за сукупністю з іншими кримінальними правопорушеннями, якщо незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами супроводжується вчиненням діянь, що посягають на додаткові об'єкти кримінально-правової охорони, такі як життя, здоров'я, власність тощо. Про склад кримінального правопорушення, передбаченого ст. 263 КК України, зазначає у своїй роботі і Ю. В. Луценко (2023), стверджуючи, що за юридичною конструкцією об'єктивної сторони складу злочинів, передбачені ст. 263 та 263-1 КК України, належать до формальних, тобто таких, для яких достатньо встановлення факту вчинення діяння без необхідності настання шкідливих наслідків.

Кримінально-правова норма ст. 263 КК України має три частини, у ч. 1 законодавець визначає таке положення:

¹ Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>

«1. Носіння, зберігання, придбання, передача чи збут вогнепальної зброї (крім гладкоствольної мисливської), бойових припасів, вибухових речовин або вибухових пристроїв без передбаченого законом дозволу»¹.

На момент набуття чинності КК України об'єктивна сторона кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 263 КК України, встановлювала відповідальність за носіння, зберігання, придбання, виготовлення, ремонт, передачу або збут вогнепальної зброї (крім гладкоствольної мисливської), бойових припасів, вибухових речовин або вибухових пристроїв. 2012 року розділ IX Особливої частини КК України «Кримінальні правопорушення проти громадської безпеки» доповнено ст. 263-1, яка встановлювала відповідальність за незаконне виготовлення, переробку чи ремонт вогнепальної зброї¹, виключивши з об'єктивної сторони ч. 1 ст. 263 форми виготовлення та ремонту, створивши самостійний склад кримінального правопорушення, для посилення забезпечення громадської безпеки.

Запровадження відповідної кримінально-правової норми, зазначає Л. М. Павленко, є істотним доповненням до чинного переліку діянь, що охоплені змістом поняття незаконного поводження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами, передбаченого ст. 263 КК України. Наявність двох взаємопов'язаних норм, які в правозастосовній практиці здебільшого розглядають як взаємодоповнювані, сприятиме подальшій диференціації та індивідуалізації кримінальної відповідальності залежно від характеру вчиненого діяння. У цьому контексті актуальності набуває питання обґрунтованості й повноти переліку форм кримінально протиправної поведінки, які повинні бути визнані обов'язковими ознаками об'єктивної сторони складу відповідного кримінального правопорушення (Pavlenko, 2023).

Після внесення до КК України ст. 263-1 у практиці правоохоронних органів і судів, зауважив М. М. Пороло (2023), постали складнощі, пов'язані з правильною кваліфікацією та розмежуванням складів кримінальних правопорушень, передбачених ст. 263 та 263-1 КК України. Однією з ключових проблем, що істотно ускладнює правозастосування в цій сфері, є брак в Україні спеціального закону «Про зброю», який мав би нормативно врегулювати обіг зброї. У зв'язку з цим регулювання відповідних правовідносин здійснюють переважно на підставі підзаконних нормативно-правових актів, зокрема відомчих документів й інструкцій, що не забезпечує належного рівня правової визначеності.

Зміст зазначених статей засвідчує їх однорідність, ускладнюючи їх розмежування та подальшу кваліфікацію, водночас розширюючи правовий контроль за незаконним поводженням зі зброєю.

З огляду на брак закону, який регулював би відносини зброї, законодавець надає низку нормативно-правових актів, що містять понятійний апарат, метою якого слугує пояснення відповідних термінів для їх кращого розуміння. Одним з таких нормативно-правових актів є ППВСУ від 26. Квітня 2002 року № 3 «Про судову практику в справах про викрадення та інше незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами, вибуховими пристроями чи радіоактивними матеріалами». Також слід зазначити, що ця постанова, крім закріплення форм об'єктивної сторони кримінального правопорушення, передбаченого ст. 263 КК України, засвідчує, що для кваліфікації дій за незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами важливим є встановлення факту незаконності поводження, тобто здійснення будь-якої з форм об'єктивної сторони «без передбаченого законом дозволу».

А. С. Беніцький (2024) стверджує, що в правозастосовній практиці триває дискусія щодо змістового наповнення понять «незаконне поводження зі зброєю» та «без передбаченого законом дозволу». У юридичній літературі дискусію спричиняє питання відповідності диспозиції ч. 1 ст. 263 КК України принципу юридичної визначеності, оскільки ця норма має бланкетний характер і не містить прямих вказівок на конкретні правові джерела, що регулюють дозвіл на обіг відповідних предметів. У зв'язку з браком законів, що конкретизують зазначені терміни, зміст правової заборони в межах цієї кримінально-правової норми залишається нечітким.

А. С. Новосад і С. А. Шалгунова (2020) стосовно поняття «обіг зброї» обстоюють думку, що викрадення, незаконне носіння, зберігання зброї та інші діяння, які в законодавстві кваліфікують як протиправні, є окремими формами незаконного обігу зброї та характеризуються підвищеним рівнем суспільної небезпеки. У зв'язку з цим першочерговим завданням є уточнення змісту поняття «незаконний обіг зброї», а також визначення місця та правового значення його окремих форм, а саме викрадення, вимагання, носіння, зберігання тощо. Можна дійти висновку, що відсутність на законодавчому рівні чіткого визначення поняття «незаконний обіг зброї» ускладнює не лише кваліфікацію відповідних діянь, а й забезпечення єдності правозастосовної практики. У межах чинного кримінального законодавства незаконний обіг зброї охоплює різноманітні форми протиправної діяльності, однак без належної класифікації цих форм і законодавчо визначених критеріїв розмежування

¹ Про внесення змін до Кримінального та Кримінально процесуального кодексів України щодо відповідальності за незаконне поводження зі зброєю та вибухонебезпечними матеріалами: Закон України від 5 лип. 2012 р. № 5064-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5064-17>

постають складнощі, пов'язані зі встановленням ступеня суспільної небезпеки конкретного діяння, що своєю чергою впливає на обґрунтованість притягнення особи до кримінальної відповідальності. Саме тому об'єктивною є потреба впровадження спеціального закону, який регулюватиме обіг зброї в Україні та створить підґрунтя для чіткої кримінально-правової оцінки відповідних правопорушень (Bereza et al., 2020).

Однак, відповідно до постанови Верховного Суду України від 4 грудня 2018 року, суд визнав, що диспозиція ч. 1 ст. 263 КК України не є бланкетною, оскільки містить чітке формулювання діянь, які вважають кримінальним правопорушенням. Стосовно факту незаконності поводження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами без передбаченого законом дозволу суд зазначив, що відсилка до іншого «закону» міститься не в диспозиції ст. 263 КК України, а у формулюванні умови, яка визначає, коли диспозиція статті може бути застосована¹. Верховний Суд України зазначив, що диспозиція ст. 263 КК України є достатньо чіткою та зрозумілою, а відсутність дозволу є зовнішнім юридичним критерієм, який запускає в дію норму статті та не вимагає тлумачення її через інші нормативні акти. Ця позиція дає змогу уникнути правової невизначеності.

У справі від 31 травня 2018 року Верховний Суд України постановив, що поняття «закон», яке використав законодавець у ст. 263 КК України, має розширене тлумачення й охоплює законодавство загалом, зокрема нормативні акти, що регулюють відповідні правовідносини, порушення яких утворює об'єктивну сторону складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 263 КК України². Суд фактично визнав, що кримінальний закон не обов'язково має прямо містити посилання на конкретний нормативний акт.

Носінням холодної, вогнепальної зброї, бойових припасів, вибухових речовин або вибухових пристроїв слід вважати умисні, вчинені без передбаченого законом дозволу дії щодо їх переміщення, транспортування особою безпосередньо при собі (в руках, одязі, сумці, спеціальному футлярі, транспортному засобі тощо)³. В. П. Тихий (2017) вважає, що незаконне носіння зазначених предметів слід розглядати у

випадках перебування особи з ними як на вулиці, так і в приміщенні. На думку науковця, розміщення зброї в межах власного житла також слід кваліфікувати як незаконне носіння. Відповідно до усталеної доктринальної та правозастосовної позиції, зазначає у своїй праці В. В. Голубош (2020), наявність зброї в особистому багажі розцінюють як носіння. Водночас розміщення зазначених у ст. 263 КК України предметів у багажних контейнерах, що не перебувають безпосередньо при особі, кваліфікують як незаконне зберігання. У випадках, коли зброя знаходиться в транспортному засобі, у багажному відсіку або спеціально облаштованому сховищі, розташованому поруч з особою, але не при ній, такі дії підлягають кваліфікації як незаконне зберігання.

У справі, розглянутій Ленінським районним судом м. Дніпра 21 грудня 2023 року, було пред'явлено особі обвинувачення за ч. 1 ст. 263 КК України. Водночас обвинувальний акт не містив відомостей щодо конкретного місця, часу й способу незаконного носіння особою вогнепальної зброї без передбаченого законом дозволу. Крім того, у матеріалах кримінального провадження немає доказів, які підтверджували б факт такого носіння. Під час розгляду питання щодо доведення обвинувачення в частині незаконного носіння вогнепальної зброї суд керувався правовими висновками Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду, викладеними в постанові від 25 травня 2021 року. Згідно з цими висновками, носіння зброї без передбаченого законом дозволу наявне у випадку її переміщення або транспортування винуватою особою безпосередньо при собі (зокрема в руках, в одязі, сумках, спеціальних футлярах, транспортному засобі тощо) незалежно від можливості її швидкого використання. З огляду на встановлені під час судового розгляду фактичні обставини кримінального правопорушення, а саме вилучення саморобної вогнепальної зброї в особи за місцем його постійного проживання, відсутність доказів переміщення вогнепальної зброї безпосередньо при собі, суд дійшов висновку про недоведеність факту незаконного носіння вогнепальної зброї. Відповідно, суд постановив виключити з обвинувачення ознаку за ч. 1 ст. 263 КК України, що стосується носіння зброї без передбаченого законом дозволу⁴.

На підставі зазначеного можна дійти висновку, що під час кваліфікації незаконного поводження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами доцільно враховувати як об'єктивні ознаки фізичного контролю за предметами, передбаченими ст. 263 КК України, так і фактичні обставини їх розміщення. Позиція В. П. Тихого (2017), який вважає, що незаконне

¹ Постанова Верховного Суду України від 4 груд. 2018 р. у справі № 161/3885/16-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/78628039>

² Постанова Верховного Суду України від 31 трав. 2018 р. у справі № 127/27182/15-к. URL: <https://www.reyestr.court.gov.ua/Review/74475834>

³ Про судову практику в справах про викрадення та інше незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами, вибуховими пристроями чи радіоактивними матеріалами: постанова Пленуму Верховного Суду України від 26 квіт. 2002 р. № 3. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0003700-02#Text>

⁴ Вирок Ленінського районного суду м. Дніпропетровська від 21 груд. 2023 р. у справі № 205/5936/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115808145>

носіння слід визнавати незалежно від місця перебування особи, на вулиці чи в межах власного житлового помешкання, видається обґрунтованою у випадку, коли особа має безпосередній контроль за зброєю, навіть у власному житлі. Тобто такі предмети мають знаходитися при особі, а не бути розміщеними в обраною особою місці. Водночас В. В. Голубош (2020), посилаючись на усталені доктринальні та практичні підходи, розмежує носіння та зберігання залежно від того, чи знаходилася зброя безпосередньо при особі. Таке розмежування підтверджено і в судовій практиці, зокрема у справі № 205/5936/23, де предмети, передбачені ст. 263 КК України, виявлені в помешканні особи, але не безпосередньо при ній, були кваліфіковані як незаконне зберігання.

Отже, у разі відсутності факту переміщення зброї при собі (у руках, одязі, сумці тощо), а також за умов її зберігання у відокремлених місцях, що не знаходяться в безпосередньому доступі особи, дії слід кваліфікувати як зберігання, а не носіння. Водночас за наявності контролю за предметами ст. 263 КК України навіть у межах житлового приміщення має бути допустимою кваліфікація за ознаками носіння.

Незаконним зберіганням вогнепальної зброї, бойових припасів, вибухових речовин чи вибухових пристроїв є умисні дії, які полягають у володінні без відповідного дозволу або з протрощенням його дії будь-яким із зазначених предметів, що знаходиться не при особі, а в обраному нею місці.

Згідно з наказом МВС України від 21 серпня 1998 року № 622 «Про затвердження Інструкції про порядок виготовлення, придбання, зберігання, обліку, перевезення та використання вогнепальної, пневматичної і холодної і охолощеної зброї, пристроїв вітчизняного виробництва для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами не смертельної дії, та патронів до них, а також боеприпасів до зброї, основних частин зброї та вибухових матеріалів» зазначено, що зберігання зазначених предметів слід здійснювати виключно у спеціально облаштованих, технічно призначених для цього приміщеннях. Приміщення визнають придатним для зберігання, якщо воно відповідає мінімальним вимогам безпеки, а саме: обладнане надійними капітальними конструкціями (стелею, стінами, підлогою), міцними дверима, металевим сейфом або спеціалізованою збройною шафою, оснащене справними запірними пристроями й охоронною протипожежною сигналізацією¹.

¹ Інструкція про порядок виготовлення, придбання, зберігання, обліку, перевезення та використання вогнепальної, пневматичної, холодної і охолощеної зброї, пристроїв вітчизняного виробництва для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами не смертельної дії, та патронів до них, а також боеприпасів до зброї, основних частин зброї та

Недотримання власником зброї спеціально встановлених правил зберігання може призвести до недбалого зберігання вогнепальної зброї чи бойових припасів, у цьому випадку законодавець не зважає на законне чи незаконне зберігання зброї, а відповідальність за недбале та незаконне зберігання настає за сукупністю кримінальних правопорушень, передбачених ст. 263 та 264 КК України (Khomenko, 2023).

Незаконним придбанням вогнепальної зброї, бойових припасів, вибухових речовин або вибухових пристроїв слід вважати умисні дії, пов'язані з їх набуттям (винятком є: викрадення, привласнення, вимагання або заволодіння шляхом шахрайства чи зловживання службовим становищем) усупереч передбаченому законом порядку внаслідок купівлі, обміну, привласнення знайденого, одержання як подарунок, на відшкодування боргу тощо. Таке діяння, як викрадення, привласнення, вимагання або заволодіння шляхом шахрайства чи зловживання службовим становищем, має самостійний склад кримінального правопорушення, передбаченого ст. 262 КК України. В умовах воєнного стану переважають саме випадки привласнення знайденого, що зумовлено наслідками повно-масштабного вторгнення РФ. У зв'язку з цим окуповані, прифронтові та деокуповані території залишаються зонами підвищеного ризику вільного обігу нелегальної зброї (Yunin et al., 2023).

Під час кваліфікації дій особи за ст. 263 КК України в умовах воєнного стану мають враховувати, крім об'єктивних обставин, також фактичні обставини справи. Прикладом є постанова колегії суддів Другої судової палати Касаційного кримінального суду від 4 травня 2023 року. Верховний Суд скасував вирок судів першої та апеляційної інстанцій, якими особа була засуджена за незаконне поводження зі зброєю та бойовими припасами до реального позбавлення волі. У лютому–березні 2022 року особа отримала від сил територіальної оборони Збройних сил України зброю та бойові припаси з метою відсічі збройної агресії РФ. Верховний Суд зауважив, що дії особи слід розцінювати як крайню необхідність, яка передбачена ч. 1 ст. 39 КК України, що є обставиною, яка виключає кримінальну протиправність діяння².

Також слід розглянути як приклад впливу воєнного стану на сприйняття об'єктивної сторони кримінального правопорушення, передбаченого ст. 263 КК України, справу Тернопільського міськрайонного суду Тернопільської області від 7 квітня

вибухових матеріалів : наказ МВС України від 21 серп. 1998 р. № 622. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0637-98>

² Постанова Верховного Суду України від 4 трав. 2023 р. у справі №760/6265/22. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/110749408?fbclid=IwAR1jLirxbDpHGArmQ6llkI7d4XlpMqshQVWajyvtMWB5FkTHV3r5EkPo_w

2025 року. Особу було визнано винною у вчиненні кримінального правопорушення за ч. 1 ст. 263 КК України, а саме в незаконному придбанні та зберіганні вогнепальної нарізної мисливської зброї, однак апеляційний суд Тернопільської області визнав особу невинуватою у зв'язку з обставинами справи, а саме тим фактом, що особа є мисливцем і використовувала свій досвід задля допомоги військовим підрозділам. Зброю, знайдену в помешканні особи, було передано їй для налаштування, щоб потім повернути її Збройним силам України. Тож дії особи визнано як суспільно корисні та кваліфіковано за ст. 43-1, що виключає кримінальну протиправність діяння¹.

Слушно зазначає у своїй роботі Є. О. Письменський (2025), що у вирокі суду замість констатації суспільної небезпечності діяння фактично визнано його особливу суспільну корисність, що відображено не лише в мотивувальній, а й у резолютивній частині судового рішення, що є винятковим випадком для національної судової практики. Натомість ознаку протиправності було фактично замінено на правомірність, оскільки в умовах воєнного стану дії особи, спрямовані на сприяння підрозділам сил безпеки й оборони України в протидії збройній агресії, не можна розглядати як протиправні.

Незаконною передачею вогнепальної зброї, бойових припасів, вибухових речовин або вибухових пристроїв є надання цих предметів іншій особі у володіння, для тимчасового зберігання чи використання за цільовим призначенням без передбаченого законом дозволу.

Незаконним збутом холодної, вогнепальної зброї, бойових припасів, вибухових речовин або вибухових пристроїв вважають умисну передачу їх іншій особі поза встановленим порядком шляхом продажу, обміну, дарування, сплати боргу тощо.

Частина 2 ст. 263 КК України передбачає кримінальну відповідальність за носіння, виготовлення, ремонт або збут кинджалів, фінських ножів, кастетів чи іншої холодної зброї без передбаченого законом дозволу. Незаконне виготовлення холодної зброї є умисною, вчиненою без передбаченого законом дозволу дією щодо створення холодної зброї чи її перероблення, унаслідок чого вона набуває відповідних характерних властивостей. С. Д. Шапченко та В. В. Вербановський (2014) зазначають, що ППВСУ № 3 містить, положення, які застосовували як обґрунтовані підходи до тлумачення норм ст. 263 КК України в попередній редакції та відповідали тодішньому рівню правової доктрини. В умовах сьогодення положення ППВСУ № 3 можна застосовувати до ст. 263 КК України лише

в частині виготовлення холодної зброї, як це передбачено частиною другою.

Слід також зауважити, що, на відміну від суміжних складів кримінальних правопорушень, предметами яких є вогнепальна зброя, бойові припаси, вибухові речовини або пристрої, або радіоактивні матеріали, законодавець виокремив самостійний склад для кримінальних правопорушень, предметом яких є холодна зброя (Khomenko, 2025).

Ремонт холодної зброї є відновленням характерних властивостей зазначеного предмета шляхом зміни або реставрації зношених чи не придатних з інших причин частин, механізмів, усунення дефектів, помилок чи пошкоджень, налагодження нормального функціонування різних частин і механізмів, унаслідок якого ці предмети стають придатними до використання за цільовим призначенням.

Здійснений загальнотеоретичний аналіз об'єктивної сторони кримінального правопорушення на підставі наукових джерел і нормативно-правових актів дав змогу встановити її змістове наповнення в контексті ст. 263 КК України. Використані підходи провідних науковців, судова практика й нормативні документи сприяли висвітленню проблематики тлумачення форм незаконного поводження зі зброєю, що є основою для подальшого правового аналізу.

Висновки

Проведене дослідження засвідчує, що об'єктивна сторона кримінального правопорушення, передбаченого ст. 263 КК України, охоплює низку дій, які слід кваліфікувати з огляду на фактичні обставини справи й ознаки безпосереднього фізичного контролю за відповідними предметами. Брак чіткого законодавчого визначення понять, пов'язаних із носінням, зберіганням, придбанням, передачею, збутом, виготовленням і ремонтом зброї, спричиняє правову невизначеність і створює складнощі під час застосування кримінального закону.

Аналіз судової практики виявив суперечливість тлумачення окремих форм незаконного поводження зі зброєю. Зокрема, питання відмежування носіння від зберігання, а також встановлення факту наявності «передбаченого законом дозволу» є найдискусійнішим.

Забезпечення ефективного правозастосування потребує не лише уточнення нормативного змісту кримінально-правової норми, а й прийняття спеціального закону про зброю, який систематизував би основні терміни, процедури та вимоги. Це сприятиме усуненню прогалин у законодавстві, забезпечить правову визначеність і єдність судової практики у справах про незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами.

¹ Вирок Тернопільського апеляційного суду Тернопільської області від 16 черв. 2025 р. у справі № 607/18500/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/126384128#>

References

- [1] Balobanova, D.O., & Hazdaika-Vasylyshyn, I.B. (2025). *The Objective Aspect of a Criminal Offense*. Lviv: Lviv State University of Internal Affairs.
- [2] Benitskyi, A.S. (2024). Illegal Handling of Weapons: Issues of Criminal Law Qualification. *Legal Position*, 4, 90-95. DOI: 10.32782/2521-6473.2024-4.16
- [3] Bereza, Yu.M., Yefimov, M.M., & Kononets, V.P. (et al.). (2020). *Criminal Liability for the Illegal Circulation of Weapons*. S.F. Shalunova (Eds.). Dnipro: Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs.
- [4] Holubosh, V.V. (2020). *Criminal Liability for Crimes Against Public Safety Involving Weapons, Ammunition, Explosives, and Explosive Devices (Articles 262, 263, 263-1, 264 of the Criminal Code of Ukraine)*. Ivano-Frankivsk: Symphony Forte.
- [5] Khomenko, A.O. (2023). The Objective Aspect of Illegal Handling of Weapons, Ammunition or Explosives. *Training of Law Enforcement Officers in the System of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine Under Martial Law: Collection of Scientific Papers* (pp. 342-344). Vinnytsia: KhNUVS.
- [6] Khomenko, A.O. (2025). Distinguishing Criminal Offenses Related to the Illegal Handling of Weapons as Provided in Articles 262-264, 410 of the Criminal Code of Ukraine. *Law Journal of Vasyl Stus Donetsk National University* (pp. 148-155). DOI: 10.31558/2786-5835.2025.1.15
- [7] Lutsenko, Yu.V. (2023). Problems of Legislative Regulation of Arms Circulation in Ukraine. *Scientific Notes of V.I. Vernadskyi Tavrida National University. Series "Legal Sciences"*, 4, 108-113. DOI: 10.32782/TNU-2707-0581/2023.4/16
- [8] Novikov, D.O., & Savenko, V.P. (2022). Optional Features of the Objective Aspect of a Criminal Offense. *Fundamental and Applied Scientific Research: Proceedings of the International Scientific Conference* (pp. 111-114). Kyiv. Retrieved from <https://academconf.com/article/365>
- [9] Pavlenko, L.M. (2023). Features of the Objective Aspect of the Criminal Offense Under Article 263-1 of the Criminal Code: Issues of Current Legislation. *Legal Scientific Electronic Journal*, 5, 293-297. DOI: 10.32782/2524-0374/2023-5/73
- [10] Porolo, M.M. (2023). Objective Aspect of the Crime Under Article 263 of the Criminal Code of Ukraine: On the Problem of Definition. *Harmonization of Ukrainian Legislation with EU Law: Realities and Prospects*, 73-76. DOI: 10.36059/978-966-397-315-9-18
- [11] Pysmenskyi, Ye.O. (2025). The Story of One Sentence, or Is Illegal Arms Circulation Always a Criminal Offense During Wartime? *Theoretical and Applied Issues of Legal Science in the Current Stage of Criminal Justice Reform: International Scientific and Practical Conference* (pp. 59-61). DOI: 10.13140/RG.2.2.33407.32167
- [12] Shapchenko, S., & Verbanovskyi, V. (2014). Peculiarities of the Criminal Law Content of Article 263-1 of the Criminal Code of Ukraine. *Scientific Bulletin of Uzhhorod National University*, 25, 187. Retrieved from <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/9371>
- [13] Tykhyi, V.P. (2017). Liability for Crimes Against Public Safety. *Scientific Bulletin of Sivershchyna. Series "Law"*, 1, 148-154. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/shssl_2017_1_18
- [14] Udod, A.M., & Dranyi, V.V. (2025). Issues of the Criminal Law Construction of Article 270-2 of the Criminal Code of Ukraine. *Central Ukrainian Journal of Law and Public Administration*, 2, 119-126. DOI: 10.32782/cuj-2025-2-14
- [15] Yunin, O.S., Shevchenko, S.I., & V Shablysty, V.V. (et al.). (2023). *Prevention of Illegal Handling of Weapons, Ammunition, or Explosives Under Martial Law*. Dnipro: DSUIA.

Список використаних джерел

- [1] Балобанова Д. О., Газдайка-Василишин І. Б. Об'єктивна сторона кримінального правопорушення : навч. посіб. Львів : Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2025. 60 с.
- [2] Беніцький А. С. Незаконне поводження зі зброєю: проблеми кримінально-правової кваліфікації. *Правова позиція*. 2024. № 4. С. 90–95. DOI: 10.32782/2521-6473.2024-4.16
- [3] Кримінальна відповідальність за незаконний обіг зброї / [Ю. М. Береза, М. М. Єфімов, В. П. Кононець та ін.] ; за заг. ред. С. А. Шалгунової. Дніпро : Дніпр. держ. ун-т внутр. справ, 2020. 364 с.
- [4] Голубош В. В. Кримінальна відповідальність за злочини проти громадської безпеки, предметом яких є зброя, бойові припаси, вибухові речовини та вибухові пристрої (статті 262, 263, 263-1, 264 КК України) : монографія. Івано-Франківськ : Симфонія форте, 2020. 340 с.
- [5] Хоменко А. О. Об'єктивна сторона незаконного поводження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами. *Підготовка правоохоронців в системі МВС України в умовах воєнного стану* : зб. наук. пр. Вінниця : ХНУВС, 2023. С. 342–344.
- [6] Хоменко А. О. Відмежування кримінальних правопорушень, пов'язаних із незаконним поводженням зі зброєю, передбачених статтями 262–264, 410 Кримінального кодексу України. *Правничий часопис Донецького національного університету імені Василя Стуса*. 2025. С. 148–155. DOI: 10.31558/2786-5835.2025.1.15

- [7] Луценко Ю. В. Проблеми законодавчого регулювання обігу зброї в Україні. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія «Юридичні науки»*. 2023. № 4. С. 108–113. DOI: 10.32782/TNU-2707-0581/2023.4/16
- [8] Новіков Д. О., Савенко В. П. Факультативні ознаки об'єктивної сторони кримінального правопорушення. *Фундаментальне і прикладне наукове дослідження* : матеріали Міжнар. наук. конф. Київ, 2022. С. 111–114. URL: <https://academconf.com/article/365>
- [9] Павленко Л. М. Ознаки об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення передбаченого ст. 263-1 КК: проблеми чинного законодавства. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 5. С. 293–297. DOI: 10.32782/2524-0374/2023-5/73
- [10] Пороло М. М. Об'єктивна сторона складу злочину, передбаченого ст. 263 КК України: до проблеми визначення. *Гармонізація законодавства України з правом Європейського Союзу: реалії та перспективи*. 2023. С. 73–76. DOI: 10.36059/978-966-397-315-9-18
- [11] Письменський Є. О. Історія одного вироку, або чи завжди незаконний обіг зброї є кримінальним правопорушенням в умовах війни. *Теоретико-прикладні проблеми юридичної науки на сучасному етапі реформування кримінальної юстиції* : Міжнар. наук.-практ. конф. 2025. С. 59–61. DOI: 10.13140/RG.2.2.33407.32167
- [12] Шапченко С., Вербановський В. Особливості кримінально-правового змісту ст. 263-1 Кримінального Кодексу України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2014. № 25. С. 187. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/9371>
- [13] Тихий В. П. Відповідальність за злочини проти громадської безпеки. *Науковий вісник Сіверщини. Серія «Право»*. 2017. № 1. С. 148–154. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/shssl_2017_1_18
- [14] Удод А. М., Драний В. В. Проблеми кримінально-правової конструкції статті 270-2 Кримінального кодексу України. *Центральноукраїнський вісник права та публічного управління*. 2025. № 2. С. 119–126. DOI: 10.32782/cuj-2025-2-14
- [15] Запобігання незаконному поводженню зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами в умовах воєнного стану : метод. рек. / [кол. авт.: О. С. Юнін, С. І. Шевченко, В. В. Шаблюстий та ін.]. Дніпро : ДДУВС, 2023. 108 с.

KHOMENKO Anastasiia

Postgraduate Student of the Department of Criminal Law of the National Academy of Internal Affairs

Kyiv, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0009-0006-2082-7832>

FEATURES OF THE OBJECTIVE SIDE OF ILLEGAL HANDLING OF WEAPONS, MUNITIONS OR EXPLOSIVES

Abstract. The article examines the current problems of the objective side of the criminal offense provided for in Art. 263 of the Criminal Code of Ukraine, illegal handling of weapons, ammunition or explosives. Based on the analysis of current legislation, scientific positions and judicial practice, the content of the forms of action covered by the objective side of the composition of the criminal offense is determined: illegal carrying, storage, acquisition, transfer, sale, manufacture and repair. The emphasis is on the issue of determining the legal nature of actions covered by the concept of illegal handling of weapons. It is found that the lack of a conceptual apparatus and the lack of a special law on the circulation of weapons complicate law enforcement and qualification of actions. Attention is focused on the issue of distinguishing the concepts of carrying and storage, as well as determining the boundaries of the concept of "without a permit provided for by law". The analysis of court decisions shows that courts have different approaches to determining actual control over the objects of an offense, in particular in cases of storing weapons in a home or moving them in vehicles. The impact of martial law on the legal assessment of acts is considered, since in a number of cases the courts recognize the actions of a person as not criminally unlawful. The conclusion is formulated that the objective side should be assessed not only formally, but also taking into account the specific circumstances of the case, in particular the presence of actual control over the object. The need for legislative specification of the features of the objective side of an offense is argued in order to achieve unity of law enforcement and prevent erroneous qualification of acts by adopting a special law on weapons, which unifies approaches to the qualification of such offenses and will contribute to legal certainty and unity of judicial practice.

Keywords: illegal handling of weapons; objective side; criminal offense; ammunition; explosives; criminal liability; jurisprudence.

РЕЦЕНЗІЇ

УДК 343.2/.7"364"

ВОЗНЮК Андрій

доктор юридичних наук, професор, завідувач науково-дослідної лабораторії з проблем протидії злочинності навчально-наукового інституту поліцейської діяльності Національної академії внутрішніх справ

м. Київ, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3352-5626>

ПРО ВИКЛИКИ І ГОРИЗОНТИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ПОЛІТИКИ У ВОЄННИЙ ПЕРІОД

Рец. на кн.: Письменський Є. О. Кримінально-правова політика України під впливом факторів воєнного характеру та її віддзеркалення в експертній думці : монографія. Київ : Норма права, 2025. 212 с.

У науці кримінального права останніх років, здавалося б, складно здивувати новою темою. Проте інколи історія вносить у наукові дискусії певні корективи. Саме так сталося з проблематикою, яку дослідив у своїй новій монографії доктор юридичних наук, професор Євген Письменський.

Питання трансформації кримінально-правової політики під впливом війни, яку нині переживає Україна, донедавна залишалося радше в публіцистичному полі. Монографія, що побачила світ у видавництві «Норма права», стала першою спробою системного академічного аналізу цієї складної та, без перебільшення, драматичної теми.

Автор – знаний у колі правників-науковців фахівець із кримінально-правової політики, що має значний досвід у цій сфері. Його попередні праці заклали методологічний підмурівок для сучасного осмислення проблематики. Нова монографія – це дослідження «на передовій»: не просто теоретична модель, а аналіз політики, що формується в реальних умовах воєнного часу. Євген Письменський створює цілісну картину: як змінюється українське кримінальне законодавство під впливом війни, які тенденції з'являються в правозастосуванні, наскільки ці зміни є закономірними, які ризики вони несуть, а також які можливості відкривають для майбутнього.

Монографія побудована на міцному концептуальному каркасі. Оригінальною є вже власне ідея

виокремлення моделі воєнного (кризового) типу кримінально-правової політики. Автор не лише формулює цю модель, а й переконливо демонструє її риси – через аналіз законодавчих новацій, судової практики й експертних оцінок.

Цінним є також авторське бачення типології впливів війни на кримінально-правову політику – від прямих законодавчих змін до глибинних трансформацій правосвідомості правозастосовувачів. Порівняння з європейським досвідом здійснено цілком влучно.

Особливий інтерес становить масштабне емпіричне дослідження, здійснене автором. Структурований двоетапний експертний опитувальник дав змогу зафіксувати й проаналізувати реальні оцінки фахівців – як науковців, так і суддів Верховного Суду. Такі дані збагачують аргументацію монографії та надають їй висновкам належної переконливості.

У роботі немає безпідставного критиканства чи зайвого оптимізму. Євген Письменський – реаліст, і його оцінки виважені. Він не замовчує проблем: і популізм окремих законодавчих ініціатив, і поспішність деяких змін, і технічні огріхи в новелах КК. Водночас автор чесно фіксує і здобутки – як у нормативному полі, так і в практиці Верховного Суду.

Монографія дає відповіді на низку важливих питань, що нині постають перед українською правовою спільнотою: як змінюється «карта» кримінально-правової політики; як війна вплинула

Рекомендоване посилання:

Вознюк А. Про виклики і горизонти кримінально-правової політики у воєнний період : рец. на кн. Письменський Є. О. «Кримінально-правова політика України під впливом факторів воєнного характеру та її віддзеркалення в експертній думці». *Наука і правоохорона*. 2025. № 3 (69). С. 194–195.

на співвідношення завдань кримінального права; де проходить межа між законодавчою доцільністю і ризиком розбалансування системи КК України; які напрями необхідно розвивати в політиці перехідного (післявоєнного) періоду.

Здобуток автора – чітко сформульовані практичні рекомендації. Тут немає загальних фраз – ідеться про конкретні пропозиції: щодо корекції окремих норм, удосконалення механізмів правозастосування, налагодження ефективнішої взаємодії між суб'єктами формування та реалізації кримінально-правової політики.

Стилістично монографія має академічний стиль, доступний як для вузькоспеціалізованих фахівців, так і для широкого кола зацікавлених практиків. Цьому сприяють добре витримана структура, логіка викладення, багатий фактичний матеріал.

За своїм концептуальним і практичним значенням робота Євгена Письменського, безперечно, є важливим внеском в українську

кримінально-правову науку. Це книга, що не лише підсумовує нинішній стан політики, а й окреслює її шляхи розвитку на найближчі роки.

Монографію доцільно рекомендувати для широкого використання в правотворчій, правозастосовній та освітній діяльності. Вона має потенціал стати настільною книгою для практиків, які працюють у сфері кваліфікації воєнних злочинів, державної зради, колабораційної діяльності, а також для науковців, які вивчають проблематику реформування кримінального права.

Перспективи розвитку теми очевидні. Слід очікувати, що автор продовжить свої дослідження – насамперед у напрямі розроблення моделі кримінально-правової політики для перехідного періоду й глибшого аналізу європейського досвіду реагування на воєнні злочини та злочини проти людяності.

Така робота потрібна Україні, і Євген Письменський переконливо демонструє, що є саме тим дослідником, який здатен її виконати.

VOZNIUK Andrii

Doctor of Law, Associate Professor, Head of the Research Laboratory for Combating Crime at the Educational and Scientific Institute of Police Activity of the National Academy of Internal Affairs

Kyiv, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3352-5626>

ON THE CHALLENGES AND HORIZONS OF CRIMINAL LAW POLICY IN WARTIME

Review of the book: Pysmenskyi Ye.O. Criminal Law Policy of Ukraine Under the Influence of Wartime Factors and its Reflection in Expert Opinion: monograph.

Kyiv: Norma Prava, 2025. 212 p.

УДК 343.134

ГУСАРЄВ Станіслав

доктор юридичних наук, професор, провідний науковий співробітник відділення організації наукової роботи здобувачів вищої освіти відділу організації наукової діяльності Національної академії внутрішніх справ

м. Київ, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8568-3362>

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ЗАКОНОДАВСТВА ШЛЯХОМ ВИКОРИСТАННЯ МІЖНАРОДНИХ СТАНДАРТІВ

Рец. на кн.: Волохов О. С. Ефективність законодавства та міжнародні стандарти правотворчості : монографія. Київ : Юрінком Інтер, 2025. 484 с.

Розв'язання проблем ефективності та якості законодавства є пріоритетним завданням сучасної юридичної науки. Слід констатувати, що будь-які правові реформи, що передбачають якісні зміни в державі, заздалегідь приречені на провал без забезпечення ефективності створеного під час їх реалізації законодавства, яка залежить, зокрема, і від використання міжнародних стандартів під час правотворчості. Тож монографія кандидата юридичних наук, докторанта Олексія Волохова «Ефективність законодавства та міжнародні стандарти правотворчості» є актуальною та присвячена проблематиці, пов'язаній із забезпеченням якісних реформ законодавства в Україні.

Вдалою видається концепція наукового дослідження, що зумовила його внутрішню побудову, зокрема поділ на п'ять узгоджених між собою розділів. У першому з них автор розглядає теоретичні питання ефективності законодавства з позиції історичного й системного підходу, пропонує авторські визначення досліджуваних понять і здійснює їх аналіз. Заслугує на увагу співвідношення ефективності та якості законодавства, які автор обґрунтовано вважає різними за змістом характеристиками законодавства. Цікавим видається аналіз зарубіжних досліджень питань ефективності законодавства. Наприкінці першого розділу увагу зосереджено на видах ефективності законодавства. Автор пропонує доповнити види ефективності законодавства за «критерієм можливості досягнення результату як ефективність передбачувана, тобто коли мети закону може бути досягнуто в процесі реалізації, та непередбачувана, коли мета закону є не досяжною за наявного стану розвитку суспільних відносин, економіки тощо». Такий розподіл є доволі актуаль-

ним, з огляду на значну кількість зареєстрованих законопроектів, ефективність яких передбачити неможливо, з огляду на їх невідповідність реальній ситуації в суспільстві.

Другий розділ присвячено проблемам забезпечення ефективності законодавства, зокрема критеріям та умовам ефективної дії законодавства, методам оцінювання ефективності законів. Автор зосередив увагу на критеріях оцінювання ефективності законодавства та запропонував власну методiku такого оцінювання. Також висвітлено вкрай актуальне питання ознак та особливостей неефективних правових норм і неефективних законів. Привертають увагу ідеї автора щодо наявності законів з удаваною метою, яка полягає в декларуванні законодавством іншої, удаваної мети законопроекту, хоча реальна мета є іншою.

У третьому розділі здійснено глибокий системний аналіз зарубіжної практики формування законодавства, зокрема досліджено особливості законодавчого процесу розвинених держав Європи, виявлено їх переваги й досягнення. Актуальними є пропозиції автора щодо обмеження права законодавчої ініціативи народних депутатів, адже формальний підхід до реєстрації законопроектів Апаратом Верховної Ради України не стимулює суб'єктів законодавчої ініціативи працювати щодо створення якісного законодавства. Цікавими є ідеї автора щодо попередньої оцінки законопроектів, внесення змін до Регламенту Верховної Ради України тощо.

Четвертий розділ монографічної роботи зосереджено на аналізі міжнародних правових стандартів правотворчості та правозастосування.

Рекомендоване посилання:

Гусарєв С. Забезпечення ефективності законодавства шляхом використання міжнародних стандартів : рец. на кн. Волохов О. С. «Ефективність законодавства та міжнародні стандарти правотворчості». *Наука і правоохорона*. 2025. № 3 (69). С. 196–197.

У ньому повно та всебічно відображено універсальні стандарти, сформовані ООН, МОП і МВФ, а також здійснено детальний аналіз європейських стандартів у сфері правотворчості та правозастосування. Цікавими є законодавчі пропозиції автора щодо посилання на висновки Венеційської комісії в законопроектах, розроблених на виконання рекомендацій цього міжнародного органу, а також щодо правового моніторингу законодавства для виявлення фактів його корупційності тощо.

Підбиваючи підсумки четвертого розділу, автор аргументовано акцентує на відмітних аспектах впливу міжнародних стандартів на правотворчу та правореалізаційну діяльність. Важливим вбачається виявлення чинників удосконалення українського правотворчого процесу, серед яких автор виокремлює вивчення та застосування міжнародного досвіду, дотримання рекомендацій передових практик і стандартів міжнародної спільноти для модернізації правотворчого процесу.

П'ятий розділ монографії стосується безпосередньо розвитку ефективного законодавства в Україні. Досліджено питання євроінтеграції та адаптації законодавства до права ЄС. Слушними є пропозиції щодо формування чіткої методології такої адаптації, адже посилання на важливість адаптації законодавства до права ЄС стало шаблоном, а імплементацію важливих положень права ЄС здійснюють вибірково та без належного контролю. Цікавою є авторська концепція оцінювання та підвищення ефективності законодавства, адже окремі її напрями реалізації можуть стати перспективними векторами подальших правових реформ. У цьому контексті заслуговують на увагу обрані автором напрями підвищення ефективності законодавства, які стосуються різних сфер правотворчості та правозастосування, однак влучно поєднані автором з огляду на запропоновану ним Концепцію.

Можна визнати безумовно прогресивним розгляд у роботі такої проблематики, як юридичне планування та прогнозування в правотворчості, нормативне закріплення правил нормотворчої техніки тощо. У сучасних

зарубіжних публікаціях поширеним є висвітлення проблем обґрунтування та виникнення правових ідей у законодавця. Деякі наукові розробки вже стосуються безпосередньо ефективності роботи законодавців та її впливу на розвиток законодавства.

Стилістика монографічного дослідження є науковою і творчою. Забезпечено логічне викладення матеріалу, а порушення будь-якого питання завершується формулюванням власних глибоких і нестандартних висновків.

Не можна оминати увагою кількість досліджених О. С. Волоховим джерел (понад 900), що позитивно позначилося на якості наукової праці та її результатах. Водночас автор вдається до коректної наукової дискусії з іншими науковцями, виокремлює переваги та цінні висновки наукових праць, а також стримано й обґрунтовано окреслює аспекти, які, на думку автора, потребують доопрацювання.

Тож є підстави для висновку, що монографія О. С. Волохова може бути схарактеризована як завершена, комплексна наукова робота, у якій закладено теоретичне підґрунття для розв'язання проблем підвищення ефективності законодавства. Міжнародні правові стандарти та зарубіжний досвід є тією ціннісною основою, яка може створити сприятливе середовище для здійснення ефективних правових реформ. Не викликає сумнівів, що робота буде корисною знавцям теорії держави та права, галузевого правознавства, студентам юридичних спеціальностей, а також суб'єктам правотворчості і правозастосування.

З огляду на викладене, а також важливість і практичне значення результатів здійсненого наукового дослідження, монографія Волохова Олексія Сергійовича «Ефективність законодавства та міжнародні стандарти правотворчості» відповідає вимогам до опублікованої монографії, що подається на здобуття наукового ступеня доктора наук, затвердженим наказом Міністерства освіти і науки України від 23 вересня 2019 року № 1220, зареєстрованим у Міністерстві юстиції України 8 жовтня 2019 року за № 1087/34058.

HUSARIEV Stanislav

Doctor of Law, Professor, Leading Researcher of the Department of Organization of Scientific Work of Higher Education Applicants of the Department of Organization of Scientific Activity of the National Academy of Internal Affairs

Kyiv, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8568-3362>

ENSURING THE EFFECTIVENESS OF LEGISLATION THROUGH THE USE OF INTERNATIONAL STANDARDS

Review of the book: Volokhov O.S. Effectiveness of Legislation and International Standards of Lawmaking: monograph. Kyiv: Yurinkom Inter, 2025. 484 p.

УДК 343.134

ДУДОРОВ Олександр

доктор юридичних наук, професор, професор кафедри кримінально-правової політики та кримінального права Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка

м. Київ, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4860-0681>

ЗЛОЧИНИ, ПОВ'ЯЗАНІ ЗІ ЗЛОЧИННИМ ВПЛИВОМ: КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЇХ ПОДОЛАННЯ

Рец. на кн.: Нікітін А. О. Кримінальна відповідальність за злочини, пов'язані зі злочинним впливом: теорія і практика : монографія. Київ : Норма права, 2025. 304 с.

Ефективна протидія організованій злочинності незмінно залишається одним із пріоритетних напрямів кримінально-правової політики будь-якої держави, а передусім тієї, яка переживає часи глобальних викликів і знаходиться на історичному зламі власного буття. У зв'язку із цим актуальність теми монографії Нікітіна А. О. не викликає сумнівів, оскільки організована злочинність в Україні, насамперед в умовах російської агресії та воєнного стану, набуває нових форм, адаптуючись до обставин воєнного часу та створюючи безпрецедентні виклики для правоохоронної системи.

Слід зауважити, що на тематиці злочинного впливу й ефективній кримінально-правовій протидії його суб'єктам останніми роками дедалі активніше акцентують українські науковці. Це закономірно, адже внаслідок внесення відповідних змін до КК України 2020 року перед практиками і науковою спільнотою постала низка серйозних викликів.

Монографія А. Нікітіна є першим дослідженням, у якому в системному взаємозв'язку між добре відомою українському кримінальному праву концепцією співучасті в кримінальному правопорушенні й традиційними діями, пов'язаними із функціонуванням різноманітних кримінально протиправних груп, розглянуто й нові діяння, норми про відповідальність за які з'явилися в українському кримінальному законі 2020 року.

Наукова праця є належно структурованою, виваженою; її автор комплексно досліджує як окремі злочини, пов'язані зі злочинним впливом, так і всю систему таких злочинів загалом.

На підставі наявної судової практики й міжнародного досвіду автор глибоко дослідив питання визначення об'єктивних і суб'єктивних ознак складів відповідних кримінальних правопо-

рушень, а також застосування заходів кримінально-правового характеру до осіб, які їх вчинили.

Автор монографії зосередив увагу й на порівняльно-правовому аспекті протидії організованій злочинності та її суб'єктам; зокрема, опрацьовано значну кількість англomовних джерел за цією темою. Безперечно, досвід різних країн у цій сфері стане в нагоді й українським органам правопорядку. Цей аспект є вкрай важливим та актуальним у контексті адаптації українського законодавства, зокрема кримінального, до стандартів *acquis communautaire* ЄС у процесі набуття нашою державою статусу країни-члена.

За результатами здійсненого наукового аналізу автор монографії дає відповіді на низку важливих теоретичних і практичних питань, пов'язаних із застосуванням відповідних норм, зокрема які вияви злочинного впливу можна залишити у вигляді окремих кримінальних правопорушень проти громадської безпеки, удосконаливши їх визначення, а які – видалити з тексту КК України, щоб він відповідав принципу правової визначеності. У зв'язку із цим одним з головних висновків, яких доходить автор монографії, є перспектива визнання деяких положень КК України, що встановлюють кримінальну відповідальність за окремі злочини, пов'язані зі злочинним впливом, такими, що не відповідають вимогам Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

Досліджено положення проекту нового Кримінального кодексу України. Порівняння його положень, що стосуються кримінальної відповідальності за злочини, пов'язані зі злочинним впливом, у різних редакціях проекту та виокремлення певних недоліків з пропозиціями щодо їх

Рекомендоване посилання:

Дудоров О. Злочини, пов'язані зі злочинним впливом: кримінально-правові виклики та перспективи їх подолання : рец. на кн. Нікітін А. О. «Кримінальна відповідальність за злочини, пов'язані зі злочинним впливом: теорія і практика». *Наука і правоохорона*. 2025. № 3 (69). С. 198–199.

усунення, без сумніву, стануть у нагоді як авторам проекту для його подальшого вдосконалення, так і практикам, які, можливо, будуть його застосовувати невдовзі.

Тож вагомими є наукові здобутки автора, а вивчення цієї тематики доцільно продовжувати й поглиблювати, адже організована злочинність як комплексне та багатоаспектне явище є полем для реалізації справжнього наукового потенціалу.

DUDOROV Oleksandr

Doctor of Law, Professor, Professor at the Department of Criminal Policy and Criminal Law of the Educational and Scientific Institute of Law of the Taras Shevchenko National University of Kyiv

Kyiv, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4860-0681>

**CRIMES RELATED TO CRIMINAL INFLUENCE: CRIMINAL LEGAL
CHALLENGES AND PERSPECTIVES TO OVERCOME THEM**

Review of the book: Nikitin A.O. Criminal Liability for Crimes Related to Criminal Influence: Theory and Practice: monograph. Kyiv: Norma Prava, 2025. 304 p.

УДК 343.9.02

ПИСЬМЕНСЬКИЙ Євген

доктор юридичних наук, професор, проректор з наукової роботи ЗВО «Університет Короля Данила»

м. Івано-Франківськ, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7761-7103>

НА ШЛЯХУ ДО НОВОЇ КОНЦЕПЦІЇ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ПРОТИДІЇ ОРГАНІЗОВАНІЙ ЗЛОЧИННОСТІ

Рец. на кн.: Околіт О. В., Вознюк А. А. Кримінальна відповідальність за створення злочинної організації чи злочинної спільноти та участь у них: проблеми теорії і практики : монографія. Київ : Норма права, 2025. 324 с.

Проблематика організованої злочинності, яка невинно трансформується у відповідь на нові суспільні умови, залишається одним із головних викликів для правової системи України. Особливої гостроти ця тема набуває нині – в умовах воєнного стану, коли організовані злочинні структури намагаються використовувати прогалини в правовому полі та слабкість інституцій. Тому не викликає сумніву актуальність монографії Олександра Околіта та Андрія Вознюка, що присвячена складному й водночас надзвичайно важливому питанню – кримінально-правовому регулюванню відповідальності за створення, керівництво та участь у злочинних організаціях і спільнотах.

Тема, обрана авторами, є не лише актуальною, а й у певному сенсі новаторською: від часу ухвалення нової редакції ст. 255 КК України 2020 року наукова спільнота ще не мала комплексної монографії, яка всебічно охоплювала б як теоретичні засади, так і практичні проблеми застосування цієї ключової кримінально-правової норми. У цьому контексті представлена робота становить вагомий внесок у розвиток доктрини кримінального права, адже не лише систематизує наявні підходи, а й пропонує авторські рішення для низки дискусійних питань, які постають перед правозастосовною практикою у справах про кримінальні правопорушення, учинені в складі організованих злочинних угруповань.

Монографія вирізняється продуманою структурою і ґрунтовністю викладу. Чотири її розділи логічно вибудовують дослідження – від загальних теоретичних питань й аналізу новел законодавства до конкретних рекомендацій з удосконалення правозастосовної практики. Автори демонструють глибоке розуміння природи організованої злочинності, адекватно поєднуючи аналіз

догматичних конструкцій з емпіричними даними та прикладами з практики.

У першому розділі висвітлено історичний і порівняльно-правовий контекст проблеми. Автори вдало окреслюють складнощі, пов'язані з дефініцією понять «злочинна спільнота», «злочинний вплив», «суб'єкт підвищеного злочинного впливу». Значущим у роботі визначено вплив кримінальної субкультури на формування нових форм організованої злочинності, що актуалізує потребу вдосконалення законодавчого врегулювання.

У другому й третьому розділах здійснено докладний аналіз складів злочинів за ст. 255 КК України. Перевагою цього дослідження є використання порівняльного досвіду – від законодавства Грузії й Вірменії до німецького і канадського кримінального права. Такий підхід дає змогу авторам вийти за межі вузьконаціонального підходу й відтворити еволюцію підходів до криміналізації організованої злочинності у світовій практиці.

Автори не уникають найгостріших питань, зокрема проблеми участі в злочинних організаціях службових осіб, суб'єктів підвищеного злочинного впливу. Їхні міркування щодо правового статусу таких осіб і критеріїв кваліфікації мають очевидний практичний інтерес і заслуговують на увагу не стільки науковців, скільки правозастосувачів.

Четвертий розділ присвячено аналізу норм про спеціальний вид звільнення від кримінальної відповідальності за участь у злочинних організаціях (ч. 6 ст. 255 КК України). Автори доволі критично оцінюють чинну редакцію цієї норми, пропонуючи конкретні варіанти її вдосконалення. Ця частина монографії має практично орієнтований характер і, безперечно, буде корисною для розробників нового КК України.

Рекомендоване посилання:

Письменський Є. На шляху до нової концепції кримінально-правової протидії організованих злочинності : рец. на кн. Околіт О. В., Вознюк А. А. «Кримінальна відповідальність за створення злочинної організації чи злочинної спільноти та участь у них: проблеми теорії і практики». *Наука і правоохорона*. 2025. № 3 (69). С. 200–201.

Важливим здобутком роботи є потужне емпіричне підґрунтя. Проаналізовано понад 800 кримінальних проваджень, охоплено статистичні дані за 2020–2024 роки, здійснено глибоке узагальнення судової практики. Саме це дало змогу авторам запропонувати не «кабінетний» погляд на проблему, а реалістичну картину її розвитку в правозастосовній практиці.

Джерельна база монографії вражає обсягом і якістю: понад 300 джерел, з-поміж яких – ключові праці української та зарубіжної кримінально-правової науки, нормативні акти, численні судові рішення. Автори не обмежуються лише аналізом наукової літератури, а посилаються на власні глибокі розробки і практичний досвід.

Слід відзначити і практичну значущість рецензованої праці. Висновки та рекомендації монографії можуть стати в пригоді слідчим, прокурорам, суддям, адвокатам, науковцям і законодавцям. Запропоновані авторами підходи мають реальний потенціал для впровадження –

як у чинне кримінальне законодавство, так і в новий проєкт КК України.

Безумовно, як і будь-яке наукове дослідження, робота містить дискусійні аспекти. Зокрема, певні зауваження можуть викликати пропозиції щодо відмови від поняття «злочинна спільнота», а також критика дефініцій «злочинний вплив», «суб'єкт підвищеного злочинного впливу», де має бути запропоновано чітко сформульовані альтернативи.

Загалом монографія Олександра Околіта й Андрія Вознюка є яскравим прикладом наукової роботи, що поєднує фундаментальний рівень із прикладною значущістю. Це якісна, актуальна й необхідна для української правової науки праця. Вона гідно поповнює корпус сучасної літератури з кримінального права і без сумніву заслуговує на широке впровадження в науковий обіг і практику. Водночас створює аналітичне підґрунтя для подальших досліджень у сфері протидії організованим злочинності та має потенціал стати орієнтиром для науковців, практиків і суб'єктів, які формують правову політику в Україні.

PYSMENSKYY Yevhen

Doctor of Law, Professor, Vice-Rector for Research of the King Danylo University
Ivano-Frankivsk, Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7761-7103>

**TOWARDS A NEW CONCEPT OF CRIMINAL LAW COUNTERACTION
TO ORGANIZED CRIME**

Review of the book: Okolit O.V., & Vozniuk A.A. Criminal Liability for Establishing or Participating in a Criminal Organization or Criminal Association: Problems of Theory and Practice: monograph. Kyiv: Norma Prava, 2025. 324 p.

УДК 343.985

ЧЕРНЯВСЬКИЙ Сергій

доктор юридичних наук, професор, проректор Національної академії внутрішніх справ

м. Київ, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2711-3828>

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗБИРАННЯ ДОКАЗІВ СТОРОНАМИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ В УМОВАХ ЗМАГАЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА

Рец. на кн.: Дульський О. Л. Криміналістичне забезпечення збирання доказів сторонами кримінального провадження: міжнародні, європейські, національні стандарти : монографія. Одеса : Юридика, 2025. 458 с.

Науки кримінального процесу та криміналістики знаходяться в постійному розвитку, удосконалюються кримінальне процесуальне законодавство та правозастосовна практика. Один із ключових векторів такого розвитку – це забезпечення євроінтеграційного, демократичного напрямку розвитку нашої держави, приведення кримінального провадження у відповідність із міжнародними й національними стандартами. Це завдання визначене положеннями нормативно-правових актів України.

Згідно зі ст. 2 КПК України, завданнями кримінального провадження є захист особи, суспільства й держави від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод і законних

інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура. Реалізація цього завдання безпосередньо залежить від забезпечення процесу доказування в кримінальному провадженні згідно з міжнародними, європейськими та розробленими на їх основі національними стандартами.

Рекомендоване посилання:

Чернявський С. Актуальні питання криміналістичного забезпечення збирання доказів сторонами кримінального провадження в умовах змагального судочинства : рец. на кн. Дульський О. Л. «Криміналістичне забезпечення збирання доказів сторонами кримінального провадження: міжнародні, європейські, національні стандарти». *Наука і правоохорона*. 2025. № 3 (69). С. 202–204.

Актуальність проблематики полягає також у тому, що власне поняття «стандартів» має різні форми вияву, які стосуються виконання низки завдань у кримінальному провадженні. О. Л. Дульський у монографічному дослідженні акцентував на стандартах криміналістичного забезпечення кримінального провадження в умовах змагального судочинства, адже ефективне використання криміналістичних засобів, методів і прийомів визначає ефективність правозастосовної діяльності.

Дослідження має комплексний характер, адже криміналістичне забезпечення збирання доказів сторонами кримінального провадження в змагальному кримінальному процесі спрямовано на врегулювання прав сторін кримінального провадження щодо реалізації їхніх повноважень у рівних умовах. Отож, проблематика має як кримінальний процесуальний аспект (дотримання вимог кримінальної процесуальної форми), так і криміналістичний аспект (практична реалізація поставлених завдань). Зазначені й інші обставини засвідчують актуальність і своєчасність монографічного дослідження, а також акцентують на багатоаспектному предметі дослідження, важливості поставлених завдань, необхідності комплексного їх виконання на рівні нормативно-правового регулювання, наукового осмислення, практичної діяльності.

Результати аналізу монографії О. Л. Дульського свідчать про структурованість і логічність проведеної роботи. Автор системно й логічно відобразив зміст наукового дослідження, що передбачає послідовне розв'язання теоретико-методологічних і практичних проблем у межах предмета дослідження.

Перший розділ монографії формує теоретико-методологічне підґрунтя роботи й стосується окреслення теоретико-правових і праксеологічних основ криміналістичного забезпечення збирання доказів сторонами кримінального провадження.

У підрозділі 1.1 «Гене́за та стан наукових досліджень проблем криміналістичного забезпечення збирання доказів сторонами кримінального провадження» автор виокремив періоди розвитку наукових досліджень окреслених проблем крізь призму наук кримінального процесу та криміналістики. Вивчення доробку вчених надало можливість О. Л. Дульському визначити напрями власних наукових досліджень.

У підрозділі 1.2 «Поняття та зміст криміналістичного забезпечення збирання доказів сторонами кримінального провадження в змагальному кримінальному процесі» увагу зосереджено на з'ясуванні змісту низки наукових понять. З метою об'єктивного висвітлення проблематики визначено дефініцію поняття «криміналістичне забезпечення». Проаналізовано праці вчених (В. А. Журавель, З. М. Топорецька, Ж. В. Удовенко, Ю. М. Черноус), аргументовано позицію про виокремлення складових криміналістичного забезпечення, з огляду на систему криміналістики: криміналістична

техніка, криміналістична тактика і криміналістична методика, за наукового підґрунтя загальної теорії криміналістики.

У підрозділі 1.3 правові основи діяльності уповноважених суб'єктів розглянуто у двох аспектах: кримінальному процесуальному (правова основа збирання доказів) і криміналістичному (правова основа криміналістичного забезпечення). Зауважено, що кримінальний процесуальний аспект полягає в нормативно-правовому регулюванні діяльності сторін кримінального провадження під час збирання доказів. Криміналістичний аспект створює правове підґрунтя криміналістичних засобів, методів, прийомів.

Серед суб'єктів збирання доказів увагу спрямовано на осіб, які реалізують зазначено діяльність професійно, згідно з повноваженнями, наданими КПК України, як наслідок – мають ширше коло повноважень. Це суб'єкти з боку обвинувачення, так звані уповноважені особи (слідчий, дізнавач, керівник органу досудового розслідування, керівник органу дізнання, прокурор) (ч. 2 ст. 93, ст. 38 КПК України), а також такий суб'єкт з боку захисту, як захисник (ч. 3 ст. 93 КПК України, Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність»).

У *другому розділі монографії* «Зміст криміналістичного забезпечення збирання доказів сторонами кримінального провадження» розглянуто складові зазначеного криміналістичного інституту відповідно до техніко-, тактико- й методико-криміналістичних елементів. Важливо, що О. Л. Дульський висвітлює окреслені питання в контексті діяльності сторони як обвинувачення, так і захисту.

У *третьому розділі монографії* «Стандарти криміналістичного забезпечення збирання доказів сторонами кримінального провадження» розглянуто відповідні міжнародні, європейські та національні стандарти, що є важливим у контексті євроінтеграційного напрямку розвитку нашої держави.

О. Л. Дульський аналізує різні підходи до класифікації стандартів криміналістичного забезпечення кримінального провадження, виокремлює їх три основні групи: міжнародні, європейські, національні. На національному рівні країни вирішують питання врахування міжнародних і європейських стандартів шляхом ратифікації положень міжнародно-правових актів та прийняття окремих законів.

Основою національних стандартів збирання доказів сторонами кримінального провадження на національному рівні є Конституція України, адже на її основі приймають й інші нормативно-правові акти, які повинні їй відповідати (КПК України, закони України). Перелічено національні судові інституції, які можуть формувати національні стандарти криміналістичного забезпечення збирання доказів сторонами кримінального провадження.

У *четвертому розділі монографії* «Криміналістичне забезпечення збирання доказів стороною

обвинувачення кримінального провадження» акцентовано на діяльності сторони обвинувачення в контексті предмета дослідження.

У підрозділі 4.1 «Криміналістичне забезпечення збирання доказів стороною обвинувачення шляхом проведення слідчих (розшукових) дій» зазначено, що слідчі (розшукові) дії є основними способами збирання стороною обвинувачення криміналістично значущої інформації в кримінальному провадженні, яка за умов, передбачених КПК України, набуває доказового значення. Виокремлено загальні засади криміналістичного забезпечення збирання доказів стороною обвинувачення шляхом проведення слідчих (розшукових) дій, а також на прикладі проведення допиту, огляду (зокрема, огляду місця події), обшуку з наданням відповідних практичних рекомендацій.

У підрозділі 4.2 «Криміналістичне забезпечення збирання доказів стороною обвинувачення шляхом проведення негласних слідчих (розшукових) дій», з огляду на те, що питання теоретико-методологічних засад негласних слідчих (розшукових) дій є недостатньо дослідженими, проте доволі важливими в кримінальній процесуальній та криміналістичній науках, О. Л. Дульський висвітлив як теоретико-методологічні засади дослідження проведення негласних слідчих (розшукових) дій уповноваженими особами в кримінальному провадженні, так й актуальні практичні питання правозастосовної діяльності.

Розгляд актуальних питань правозастосовної діяльності продовжено в підрозділі 4.3, за змістом якого акцентовано на криміналістичному забезпеченні збирання доказів стороною обвинувачення шляхом проведення інших процесуальних дій (тимчасового доступу до речей і документів, тимчасового вилучення майна, арешту майна, законного затримання, затримання уповноваженою службовою особою). Криміналістичне забезпечення «інших процесуальних дій» наразі не є достатньо науково розробленим, на проти-

вагу слідчим чи негласним слідчим (розшуковим) діям, і дослідна увага автора сприяє подоланню цієї прогалини.

П'ятий розділ монографії стосується криміналістичного забезпечення збирання доказів стороною захисту в кримінальному провадженні. Автор слушно зауважує, що криміналістичне забезпечення збирання доказів стороною захисту супроводжується протягом усієї діяльності захисника, передбачає техніко-, тактико- й методико-криміналістичне забезпечення. Ефективність окресленої діяльності захисника залежить від дотримання кримінальних процесуальних засад, а також від урахування криміналістичних рекомендацій.

У запропонованій монографії комплексно висвітлено широкий спектр актуальних проблем криміналістичного забезпечення збирання доказів сторонами кримінального провадження, що постають перед державою, правоохоронною системою, адвокатурою. Загалом монографія є ґрунтовним й актуальним науковим дослідженням, яке поглиблює криміналістичну доктрину щодо криміналістичного забезпечення збирання доказів сторонами кримінального провадження за сучасних умов, у змагальному судочинстві. Представлені теоретичні узагальнення та прикладні висновки спрямовані на забезпечення ефективного розслідування кримінальних правопорушень і досягнення завдань кримінального провадження. Результати дослідження мають значну наукову та прикладну цінність і можуть бути корисними для широко кола суб'єктів, які реалізують свої повноваження в кримінальному процесі зі сторони як обвинувачення, так і захисту, а також науковців, викладачів, здобувачів вищої освіти всіх рівнів, а також усіх, хто зацікавлений у розвитку правової системи України в умовах трансформації, здійснює професійну діяльність щодо підготовки правників.

CHERNIAVSKYI Serhii

Doctor of Law, Professor, Vice-Rector of the National Academy of Internal Affairs
Kyiv, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2711-3828>

CURRENT ISSUES OF FORENSIC PROVISION OF EVIDENCE COLLECTION BY PARTIES TO CRIMINAL PROCEEDINGS IN THE CONDITIONS OF COMPETITIVE JUDICIAL PROCEEDINGS

Review of the book: Dul'skyi O.L. Forensic provision of evidence collection by parties to criminal proceedings: international, European, national standards: monograph. Odesa: Yurydika, 2025. 458 p.

ПАМ'ЯТКА ДЛЯ АВТОРІВ

Шановні науковці та колеги-практики!

Запрошуємо до опублікування статей у науковому фаховому виданні «Наука і правоохорона» (з юридичних наук, виходить друком чотири рази на рік).

Журнал включено до Переліку наукових фахових видань України (категорія «Б»), має загальнодержавну й зарубіжну сферу розповсюдження.

Приєм наукових статей для опублікування в наукове фахове видання триває на постійній основі. Для подання публікації рукопис необхідно оформити відповідно до встановлених вимог.

Загальні вимоги

1. До друку приймаються статті, написані українською або англійською мовами, які раніше не публікувалися і не були передані на розгляд для публікації в інші видання, зокрема електронні.

2. До розгляду приймаються статті у форматі *.doc або *.docx. Усі нетекстові об'єкти мають бути створені вбудованими засобами Microsoft Word (елементи необхідно згрупувати). Графіки та рисунки повинні бути високої якості (600 dpi для графіків і 300 dpi для кольорових і чорно-білих малюнків) і виконані з можливістю їх редагування, а формули створені за допомогою редактора Microsoft Equation. Ілюстрації можуть бути розміщені безпосередньо в статті (по центру, обтікання зображення текстом забороняється) або подані у вигляді окремих файлів у форматі JPG. Усі графіки, малюнки, таблиці та формули повинні бути пронумеровані й подані після посилання на них у тексті.

4. Текст статті й метаданих має бути набраний шрифтом Times New Roman, кегль – 12 pt, міжрядковий інтервал – 1,0 pt, поля – 2 см з усіх боків, вирівнювання по ширині, абзацний відступ 1 см.

5. Обсяг статті (без метаданих) має становити не менше ніж 6 сторінок (від 3000 до 7000 слів) включно з таблицями, графіками, малюнками, а також бібліографічним списком.

6. Обов'язковою є наявність: УДК (прописується у верхньому лівому кутку сторінки в першому рядку), списку використаних джерел (оформлюється відповідно до ДСТУ 8302:2015) та References (відповідно до стилю APA).

7. Стаття обов'язково повинна містити повний обсяг метаданих, наданий двома мовами (українською та англійською), до яких належать:

- повністю прописані ім'я, по батькові та прізвище авторів, науковий ступінь, вчене звання, посада, місце роботи або навчання з обов'язковим зазначенням адреси та структурного підрозділу закладу вищої освіти (кафедра/факультет/інститут тощо), ORCID (контент профілю автора повинен містити вичерпний список публікацій та актуальні дані щодо афіліації). Максимальна кількість співавторів – три особи;

- анотація (не менше ніж 1800 знаків з пробілами). Анотація не має містити посилань і скорочень, дублювати текст статті;

- ключові слова та словосполучення (від п'яти до семи).

8. Основний текст дослідження має відповідати структурі IMRAD (вступ, матеріали та методи, результати й обговорення, висновки).

Вимоги до цитування та списку використаних джерел

1. Посилання в тексті на джерела слід зазначати в круглих дужках: (Shevchenko, 2022).

2. Список використаних джерел повинен бути наданий українською (ДСТУ 8302:2015) та англійською мовами (References, стиль APA).

3. Список використаних джерел мають складатися щонайменше з 15 джерел і переважно містити нові джерела (за останні три–п'ять років), які мають DOI.

4. На кожне джерело в списку літератури повинно бути принаймні одне посилання в тексті.

5. Не використовувати джерела, видані на території РФ та Республіки Білорусь, мовою країни-агресора або авторами, країною походження яких є Російська Федерація.

3 питань розміщення статей у фахових виданнях НАВС звертайтеся за тел.: (044) 520-08-47, e-mail: rvc@navs.edu.ua

Адреса для листування: 03035, Україна, м. Київ, пл. Солом'янська, 1; e-mail: rvc@navs.edu.ua.

Науковий журнал

НАУКА І ПРАВООХОРОНА

Вип. 3 (69), 2025

Заснований 2007 року. Виходить чотири рази на рік

Оформлення і верстка

Я. В. Шумко

Підп. до друку 29.09.2025

Формат 60x84/8. Друк оперативний. Папір офсетний

Обл.-вид. арк. 13,0. Ум. друк. арк. 12,09.

Наклад 50 прим.

Scientific Journal

NAUKA I PRAVOOKHORONA

Issue 3 (69), 2025

Founded in 2007 Issued. Published four times per year

Figuration and making up
Ya. Shumko

Signed to print: September 29, 2025
Dimensions: 60x84/8. Instant print. Offset paper
Standard publisher's pages 13,0. Simulated publisher's pages 12,09.
Circulation 50